

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XVI 3 • 2020 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
03
9 771336 629708

POLSKÝ PRÍMAS STEFAN WYSZYŃSKI (1971 – 1974)

JOZEF CIEKER A SLOVENSKÉ VYSIELANIE ŠPANIELSKÉHO ROZHLASU

SPOMIENKY NA PÁTRA JOZEFA OPRALU

VEDECKÁ KONFERENCIA REGIÓN Y V DOBE NESLOBODY (1939 – 1989)

Miesto konania: Považská Bystrica

Predbežný termín: 24. – 25. marec 2021

Organizátori: Ústav pamäti národa; mesto Považská Bystrica; Katedra politológie Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne

Ústav pamäti národa v spolupráci s mestom Považská Bystrica a Katedrou politológie Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne organizuje vedeckú konferenciu zaoberajúcu sa regionálnymi dejinami v období neslobody, ktorého všestranný výskum je jednou z hlavných úloh jeho činnosti. Cieľom konferencie je prehliadť doterajšie poznatky smerujúce k zmapovaniu dejín obcí, miest či regiónov z pohľadu dopadov vlády dvoch nedemokratických režimov, ktorých výskum sa doteraz zameriaval najmä na centrálnu politiku štátu a činnosť jeho represívneho aparátu.

Súčasnne je cieľom konferencie vytvoriť priestor na prezentáciu najnovších výsledkov výskumu regionálnych dejín a zároveň podnietiť ďalší rozvoj výskumu bádateľov a vytvoriť základy na spoluprácu pri výskume dejín miest, obcí, či regiónov. Konferencia bude mať interdisciplinárny charakter a poskytne priestor pre bádateľov zo širokého spektra spoločenských vied.

Prihlásené príspevky by sa mali zameriavať na tieto tematické okruhy:

- miestna správa a jej vývoj na úrovni obcí, miest i vyšších územných celkov
- paralelné regionálne mocenské štruktúry vládnucej strany a jej vzťah k miestnej správe
- regionálne štruktúry mocensko-represívneho aparátu
- perzekúcie obyvateľstva predovšetkým na rasovom, náboženskom a triednom princípe – regionálne špecifiká
- hospodárstvo, sociálna politika, školstvo, kultúra a šport v regiónoch
- zmeny v sociálnej štruktúre, majetkových pomeroch a životnom štýle obyvateľstva jednotlivých územných jednotiek a regiónov
- genéza, zmeny a spôsob života regionálnych spoločenských elít
- špecifiká reagencie obyvateľstva jednotlivých regiónov na celospoločenské javy a udalosti
- dedina vs. mesto – prirodzená i cielená urbanizácia jednotlivých regiónov
- industrializácia jednotlivých regiónov a jej hospodárske, sociálne i urbanistické dôsledky
- architektúra a urbanistické zásahy do podoby miest a obcí v dobe neslobody

Organizátori budú aktívnym účastníkom hradiť stravovanie a spoločenský program počas konferencie. Výstupom z konferencie bude publikovaný zborník príspevkov. Prihlášky posielajte do 15. februára 2021 na mailovú na adresu: podolec@upn.gov.sk.

Jan Kalous
člen redakční rady

Vážení čtenáři,

za několik týdnů skončí zvláštní rok 2020, rok plný dosud neznámých hrozeb a ne-
tušených omezení všedního života.

Proces vyrovnávání se s dědictvím totalit prošel i v roce 2020 jistými zvláštnostmi. Naštěstí se nezapomíná na nutnost připomínat si důležité mezníky na cestě směřující k demokracii, k dodržování lidských a občanských práv a svobod. V únoru jsme si připomenuli 72 let od komunistického státního převratu, který uvrhl Čechy a Slováky na 41 let do područí totalitního režimu. V květnu a červnu jsme vzpomínali na Miladu Horákovou. Ještě před tím na represivní a perzekuční kroky KSČ proti katolické církvi. V říjnu se připomínal destruktivní zásah komunistického režimu proti hokejovým mistrům světa v roce 1950. Nelze zapomenout ani na osudy dalších osob, které v letech 1948–1989 byly poníženy, připraveny o majetek a čest.

Náprava těchto křivd po roce 1990 byla často komplikovaná. Sice se podařilo prosadit rehabilitační a restituční zákony, dokonce i zákony lustrační, jejich naplňování ale v některých parametrech vázlo. Poučení z minulosti jsou přitom důležitá nejen pro pamětníky totalitních režimů, ale hlavně pro budoucí generace. Také proto jsem přivítal otevření případů střelby na státních hranicích, které iniciovala Platforma evropské paměti a svědomí, a které se týkalo Miloše Jakeše, Lubomíra Štrougala a Vratislava Vajnara. Nedávno ale bylo toto vyšetřování zastaveno. Škoda, zde se oběti „železné opony“ satisfakce zřejmě nedočkají.

V létě 2020 mne zaujala debata o povaze normalizačního režimu, respektive o atributech definujících celý komunistický režim. Zaznívaly zde hlasy oslavující signatáře peticí žádající tresty smrti v politických procesech, protože to bylo interpretováno jako projev demokracie, kdy ti na nižších pozicích můžou projevit svůj názor vůči těm nahoře. Argumentovalo se ale také tím, že uklízečka z Horní Dolní nechtěla v 70. letech cestovat na kapitalistický západ; důležité pro ni bylo, že měla své sociální jistoty. Mohla ale vůbec tato uklízečka reálně uvažovat o svobodě a bezlimitních rozhodnutích? Někdy mi je z takových debat smutno. O argumenty v nich totiž vůbec nejde. Je třeba si přiznat, že veřejný diskurs o minulosti je hodně ovlivněn nejen nastupujícím neomarxistickým pohledem, ale také tím, že svědkové minulosti odcházejí a doposud nezpochybnitelné věci se relativizují.

Přeji vám, čtenářům časopisu Paměť národa, abyste nejen v tomto čísle nacházeli příspěvky, které vás podnítí k přemýšlení o minulosti.

ŠTÚDIE

3 RAFAŁ ŁATKA

Stefan Wyszyński a hra v „trojuholníku“: Svätá stolica – štátne orgány Poľskej ľudovej republiky – Episkopát Poľska (1971 – 1974)

20 BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Zahranické vysielanie na Slovensko v období nástupu komunistickej totality. Jozef Cieker a počiatky slovenského vysielania Španielskeho štátneho rozhlasu

DOKUMENTY

42 BRANISLAV KINČOK

Dokumenty k prípadu Karol Šmidke a spol.

MATERIÁLY

65 ZUZANA LUPRICHOVÁ

Spomienky na pátra Jozefa Opralu

V SLUŽBÁCH REŽIMU

80 VLADIMÍR PALKO

Štefan Kysel'. Pohraničník „telom aj dušou“

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

101 ĽUDOVÍT KOŠÍK – BRANISLAV KINČOK

František a Gertrúda Herényiovci a prípad Albert Púčik a spol.

106 RECENZIE

109 ANOTÁCIE

112 ÚPN INTERNE

119 SPOMÍNANIE

Pamät' národa

3 • 2020
ročník XVI
vychádza 4 x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Predseda SNR Karol Šmidke v rozhovore s prezidentom republiky Edvardom Benešom na oslavách 1. výročia SNP v Banskej Bystrici, 29. august 1945 (Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2020
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
8. decembra 2020

STEFAN WYSZYŃSKI A HRA V „TROJUHOLNÍKU“: SVĚTÁ STOLICA – ŠTÁTNE ORGÁNY POĽSKEJ ĽUDOVEJ REPUBLIKY – EPISKOPÁT POĽSKA (1971 – 1974)

RAFAŁ ŁATKA

Začiatok vlády Edwarda Gierka¹ v „ľudovom“ Poľsku naznačoval skutočnú nádej na zmenu v rámci vzťahov štát – Katolícka cirkev. Nový premiér Piotr Jaroszewicz² už vo svojom parlamentnom expozé v decembri 1970 poukazoval na to, že k jedným z cieľov novej vlády bude patriť normalizácia vzťahov s Katolíckou cirkvou.³ V skutočnosti však nová vládna garnitúra Poľskej ľudovej republiky nezmenila zásadné smery náboženskej politiky, ktoré sa uplatňovali v povojnovom štvrtstoročí.⁴ Katolícka cirkev bola aj naďalej považovaná za prekážku, ktorá znemožňovala budovanie socialistického (komunistického) režimu. Štátne orgány „ľudového“ Poľska síce v tomto čase hlásali propagandistické heslo „normalizácie“, no súčasne sa pracovalo na zdokonaľovaní prostriedkov, prostredníctvom ktorých mala byť Katolícka cirkev v spoločnosti marginalizovaná a aj dezintegrovaná.

Ak už boli spomenuté východiská náboženskej politiky štátnych orgánov vo vzťahu ku Katolíckej cirkvi (ďalej len cirkev), nemožno v takom prípade opomenúť ani postoj čelných straníckych predstaviteľov k Svätej stolici do roku 1978, teda do chvíle zvolenia kardinála Karola Wojtyły⁵ za pápeža. Pri skúmaní priorít politiky

poľských komunistov vo vzťahu k Vatikánu je potrebné pamätať na dva základné faktory – závislosť krokov, ktoré podnikli orgány Poľskej ľudovej republiky (PRL), od Sovietskeho zväzu, a tiež primárny cieľ, ktorý nútil stranícky aparát v Poľsku udržiavať vzťahy so Svätou stolicou po roku 1956, čím sa teda využíval na oslabenie pozície poľskej cirkvi.⁶

Nesmieme však zabúdať ani na pomerne veľkú naivitu vatikánskych diplomatov v 70. rokoch, ktorí túžili realizovať ciele východnej politiky Vatikánu a viesť dialóg s komunistami za každú cenu a bez ohľadu na realitu, čo však bolo dôvodom neúspechu ich ďalších iniciatív. Vízia, ktorá sa zrodila v tomto kontexte, o tom, ako

1 Edward Gierek (1913 – 2001), komunistický politik, prvý tajomník ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany (PZRS) v rokoch 1970 – 1980, člen ÚV PZRS v rokoch 1954 – 1980.

2 Piotr Jaroszewicz (1909 – 2002), komunistický politik, člen ÚV PZRS 1948 – 1980, vicepremiér PĽR 1952 – 1970, premiér PĽR 1970 – 1980. Hlavný spolupracovník E. Gierka.

3 ŁATKA, Rafał. Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1975–1980. In: BUKAŁA, Marcin, IWA-NECZKO, Dariusz, eds. *PRL na pochylni (1975–1980)*. Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej, 2017, s. 691 – 692.

4 Najlepším dôkazom sú akčné plány stranícko-štátnych štruktúr a pokyny pre represívny aparát. Podrobnejšie pozri BIEŁASZKO, Mirosław, PIEKARSKA, Anna, TOMASIK, Paweł a kol. *Plany pracy Departamentu IV MSW na lata 1972–1979*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2007; FRISZKE, Andrzej. *PRL wobec Kościoła. Akta urzędu do Spraw Wyznań 1970–1978*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Towarzystwo „Więź”, 2010.

5 Karol Wojtyła (1920 – 2005), rímskokatolícky kňaz, arcibiskup. V rokoch 1964 – 1978 krakovský metropolita, od roku 1967 kardinál, v rokoch 1978 – 2005 pápež Ján Pavol II.

6 O tejto téme pozri podrobnejšie ZIELIŃSKI, Z. *Dyplomacja polska wobec Watykanu w latach 1945–1989*. In: MATERSKI, Wojciech, MICHOWICZ, Waldemar. *Historia dyplomacji polskiej, tom VI, 1944/1945–1989*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2010, s. 894 – 928. Výnimkou bolo obdobie rokov 1945 – 1956, kedy sa všetky štáty bloku usilovali izolovať jednotlivé cirkvi od kontaktov so Svätou stolicou. Bližšie pozri GRAJEWSKI, Andrzej. *Relacje między PRL a stolicą Apostolską w latach 1958 – 1966*. In: DZIUROK, Adam, WYSOCKI, Wiesław Jan, eds. *Kościół i Prymas. Stefan Wyszyński 1956–1966*. Katowice-Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2007 s. 52.

ďalej postupovať, vychádzala z troch hlavných predpokladov: presvedčenie o dlhodobej stabilite komunistického systému vo východnej Európe; nutnosť vypracovať model fungovania cirkvi v jednotlivých štátoch komunistického bloku, ktorý by im zabezpečoval aspoň možnosť prežiť; a napokon pokus o dlhodobú spoluprácu cirkvi s komunizmom – čo bolo údajne nevyhnutné vzhľadom na presun časti katolíkov a široko chápanej verejnej mienky smerom doľava.⁷ Kľúčovú úlohu zohrávalo tiež presvedčenie, ktoré sformuloval a zastával hlavný vykonávateľ tejto politiky arcibiskup Agostino Casaroli,⁸ ako aj pápež Pavol VI., o význame dialógu. Podľa ich mienky už samotný fakt vedenia dialógu by mal zmeniť jeho účastníkov.⁹ Väčšiu ilúziu,

Prímas Stefan Wyszyński, portrétna fotografia
(Zdroj: A IPN)

pokiaľ ide o vzťahy so štátmi východného bloku, by sme hľadali márne.

V 70. rokoch chceli orgány PRL na boj s poľskou cirkvou – a najmä na oslabenie pozície episkopátu – využiť dialóg so Svätou stolicou.¹⁰ Najvyšším cieľom bolo uzatvoriť zmluvu s Vatikánom poza chrbát poľských biskupov, aby sa tak minimalizoval ich vplyv na spoločensko-politickú situáciu v Poľsku.¹¹ Tento cieľ presne vymedzovalo usmernenie, ktoré pripravilo Administratívne oddelenie ÚV PZRS (dohliadalo na vzťahy s cirkvou) v júni 1970: „Dohoda s Poľskom a výmena predstaviteľov by na jednej strane umožnili operatívnejšie ovplyvňovať episkopát, a na druhej strane by bolo možné vybaviť veľa záležitostí priamo s vládou. To by viedlo

- 7 O východnej politike Svätej stolice pozri STEHLE, Hansjakob. *Tajna dyplomacia Watykanu. Papiestwo wobec komunizmu (1917–1991)*. Warszawa: Real Press, 1993; HUMMEL, Karl-Joseph, ed. *Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958–1978*. Paderbor-München-Wein-Zürich: Schöningh, 1999; MELLONI, Alberto, ed. *Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*. Bologna: il Mulino, 2006; BARBERINI, Giovanni. *La politica del dialogo: le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*. Bologna: il Mulino, 2008; MRÓZ, Maciej. *Watykańska polityka wschodnia wczoraj i dziś: Stolica Apostolska i dyplomacja watykańska wobec komunizmu i transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 1958–2010*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011; WÓJCIK, Paweł. *Il governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945–1978)*. Verona: Gabrielli Editori, 2016; BUŁHAK, Władysław. NATO czy Matka Boska Częstochowska? Niektóre aspekty watykańskiej polityki wschodniej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. In: OLASZEK, Jan a kol. *Yesterday. Studia z historii najnowszej. Księga dedykowana prof. Jerzemu Eislerowi w 65. rocznicę urodzin*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2017, s. 917 – 941.
- 8 Agostino Casaroli (1914 – 1998), taliansky rímskokatolícky duchovný, vatikánsky diplomat, architekt východnej politiky Vatikánu, v rokoch 1979 – 1990 štátny tajomník Svätej stolice.
- 9 Podrobnejšie pozri CASAROLI, Agostino. *Męczeństwo cierpliwości*. Warszawa: Einaudi, 2001.
- 10 Aktivita tohto typu boli realitou už v roku 1967, keď sa začali rokovania s osobitným vyslancom Svätej stolice arcibiskupom Agostinom Casarolim. Episkopát ich vnímal kriticky. Podrobnejšie pozri STEHLE, H. *Tajna dyplomacia Watykanu*, s. 256 – 283; ŻARYN, Jan. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*. Warszawa: Instytut Historii PAN i Wydawnictwo Neriton, 2003, s. 264 – 271; DUDEK, Antoni, GRZYB, Ryszard. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*. Kraków: Znak, 2006, s. 250 – 256; GRAJEWSKI, Andrzej. Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli – dwie osobowości i dwie koncepcje polityki wschodniej Watykanu. In: *Studia Prymasowskie, tom 3*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009, s. 61 – 67.
- 11 K tejto téme podrobnejšie pozri DUDEK, Antoni. *Problem normalizacji stosunków między PRL a stolicą Apostolską w latach 1971–1977. Mazowieckie Studia Humanistyczne*, 1999, zv. 5, č. 2, s. 63 – 75; DUDEK, Antoni. PRL i stolica Apostolska 1971–1974. In: KAWECKI, Arkadiusz, KOWALCZYK, Krzysztof, KUBAJ, Artur, eds. *Spółczesność – Państwo – Kościół 1945–2000. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Szczecin 15–16 VI 2000 r.* Szczecin: Stowarzyszenie Absolwentów US, 2001, s. 48 – 53; RAINA, Peter. *Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2001, s. 5 – 148; RAINA, Peter. *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2001, s. 87 – 115; GRAJEWSKI, Andrzej. Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych. In: PERSAK, Krzysztof a kol. *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008, s. 409 – 424; GRAJEWSKI, A. Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli, s. 51 – 80; SKIBIŃSKI, Paweł. Cele polityki władz komunistycznych w Polsce wobec Stolicy Apostolskiej do roku 1978. In: ŁATKA, Rafał, ed. *Priorytety polityki wyznaniowej władz Polski „ludowej”*, Glaukopis, 2015, č. 33, s. 333 – 346; PIASECKI, Bronisław, ZAJĄC, Marek. *Prymas Wyszyński nieznany*. Warszawa: Wydawnictwo M, 2016, s. 135 – 138; KUCHARSKI, Wojciech. *Komuniści i Watykan. Polityka komunistycznej Polski wobec Stolicy Apostolskiej 1945–1974*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019, s. 350 – 463; ŁATKA, Rafał. *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019.

k presunu vnútorných vzťahov medzi štátom a cirkvou na medzinárodnú úroveň (Poľsko – Vatikán), pričom by sa tým obmedzila možnosť štátnych orgánov zasahovať voči cirkvi. No vedenie episkopátu by pri zachovaní aktuálnych možností obradnej pôsobnosti prišlo o slobodu angažovať sa v politických aktivitách namierených proti štátu.¹² Aj nová stranická skupinka, ktorá sa dostala k moci v decembri 1970, plánovala realizovať takto definovaný plán.¹³ V tomto kontexte sú pozoruhodné tézy k vystúpeniu viceministra vnútra gen. Bogusława Stachuru¹⁴ z januára 1971: „K rokovaniam s episkopátom a Vatikánom chceme pristúpiť, no zároveň neplánujeme robiť ústupky vo všeobecných záležitostiach (teda neustupovať z dosiahnutých pozícií – pozn. R. Ł.).“¹⁵ V dokumentácii Ministerstva vnútra sa uvádzalo, že rozhodujúci význam majú vnútropolitické hľadiská,

zatiaľ čo medzinárodné hľadiská sú pre orgány PLR druhořadé.

„Ako hlavný cieľ rokovanií by bolo možné sformulovať:

- otupenie protisocialistického ostria v aktivitách realizovaných cirkvou;
- politickú neutralizáciu (v istom rozsahu len) cirkvi a episkopátu;
- naviesť aktivity realizované cirkvou a postoj kléru smerom k lojalite voči socialistickému štátu (navádzanie chápané ako časovo rozvrhnutý proces);
- získanie prípadných súhlasov na rozšírenie štátnej administratívnej kontroly aj na cirkevné inštitúcie, no neoboznamovanie Vatikánu so záležitosťami, ktoré už sú právne ošetrené, hoci ich zatiaľ štátne orgány nepresadzovali ani nevynucovali.“¹⁶

V nižšie uvedenej analýze priblížim postoj poľského primasa kardinála Stefana Wyszyńskiego¹⁷ k aktivitám a hre,

ktorú sa rozhodli rozohrať orgány PLR voči Svätej stolici s cieľom marginalizovať poľskú cirkev a úlohu episkopátu v Poľsku. Prímas v 70. rokoch zohrával kľúčovú úlohu nielen v cirkvi v rámci Poľska, ale aj v celej spoločnosti. U väčšiny Poliakov totiž požíval všeobecnú autoritu a jeho mienku boli nútené brať do úvahy aj orgány PLR, čo bolo zjavné najmä v druhej polovici 70. rokov.¹⁸

Vymedzujúcim počiatočným bodom tejto analýzy je rok 1971, keď poľskí komunisti intenzifikovali svoje úsilie v rámci dialógu so Svätou stolicou. Koncovým bodom je rok 1974, keď došlo k nadviazaniu stálych pracovných kontaktov medzi vládou PLR a Vatikánom. Text vychádza z analýzy archívnych zdrojov rôzneho pôvodu. V texte bola použitá jednak cirkevná dokumentácia z Archívu Varšavskej arcidiecézy (fond Sekretariát primasa

- 12 *Tajne dokumenty państwo–Kościoł 1960–1980*. London: Aneks, 1996, s. 333. Porovnaj Archív nových spisov (ďalej ANS) Varšava, fond (ďalej f.) Ústredný výbor Poľskej zjednotenej robotníckej strany (ďalej ÚV PZRS), archívne číslo (ďalej a. č.) LI/168. Kadry Kościoła Rzymskokatolickiego [Kádre Rímskokatolíckej cirkvi], 5. 5. 1970, s. 39 – 42; f. Úrad pre náboženské záležitosti (ďalej ÚNZ), a. č. 125/40. Polityka wyznaniowa PRL [Náboženská politika PLR], MERKER, A. *Watykan a PRL*, 9. 10. 1970, s. 125 – 128.
- 13 Pristúpiť k rozhovoru so Svätou stolicou sa odporúčalo v usmernení, ktoré pripravil Úrad pre náboženské záležitosti. ANS Varšava, f. ÚNZ, a. č. 125/40. Aktualne problemy polityki wyznaniowej PRL [Aktuálne problémy náboženskej politiky PLR], 29. 12. 1970, s. 1 – 11. Porovnaj Opracowanie specjalistów KC PZPR, 8. 3. 1971. In: RAINA, P. *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu*, s. 101.
- 14 Bogusław Stachura (1927 – 2008), dlhoročný funkcionár bezpečnostného aparátu tzv. ľudového Poľska, v rokoch 1969 – 1981 viceminister vnútra, v rokoch 1981 – 1983 prvý zástupca ministra vnútra.
- 15 Archív Inštitútu pamäti národa (ďalej A IPN) Varšava, f. IV. odbor ministerstva vnútra (ďalej IV. O MV), tézy, rok 1971, 1. polrok, a. č. 0639/146, zväzok (ďalej zv.) 2. Tezy do wystąpienia viceministra Bogusława Stachury. na naradzie komendantów wojewódzkich i I zastępców komendantów wojewódzkich ds. Służby Bezpieczeństwa [Tézy k vystúpeniu viceministra Bogusława Stachuru na porade vojvodských veliteľov a 1. zástupcov vojvodských veliteľov SB], 20. 1. 1971, s. 35.
- 16 A IPN Varšava, f. IV. O MV, tézy, rok 1971, 1. polrok, a. č. 0639/146, zv. 2. Uwagi do projektów instrukcji do rozmów Polska–Watykan [Pripomienky k navrhovaným inštrukciám k rokovaniam Poľsko – Vatikán] (12. 2. a 27. 2. 1971), 3. 3. 1971, s. 117 – 118; Archív Ministerstva zahraničných vecí (ďalej A MZV) Varšava, f. Oddelenie IV – Taliansko, Księga Nabytków i Ubytków [Kniha nálezov a strát], a. č. 28/77. MORAWSKI, S. Uwagi do instrukcji do rozmów Polska–Watykan, 18. 2. 1971, s. 411 – 414; DUDEK, A. *Problem normalizacji stosunków między PRL a stolicą Apostolską w latach 1971–1977*, s. 64.
- 17 Stefan Wyszyński (1901 – 1981), rímskokatolícky kňaz, arcibiskup, gniezniński a varšavský metropolita, v rokoch 1948 – 1981 prímas Poľska. Od roku 1953 kardinál, v rokoch 1953 – 1956 väznený komunistami. Podrobnejšie pozri ŁATKA, Rafał, MACKIEWICZ, Beata, ZAMIATAŁA, Dominik. *Prymas Stefan Wyszyński. Biografia*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2020 (v publikácii sa nachádza najnovší zoznam literatúry k jeho osobe). O postoji primasa k spoločensko-politickým otázkam s osobitným zreteľom na jeho vízie národa pozri LEWANDOWSKI, Jerzy. *Naród w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Warszawa, 1989; BARTNIK, Czesław Stanisław. *Chrześcijańska nauka o narodzie według prymasa Wyszyńskiego*. Roma, 1982; ŁATKA, Rafał. The idea of the common good and the reason of state in the teaching of primate Wyszyński. *Studia Theologica Varsaviensia*, roč. 56, 2018, č. 2, s. 65 – 82; CZACZKOWSKA, Ewa, ŁATKA, Rafał. *Prymas Stefan Wyszyński a Niepodległa. Naród – patriotyzm – państwo w myśli i nauczaniu Prymasa Tysiąclecia*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019.
- 18 Podrobnejšie pozri ŁATKA, Rafał. Prymas Wyszyński wobec pozornej normalizacji relacji państwo–Kościoł pierwszych lat rządów Edwarda Gierka (1971–1974). *Politeja*, 2019, č. 60, s. 349 – 371; ŁATKA, Rafał. *Prymas Stefan Wyszyński wobec rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1974–1978*. Polish Biographical Studies, roč. 7, 2019, č. 1, s. 131 – 178.

Kardinál Agostino Casaroli

(Zdroj: www.alchetron.com)

Poľska) a Archívu Gnieznianskej arcidiecézy a taktiež aj materiály z Archívu Inštitútu pamäti národa, Archívu nových spisov a v menšom rozsahu Archívu Ministerstva zahraničných vecí. Problematika predstavená v tejto

analýze nebola doposiaľ predmetom záujmu bádateľov najnovších dejín Poľska a stredovýchodnej Európy, a preto má tento článok priekopnícky a inovatívny charakter.

PRÍMAS WYSZYŃSKI A ZAČIATOK DIALÓGU

Kardinál Wyszyński a ostatní poľskí biskupi považovali dohodu medzi PLR a Svätou stolicou za potrebnú, ale jej úspech podmienili v prvom rade realizáciou postulátov, ktorých sa cirkev v Poľsku dlhodobo dožadovala.¹⁹ Prímas počas plenárneho zasadnutia episkopátu z 5. mája 1971 konštatoval: „Hlavná rada²⁰ prijala stanovisko, že vláda by mala najskôr vyriešiť všetky naliehavé záležitosti v krajine. Keď budú tieto veci vyriešené – čo bude silným znamením dobrej vôle – až vtedy môžeme hovoriť o rozhovoroch na vyššej úrovni.“²¹ Svoj postoj k plánovaným rokovaniam predstrel po stretnutí s biskupom Bronisławom Dąbrowským, tajomníkom episkopátu.²² „Pripravujeme celý plán, od čoho by mal Casaroli

začať rokovania v Ríme v prípade, ak by ich iniciovala vláda. Nemáme sa prečo príliš ponáhľať. Je potrebné definovať právny stav konkordátu, ktorý vypovedala vláda PLR, ale neratifikoval Snem. Téma: najskôr vyriešiť všetky záležitosti v krajine pre uľahčenie začiatku rokovaní na vyššej úrovni.“²³

Prímas vyvinul tiež veľké úsilie pre to, aby komunisti nemohli v Ríme urobiť nič „poza chrbát episkopátu“.²⁴ Najväčším úspechom prímasa bolo získanie záruky od pápeža Pavla VI., že všetky rokovania sa budú viesť prostredníctvom poľskej cirkevnej hierarchie.²⁵ Kardinál však takéto ubezpečenie už nezískal od Štátneho sekretariátu,²⁶ keďže sa niektorí vatikánski diplomati usilovali uzatvoriť dohodu so štátmi východného bloku, pričom bez nadviazania stykov s „ľudovým“ Poľskom by táto dohoda nebola úplná.²⁷ Prímas preto pozorne sledoval situáciu, keďže sa obával toho, aby pracovníci Štátneho sekretariátu neobetovali záujmy poľskej cirkvi v prospech uzatvorenia širšej

- 19 Archív Varšavskej arcidiecézy (ďalej A VA) Varšava, f. Sekretariát prímasa Poľska (ďalej SPP), Rada Główna Episkopatu Polski [Hlavná rada Episkopátu Poľska], 1971, a. č. 04/26. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 19. 4. 1971, s. 80 – 81; ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, s. 306. Pozri tiež A IPN, f. I. oddelenie ministerstva vnútra (ďalej I. O MV), a. č. 02011/100. Informacja płk. Mirosława Milewskiego, podsekretarza stanu, dotycząca rzymskich rozmów kard. Wojtyły i abp. Kominka [Informácia plk. Mirosława Milewského, zástupcu štátneho tajomníka, týkajúca sa rímskych rozhovorov kardinála Wojtyły a arcibiskupa Komineka], 13. 4. 1971, s. 239 – 241.
- 20 Hlavná rada Episkopátu Poľska bola ustanovená v čase zasadnutia episkopátu na Jasnej Hore, 3. – 4. októbra 1945 (vtedy fungovala pod názvom Hlavná komisia, názov zmenila v roku 1969). Jej úlohou bolo prijímať tie najdôležitejšie rozhodnutia pre poľskú cirkev, a to najmä v oblasti vzťahov s komunistickými orgánmi. Hlavnú radu tvorili najdôležitejší poľskí biskupi, najmä metropolit. Činnosť rady viedol prímas Poľska. Usmernenia rady boli záväzné pre biskupov a duchovenstvo. Podrobnejšie pozri ŁATKA, R. *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, s. 58 – 77.
- 21 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/254. Protokół 125 Konferencji Episkopatu Polski [Zápisnica z 125. konferencie Episkopátu Poľska], 4. 5. 1971, s. 40; Archív Gnieznianskej arcidiecézy (ďalej A GA) Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1971. Záznam z 27. 3. 1971.
- 22 Bronisław Dąbrowski (1917 – 1997), rímskokatolícky kňaz, orionista. V rokoch 1962 – 1993 pomocný biskup vo varšavskej arcidiecéze, v rokoch 1963 – 1993 generálny sekretár Konferencie episkopátu Poľska, od roku 1983 titulárny arcibiskup.
- 23 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1971. Záznam z 6. 4. 1971.
- 24 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski 1971, a. č. 04/26. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, 7. 6. 1971, s. 147; A IPN, f. IV. O MV, a. č. 0639/29. Prymas. Materiały operacyjne dotyczące Stefana Wyszyńskiego [Prímas. Materiály operatívneho charakteru týkajúce sa Stefana Wyszyńskiego], s. 467.
- 25 ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, s. 311 – 312.
- 26 Prímas bol opatrný a skeptický voči uisteniu arcibiskupa Casaroliho, ktorý zdôraznil, že vo Vatikáne sa nebudú prijímať žiadne rozhodnutia bez konzultácie s prímasom a Episkopátom Poľska. A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/266. Protokół 137 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [Zápisnica zo 137. Plenárnej konferencie Episkopátu Poľska], 16. – 17. 6. 1973, s. 32.
- 27 ZIELIŃSKI, Zygmunt. *Kościół w kręgu rzeczywistości politycznej*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2003, s. 153; SKIBIŃSKI, P. Cele polityki władz komunistycznych w Polsce wobec Stolicy Apostolskiej do roku 1978, s. 342 – 344.

dohody s vládou PŁR, čo by bolo v súlade s koncepciou „ostpolitik“, ktorú razila Svätá stolica.²⁸

Takéto riziko však nebolo vôbec neodôvodnené, keďže zámerom časti vatikánskej diplomacie bolo usilovať sa o dohodu so štátmi východného bloku, a bez nadviazania stykov s „ľudovým“ Poľskom by to nebolo možné naplniť.²⁹ Arcibiskup Casaroli, jeden z hlavných tvorcov východnej politiky Vatikánu, si uvedomoval, že poľskí biskupi na čele s prímasom vnímajú tento proces veľmi kriticky. Uviedol to vo svojich spomienkach vydaných v roku 2001: „Nedá sa povedať, že by zblíženie medzi Svätou stolicou a poľským štátom, zblíženie, ktoré sa rysovalo od momentu, keď Gierek prevzal funkciu šéfa komunistickej strany, episkopát vnímal s nadšením, alebo aspoň bez znepokojenia – a to platí najmä v prípade starého bojovníka a stratéga, ktorý dovtedy vidol tvrdú konfrontáciu s marxistickým režimom.“³⁰ Ako spomínal Tadeusz Mazowiecki,³¹ jeden z lídrov prostredia katolíckych politikov v PŁR, ktorí disponovali súhlasom štátnych orgánov na svoju politickú angažovanosť (poľsky „politycy koncesjonowani“): „Prímas sa obával naivitu Vatikánu. Nazdával sa, že Svätá stolica absolútne nerozumie tomu, čo sa deje v Poľsku.“³²

Prímas Wyszyński pri slávení bohoslužby v Kostole Panny Márie Víťaznej vo Varšave pri príležitosti 50. výročia „Zázraku na Visle“, 17. august 1970 (Zdroj: A VA)

ZAČIATOK DIALÓGU

Prvé kolo rokovaní medzi vládou PŁR a vatikánskou diplomaciou odštartovalo 27. apríla v Ríme. Napriek plánom najvyšších straníckych predstaviteľov sa ešte skôr začali rozhovory s poľskou cirkvou o normalizácii vzájomných vzťahov.³³ Episkopát správne vyčítal úmysel štátnych orgánov. Dokazuje to vyhlásenie priemyselného ordinára biskupa

Ignacyho Tokarczuka³⁴ zo zasadnutia Hlavnej rady (HR) z mája 1971: „Pristúpenie k rozhovorom zo strany vlády je:

- a) pokusom o odmietnutie požiadaviek episkopátu,
- b) propagandistickou záležitosťou adresovanou spoločnosti,
- c) snahou o donútenie episkopátu vyjadriť súhlas – najmä prostredníctvom šikanovania v teréne.“³⁵

28 DUDEK, Antoni. PŁR i stolica Apostolska 1971–1974, s. 49 – 53. Podrobnejšie pozri GRAJEWSKI, A. Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli, s. 67 – 71.

29 ZIELIŃSKI, Z. *Kościół w kręgu rzeczywistości politycznej*, s. 153; ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, s. 311 – 314; SKIBIŃSKI, P. Cele polityki władz komunistycznych w Polsce wobec Stolicy Apostolskiej do roku 1978, s. 342 – 344.

30 CASAROLI, Agostino. *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica Apostolska i kraje komunistyczne (1963–1989)*. Warszawa: PAX Instytut Wydawniczy, 2001, s. 227.

31 Tadeusz Mazowiecki (1927 – 2013), politik z katolíckeho prostredia v PŁR, ktoré disponovalo súhlasom od orgánov PŁR na politickú angažovanosť. V rokoch 1961 – 1972 poslanec v Sneme PŁR. Spoluzakladateľ Klubu katolíckej inteligencie vo Varšave (1957), šéfredaktor mesačníka *Więź* (1958 – 1981). Prvý premiér 3. Poľskej republiky 1989 – 1991.

32 Citované podľa CZACZKOWSKA, Ewa. *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków: Znak, 2013, s. 574.

33 DUDEK, A., GRYZ, R. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, s. 286 – 290.

34 Ignacy Tokarczuk (1918 – 2012), rímskokatolícky kňaz, biskup. V rokoch 1966 – 1992 priemyselný diecézny biskup, od roku 1992 priemyselný arcibiskup metropolita. Člen Komisie/Hlavnej rady Episkopátu Poľska (1967 – 1992). „Najantikomunistickejší“ poľský náboženský predstaviteľ v období PŁR. O jeho postojoch podrobnejšie pozri GARBARZ, Andrzej. *Działalność duszpastersko-społeczna arcybiskupa Ignacego Tokarczuka*. Rzeszów, 2006; ŁATKA, Rafał. „Był człowiekiem dla PRL bardzo niebezpiecznym”. *Ordynariusz przemyski abp. Ignacy Tokarczuk w świetle wspomnień i relacji*. *Glaukopis*, 2018, č. 35, s. 305 – 326.

35 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1971, a. č. 04/26. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 3. 5. 1971, s. 87. Taktiež pozri A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/254. Protokół 125 Konferencji Episkopatu Polski [Zápisnica zo 125. konferencie Episkopátu Poľska], 4. 5. 1971, s. 42.

Z tohto dôvodu na prvé vatikánske rokovania predstaviteľov štátnych orgánov PLR a diplomatov Svätej stolice delegoval kardinála Wyszyński biskupa Dąbrowského, ktorý sa mal postarať o to, aby neboli prijaté žiadne významnejšie dohody bez konzultácie s Episkopátom Poľska.³⁶ Sekretár episkopátu nebol pasívnym pozorovateľom, ale úspešne bránil záujmy poľskej Cirkvi.³⁷ Prímas vyhodnotil prítomnosť tohto biskupa na rokovaní ako nevyhnutnú a užitočnú.³⁸ Najväčším úspechom bolo získanie jasného vyhlásenia zo strany Pavla VI., čo biskup Dąbrowski opísal nasledovne: „Spolu s blahoželaním k 25. výročiu biskupskej vysviacky otca prímasa mi Svätý Otec prikázal odkázať otcovi prímasovi a biskupom, že Svätá stolica v prípade pokračovania v rozhovoroch s predstaviteľmi PLR neiniciuje a neprijme rozhodnutia bez konzultácie a súhlasu otca prímasa.“³⁹

Druhá etapa rokovaní sa rovnako skončila bez významnejších riešení.⁴⁰ Vyjednávateľom zo strany orgánov PLR sa nepodarilo dostať ďalej ako za prieskumnú úroveň.⁴¹ Situácia sa teda nezmenila – vďaka aktívnemu

zapojeniu prímasa a jeho spolupracovníkov sa komunistickej vláde nepodarilo proti sebe postaviť Vatikán a poľských biskupov.⁴² Fiasko týchto pokusov najlepšie sumarizuje správa biskupa Dąbrowského z audiencie u Pavla VI. z 29. apríla 1972: „Pápež sa vyslovil, že Cirkev v Poľsku má od Boha danú misiu, aby vydávala verejné svedectvo o Kristovi a bola príkladom pre všeobecnú Cirkev. [...] Dôrazne zopakoval svoje vyhlásenie, že Svätá stolica urobí všetko pre to, aby vyhovel požiadavkám Episkopátu Poľska, ako aj to, že v rozhovoroch s vládou PLR nepodpíše nič bez predchádzajúceho súhlasu a konzultácie s otcem prímasom.“⁴³

Kardinál Wyszyński poznamenal: „Pokiaľ ide o rokovania s Vatikánom, práve vláda očakáva, že sa v ich priebehu «podarí získať záruky, že sa náboženská činnosť Rímskokatolíckej cirkvi vtesná do rámca definovaného naším národným záujmom a platným právom v Poľsku». Ide o nové tvrdenie, s ktorým sme sa doposiaľ nestretli a ktoré obsahuje jeden nový prvok. Tým novým prvkom sú záruky, že náboženská činnosť Cirkvi [...] sa vtesná do rámca definovaného [...] platným právom v Poľsku. To akoby

Arcibiskup Bronisław Dąbrowski

(Zdroj: www.dzieje.pl)

naznačuje, že doterajšia činnosť Cirkvi prekračuje «rámec definovaný naším národným záujmom a právom platným v Poľsku». Toto tvrdenie však neobsahuje podmienku, ale vyjadruje len očakávanie. Ide o zaujatie výhodnej pozície na vyjednávanie so Svätou stolicou.“⁴⁴ Prímas sa nazdával, že: „Svätá stolica by mala razantne prízvukovať, že

36 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/254. Protokół 125 Konferencji Episkopatu Polski [Zápisnica zo 125. konferencie Episkopátu Poľska], 4. 5. 1971, s. 40 – 42; A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1971. Záznam z 24. a 26. 4. 1971.

37 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1971, a. č. 04/26. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 7. 6. 1971, s. 148; RAINA, P. Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie, s. 6 – 25.

38 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1971, a. č. 04/26. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 9. 5. 1971, s. 89 – 101.

39 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1971, a. č. 04/26. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 9. 5. 1971, s. 100. V neskoršom období prímas určil biskupa Dąbrowského, aby pravidelne informoval o situácii Cirkvi v Poľsku. A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sprawozdanie z zebrania księży biskupów przebywających w Rzymie [Správa zo zasadnutia otcov biskupov prítomných v Ríme], 8. 11. 1972, s. 185.

40 A VA Varšava, f. SPP, Kościół i państwo [Cirkev a štát], zv. 15. Sprawozdanie z drugiego spotkania przedstawicieli stolicy Apostolskiej z przedstawicielami PRL w Warszawie [Správa z druhého stretnutia predstaviteľov Svätej stolice s predstaviteľmi PLR vo Varšave] (10. – 18. 11. 1971), 20. 11. 1971, s. 1 – 11.

41 DUDEK, A., GRYZ, R. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, s. 300.

42 Ako si správne všimol Antoni Dudek, predstavitelia štátnych orgánov PLR sa dokonca ani nepriblížili k tomu, aby predostreli svoju najdôležitejšiu požiadavku, ktorou bolo získanie vplyvu na nominácie poľských biskupov. DUDEK, Antoni. *Problem normalizacji stosunków między PRL a stolicą Apostolską w latach 1971–1977*, s. 67 – 68.

43 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/259. Protokół 130 Konferencji Plenarnej Episkopatu [Zápisnica zo 130. Plenárnej konferencie episkopátu], 5. – 6. 5. 1972, s. 65 – 66; A IPN Varšava, f. IV. O MV, tézy, 1971, 2. polrok, a. č. 0639/146, zv. 3. Tezy dla wiceministra Stachury do spotkania z wicepremierem Krašką [Tézy pre viceministra Stachuru na stretnutie s vicepremiérom Kraškom], 18. 12. 1971, s. 15 – 16.

44 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sytuacja polityczna w Polsce a normalizacja stosunków pomiędzy państwem a Kościołem. Punkt do dyskusji na RG EP [Politická situácia v Poľsku a normalizácia vzťahov medzi štátom a cirkvou. Bod na diskusiu na HR EP], 4. 5. 1972, S. Wyszyński, 16. 4. 1972, s. 116.

v rokovaní nedôjde k posunu, pokiaľ nedôjde k posunu v rámci rozhovorov na vnútroštátnej úrovni a pokiaľ nedôjde k vyriešeniu osobitných záležitostí medzi vládou a episkopátom.⁴⁵

VYRIEŠENIE STATUSU DIECÉZ NA ZÁPADNOM A SEVERNOM ÚZEMÍ

Mimoriadne dôležitým bodom v kontexte poľsko-vatikánskych vzťahov bol neustály tlak kardinála Wyszyńskiego na to, aby Svätý Otec vyriešil situáciu diecéz na západnom a severnom území krajiny (teda na tzv. „znovuzískanom území“, ktoré pripadlo Poľsku od Nemecka v dôsledku výsledkov 2. svetovej vojny).⁴⁶ Prímas vnímal túto otázku v kategóriách snahy o poľský štátny záujem. Nazdával sa, že táto otázka umožní nielen stabilizovať situáciu cirkvi, ale posilní tiež geopolitickú pozíciu Poľska v Európe.⁴⁷ Došlo tu v podstate k dôležitému zosúladieniu záujmov episkopátu a PŁR, keďže vláda „ľudového“ Poľska sa intenzívne snažila o to, aby hranicu na Odre a Nyse Łužyckej uznala Spolková republika Nemecko (SRN).⁴⁸ Prímas dokonca napísal, že brániť autoritu Svätej stolice v tejto otázke pred vládou a verejnou

mienkou je čoraz ťažšie, a to najmä preto, že štátne orgány vysporiadaním statusu cirkevného vlastníctva na tomto území urobili voči cirkvi veľký ústupok. Uviedol: „Záležitosť ratifikácie zmluvy Bonn-Varšava prestala byť relevantná. Už sa o tom takmer ani nehovorí. A Svätá stolica s touto zmluvou spájala vysporiadanie otázky diecéz na západnom území. Okrem toho záležitosť spolitizovania cirkevného problému musí tiež vzbudzovať výhrady. Nemôžeme byť stále závislí od Nemecka. Musíme byť vnímaní ako Poľsko, bez ohľadu na situáciu Nemecka.“⁴⁹ V zápisnici zo zasadnutia Hlavnej rady v apríli 1972 sa uvádza: „Záležitosť západných hraníc bola opakovane predkladaná Svätej stolici. Svätému Otcovi ju dramaticky predstavil prímas Poľska. Do každej cesty prímasa Poľska do Rímu spoločnosť vkladá nádej na vyriešenie cirkevnej organizácie na západnom a severnom území. V tejto situácii vyvstáva otázka, či je potrebné sa za každú cenu snažiť o dohodu medzi Svätou stolicou a vládou PŁR. Viest rozhovory smerujúce k dohode je účelné, ale v záujme Cirkvi nie je dohoda za každú cenu. Spoločnosť sa obáva dohody maďarského či českého typu, ktorá je skôr fikciou.

Aktuálne v spoločnosti panuje v tejto súvislosti ostražitosť, pretože spoločnosť je už unavená rokmi napätia.“⁵⁰

Túto otázku vnímal prímas preto tak vážne, lebo štátne orgány ju začali spájať s otázkou východných diecéz, ktoré sa nachádzali na územiach 2. Poľskej republiky.⁵¹ V tomto kontexte poznamenal: „Čo sa týka vyriešenia otázky východných diecéz, na čo vláda nalieha, predstaviteľom Svätej stolice možno navrhnúť takéto stanovisko: vyriešenie otázky východných diecéz bude možné vtedy, keď dôjde k ex toto reorganizácii diecéz v Poľsku, ako to nariaďuje koncilový dekrét o pastierskych úlohách biskupov. A to zase bude možné len v prípade generálnej zmluvy medzi Poľskom a Svätou stolicou. Pastoračné dôvody nie sú argumentom pre porušenie statusu quo.“⁵² Ako dodal biskup Dąbrowski o niekoľko mesiacov neskôr, predpokladom zmeny by bola existencia cirkevnej organizácie po oboch stranách hranice.⁵³

Svätá stolica napokon vyriešila status diecéz na západnom a severnom území bez rokovania s vládou „ľudového“ Poľska. Podľa prímasovej mienky boli komunisti spokojní so samotným rozhodnutím, no už nie

45 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sytuacja polityczna w Polsce a normalizacja stosunków pomiędzy państwem a Kościołem. Punkt do dyskusji na RG EP, 4. 5. 1972, S. Wyszyński, 16. 4. 1972, s. 120.

46 Podrobnejšie pozri MADAJCZYK, Piotr. Dyplomacja polska w latach sześćdziesiątych. In: MATERSKI, W., MICHOWICZ, W. *Historia dyplomacji polskiej, tom VI, 1944/1945–1989*, s. 695 – 700; SKRZYPEK, Andrzej. *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*. Pułtusk–Warszawa: Aspra, 2010, s. 61 – 62.

47 DUDEK, A., GRYZ, R. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, s. 290 – 291. Kardinál Wyszyński vyvinul tiež veľké úsilie, aby Svätá stolica vyriešila situáciu diecéz na západnom a severnom území, dokonca aj keby SRN neratifikovala hraničný traktát s PŁR – keďže Poľsko „nemôže neustále závisieť od toho, čo povie Nemecko“. A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1971. Záznam z 31. 5. 1971.

48 ANS Varšava, f. ÚV PZRS, a. č. LI/171. Notatka w sprawie stanowiska Watykanu do zachodniej i północnej granicy Polski, Wydział Administracyjny KC PZPR [Poznámka vo veci stanoviska Vatikánu k západnej a severnej hranici Poľska, Administratívne oddelenie ÚV PZRS], 22. 6. 1972, s. 86 – 89; A IPN Varšava, f. I. O MV, a. č. 02011/99, č. 2. Informacja podsekretarza stanu płk. Mirosława Milewskiego dotycząca treści dokumentu przesłanego przez kard. Wyszyńskiego do watykańskiego Sekretariatu Stanu [Informácia zástupcu štátneho tajomníka płk. Mirosława Milewského týkajúca sa obsahu dokumentu, ktorý zaslal kardinál Wyszyński vatikánskemu Štátnemu sekretariátu], 3. 9. 1971, s. 84 – 86.

49 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1971. Záznam z 1. 9. 1971.

50 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 12. 4. 1972, s. 107 – 108.

51 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1972. Záznam z 12. 4. 1972; Záznam z 17. 4. 1972; Záznam z 29. 5. 1972.

52 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sytuacja polityczna w Polsce a normalizacja stosunków pomiędzy państwem a Kościołem. Punkt do dyskusji na RG EP, 4. 5. 1972, S. Wyszyński, 16. 4. 1972, s. 120.

53 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/262, Konferencja Plenarna Episkopatu Polski [Plenárna konferencia Episkopátu Poľska], 30. – 31. 10. 1972. DĄBROWSKI, B. Sprawa diecezji wschodnich w Polsce [Otázka východných diecéz v Poľsku], 17. 10. 1972, s. 53.

Pápež Pavol VI. (Zdroj: www.wikipedia.org)

so spôsobom jeho prijatia – nikto to s nimi neprekonzultoval a ich žiadosti boli ignorované (boli vybratí ordinári a došlo k územnému rozdeleniu jednotlivých diecéz).⁵⁴ Orgány PRL podali protest a zaslali list v tejto veci biskupovi Dąbrowskému, sekretárovi episkopátu.⁵⁵ Pápežove rozhodnutia

podľa kardinála Wyszyńského znamenali pre poľskú cirkev historickú chvíľu.⁵⁶ Keď s nimi oboznamoval poľských biskupov, bol veľmi rozrušený a mal v očiach slzy.⁵⁷ O význame diskutovanej udalosti biskupi informovali v správe z 131. plenárnej konferencie, v ktorej vyjadrili pápežovi vďaka

za zohľadnenie potrieb cirkvi v Poľsku, a tiež skonštatovali, že toto rozhodnutie dokazuje dôveru Pavla VI. voči prímasovi Wyszyńskému a Episkopátu Poľska. Uviedli, že tento krok je politickým uznaním hraničnej zmluvy PRL – SRN, a „všetko to prispieva k [...] ešte hlbšiemu zakoreneniu poľského obyvateľstva, ktoré obýva západné a severné územie“.⁵⁸ Na zdôraznenie významu rozhodnutia pápeža a skutočnosti, že tento krok je v záujme poľského národa, prímás v liste adresovanom 29. júna premiérovi Piotrowi Jaroszewiczovi konštatoval: „Vytvorením týchto nových diecéz [...] nadväzuje Svätá stolica na dávno vytýčené rozvojové cesty poľského štátu. Pre poľský štátny záujem to má obrovský význam, berúc do úvahy svetovú mienku, keďže toto rozhodnutie raz a navždy završuje politické schémy, ktoré ešte dnes tvrdošijne presadzovala politika okupantov na územno-politických mapách.“⁵⁹

KRITICKÝ POHLED NA VÝCHODNÚ POLITIKU VATIKÁNU

Napriek úspechu s vyriešením statusu diecéz na západnom území prímás, ako aj kardinál Wojtyła žiadali, aby bola Svätá stolica aj naďalej informovaná o osude cirkvi a katolíkov na východe kontinentu.⁶⁰ Vo veci východných diecéz prímás povedal: „Musíme si túto záležitosť dobre premyslieť a rozhodnúť sa, ako budeme

54 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 4. 9. 1972, s. 168.

55 List dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań A. Skarżyńskiego do sekretarza Episkopatu bp. B. Dąbrowskiego w sprawie uregulowania przez stolicę Apostolską organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, 27. 6. 1972, Warszawa. In: RAINA, Peter, ed. *Kościół w PRL: Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989, tom 2, Lata 1960–1974*. Poznań: W Drodze, 1995, s. 593.

56 A IPN Varšava, f. IV. O MV, tézy, 1972, 1. polrok, a. č. 0639/146, zv. 4. Tezy, decyzje watykańskie [Tézy, rozhodnutia Vatikánu], 26. 6. 1972, 28. 6. 1972, jún 1972, s. 246.

57 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/260. Protokół 131 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [Zápisnica zo 131. Plenárnej konferencie Episkopátu Poľska], 27. – 28. 6. 1972, s. 61.

58 Komunikat 131 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, 28. 6. 1972, Kraków. In: ŻARYN, Jan, ed. *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*. Warszawa–Poznań: Pallotinum, 2006, s. 115.

59 List prymasa Polski S. Wyszyńskiego do premiera P. Jaroszewicza o uregulowaniu organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, 29. 6. 1972, Warszawa. In: RAINA, P., ed. *Kościół w PRL: Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, s. 597 – 598.

60 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sprawozdanie z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski [Správa zo zasadnutia Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 18. 11. 1972, s. 192 – 194.

Prímas Wyszyński a kardinál Angelo Roncalli (budúci pápež Ján XXIII.) v Benátkach v roku 1957 (Zdroj: Archív Inštitútu Stefana kardinála Wyszyńského)

postupovať. Východné diecézy na našej strane predstavujú menšinu v pomere k tomu, čo ostalo na druhej strane. O tom je potrebné hovoriť, ilustrovať to pomocou máp. O tento problém sa zaujímate podobne ako nemeckí a českí biskupi o otázku západného územia. Svätá stolica by mala našu mienku brať do úvahy a túto otázku s nami konzultovať.“⁶¹ Vo všeobecnosti kardinál Wyszyński vnímal aktivitu cirkvi na východe ako oblasť priameho záujmu poľských biskupov. Prímas mal

po vyriešení statusu západných diecéz jasnú predstavu, ako by mala vyzeráť úloha Vatikánu voči štátom východného bloku. Predstavil ju na zasadnutí Hlavnej rady v Ríme v novembri 1972: „Doterajší postup Svätej stolice je jednostranný a spočíva v pokusoch kontaktovať komunistické vlády, [vid'] napr. Willebrans, Casaroli. Pre tieto kontakty chýbajú apoštoli, sú tam len diplomati. Niet však nádeje na vyriešenie tohto problému diplomatickou cestou. Hľadať kontakty s národmi je

potrebné najmä využitím Vatikánskeho rozhlasu pre:

- hlásanie Evanjelia,
- šírenie príhovorov Sv. Otca,
- a iných aktualít zo života Cirkvi.

Je potrebné hľadať aj iné spôsoby ako sa spojiť s obyvateľstvom očakávajúcim podporu zo strany Svätej stolice.“⁶²

Prímas presvedčil pápeža o svojej predstave vysporiadania vzťahov s komunistickým štátom počas audienzie 19. novembra 1972.⁶³ Po návrate z Ríma referoval: „Sv. Otec sa veľmi

61 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sprawozdanie z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski, 18. 11. 1972, s. 194. Prímas predložil tieto požiadavky Pavlovi VI. na audiencii o deň neskôr. A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sprawozdanie z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski, 19. 11. 1972, s. 199.

62 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1972, a. č. 04/27. Sprawozdanie z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski [Správa zo zasadnutia Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 19. 11. 1972, s. 199.

63 Prímas si opäť od Pavla VI. vypočul uistenie, že Svätá stolica neurobí žiadne kroky v rokovaníach s orgánmi PĽR bez konzultácie s episkopátom. Notatka ambasady w Rzymie o wizycie polskich biskupów w Watykanie, 7. 12. 1972. In: BORODZIEJ, Włodzimierz, DŁUGOŁĘCKI, Piotr, eds. *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1972*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2005, s. 695.

zaujíma o situáciu súčasného sveta. Zaujímal sa o proces normalizácie v Poľsku. Je za jedno s prímasom Poľska v tom, že normalizáciu nemôžeme vnímať len v kategóriách práva, ale najmä v kategóriách svetonázoru a filozoficko-morálnych téz. Nemôžeme súhlasiť s tým, aby štát mal monopol na hlásanie materialisticky monistického svetonázoru.“⁶⁴

V tomto období kardinál Wyszyński poukazoval na to, že ľudia, ktorí realizujú východnú politiku Vatikánu, sú naivní a nie sú náležite pripravení. Neustále zdôrazňoval, že v nich je „príliš veľa diplomacie, a nedostatok vierovyznania a apoštolského ducha“ (to sa týkalo najmä arcibiskupa Luigiho Poggioho,⁶⁵ v menšej miere arcibiskupa Casaroliho).⁶⁶ Vedel však, že je potrebné postupovať opatrne

a rozvážne vysvetľovať poľské problémy vo Vatikáne, čo zdôraznil na zasadnutí HR v decembri 1973. V nadväznosti na posledné rozhovory vo Svätej stolici predstavil „požiadavky principiálne, ale taktne, teda tak, aby to nevyzeralo ako kritika, ale ako úmysel pomôcť a poradiť“.⁶⁷ Okrem toho poznamenal, že „Svätá stolica musí mať svoje nadradené motívy a zachovať si svoju samostatnosť. Ide o to, aby sa Svätá stolica uchránila pred tým, aby sa nezapájala do tohto záprahu svetovej politiky, aby sa nesnažila držať krok s politikmi Západu v tomto pochode na Východ, lebo motívy Cirkvi musia byť iné – nie politické, ale náboženské, cirkevné.“⁶⁸ Za veľkú chybu americkej a vatikánskej diplomacie voči komunistickým štátom považoval to, že diplomacie nekladú týmto štátom

konkrétne požiadavky a prenasledovanie Cirkvi v štátoch bloku sa prechádza mlčaním, aby sa nenarušila „Ostpolitik“.⁶⁹ V kontexte vplyvu na Svätú stolicu vnímal ako účinný nástroj vedenie rozhovorov v rôznych vatikánskych dikastériách – podľa jeho poznatkov prefekti kongregácií vo všeobecnosti vnímali negatívne východnú politiku Svätej stolice.⁷⁰

TRETIE KOLO ROZHOVOROV

Rokovania PLR so Svätou stolicou boli po dlhšej prestávke obnovené až na konci júla 1973.⁷¹ Vyplývalo to zo skutočnosti, že Moskva predtým inštruovala štátne orgány „ľudového“ Poľska, že nie je správny čas na to, aby sa nadväzovali diplomatické styky s Vatikánom.⁷² Najskôr sa v júli minister zahraničných vecí PLR Stefan

- 64 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 23. 1. 1973, s. 8; A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/263. Protokół 134 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [Zápisnica zo 134. Plenárnej konferencie Episkopátu Poľska], 24. – 25. 1. 1973, s. 67. V rozhovoroch s vatikánskymi diplomatmi v Ríme prímás – podľa mienky Ministerstva zahraničných vecí – poukazoval na to, že prípadné ustanovenie stáleho delegáta Svätej stolice vo Varšave by bolo znamením „nedôvery Vatikánu k jeho osobe“. 7. grudnia, notatka ambasady w Rzymie o wizycie polskich biskupów w Watykanie. In: BORODZIEJ, W., DŁUGOŁĘCKI, P., eds. *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1972*, s. 697.
- 65 Luigi Poggi (1917 – 2010), taliansky rímskokatolícky kňaz, vatikánsky diplomat, jeden z hlavných realizátorov východnej politiky Svätej stolice. Od roku 1973 vyslanec s mimoriadnymi splnomocneniami do štátov stredovýchodnej Európy (Poľska, Maďarska, Československa, Rumunska a Bulharska). Od roku 2004 kardinál diakon. Vzhľadom na úplne iný pohľad na východnú politiku v porovnaní s poľskými biskupmi bol s nimi v neustálom spore. Kardinál Wyszyński sa nazdával, že arcibiskup Poggi nemal dostatočné poznatky o spoločensko-politických reáliách panujúcich v Poľsku a z tohto dôvodu vedie chybné svoje poslanie ako vyslanec Svätej stolice pre rozhovory so štátnymi orgánmi PLR. Podrobnejšie pozri ŁATKA, R. *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*.
- 66 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 12. 9. 1973, s. 68; Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 13. 12. 1973, s. 95.
- 67 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 13. 12. 1973, s. 93. Taktiež pozri RAINA, Peter. *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie 1973*. Białá Podlaska-Warszawa: von Borowiecky, 2010, s. 94 – 104, 129 – 158.
- 68 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 25. 9. 1974, s. 113.
- 69 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 25. 9. 1974, s. 136. V dokumentácii Ministerstva vnútra pripravenej pre Sovietsky zväz sa uvádza, že prímás Wyszyński a niektorí poľskí biskupi sa veľmi zaujímajú o podmienky a možnosti pôsobenia cirkvi v Sovietskom zväze. A IPN Varšava, f. IV. O MV, tézy, 1972 – 1976, a. č. 0639/146, zv. 6. Tezy dotyczące informacji dla towarzyszy radzieckich nt. działalności Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce [Tézy týkajúce sa informácií pre sovietskych súdruhov o činnosti Rímskokatolíckej cirkvi v Poľsku], 1976, s. 29 – 30.
- 70 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Główniej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 25. 9. 1974, s. 136.
- 71 KUCHARSKI, W. *Komuniści i Watykan*, s. 444 – 445.
- 72 DUDEK, A., GRYZ, R. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, s. 303 – 304; SKIBIŃSKI, P. Cele polityki władz komunistycznych w Polsce wobec Stolicy Apostolskiej do roku 1978, s. 340. Taktiež pozri ANS Varšava, f. ÚV PZRS, a. č. V/111. Aktualne problemy polityki wyznaniowej PRL, Biuro Polityczne KC PZPR [Aktuálne problémy náboženskej politiky PLR, Politbyro ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany], január 1973, s. 692 – 694.

Olszowski⁷³ stretol s arcibiskupom Casarolim v Helsinkách na zasadnutí KBSE,⁷⁴ a následne sa v novembri 1973 zúčastnil v Ríme na audiencii u Pavla VI.⁷⁵ Stretnutie v Helsinkách sa stretlo s kritickou reakciou kardinála Wyszyńskiego, ktorý o ňom nebol vopred upovedomený.⁷⁶

Poľskí vysokí cirkevní predstavitelia, a najmä prímás, sledovali vývoj situácie a snažili sa pozornosť Svätej stolice obrátiť na záujem poľskej cirkvi. Z tohto dôvodu sa v októbri – ešte pred návštevou ministra zahraničných vecí – do Vatikánu vybral kardinál Wojtyła. Na stretnutí s Pavlom VI. si vypočul to, na čom episkopátu záležalo – že štátnym orgánom vo Varšave budú predstavené konkrétne podmienky, napríklad nezávislosť Svätej stolice pri menovaní poľských biskupov.⁷⁷ Hlavná rada sa zamýšľala, či pred ministrom Olszowským by mal do Vatikánu vycestovať ešte kardinál Wyszyński. Prímás sa nazdával, že jeho pobyt bude využitý proti poľskej cirkvi na propagandistický útok, podľa ktorého sa má cirkev údajne snažiť o sabotovanie dohody. Preto padlo rozhodnutie, aby pred šéfom ministerstva zahraničných vecí (MZV) odišiel na návštevu do Vatikánu biskup Dąbrowski a aby predstavil stanovisko episkopátu.⁷⁸ Aj on si vypočul ubezpečenie, že Svätá stolica neprijme rozhodnutie týkajúce

Minister zahraničných vecí PLR Stefan Olszowski (Zdroj: www.tvn24.pl)

sa poľskej cirkvi bez dohody s episkopátom.⁷⁹

Dňa 12. novembra sa minister Olszowski stretol s Pavlom VI. na hodinovej audiencii, pričom jej hlavnou témou bolo angažovanie sa Svätej stolice v medzinárodných záležitostiach. Pápež deklaroval záujem navštíviť Poľsko a hlásil sa o práva poľskej cirkvi.⁸⁰

Návšteva mala čisto zdvorilostný charakter a pre štátne orgány PLR bolo najdôležitejšie jej propagandistické využitie a potvrdenie stability socialistického režimu v Poľsku od Vatikánu.⁸¹ Predstavitel komunistickej vlády získal deklaráciu, že do Varšavy prídu na rokovanie oficiálni reprezentanti Svätej stolice.⁸² Minister zahraničných vecí sa

73 Stefan Olszowski (1931), komunistický politik. V rokoch 1970 – 1980 a 1981 – 1985 člen Politbyra ÚV PZRS, v rokoch 1971 – 1976 a 1982 – 1985 minister zahraničných vecí PLR.

74 O priebehu rozhovoru pozri Szyfrogram ministra spraw zagranicznych (z Helsinek) o rozmowie z sekretarzem Rady do spraw Publicznych Kościołów, 6. 7. 1973. In: MAJEWSKI, Piotr M., ed. *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1973*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2006, s. 361 – 363; DUDEK, A., GRZYB, R. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, s. 304.

75 GRAJEWSKI, A. Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych, s. 417.

76 RAINA, P. *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie* 1973, s. 95 – 97 ; GRAJEWSKI, A. Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli, s. 71.

77 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavné rady Episkopátu Poľska], 18. 10. 1973, s. 82 – 83.

78 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavné rady Episkopátu Poľska], 18. 10. 1973, s. 83 – 84.

79 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavné rady Episkopátu Poľska], 13. 12. 1973, s. 94.

80 Notatka dot. pobytu i przeprowadzonych rozmów w Watykanie w dniu 12 XI 1973 r., 14. 11. 1973. In: MAJEWSKI, P. M., ed. *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1973*, s. 611 – 614.

81 KUCHARSKI, W. *Komuniści i Watykan*, s. 449 – 450.

82 PAŁYGA, Edward J. *Polsko-watykańskie stosunki dyplomatyczne. Od zarania II Rzeczypospolitej do pontyfikatu papieża-Polaka*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988, s. 230; GRAJEWSKI, A. Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli, s. 71.

vo Vatikáne stretol aj s kardinálom Jeanom-Marie Villotom,⁸³ ktorý – ako referoval biskup Dąbrowski na zasadnutí Plenárnej konferencie v januári 1974 – zaujal pre episkopát veľmi priaznivé stanovisko a potvrdil predchádzajúce deklarácie Pavla VI. o lojalite voči poľskému episkopátu.⁸⁴ Zároveň kardinál Wyszyński uviedol, že návšteva ministra Olszowského vo Vatikáne zahmlieva skutočný obraz situácie cirkvi v Poľsku, ktorá má ešte stále veľmi ďaleko od očakávania a skutočnej normalizácie.⁸⁵

O niekoľko dní prišli poľskí biskupi do Ríma na návštevu *ad limina* a tiež preto, aby poďakovali pápežovi za ustanovenie diecéz na západnom území. Pavol VI. zaslal prímasovi veľmi pozitívne hodnotenie: „*Episkopát preukázal subordináciu, a napriek tomu, že biskupi pracujú vo veľmi ťažkých podmienkach, vyznačovali sa pozitívnym postojom a nestážovali sa; pracujú v harmónii a súlade, majú program pastierskej a kazateľskej práce, liturgickej, misijnej a katechetickej obnovy, čo sa v iných episkopátoch nestáva.*“⁸⁶ Počas pobytu vo Vatikáne a rozhovorov v Štátnom sekretariáte prímás veľmi dôrazne prezentoval

záležitosť ustanovenia nunciatúry vo Varšave, pričom prízvukoval, že toto rozhodnutie by bolo vyjadrením nedôvery Vatikánu voči nemu.⁸⁷ Najväčšiu úlohu v tomto prípade zohrali tri stretnutia prímasy s Pavlom VI. – z 21. novembra, a 1. a 9. decembra – no najmä druhé z nich, na ktorom kardinál Wyszyński vyjadril obavy, týkajúce sa možnosti dohodnúť sa poza chrbát biskupov a proti záujmom poľskej Cirkvi: „*Nechceme umierať uprostred sprisahania mlčania.*“⁸⁸ Pavol VI. odpovedal: „*Neexistuje naše a vaše. Aj my zastávame pastiersky postoj, hoci hovoríme iným jazykom. Ale cieľ je rovnaký – cieľ Svätej stolice a Episkopátu Poľska. Sme za jedno. Verte tomu, prosím.*“⁸⁹ Rozhodný postoj prímasy počas týchto stretnutí priniesol svoje ovocie, keďže Vatikán akceptoval účasť episkopátu na rozhovoroch so štátnymi predstaviteľmi PLR. To však celkom neuspokojovalo poľských biskupov. Najlepšie to odzrkadľuje názor biskupa Tokarczuka zo zasadnutia HR v decembri 1973, ktorý zdieľali jej ostatní členovia: „*Môžeme sa radovať, že Rím nechce prijímať žiadne rozhodnutia o nás bez nás. Aj naďalej je potrebné dôkladne informovať*

Svätú stolicu. Okrem iného by bolo potrebné vypracovať krátku diagnostiku metód komunistického pôsobenia v rôznych oblastiach spoločenského života. Toto im chýba. A preto kroky komunistov merajú západným metrom. Každý človek je od prírody nastavený tak, aby druhému človeku veril, lebo ľudská reč by mala slúžiť pravde. Tu a priori je potrebné neveriť, lebo je to systém, ktorý je založený na klamstve. Bolo by potrebné zaslať list arcibiskupovi Casarolimu z úrovne Hlavnej rady, aby si v prípade pobytu v Poľsku zachoval cirkevný, a nie politický prístup.“⁹⁰ Na konci tohto zasadnutia prímás vyslovil názor, že v rozhovoroch s orgánmi PLR predstavitelia Svätej stolice „*musia požadovať čo najviac.*“⁹¹

OFICIÁLNA NÁVŠTEVA ARCIBISKUPA CASAROLIHO V PLR VO FEBRUÁRI 1974

Vo februári 1974 arcibiskup Casaroli pricestoval na návštevu do Poľska, ktorá mala po prvýkrát oficiálny status so zachovaním protokolu pre medzištátne kontakty.⁹² Biskupi poznali ciele vlády PLR spojené s príchodom vatikánskeho diplomata. Správne ich

83 Jean Maria Villot (1905 – 1979), taliansky rímskokatolícky kňaz, v rokoch 1969 – 1979 štátny tajomník Svätej stolice, od r. 1965 kardinál.

84 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/269. Protokól Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, 23. – 24. 1. 1974, s. 60.

85 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/269. Protokól Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [Zápisnica z Plenárnej konferencie Episkopátu Poľska], 23. – 24. 1. 1974, s. 60 – 61.

86 A VA Varšava, f. SPP, a. č. 04/269. Protokól Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [Zápisnica z Plenárnej konferencie Episkopátu Poľska], 23. – 24. 1. 1974, s. 55.

87 A MZV Varšava, f. Oddelenie IV – Taliansko, Księga Nabytków i Ubytków, a. č. 45/77. KUBAT, S. Notatka polityczna nr 10 [Politická poznámka č. 10], 7. 12. 1972, s. 8.

88 RAINA, P. *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie* 1973, s. 143; GRAJEWSKI, A. *Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli*, s. 71.

89 RAINA, P. *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie* 1973, s. 142.

90 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokól Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 13. 12. 1973, s. 96. Porovnaj A IPN Varšava, f. I. O MV, a. č. 0201/100, č. 3. Informacja płk. Eugeniusza Pękały, zastępcy dyrektora Departamentu I MSW, dotycząca pobytu kard. Wyszyńskiego w Watykanie [Informácia plk. Eugeniusza Pękały, zástupcu riaditeľa Odboru I. Ministerstva vnútra, týkajúca sa pobytu kardinála Wyszyňského vo Vatikáne], 15. 12. 1973, s. 148 – 150.

91 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1973, a. č. 04/28. Protokól Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 13. 12. 1973, s. 96.

92 Protokól z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR (fragment), 29. 1. 1974. In: KOCHAŃSKI, Aleksander, Mokrzycki-Markowski, Mikołaj, eds. *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1974*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. 96 – 97; A IPN Varšava, f. IV. O MV, tézy, 1972 – 1976, a. č. 0639/209, zv. 2. Program organizacyjny oficjalnej wizyty w Polsce sekretarza Rady do Spraw Publicznych Kościoła abp. Agostino Casarolego [Organizačný program oficiálnej návštevy Poľska sekretára Rady pre verejné záležitosti Cirkvi arcibiskupa Agostina Casaroliho], 4. – 6. 2. 1974, s. 340 – 350.

Prímas Wyszyński pri rozlúčke s obyvateľmi Varšavy pred odchodom do Ríma (1969) (Zdroj: A IPN)

pomenoval už v januári 1974 kardinál Wojtyła. Nazdával sa, že hoci medzi vládou a Vatikánom nedôjde k vypracovaniu *modus vivendi*, štátni predstavitelia budú aj tak predstierať „nejaké oficiálne vzťahy, aby spoločnosti odkázali, že tým správnym partnerom je Svätá stolica, a teda episkopát sa nachádza až na druhom mieste“.⁹³ Prímas si držal odstup od rokovania PLR a Svätej stolice charakteristickým spôsobom – počas rozhovorov sa zdržiaval v Gnezne, oficiálne preto, aby neprekážal arcibiskupovi Casarolimu.⁹⁴ Rozhodnutie v tejto veci prijal na januárovom zasadnutí Hlavnej rady po konzultácii s jej členmi.⁹⁵ Kriticky totiž vnímal krok arcibiskupa Casaroliho, ktorý počas oficiálnej návštevy býval mimo nunciatúry

vo vládnej budove. Uviedol: „Bude to skutočné väzenie, kde budú bývať hostia z Ríma, odčlenení od nás. A dokonca sa nevyhnú ani odposluchom.“⁹⁶ Upozornil aj na ďalší ústupok vatikánskych diplomatov, ktorí súhlasili s presunom rokovania z pozície MZV na úroveň Úradu pre náboženské záležitosti. Správne vnímal, že ide o zníženie úrovne rokovania.⁹⁷

Prímas svoj vzťah k diskutovaným otázkam presne definoval v zázname do denníka s dátumom 6. február 1974: „Zdá sa, že Katolícka cirkev v Poľsku dnes z dohody nezíska nič. Pred 25 rokmi, keď sme uzatvárali dohody s komunistickou vládou, Mons. Tardini dal prímasovi Poľska prednášku o «komunizme, ktorý sa nedá zosúladiť s katolicizmom». Dnes však

my musíme tak trochu presvedčať delegáciu Svätej stolice, aby neobetovávala Cirkev v Poľsku pre otvorenie sa na východ. Demaskovali sme systém ateistickej výchovy a neustále pokusy o podriadenie si biskupov a duchovenstva prostredníctvom sľubov a iných drastických príkazov (sokrálne stavby). Svedčí to o tom, že Gierekova vláda je tiež vládou Moskvy – hoci už uplynulo mnoho rokov. Moskva, ktorá prišla o svoju politiku expanzie na Blízkom Východe, ohrozená Čínou, hľadá spojencov na Kube a vo Vatikáne. Ale zdravý duch národa a jeho cit pre situáciu s priehráštim skúseností pre nás predstavuje materiál, ktorý musíme využiť na to, aby mal arcibiskup Casaroli dostatočné informácie. Cirkev sa musí spoľahnúť na národ, a nie na vládu. Ako v Poľsku, tak aj vo svete. Pri evanjelizácii záleží na národoch, ktoré sú tu trvácne, a nie na vládach, ktoré sa menia. V Tvojom mene, matka poľskej Cirkvi, sa vraciam do Varšavy, aby som na základe národa hovoril o prítomnosti tisícročnej Cirkvi v Poľsku.“⁹⁸

Rozhodol som sa zacitovať takýto obšírny úryvok, keďže poukazuje nielen na vzťah prímasa k rokovaniam vatikánskych diplomatov s predstaviteľmi štátnych orgánov PLR v tejto konkrétnej chvíli, ale tiež na jeho víziu geopolitiky a miesta pre poľskú cirkev v nej. Úryvok tiež dokazuje, že pre kardinála malo dobro poľského národa veľkú hodnotu.

Podľa jeho presvedčenia nemohli komunisti uznať návštevu arcibiskupa Casaroliho vo Varšave za svoj úspech, keďže spoločnosť bola skepticky nastavená voči jeho misii,

93 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 22. 1. 1974, s. 21. Primárnym cieľom bolo propagandistické využitie stretnutia na oslabenie pozície episkopátu. ANS Varšava, f. ÚV PZRS, a. č. LI/172. Notatka dotycząca polityki wyznaniowej PRL, Wydział Administracyjny KC PZPR [Poznámka týkajúca sa náboženskej politiky PLR, Administratívne oddelenie ÚV PZRS], 15. 9. 1974, s. 6.

94 GRAJEWSKI, A. Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych, s. 418. Prímas s istou dávkou ironie zdôraznil, že vo Vatikáne sa to vysvetľovalo jeho zdvorilosťou. AAG, S. Wyszyński, Pro memoria 1974, záznam z 3. 2. 1974.

95 AAW, SPP, 04/29, Rada Główna Episkopatu Polski 1974, list č. 25, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, 22. 1. 1974, Varšava.

96 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam z 3. 2. 1974.

97 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam z 3. 2. 1974.

98 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam zo 6. 2. 1974.

a nedôveru ľudí ešte prehľbil fakt, že Svätá stolica zbavila úradu primasa Maďarska kardinála Józsefa Mindszentyho,^{99 100} pričom minister Olszowski hneď po skončení rokovaní odišiel do Moskvy.¹⁰¹ Kardinál Wyszyński napokon poznamenal, že stranické špičky nemajú obširnejšiu koncepciu a nie sú pripravené na rokovania, pričom program štátnych orgánov sa od začiatku rozhovorov vôbec nezmenil.¹⁰² Arcibiskup Casaroli ako jediný výsledok svojho pobytu vo Varšave uviedol dohodu, aby sa konštitovali stále pracovné kontakty.¹⁰³ Kardinál Wyszyński pre seba charakteristickým a veľavravným spôsobom zhodnotil výsledky návštevy v deň, keď vatikánsky diplomat odletel do Ríma: „Veľká kapitola – akiste s nevelkým politickým významom – zatiaľ ukončená.”¹⁰⁴

LIST EPISKOPÁTU POĽSKA PAVLOVI VI.

Hoci sa primas domnieval, že v uvedených rokovaníach sa podarilo dodržať pravidlo, aby sa o ničom nerozhodlo bez episkopátu, na druhej strane bol presvedčený, že vzhľadom na výnimočnosť situácie by sa na rozhovoroch mal vždy zúčastňovať aj zástupca biskupov (biskup Dąbrowski).¹⁰⁵ Na zasadnutí Hlavnej rady z 21. februára episkopát rozhodol, že v tejto veci pošle pápežovi list.¹⁰⁶ Biskup Tokarczuk zdôraznil, že pri rozhovore s komunistami je potrebné zohľadňovať morálny aspekt, ktorý je pre misiu Cirkvi najdôležitejší. Przemyslský ordinár arcibiskup Antoni Baraniak¹⁰⁷ a kardinál Wojtyła poukázali na všeobecné spoločenské obavy súvisiace s rokovaniami medzi Svätou stolicou a PRL.¹⁰⁸ List,

ktorý episkopát adresoval Pavlovi VI., priniesol isté ovocie, keďže pápež k sebe pozval na audienciu biskupa Dąbrowského. Ako vplýva zo správy sekretára episkopátu, Svätý Otec sa najväčšmi znepokojoval tvrdením, že Svätá stolica nesie zodpovednosť za to, že prechádza mlčaním prenasledovanie katolíkov v Sovietskom zväze a v štátoch východného bloku. Vyhlásil, že vo veci poľskej cirkvi k ničomu nedôjde bez vedomosti a súhlasu episkopátu.¹⁰⁹ Zároveň zdôraznil: „Cirkev v Poľsku v súčasnosti nepotrebuje intervenciu, ale čo bude o 10 či 20 rokov? Režim, v ktorom žijete, je stálym režimom. Nemáme žiadne vyhliadky, že by sa niečo malo zmeniť. Kým žije toto pokolenie so silným putom k Cirkvi, ste silní, ale čo keď sa ono pominie?”¹¹⁰ Tieto slová celkom iste u primasa nielenže nevyvolali

99 József Mindszenty, vlastným menom József Pehm (1892 – 1975), maďarský rímskokatolícky kňaz, arcibiskup metropolita Ostrihomu, v rokoch 1945 – 1974 primas Maďarska.

100 GRAJEWSKI, A. Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych, s. 419. Primas uviedol, že časová zhoda návštevy arcibiskupa Casaroliho v Poľsku a zbavenie funkcie kardinála Mindszentyho je potrebné vnímať ako „radikálnu situáciu”, ktorá vyplýva z byrokratickej nešikovnosti alebo antagonizmu medzi dvomi realizátormi východnej politiky Vatikánu – a síce arcibiskupom Casarolim a arcibiskupom Benellim. A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam zo 14. 2. 1974.

101 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam z 12. – 13. 2. 1974; , 04/29, A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 21. 2. 1974, s. 39.

102 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam zo 7. 2. 1974.

103 CASAROLI, A. *Pamiętniki*, s. 230. Ešte kritickejší mal byť názor kardinála Villota, ktorý uviedol, že výsledky návštevy arcibiskupa Casaroliho „nenadchýnajú optimizmom”, keďže „na ich základe si človek môže osvojiť mienku, že štátne orgány PRL vedú dialóg s Vatikánom len preto, aby presvedčili poľskú spoločnosť, že vláda udržiava náležité vzťahy so Svätou stolicou a že vinu za to, že nedochádza k normalizácii, nesie kard. Wyszyński”. A IPN Varšava, f. I. O MV, a. č. 02011/99, č. 3. Informacja gen. bryg. Józefa Oseka, dyrektora Departamentu I MSW, dotycząca opinii kard. Villota nt. rezultatów wizyty abp. Casarolego w Warszawie [Informácia brig. gen. Józefa Oseka, riaditeľa I. odboru Ministerstva vnútra, týkajúca sa názoru kard. Villota na výsledky návštevy arcibiskupa Casaroliho vo Varšave], 6. 3. 1976, s. 172.

104 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam zo 8. 2. 1974.

105 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam zo 18. 2. 1974.

106 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 21. 2. 1974, s. 41 – 44. Porovnaj A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam zo 21. 2. 1974.

107 Antoni Baraniak (1904 – 1977), rímskokatolícky kňaz, salezián. V rokoch 1951 – 1957 pomocný gnieznienský biskup, 1957 – 1977 poznaňský arcibiskup metropolita. V rokoch 1953 – 1956 väznený komunistami. K jeho osobe a výnimočnej úlohe, ktorú v Episkopáte Poľska zohral, pozri podrobnejšie BIAŁECKI, Konrad, ŁATKA, Rafał, RECZEK, Rafał, WOJCISZYK, Elżbieta. *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*. Poznań-Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2017; ŁATKA, Rafał. Arcybiskup Antoni Baraniak jako członek Episkopatu Polski cz. I (1951–1967). *Seminare*, 2019, č. 3, s. 185 – 200; ŁATKA, Rafał. Arcybiskup Antoni Baraniak jako członek Episkopatu Polski cz. II (1967–1977). *Seminare*, 2020, č. 1, s. 129 – 140.

108 A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 21. 2. 1974, s. 42.

109 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam zo 21. 3. 1974; A VA Varšava, f. SPP, Rada Główna Episkopatu Polski, 1974, a. č. 04/29. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [Zápisnica Hlavnej rady Episkopátu Poľska], 26. 3. 1974, s. 57.

110 RAINA, Peter. *Arcybiskup Dąbrowski. Rozmowy watykańskie*. Warszawa: Pax, 2006, s. 118 – 119.

Kardinál Karol Wojtyła (Foto: Adam Bujak)

nadšenie, ale potvrdili aj jeho obavy o naivnom postoji Svätej stolice.¹¹¹

Prímas bol veľmi skepticky nastavený voči ďalším perspektívam rozhovorov medzi predstaviteľmi Vatikánu a štátnymi predstaviteľmi PRL. Poznamenal si to aj do svojho denníka *Pro memoria*: „V tejto fáze je oveľa ťažšie prekonať ilúzie arcibiskupa Casaroliho. Stále sa mu zdá, že sa s komunistickými štátmi dá rozprávať z pozície právneho poriadku. My však pripomínáme, že diamatické myslenie podporované programom tabu (ateizácia) sa nedá prekonať. Je možné, že dôjde k uhýbným manévrom, ale tejto línie sa komunistický štát nevzdá. Môžu uzatvárať dohody, accordo, vydávať tlačové správy, ale to nebude riešiť situáciu. Takto

vyzerá situácia v Maďarsku a v Československu. To sú pre nás varovné príklady. Zo všetkých strán kritizovaná svetovou tlačou (apertúra) «Ostpolitik» Vatikánu je veľkou ilúziou, že sa dá dohodnúť pre dobro Cirkvi. Podľa mojej mienky ústupky môžu záležať len a len od Kremľa. A ústupky budú presne také, aké prijme Kremľ. Ale ak aj budú, tak zase Episkopát Poľska bude musieť za to niečím zaplatiť. No my nechceme platiť žiadnymi cirkevnými hodnotami. Chceme pokojne pracovať, slúžiť Božiemu ľudu, podporovať národ silou sv. Evanjelia, brániť kresťanskú kultúru národa a udržiavať Božieho ducha vo výchove mládeže. S tým nemôže súhlasiť nikto v materialisticko-ateistickom štáte.»¹¹²

NADVIAZANIE STÁLÝCH PRACOVNÝCH KONTAKTOV MEDZI ORGÁNMI PER A SVÄTOU STOLICOU

V júli 1974 došlo k podpísaniu protokolu, na základe ktorého sa konštituovali pracovné kontakty medzi Svätou stolicou a PRL.¹¹³ Definované boli aj témy budúcich rozhovorov v štyroch, nie celkom presne spísaných bodoch: „a) záležitosti týkajúce sa svetových problémov, a najmä európskej bezpečnosti a spolupráce; b) vzájomná výmena informácií o vzťahu štát – Cirkev; c) konzultácie týkajúce sa cirkevných problémov, ktoré budú vo výhradne a všeobecne uznanej kompetencii Svätej stolice; d) príprava ďalších oficiálnych rozhovorov medzi PRL a Svätou

111 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, *Pro memoria*, 1974. Záznam z 18. 6. 1974.

112 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, *Pro memoria*, 1974. Záznam zo 4. 7. 1974.

113 Protokol podpísania przez abp. A. Casaroli i wiceministra spraw zagranicznych J. Czyrka w sprawie ustanowienia stałych roboczych kontaktów między PRL a stolicą Apostolską, 6. 7. 1974, Watykan. In: RAINA, P., ed. *Kościół w PRL: Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, tom 2, s. 663.

Odchod primasa Wyszyńskiego na návštevu Ríma v roku 1969 (Zdroj: A IPN)

stolicou.¹¹⁴ Reprezentantom PRL sa stal Kazimierz Szablewski¹¹⁵ ako šéf Skupiny pre stále pracovné kontakty,¹¹⁶ ktorý sa trvalo zdržiaval v Ríme, a zo strany Vatikánu vystupoval arcibiskup Poggi (poverovanie listiny odovzdal v januári 1975).¹¹⁷

Vďaka aktivite episkopátu, a najmä primasa, sa komunistickým orgánom nepodarilo dosiahnuť dva kľúčové ciele: ustanovenie sídla vatikánskeho delegáta vo Varšave a získanie vplyvu na nominácie poľských biskupov.¹¹⁸ Kardinál Wyszyński, ktorého

podporovali ostatní vysokí cirkevní predstavitelia, vytváral v tejto záležitosti na vatikánskych diplomatov a Svätú stolicu neustály a účinný tlak.¹¹⁹ Po rokoch to potvrdil aj Aleksander Merker,¹²⁰ generálny riaditeľ Úradu pre náboženské záležitosti a dôležitá postava

114 Protokół podpisania przez abp. A. Casaroli i wiceministra spraw zagranicznych J. Czyrka w sprawie ustanowienia stałych roboczych kontaktów między PRL a stolicą Apostolską, 6. 7. 1974, Watykan. In: RAINA, P., ed. *Kościół w PRL: Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989, tom 2*, s. 663. Taktiež pozri DUDEK, A. PRL i stolica Apostolska 1971–1974, s. 52.

115 Kazimierz Szablewski (1927 – 2008), komunistický politik, diplomat. V rokoch 1974 – 1982 šéf Skupiny pre pracovné kontakty so Svätou stolicou pri Veľvyslanectve PRL v Ríme.

116 Táto nominácia mala jednostranný charakter a nebola dohodnutá so Svätou stolicou, ktorá tento krok opomenula. ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, s. 315 – 316.

117 GRAJEWSKI, A. Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych, s. 420.

118 A GA Gniezno, f. S. Wyszyński, Pro memoria, 1974. Záznam z 27. 7. 1974. Porovnaj A IPN Varšava, f. I. O MV, a. č. 02011/100, č. 3. Notatka dotycząca ustanowienia stałych kontaktów roboczych między rządem PRL i Watykanem [Poznámka týkajúca sa konštituovania stálych pracovných kontaktov medzi vládou PRL a Vatikánom], 26. 3. 1975, s. 204.

119 Ako si správne všimol Jan Żaryn, kroky episkopátu, a najmä kardinála Wyszyńskiego a kardinála Wojtyły, vnímali štátni predstavitelia ako úspešné, čo vyvolávalo ich nevôľu. Poukazuje na to dokument pripravený na objednávku Ministerstva vnútra v septembri 1974, kde bolo zdôrazňované, že primas a krakovský metropolita „robí všetko pre to, aby sa vzopreli tendenciám urýchľovania dohôd Vatikánu so socialistickými krajinami vrátane Poľska. Sami sa štylizujú do roly jediných a výhradných interpretátorov náboženskej situácie, politiky komunistických štátov a strán v otázke náboženstva a Cirkvi“. Citované podľa ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, s. 313.

120 Aleksander Merker (1924 – 2012), komunistický politik. Dlhoročný pracovník Úradu pre náboženské záležitosti, v rokoch 1972 – 1983 zástupca riaditeľa, v rokoch 1983 – 1989 jeho generálny riaditeľ. V rokoch 1980 – 1989 člen Spoločnej komisie predstaviteľov vlády PRL a Episkopátu Poľska.

v náboženskej politike 70. a 80. rokov: „Prímas vyhral. Rozhovory prebiehali podľa jeho podmienok.“¹²¹

Napriek zmene formátu rokovanií PŁR a Svätej stolice biskupi aj naďalej poukazovali na to, že posun v poľsko-vatikánskych vzťahoch a dialógu je možný len za podmienky zlepšenia situácie cirkvi v Poľsku. Vyjadrili to v správe z rokovania Plenárnej konferencie v dňoch 26. – 27. novembra 1974. Uviedli v nej, že konštituovanie pracovných kontaktov je „pozitívnym krokom“, ktorý sa môže postupom času postarať o normalizáciu „avšak pod podmienkou, že táto normalizácia bude mať meritórny obsah, a nielen inštitucionálno-administratívny charakter“.¹²² V tejto stratégii kardinál Wyszyński

a ďalší poľskí biskupi pokračovali v ďalších štyroch rokoch až do zvolenia kardinála Wojtyły za pápeža, keď sa tento problém vyriešil sám.

ZHRNUTIE

Kardinál Wyszyński prikladal rokovaniám Svätej stolice so štátnymi orgánmi PŁR veľkú dôležitosť. Bol si vedomý, že podpísanie dohody medzi Vatikánom a vládou „ľudového“ Poľska poza chrbát poľských biskupov môže mať negatívny vplyv na situáciu Cirkvi v Poľsku. Nazdával sa, že k nadviazaniu diplomatických stykov medzi týmito partnermi môže dôjsť až po zohľadnení požiadaviek poľských biskupov týkajúcich sa vzťahov štát-Cirkev. Prímas v súvislosti s tým

aktívne vystupoval, aby k akýmkoľvek dohodám nedošlo bez účasti Episkopátu Poľska. Angažovanie sa kardinála Wyszyńskiego sa ukázalo ako úspešné, jeho stanovisko bral do úvahy aj pápež Pavol VI. a vatikánska diplomacia. Vďaka aktivite hlavného predstaviteľa poľskej Cirkvi došlo k nadviazaniu stálych pracovných kontaktov medzi Svätou stolicou a orgánmi PŁR, s rozsiahlym zohľadnením jeho požiadaviek. Týmto sa však celá záležitosť nevyriešila a prímas si musel ďalšie štyri roky robiť starosti o ďalší vývoj situácie, pokiaľ išlo o hru, ktorú rozohrala vláda „ľudového“ Poľska. To už je ale téma na samostatnú analýzu.

Z poľštiny preložil: Mgr. Mário Kysel

Rafał Łatka • Stefan Wyszyński and the Game in a “Triangle”: The Holy See – National authorities of the Polish People’s Republic – Polish Episcopate (from 1971 to 1974)

This scientific study aims to provide more information on the attitude of the Polish Cardinal Stefan Wyszyński on the activities and the game, the authorities of the Polish People’s Republic decided to play against the Holy See, with an intention to marginalize the Polish Church and the role of the Episcopate in Poland. In the 1970s, the Primate Wyszyński played a crucial role not only in the Polish Church but also in the whole society. The majority of the Poles accepted him as a natural authority and his opinion had to be taken into consideration also by the authorities of the Polish People’s Republic, this was evident especially in the second half of the 1970s. The year 1971 is the starting point of this analysis, when the Polish Communists intensified their efforts within the dialogue with the Holy See. The ending point is the year 1974, when permanent working contacts were established between the Polish Government and the Holy See. Till now, the issue presented in this analysis has not been focused on by the researchers dedicated to the latest history of Poland and the Central and Eastern Europe, and therefore the article is of a pioneer and innovative character.

Dr. Rafał Łatka (1985)

Historik a politológ, habilitovaný doktor humanitných vied v oblasti histórie, doktor spoločenských vied v oblasti politických vied, hlavný špecialista a vedecký pracovník Oddelenia historického výskumu Inštitútu národnej pamäti a Inštitútu dedičstva národnej myšlienky Romana Dmowského a Ignacyho Jana Paderewského, koordinátor Ústredného výskumného projektu Inštitútu pamäti národa *Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce 1944–1989* [Komunistické orgány voči cirkvám a náboženským združeniam v Poľsku 1944–1989]. Vysokoškolský pedagóg. Redaktor publikačných sérií *Kościół katolicki w dokumentach*, *Biskupi w realiach komunistycznego państwa*, *Urząd do spraw Wyznań: struktury, działalność, ludzie*. Autor, spoluautor alebo redaktor 25 publikácií vrátane *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989* (2019), *Kardynał Stefan Wyszyński 1901–1981* (2019), *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów* (2017), *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977* (2017), *Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980–1989* (2016), *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów* (2012). Zástupca šéfredaktora časopisu *Pamięć i Sprawiedliwość*, člen redakcie časopisu *Glaukopis*. Laureát ceny *Historická kniha roku Oskara Haleckého* v kategórii „Najlepšia vedecká kniha venovaná dejinám Poľska a Poliakov v 20. storočí“ v roku 2019. Kontakt: rafal.latka@ipn.gov.pl

121 Citované podľa CZACZKOWSKA, E. *Kardynał Wyszyński*, s. 592.

122 Komunikat 145 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, 28. 11. 1974, Warszawa. In: ŻARYN, J., ed. *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, s. 149.

ZAHRANIČNÉ VYSIELANIE NA SLOVENSKO V OBDOBÍ NÁSTUPU KOMUNISTICKEJ TOTALITY

JOZEF CIEKER A POČIATKY SLOVENSKÉHO VYSIELANIA ŠPANIELSKÉHO ŠTÁTNEHO ROZHLASU

BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Odkedy sú informácie nástrojom kontroly, moc patrí tým, ktorí ich kontrolujú. Monopolizácia obsahu, toku a každodenného zabezpečovania informácií nebola vedľajším produktom totalitných režimov; práve naopak, aktívnou tvorbou pseudoinformácií a dezinformácií tieto režimy vytvárali základný predpoklad na udržanie moci totalitných štruktúr, na vytváranie ilúzií a na legitimáciu moci.¹ Ako už bolo naznačené, medzi základné črty komunistického režimu patrili monopol na informácie a cenzúra médií, ktoré zároveň tvorili predpoklad na udržanie totalitných štruktúr a kontroly nad národmi za povestnou železnou oponou.² Povoynové Slovensko a jeho špecifické dejiny od konca druhej svetovej vojny, najmä postupná komunizácia a sovietaizácia od roku 1945 až po definitívne uchopenie absolútnej moci vo februári 1948, nepredstavovalo žiadnu výnimku, naopak, do určitej miery by mohlo poslúžiť ako exemplárny príklad dôležitosti, akú západné zahraničné vysielanie pre narušenie mediálneho monopolu zohrávalo.

Historiografické spracovanie problematiky zahraničného vysielania do Československa, resp. na Slovensko v období komunistickej totality, predstavuje až na zo pár výnimiek vedecké deziderátum.

Problematika úzko súvisí s pôsobením slovenského povojnového politického exilu – fenoménu, ktorý si v historickej vednej disciplíne stále ešte hľadá náležité miesto. Medzi najlepšie spracované kapitoly patrí najmä slovenské

vysielanie (*Programmo slovacco*) Rádia Vatikán, ktoré začalo v roku 1949 a bolo jedným z najpočúvanejších pravidelných zahraničných vysielaní na Slovensku v období komunistickej totality.³ Medzi čiastočne spracovanú

1 Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0179/20: Svätá stolica a slovenská otázka 1945 – 1958. GOBAN-KLAS, Tomasz, KOLSTØ, Pål. East European Mass Media: The Soviet Role. In: WESTAD, Odd Arne, HOLTSMARK, Sven, NEUMANN, Iver B., eds. *The Soviets Union in Eastern Europe, 1945 – 89*. New York: St. Martin's Press, 1994, s. 112.

2 K fenoménu cenzúry v povojnovom Československu pozri bližšie KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994; ZÁVACKÁ, Katarína. Cenzúra v Československu v rokoch 1945 – 1948. *Právny obzor*, roč. 86, 2003, č. 2, s. 197 – 210; LETZ, Róbert. Slovenská ilegálna tlač v rokoch 1945 – 1948. In: SEDLÁK, Vincent, ed. *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, Dr.Sc.* Bratislava: Slovenský historický ústav Matice slovenskej, 1998, s. 343 – 348. K širšiemu európskemu kontextu cenzúry pozri bližšie MERTELSMANN, Olaf, ed. *Central and Eastern European media under dictatorial rule in the early Cold War*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011.

3 K slovenskému vysielaniu Rádia Vatikán pozri bližšie SOČUFKA, František. *Na vlnách Rádia Vatikán*. Bratislava: Lúč, 1998; SOČUFKA, František. *Vatikánsky rozhlas v službe Cirkvi na Slovensku v rokoch 1947 – 2000: Spomienka na Janka Hnilicu*. Bratislava: [s. n.], 2011; SOČUFKA, František. Vatikánsky rozhlas a Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda. In: HRABOVEC, Emília a kol. *Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, s. 116 – 126; LETZ, Róbert. Postoj komunistického režimu k Vatikánskému rozhlasu v rokoch 1948 – 1989. *Acta Facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*, roč. 4, 2007, č. 1 – 2, s. 65 – 74. K počiatkom slovenského vysielania Rádia Vatikán pozri bližšie PETRANSKÝ, Ivan A. The Slovak broadcasting of Vatican Radio in the years 1947 – 1951. *Slovak Studies*, roč. 4, 2018, č. 1 – 2, s. 90 – 109. Pozri tiež JAŠEK, Peter. Broadcasting of the Slovak desk of the Vatican Radio in the years 1985 – 1988. *Slovak Studies*, roč. 2, 2016, č. 1 – 2, s. 141 – 159.

problematiku patrí prvé povojnové vysielanie zo zahraničia na Slovensko pod známym názvom Vysielač Barcelona a menej známym Hlas Slovenskej republiky, ktoré pod vedením ex-ministra Ferdinanda Ďurčanského vysielalo v súvislosti s konaním retribučného procesu Jozef Tiso a spol. na jar 1947.⁴ Medzi menej známe patrí slovenské vysielanie v talianskom štátnom rozhlase (*Radio Audizione Italia*, od roku 1954 *Radiotelevisione Italiana*, RAI), ktoré začalo v roku 1949 a na čele ktorého stál v prvých rokoch novinár a redaktor Koloman Murgaš.⁵ Oveľa známejší je naopak Vysielač Biela légia, ktorý s prestávkami prinášal necenzurované správy v rokoch 1950 – 1955 z rakúskeho územia na Slovensko pod vedením Jozefa Vicena, zakladateľa protikomunistického hnutia odporu Biela légia a katolíckeho kňaza, exulanta Karola Šumichrasta.⁶ Dňa 1. mája 1951 začalo z Mnichova jednotné česko-slovenské vysielanie Rádia Slobodná Európa (*Radio Free Europe*, RFE) v rámci čes-

koslovenskej redakcie (*Czechoslovak desk*), ktoré spolu s vysielaním Hlasu Ameriky (*Voice of America*, VOA) slúžilo ako jeden z najvýznamnejších inštrumentov studenej vojny, stalo sa nástrojom proti komunistickej rozpínivosti a prispelo v konečnom dôsledku k pádu komunistických režimov. Vysielanie v rámci československej redakcie bolo zámerne jazykovo aj tematicky pomešané, aby sa nedala odlíšiť dimenzia česká od slovenskej, a táto skutočnosť bola dôvodom mnohých memoránd slovenských redaktorov požadujúcich samostatnú slovenskú redakciu.⁷ V Západnom Nemecku pôsobili okrem československej redakcie Rádia Slobodná Európa aj slovenské vysielanie v medzinárodnom rozhlase *Deutsche Welle* pod vedením Kristofa Greinera a *Deutschlandfunk*, ktoré nie sú ani v náznakoch spracované. Vo Veľkej Británii od roku 1952 vysielalo Zahraničné vysielanie BBC (*World Service of the British Broadcasting Corporation*) v nepravidelných intervaloch aj po slovensky, od roku 1956

Jozef Cieker v uliciach Madridu (Zdroj: A ÚPN)

prebiehali vysielania v pravidelných pätnásťminútových denných reláciách v spoločnej česko-slovenskej redakcii (*Czechoslovak Section*).⁸ V rokoch 1945 – 1991 v slovenčine vysielal aj Kanadský zahraničný rozhlas (*Radio Canada International*, RCI), ktorý

- 4 Vysielač Barcelona fungoval približne od začiatku marca do 30. 5. 1947. Pozri korešpondenciu medzi F. Ďurčanským a Jozefom Kirschbaumom. Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Jozef M. Kirschbaum, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 11. Listy Ďurčanského Kirschbaumovi zo 7. 3. 1947, 13. 5. 1947, 30. 5. 1947. Pozri tiež CHAJMA, František. Vysielač Barcelona. In: CHOVAN-REHÁK, Juraj, GRÁCOVÁ, Genovéva, MARUNIAK, Peter, eds. *Slovenský povojnový exil. Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945 v Matici slovenskej v Martine 27. – 28. júna 1996*. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 357; VONDRÁŠEK, Václav, PEŠEK, Jan. *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945–1970. Mýty a realita*. Bratislava: Veda, 2011, s. 240 – 245; OKÁL, Ján. *Výpredaj ľudskosti*. Martin: Matica slovenská, 2002, druhé krátené vydanie, s. 332 – 335.
- 5 K problematike *gruppo slovacco* RAI pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Bratislava, Rím: Slovenský historický ústav v Ríme, 2019, s. 160 – 162.
- 6 K činnosti Vysielača Biela légia pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Das slowakische politische Exil in Österreich, 1945–1955. In: HRABOVEC, Emilia, KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta, eds. *Slowakei und Österreich im 20. Jh. Eine Nachbarschaft in historisch-literarischer Perspektive*. Wien: LIT, 2008, s. 206 – 212; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. An beiden Ufern der March. Der antikommunistische Widerstand der Weissen Legion. In: KARNER, Stefan, STEHLIK, Michal, eds. *Österreich. Tschechien. Geteilt – getrennt – vereint. Beitragsband und Katalog der Niederösterreichischen Landesausstellung*. Schallaburg: Schallaburg Kulturbetriebsges, 2009, s. 252 – 255; VICEN, Jozef. *Vo víroch rokov 1938 – 1988*. Bratislava: Lúč, 1999, s. 201 – 203; VICEN, Jozef. Rozhlas Biela légia ako „netlačený samizdat“. In: CHOVAN-REHÁK, J., GRÁCOVÁ, G., MARUNIAK, P., eds. *Slovenský povojnový exil*, s. 358.
- 7 K slovenskému vysielaniu v rámci československej redakcie RFE pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Rádio Slobodná Európa a Svetový kongres Slovákov. In: JAŠEK, Peter, ed. *Svetový kongres Slovákov. Zborník z vedeckej konferencie, Bratislava, jún 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018, s. 186 – 209; KRUŽLIAK, Imrich. Rádio Slobodná Európa a Slováci. In: CHOVAN-REHÁK, J., GRÁCOVÁ, G., MARUNIAK, P., eds. *Slovenský povojnový exil*, s. 338 – 344; Špetko, Jozef. *Človek v sieťach: slovenské slovo z rozhlasovej stanice Slobodná Európa*. Bratislava: Kaligram, 2005. K vysielaniu Hlas Ameriky pozri HAVRANOVÁ, Mária. Rozhlasové vysielanie Hlas Ameriky. In: CHOVAN-REHÁK, J., GRÁCOVÁ, G., MARUNIAK, P., eds. *Slovenský povojnový exil*, s. 344 – 346.
- 8 Jedinou doteraz publikovanou sondou k problematike slovenského vysielania BBC je článok z pera dlhoročného redaktora BBC Ivana Štípalu. (Redaktorom BBC bol v rokoch 1968 – 1998). Pozri bližšie ŠTÍPALA, Ivan. Slovenské vysielanie BBC: Stručná história. In: RYDLO, Jozef M., ed. *Fidei et Patriae. Zborník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*. Bratislava, Trnava: Libri historiae, Dobrá kniha, 2008, s. 834 – 845.

taktiež nebol dodnes predmetom sústredenejšieho historicko-vedného záujmu.⁹

Na základe prezentovaného stavu bádania je potrebné konštatovať, že žiadne zo zahraničných vysielaní v slovenskom jazyku na Slovensko v období komunistickej totality, či už vo forme samostatnej slovenskej redakcie alebo ako súčasť jednotnej československej redakcie, nie je komplexne spracované. Cieľom predmetného článku je zmapovať počiatky slovenského vysielania Španielskeho štátneho rozhlasu (*Emisión Eslovaca, Radio nacional de España*) pod vedením Jozefa Ciekra v širšom kontexte pôsobenia slovenského povojnového a pofebruárového politického exilu, ako aj pri zohľadnení medzinárodnopolitických špecifik bipolárneho sveta na začiatku studenej vojny a prispieť tak k lepšiemu poznaniu zaujímavého fenoménu zahraničného vysielania v období neslobody ako takého. Spracovanie danej problematiky je možné predovšetkým na základe akvizície časti súkromného

archívu Jozefa Ciekra, ktorý archív Ústavu pamäti národa daroval v roku 2019 jeho syn Ivan Cieker.

So slovenským vysielaním Španielskeho štátneho rozhlasu je nerozlučne spätá postava diplomata, publicistu a exilného činiteľa, Jozefa Ciekra.¹⁰ Jozef Cieker začal zahraničnopolitickú kariéru budovať v máji 1935, keď bol za dodnes nie celkom objasnených okolností¹¹ zamestnaný ako úradnícky koncipient na československom ministerstve zahraničných vecí v Prahe. Jednou z príčin jeho zamestnania mohla byť jeho ideovo-politická príbuznosť s frankofilnou zahraničnopolitickou koncepciou medzivojnového ministra zahraničných vecí Edvarda Beneša a obhajoba československej štátnosti. Z Ciekových publicistických a čiastočne aj vedeckých prác orientácia na benešovské ponímanie postavenia Československa v strednej Európe ako hrádzi proti nemeckému rozpínaniu jednoznačne vyplýva a v tomto zmysle bola jeho zahraničnopolitická orientácia značne protinemecká. Rovnako ako Beneš, aj Cieker zastával názor,

že Rusko, resp. Sovietsky zväz, nebolo možné natrvalo izolovať od európskej politiky v medzivojnovom období. Od-sudzoval hegemoniálne plány Nemec-ka na ovládnutie stredoeurópskeho priestoru a „zápas o Československo“, ktorý sa od nástupu rišskonemeckého kancelára Adolfa Hitlera v roku 1933 rozpútal v dôsledku rastúceho vplyvu Berlína na európsku politiku, ako aj v dôsledku snáh o revíziu parížskeho mierového poriadku, vnímal v širších súvislostiach ako „zápas o stabilitu celej Európy“.¹² Obhajoval vojensko-politické spojenectvo Československa, Rumunska a Juhoslávie v zoskupení Malá dohoda, pretože bol presvedčený, že dokáže ochrániť strednú Európu pred „hitlerizmom, sovietskym Ruskom a talianskymi záujmami“.¹³ V duchu pražského ministerstva zahraničných vecí vnímal Cieker aj problematiku poľskej menšiny v Československu a celkovo československo-poľské vzťahy. V tomto zmysle kritizoval útoky Poľska ako pokus o oslabovanie postavenia Československa a kriticky vnímal aj záujem Poľska o územia severného

9 Pozri MIRGA, Vojtech. Kanadský zahraničný rozhlas – vysielanie v slovenčine v rokoch 1945 – 1991. In: CHOVAN-REHÁK, J., GRÁCOVÁ, G., MARUNIAK, P., eds. *Slovenský povojnový exil*, s. 347 – 352.

10 Jozef Cieker (21. 6. 1907, Krásna Hôrka, Tvrdošín – 20. 1. 1969, Madrid), absolvoval štúdium „československej a románskej filológie“ na Univerzite Komenského v Bratislave, študoval tiež vo Francúzsku. V medzivojnovom období bol činný v Ústredí slovenského katolíckeho študentstva (v rokoch 1930 – 1931 ako predseda), v roku 1934 sa stal tajomníkom Slovenskej ligy, od mája 1935 do decembra 1938 pracoval ako koncipient na ministerstve zahraničných vecí (MZV) v Prahe. V roku 1935 sa stal členom Syndikátu československých novinárov. V apríli 1939 bol vymenovaný za legačného radcu na slovenskom MZV v Bratislave, od 2. 9. 1939 do 24. 11. 1941 pracoval ako chargé d'affaires v Belehrade, od decembra 1941 do jesene 1942 bol slovenským vyslancom v Záhrebe. Po vyše ročnom pobyte na slovenskom ministerstve zahraničných vecí bol vymenovaný za vyslanca do Madridu, kde pricestoval 16. 2. 1944 (na Slovensko sa už nikdy nevrátil). Ako vyslanec Slovenskej republiky pôsobil oficiálne do 18. 4. 1945. Dňa 28. 5. 1948 bol odsúdený *in absentiam* ľudovým súdom v retribučnom procese na štyri roky väzenia (trestný čin „domácej zrady“ a „kolaborantstva“). Na jeseň 1948 vstúpil do Slovenskej národnej rady v zahraničí (bol predsedom španielskej odbočky), vo februári 1949 sa stal riaditeľom vysokoškolského internátu Collegio Major Santiago Apostol v Madride, od novembra 1949 až do predčasnej smrti riadil slovenské vysielanie Španielskeho štátneho rozhlasu. Bol tiež členom slovenskej sekcie Rímskeho klubu Intermarium so sídlom v Ríme. Po vzniku Slovenskej oslobodzovacej rady (SOR) v roku 1960 sa stal členom vedenia a zástupcom pre Španielsko. Od roku 1968 sa počítalo s jeho účasťou vo vedení Svetového kongresu Slovákov. V exile sa tiež angažoval v Združení slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí a bol tiež činný v európskom katolíckom hnutí Pax Romana. K životopisnému profilu J. Ciekra pozri bližšie GREČKOVÁ, Kristína. *Dr. Jozef Cieker a jeho úloha v diplomacii prvej Slovenskej republiky*. Bakalárska práca. Brno: Masarykova univerzita, 2011; CHOVAN-REHÁK, Juraj, MARUNIAK, Peter, eds. *Dr. Jozef Cieker. Seminár pri príležitosti nedožitých 90. narodenín Jozefa Ciekeru v Tvrdošíne 20. júna 1997*. Martin: Matica slovenská, 2000; VNUK, František. *Dr. Jozef Cieker. Literárny Almanach Slováka v Amerike*, 1967, s. 125 – 126.

11 K. Grečková na základe archívneho výskumu v SNA tvrdí, že za jeho zamestnanie na pražskom MZV sa prihovráal banskobystrický biskup Marián Blaha. GREČKOVÁ K. *Dr. Jozef Cieker a jeho úloha v diplomacii prvej Slovenskej republiky*, s. 10.

12 CIEKER, Jozef. Zápas o Československo. *Politika*, roč. 7, 1937, č. 4, s. 44 – 45. Pozri tiež MARUNIAK, Peter. Publikačná činnosť Dr. Jozefa Ciekra do roku 1945. In: CHOVAN-REHÁK, J., MARUNIAK, P., eds. *Dr. Jozef Ciekers*, s. 22.

13 MARUNIAK, P. Publikačná činnosť Dr. Jozefa Ciekra, s. 23.

Slovenska.¹⁴ Pritom bol ale presvedčený, že „otázka spolupráce československo-poľskej je životným záujmom oboch štátov“.¹⁵ V súlade s optikou Prahy Cieker nemal žiadne propoľské sklony a v Poľsku nevidel – na rozdiel od niektorých slovenských polonofilov – žiadnu potenciálnu oporu slovenských záujmov, ale vnímal jeho nároky ako ohrozenie stredoeurópskej rovnováhy.

Mníchovská dohoda podpísaná medzi Nemeckom, Talianskom, Veľkou Britániou a Francúzskom v septembri 1938 s jej tragickým dôsledkom nielen na územnú integritu medzivojnového Československa ale celý parížsky systém, musela byť pre Ciekra veľkým sklamaním a vytriezvením zároveň a predznamenovala jeho postupné odpútavanie sa od Benešom koncipovanej zahraničnopolitickej línie a podobne aj od myšlienky československej štátnosti. Keď bol v apríli 1939 zamestnaný na slovenskom ministerstve zahraničných vecí, bol jedným z mála úradníkov s diplomatickou a zahraničnopolitickou skúsenosťou a v období, keď slovenská vláda začala nadväzovať diplomatické vzťahy so zahraničím, Ciekerovi pripadla úloha diplomatickej reprezentácie slovenských záujmov.¹⁶ Od mája do septembra 1939 pôsobil ako legačný radca na vyslanectve v Budapešti, od septembra 1939 do apríla 1941 pomáhal vo funkcii chargé d'affaires budovať diplomatické a hospodárske vzťahy s Juhosláviou, od decembra 1941 do jesene 1942 pôsobil ako slovenský vyslanec v Záhrebe. Dňa 8. februára 1944 ho prezident Jozef Tiso vymenoval za mimoriadneho

vyslanca a splnomocneného ministra v Madride.

Z hľadiska filozofického svetonázoru sa mladý Cieker radil medzi katolícku inteligenciu; počas vysokoškolského štúdia býval v katolíckom internáte Svoradov, bol členom (a krátkodobým predsedom) Ústredia slovenského katolíckeho študentstva (ÚSKŠ), založeného v Žiline 14. – 15. augusta 1921 za účasti katolíckych biskupov.¹⁷ V rámci činnosti v ÚSKŠ sa Cieker zúčastnil IV. kongresu študentského medzinárodného katolíckeho hnutia Pax Romana v Cambridgi v auguste 1928; v roku 1935 bol generálnym tajomníkom Pripravného výboru pre organizovanie kongresu hnutia Pax Romana, ktorý sa v tom istom roku konal v Prahe a Bratislave a istý čas bol aj podpredsedom hnutia.¹⁸ V jednom z článkov uverejnených v časopise *Kultúra* (vydávanom Spolkom Sv. Vojtecha pod vedením Jána Pöstényiho) Cieker privítal encykliku pápeža Pia XI. *Mit brennender Sorge*, v ktorej pápež odsúdil ideológiu nemeckého národného socializmu. V článku prirovnal protikatolícke ťaženie kancelára Adolfa Hitlera k politike tzv. kultúrneho boja (*Kulturkampf*) z druhej polovice 19. storočia, keď doslovne napísal: „Musela prísť encyklika Sv. Otca, aby boli odhalené tmavé kúty hitlerovskej politiky, dôsledky teórie krvi a rasy a pomýlenosť zákona sily. Novopohanská ideológia bola odsúdená vo svojom princípe i vo svojich mrzkých skutočnostiach.“¹⁹ Podobne odsudzoval expanzívne plány Nemecka pod vedením národných socialistov a rovnako pozitívne sa vyjadril aj o druhej,

Budova slovenského vyslanectva v Záhrebe
(Zdroj: A ÚPN)

nemenej významnej encyklike Pia XI. *Divini redemptoris* (s podtitulom *O bezbožníckom komunizme*), v ktorej pápež odsúdil komunistickú ideológiu a ateizmus. V tejto súvislosti Cieker napísal: „*Katolícky inteligent musí vedieť, čo je podstatou liberalizmu, komunizmu, čo je podstatou rasizmu, fašizmu a všetkých doktrín, ktoré splodil dnešný medzinárodný chaos. [...] Proti náuke Marxa musíme vedieť postaviť pápežské encykliky. [...] Nemožno bojovať proti komunizmu a obdivovať – i keď nie úmyselne – ideológiu rasizmu. Ako prísne odsúdil Svätý Otec komunizmus encyklikou Divini redemptoris, tak prísne odsúdil i rasizmus encyklikou Mit brennender Sorge.*“²⁰ Kresťanskému svetonázoru zostal

14 K zložitým československo-poľským vzťahom v medzivojnovom období sa Cieker venoval v sérii článkov, ktoré vychádzali v rokoch 1937 a 1938 v časopise *Politika*. Články vyšli aj knižne CIEKER, Jozef. *Polámané mosty. (K otázke československo-poľskej spolupráce)*. Bratislava: Universum úč. tlačiareň, 1938.

15 CIEKER, J. *Polámané mosty*, s. 4.

16 VNUK, F. Dr. Jozef Cieker, s. 125.

17 Viac k ÚSKŠ pozri KÁRPÁTY, Vojtech. Katolícke spolky a organizácie na Slovensku 1918 – 1945. Ústredie slovenského katolíckeho študentstva (1). *Kultúra*, roč. 13, 2010, č. 14, s. 12; KÁRPÁTY, Vojtech. Ústredie slovenského katolíckeho študentstva (2). *Kultúra*, roč. 13, 2010, č. 16, s. 12.

18 MARUNIAK J. Publikačná činnosť Dr. Jozefa Ciekra, s. 30.

19 CIEKER, Jozef. Bismarck – Hitler. Obnovený kultúrny boj v Nemecku. *Kultúra*, roč. 9, jún 1937, č. 6, s. 113 – 114.

20 CIEKER, Jozef. Katolícka inteligencia v katolíckej akcii. *Kultúra*, roč. 10, 1938, č. 6. Tuná cit. MARUNIAK, J. Publikačná činnosť Dr. Jozefa Ciekra, s. 32 – 33.

Cieker verný po celý život a v období španielskeho exilu od roku 1945 aktívne pôsobil v Združení slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí (ZSKŠvZ)²¹ – spolku, ktorý v exile nadväzoval na činnosť medzivojnového ÚSKŠ, zrušeného povojnovým ľudovodemokratickým režimom, prispieval do exilného časopisu *Rozvoj*, tlačového orgánu Združenia a zúčastňoval sa kongresov hnutia Pax Romany.

Nateraz nie je možné v celistvosti zhodnotiť pôsobenie Ciekra na vyslaneckom poste v Madride. Isté však je, že vzhľadom na zložité postavenie neutrálneho Španielska v období druhej svetovej vojny, a to v čase, keď už bolo jasné, že Nemecko vojnu nevyhrá, diplomatická pozícia Ciekra, ako zástupcu malého stredoeurópskeho štátu pod ochranou Nemecka, bola nevýhodná. Španielsko pod vedením generála Francisca Franca, víťaza občianskej vojny, sympatizovalo síce s Nemeckom (a Talianskom) a túto sympatiu, či skôr vďačnosť za vojenskú pomoc proti republikánskym povstalcem, prejavilo podpísaním Paktu proti Kominterne v marci 1939 a vyslaním tzv. Modrej divízie rekrutovanej zo španielskych dobrovoľníkov a bojujúcej po boku Wehrmachtu na východnom fronte. Napriek týmto zjavným sympatiám s Berlínom, predovšetkým v otázke antibolševizmu, sa Španielsku aj kvôli silnému tlaku spojeneckých mocností USA a Veľkej Británie podarilo udržať vojenskú neutralitu a na jeho území v období druhej svetovej vojny žiadne bojové operácie neprebehli.²² Hospodársky a diplomatický nátlak spojeneckých mocností na Španielsko silnel s vývojom situácie na východnom fronte a v rokoch 1944 – 1945 si Madrid prílišnú nezávislosť v zahraničnopolitických otázkach dovoliť nemohol.

Diplomatický pas Jozefa Ciekra z obdobia Slovenskej republiky (1939 – 1945) (Zdroj: A ÚPN)

Výstižne to vyjadruje Ciektrova správa pre bratislavskú centrálu z marca 1944: „Dnešná politická neutralita Španielska je výsledok politického

tlaku anglo-amerického. [...] španielska neutralita nenesie znaky absolútneho vlastného rozhodovania a v dôsledku takejto neutrality prechádza

21 Približne od konca roka 1952 sa ústredie ZSKŠvZ premiestnilo z Ríma do Madridu. V januári 1953 Cieker zorganizoval v spolupráci s Odbočkou ZSKŠvZ v Španielsku V. valné zhromaždenie ZSKŠvZ v Madride a vystúpil na ňom s úvodným prejavom. Archív Pápežského slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda Rím, f. korešpondencia 1952, číslo spisu 885/52. Pozvanie na Valné zhromaždenie Združenia slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí, Rím, 29. 11. 1952.

22 Pozri bližšie *Dtv-Lexikon. Ein Konversationslexikon in 20 Bänden*. Zv. 17, heslo Spanische Geschichte. Mnichov: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1968, s. 158.

do takých malicherností, že sa vedenie španielskeho štátu bojí silnejšie politicky dýchnuť.“²³

Je otázne, čo v danej, pre Slovensko ako satelitu Nemecka, nevýhodnej situácii mohol Cieker z pôvodných zámerov získania čo najširšej podpory pre slovenský štát u španielskych vládnych kruhov vykonať. O zhoršujúcom sa postavení Slovenska svedčí aj skutočnosť, že nástupná audiencia u hlavy štátu, generála Franca, sa konala až po vyše troch mesiacoch od Ciekrovho príchodu do Madridu 16. februára 1944.²⁴ Z dochovaných vyslanecských správ pre bratislavskú centrálu, ako aj z korešpondencie, ktorú viedol so slovenským vyslancom pri Svätej stolici, Karolom Sidorom, je zrejmé, že sa usiloval – podobne ako jeho predchodca chargé d'affaires Jozef Mikuš – o oboznámenie so slovenskou otázkou a o získanie sympatií pre slovenský národ ako taký, ktorý – povedané ústami diplomata Ciekra – „*po duchu i kultúre, po kresťanskej tradícii i svojom nacionalizme*“ mal blízko španielskemu národu.²⁵ V tomto zmysle vydávalo slovenské vyslanectvo od júla 1944 informatívny bulletin s periodicitou dvojtyždenníka, v ktorom sa v španielskom jazyku pertraktovali témy

ako cyrilo-metodská tradícia, medzi-vojnové autonomistické hnutie, hospodárska, kultúrna a sociálna situácia na Slovensku, postavenie katolíckej cirkvi, i celkové dejiny Slovenska, či turistické atrakcie tejto pre Španielsko len veľmi málo známej krajiny.²⁶ Ciekrovi sa podarilo nadviazať styky s diplomatickými zástupcami európskych štátov; zoznámil sa so švédskym vyslancom Karlom Ivanom Westmanom, ktorý mal živý záujem o slovenskú problematiku a podporoval slovenské štátoprávne snahy. Na jeho odporúčania sa Cieker pravdepodobne stretol aj s britským veľvyslancom Samuleom Hoareom.²⁷ Cieker mal prístup aj k najvyšším kruhom katolíckej cirkvi v Španielsku a poznal sa s nunciom a dekanom diplomatického zboru v Madride, arcibiskupom Gaetanom Cicognanim, neskorším kardinálom, ktorý sa zaujímal o osudy katolíckej cirkvi na Slovensku.²⁸ Na rozdiel od oveľa nezávislejšej pozície Karola Sidora na poste slovenského vyslanca vo Vatikáne, ktorému sa podarilo nadviazať kontakty s americkým diplomatom Haroldom Tittmanom, zástupcom osobného reprezentanta prezidenta Roosevelta u pápeža Pia XII., a koncom júna 1943 mu odovzdať známe

memorandum „La question slovaque“,²⁹ mal Cieker oveľa obmedzenejšie možnosti konania v prospech slovenských záujmov. V liste Sidorovi z júna 1944 trpkopoznamenal: „*Moje pôsobenie v Madride je sťažené tou skutočnosťou, že španielska politika, odpútavajúc sa od Nemecka, hľadá i na nás len cez prsty a bojí sa akéhokoľvek náznaku prejavu záujmu o náš osud. Moje čakanie na nástupnú audienciu nebolo len fyzickým čakaním, ale bolo to čakanie politického rázu. A keď ma už konečne prijali, ani len jednou literou nezmenili sa o tejto skutočnosti, aby nedráždili Spojencov. Možno len ľutovať, že som prišiel na toto miesto neskoro, a to v dobe, keď už španielsku politiku, uháňajúcu smerom ku Spojencom so svojimi prostriedkami a s našim politickým kreditom a váhou politickou dobehnúť asi nebude možné.*“³⁰ Napriek týmto skutočnostiam je možné konštatovať, že Ciekrovi sa podarilo počas svojej diplomatickej misie vybudovať určité zázemie, ktoré mu pomohlo v neľahkých povojnových osudoch politického exulanta.

Po obdržaní správy o vyhlásení Košického vládneho programu v apríli 1945 Cieker ukončil 13. apríla 1945 činnosť slovenského vyslanectva

- 23 SNA Bratislava, f. Ministerstvo zahraničných vecí (ďalej MZV), šk. č. 196, číslo jednania (ďalej č. j.) 3013/Taj./1944. Správa Ciekra zo 16. 3. 1944, s. 1 – 2.
- 24 Nástupná audiencia sa konala 24. 5. 1944 v Parde, sídle Franca v blízkosti Madridu v prítomnosti španielskeho ministra zahraničných vecí Francisca Gómeza Jordanu Sousa a Cieker o nej podal podrobnú správu. SNA Bratislava, f. MZV, šk. č. 196, č. j. 3036/Taj./1944, P-14. Správa Ciekra z 24. 5. 1944, s. 4.
- 25 Počas nástupnej audiencie Cieker tlmočil Francovi, že slovenská štátnosť znamená „*v rodine európskych národov pre slovenský národ slobodu politickú i národnú*“. SNA Bratislava, f. MZV, šk. č. 196, č. j. 3036/Taj./1944, P-14. Správa Ciekra z 24. 5. 1944, s. 2.
- 26 Bulletin vychádzal pod názvom *Noticiero Eslovaco. Boletín de Información de la Legación de Eslovaquia*. Prvé číslo vyšlo 5. 7. 1944, posledné na Veľkú noc 1945, spolu vyšlo 14 čísiel s rozsahom cca. 6 strán.
- 27 Švédsky vyslanec Karl Ivan Westman Ciekrovi poradil, aby pre britského veľvyslanca vypracoval memorandum o slovenskej otázke v strednej Európe, ktoré by oponovalo programu československej exilnej vlády v Londýne. Nie je známe, či Cieker takéto memorandum vypracoval. Pozri bližšie SNA Bratislava, f. MZV, šk. č. 196, č. 3054/1944/Tajn. Správa Ciekra z 20. 7. 1944, s. 2.
- 28 S nunciom, ktorý bol mimochodom bratom kardinála Amleta Giovanniho Cicognaniho (v rokoch 1961 – 1969 bol štátnym sekretárom Svätej stolice), sa poznal už chargé d'affaires Mikuš. Bližšie pozri MIKUŠ, Jozef A. *Pamäti slovenského diplomata*. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 67.
- 29 V memorande sa Sidor vyslovil za federáciu Slovákov, Poliakov a Čechov a odmietol návrat Slovenska do predmníchovskej Československej republiky (ČSR). Bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 22.
- 30 SNA Bratislava, f. Karol Sidor, šk. č. 3, korešpondencia. List Ciekra Sidorovi z 28. 6. 1944. V roku 1944 sa Cieker v spolupráci so Sidorom neúspešne pokúsili zorganizovať pricestovanie delegácie vedenia Slovenskej ligy v Amerike do Európy a sprostredkovať stretnutie s predstaviteľmi západných mocností v záujme zachovania samostatnej Slovenskej republiky. Bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 25 – 27.

v Madride (oficiálne ukončenie slovensko-španielskych diplomatických vzťahov sa uskutočnilo 18. apríla 1945) a podal si prostredníctvom diplomata Zdenka Formánka, ktorý od júna 1944 do januára 1946 zastupoval československú vládu v Madride, žiadosť o prijatie do štátnej služby obnoveného Československa, ktorú adresoval ministerstvu zahraničných vecí v Prahe a predsedníctvu Slovenskej národnej rady v Bratislave.³¹ Po tomto akte mal nasledovať Ciekrov návrat na Slovensko, ktorý sa však za nie celkom vyjasnených okolností neuskutočnil.³² Roky 1945 – 1948 prežil bývalý slovenský vyslanec vo finančnej a materiálnej neistote, v obavách o svoj osud a osud svojej rodiny a po celý čas uvažoval o emigrácii do Argentíny alebo Severnej Ameriky.³³ V roku 1947 podal obžalobca pri Národnom súde Anton Rašla návrh na obžalobu z dôvodu spáchania zločinov podľa retribučného nariadenia Slovenskej národnej rady 33/45 Zb. (kolaborácia) a v tomto zmysle bolo proti Ciekrovi zahájené VII. odborom poverenictva vnútra trestné stíhanie.³⁴ Odsúdený bol *in absentiam* až po komunistickom prevrate 28. mája 1948 ľudovým súdom

Noticiero Eslovaco. Bulletin slovenského vyslanectva v Španielsku, Madrid, 27. 11. 1944, č. 6, 18. 1. 1945, č. 9 (Zdroj: A ÚPN)

v Bratislave za „zločin domácej zrady a kolaborantstva“ na trest odňatia slobody vo výške štyroch rokov, straty občianskych práv a konfiškácie majetku.³⁵

S nástupom studenej vojny, ktorej kontúry sa začali črtáť od roku 1947, sa Ciekrova pozícia začala postupne meniť k lepšiemu. Frankistické Španielsko, ktoré sa v dôsledku spojenectva s mocnosťami Osi ocitlo po skončení druhej

EL ESCUDO ESLOVACO SIMBOLO CRISTIANO Y NACIONAL DE ESLOVAQUIA

svetovej vojny v medzinárodnopolitickej izolácii,³⁶ začalo s veľkou razantnosťou podporovať antikomunistický exil zo strednej, východnej a juhovýchodnej Európy. Podpora protikomunistického exilu – čiastočne vysoko prominentného³⁷ – slúžila Francovmu vedeniu ako nástroj na zlepšenie imidžu „tolerantného Španielska“, mala posilniť jeho status v prostredí západných demokracií a bola preto svojím

- 31 SNA Bratislava, f. MZV, šk. č. 196. Žiadosť Ciekra MZV v Prahe a Predsedníctvu SNR o prijatie do služieb MZV, nedatované. Ciekier v žiadosti uvádza slovenskú adresu v Banskej Bystrici na Malinovského ulici, kde sídlila rodina jeho manželky, rodenej Žabkovej. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. Jozef Ciekier, šk. č. 1, osobné dekréty. List Ciekera SNR z 10. 12. 1945.
- 32 Ciekier bol ešte v januári 1946 pripravený po obdržaní československých pasov pre neho a jeho rodinu vycestovať do Československa. Neurobil tak a jediné vysvetlenie ponúkajú spomienky jeho syna Ivana Ciekra, ktorý tvrdí, že niekedy v prvej polovici roka 1946, keď bola rodina pripravená odcestovať do ČSR, dostal otec telefonát z Prahy alebo Bratislavy, aby necestoval. Pôvodcom telefonátu bol pravdepodobne Vladimír Clementis, štátny tajomník na pražskom MZV, nie je však známe, čo bolo obsahom rozhovoru. Po tomto telefonáte sa J. Ciekier mal definitívne rozhodnúť, že sa do ČSR nevráti. Referát Oral History ÚPN, Audiovizuálny záznam rozhovoru s Ivanom Ciekrom z 9. 5. 2019. Pozri tiež SNA Bratislava, f. MZV, šk. č. 196. List Ciekera (pravdepodobne) Formánkovi z 10. 1. 1946; SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekera Kirschbaumovi z 12. 1. 1946. Tento list písal Ciekier v domnienke, že je posledným listom z Madridu. V liste Kirschbaumovi z 18. 4. 1946 však už konštatoval, že „na cestu nateraz nepomýšľame“, nevysvetlil však, čo je dôvodom zotrvania v madridskom exile. Je možné sa domnievať, že to boli predovšetkým obavy z perzekúcie v súvislosti s retribučným súdnictvom a degradácia jeho spoločenského postavenia.
- 33 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. Ciekrove listy Kirschbaumovi z 12. 12. 1945, 12. 1. 1946, 18. 4. 1946, 12. 4. 1947.
- 34 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), archívne číslo (ďalej a. č.) 2 181. Obžalobca pri Národnom súde poverenictvu vnútra VII. odbor, ONĽud 35/47, 18. 7. 1947.
- 35 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 181. Rozsudok ľudového súdu v Bratislave, ĽS 27/48 z 28. 5. 1948.
- 36 K všeobecným dejinám Španielska po skončení druhej svetovej vojny pozri BERNECKER, Walther L. *Spaniens Geschichte seit dem Bürgerkrieg*. Mnichov: Beck, 2010, 4. rozšírené vydanie, s. 101 – 212.
- 37 V španielskom exile žil napríklad Otto von Habsburg, syn posledného rakúskeho cisára a uhorského kráľa Karola I., rumunský princ Mikuláš, ruské veľkoknieža Vladimír Cyrilovič Romanov, bulharský kráľ Simeon, albánsky korunný princ Leka, atď. O povojnovom Španielsku sa preto zvyklo hovoriť ako o mieste exilu pre kráľov bez trónu.

spôsobom kľúčová, keďže mala dopomôcť Španielsku k prekonaniu izolácie. Ohľadom ústretovosti voči protikomunistickému exilu španielska vláda do veľkej miery kopírovala politiku západných štátov, predovšetkým USA, Veľkej Británie a Kanady.³⁸ Francovo vedenie zdôrazňovalo národno-katolícke smerovanie režimu a s výraznou podporou katolíckej cirkvi v Španielsku sa presadzovalo aj kresťanské, univerzálno-duchovné smerovanie, čím stálo v určitom protiklade k sekularizujúcim tendenciám ostatnej západnej Európy s výrazným vplyvom liberalizmu. To znamenalo najmä všestrannú podporu medzinárodným katolíckym hnutiam, akými boli predovšetkým hnutie laického apoštolátu Katolícka akcia, založené z iniciatívy pápeža Pia XI. v roku 1922, a medzinárodné katolícke hnutie študentov Pax Romana.³⁹ Nie náhodou sa novým španielskym ministrom zahraničných vecí v roku 1945 stal predseda Katolíckej akcie v Španielsku (*Acción Católica*) Albert Martín Artajo a predseda Pax Romany, nemenej vplyvný Joaquín Ruiz-Giménez vo funkcii veľvyslanca pri Svätej stolici, slúžili k zlepšeniu medzinárodnopolitického postavenia povojnového Španielska.⁴⁰ Táto

nová zahraničnopolitická ofenzíva, ktorá stála na princípoch kresťanského univerzalizmu a antikomunizmu, priniesla v súčinnosti s diplomaciou Pia XII. svoje ovocie: od roku 1948 sa izolácia štátu na Pyrenejskom polostrove začala postupne uvoľňovať, v roku 1953 španielska vláda podpísala zmluvy s USA a Svätou stolicou⁴¹ a v roku 1955 sa Španielsko stalo riadnym členom Organizácie spojených národov.

Po roku 1945 sú moderné slovenské dejiny obohatené o nový fenomén masovej slovenskej politickej emigrácie, aký dovtedy v takej miere prakticky neexistoval. Prvá vlna slovenskej politickej emigrácie sa spustila postupným obsadzovaním Slovenska Červenou armádou na jar 1945, evakuáciou vládnych orgánov a iných politických inštitúcií spojených s režimom prvej Slovenskej republiky. Do exilu smerovali ale aj širšie vrstvy obyvateľstva: študenti, umelci, spisovatelia, vojaci a napokon mnohí jednoduchí ľudia, ktorí neboli politicky činní, ale odchádzali, pretože sa obávali dôsledkov nových politických pomerov a najmä rastúceho vplyvu komunistov.⁴² Pomerne málo početná slovenská emigrácia v Španielsku, ktorú tvorili

predovšetkým študenti (celkovo ich bolo 18⁴³), bývalí zamestnanci slovenského vyslanectva, Jozef Cieker s rodinou a v neposlednom rade aj bývalí interbrigadisti z obdobia občianskej vojny,⁴⁴ sa ocitla po boku oveľa početnejšej (a vplyvnejšej) emigrácie z Maďarska na čele s maďarským veľvyslancom Ferencom Marosym, poľského exilu na čele s bývalými poľskými diplomatmi Marianom Szumlakowskim a Józefom Potockim, chorvátskeho, rumunského, bulharského a napokon aj československého exilu na čele s reprezentantom Rady slobodného Československa Zdenkom Formánkom, ako aj českého exilu, ktorý reprezentoval zástupca Českého národného výboru pre Španielsko páter A. Nemec a od konca 50. rokov aj bývalý poslanec Ústavodarného národného zhromaždenia za Československú stranu lidovú Bohdan Chudoba.⁴⁵ Preto je až neuveriteľné, akou vysokou pozíciou disponoval Jozef Cieker vo funkcii riaditeľa Kolégia Svätého Jakuba Apoštola (*Colegio Mayor Santiago Apóstol*), vysokoškolského internátu, založeného v máji 1947 z iniciatívy španielskej vlády, predovšetkým ministerstva školstva a ministerstva zahraničných vecí, úlohou ktorého bolo poskytnúť

38 EIROA, Matilde. *From the Iron Curtain to Franco's Spain: Right-Wing Central Europeans in Exile*. *Central Europe* [online], s. 1 – 3. [cit. 2020-06-01]. Dostupné na: https://www.academia.edu/37280473/From_The_Iron_Curtain_to_Francos_Spain_Right-Wing_Central_Europeans_in_Exile

39 K španielskemu katolicizmu, katolíckym hnutiam, ako aj k a osobe J. Ruiza-Giméneza pozri MAYER-TARHAN, Stephanie. *Zwischen Diktatur und Europa: Joaquín Ruiz-Giménez und der spanische Katholizismus, 1936–1977*. Frankfurt, Bern, Wien: Peter Lang, 2017, s. 39 – 159.

40 EIROA, Matilde. Studená vojna a vnútroeurópske presuny medzi Pyrenejským polostrovom a železnou oponou. In: SZÁRAZ, Peter, ed. *Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, s. 92 – 93. Pozri tiež FARALDO, José M. Defending the Nation in a New Fatherland. Polish Émigrés in Franco's Spain (1939 – 1969). In: FARALDO, José M., ed. *Europe, Nationalism, Communism. Essays on Poland*. Frankfurt, New York: Peter Lang, 2008, s. 94.

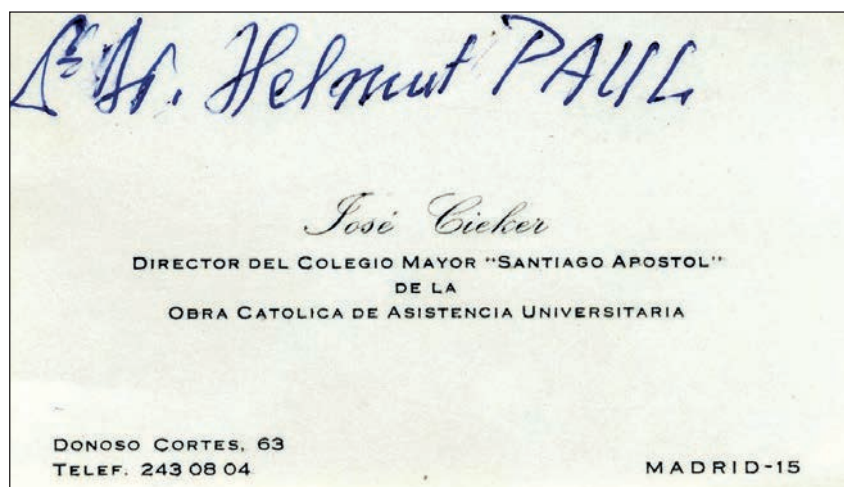
41 Konkordát podpísaný medzi španielskou vládou a Svätou stolicou koncom augusta 1953 je všeobecne považovaný za prvú dôležitú medzinárodnú zmluvu, ktorá predstavovala nielen ideologickú podporu katolíckej cirkvi frankistickému režimu, ale vnímala sa aj ako vstupenka Franca na medzinárodnú scénu a koniec izolácie štátu. BERNECKER, W. L. *Spaniens Geschichte*, s. 108 – 110.

42 K širšiemu kontextu fenoménu slovenského politického exilu pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 11 – 14.

43 VONTORČÍK, Emil. *Za krajinami do Madridu alebo vojna o Španielsko. Výber cestopisných a historických esejí*. Trnava: Pergamen, Nitra: Sobor, 2013, s. 27.

44 Autorke nie je známy presný počet slovenských interbrigadistov, t. j. bojovníkov za republikánsky tábor v období španielskej občianskej vojny. Zo spomienok Jozefa Mikuša vyplýva, že v období jeho diplomatického účinkovania v Madride dopomohol interbrigadistovi Jozefovi Domovi k pozastaveniu výkonu trestu smrti. Jozef Dom sa v roku 1950 vrátil na Slovensko. MIKUŠ, J. A. *Pamäti*, s. 58 – 59, 198.

45 K exilovým vlnám zo stredovýchodnej Európy pozri bližšie EIROA, M. *From the Iron Curtain to Franco's Spain*, s. 1 – 8; FARALDO, J. M. Defending the Nation in a new Fatherland, s. 93 – 109.

Vizitka Jozefa Ciekra, riaditeľa Kolégia Svätého Jakuba Apoštola s vlastnoručne dopísaným menom (Zdroj: A ÚPN)

ubytovanie a materiálne zabezpečenie pre študentov-utečencov spoza železnej opony.⁴⁶ Ciekra bol riaditeľom vyše dvadsať rokov, a síce od februára 1949 až do smrti v januári 1969, a k jeho zvoleniu do tejto pomerne významnej funkcie dopomohli jeho dobré kontakty na ministerstvo školstva, zahraničných vecí a vyjadrenie v jeho prospech zo strany rektora Madridskej univerzity.⁴⁷ Ciekra vo svojej osobe zosobňoval tie vlastnosti, ktoré boli pre španielsku vládnú ideológiu dôležité: katolicizmus, patriotizmus a antikomunizmus. Bol súčasne zárukou, že na Kolégiu sv. Jakuba vyrastie budúca generácia, ktorá v podobnom duchu bude hájiť ideály kresťanského univerzalizmu, a tiež bol „efektívnym manažérom“ neľahkého podniku, na ktorom bolo ubytovaných celkovo 150 študentov zo stredovýchodnej Európy.⁴⁸ Jeho dobrú pozíciu podčiarkoval aj fakt, že sa v rokoch 1947 – 1957 aktívne zúčastňoval

medzinárodných katolíckych rozhovorov v San Sebastiáne pod vedením už spomínaného J. Ruiza-Giméneza, ktorý patrila medzi Ciekrových osobných priateľov.

V októbri 1948 sa zo skupiny stredo- a východoeurópskeho exilu, ktorú tvorili predovšetkým bývalí diplomatickí zástupcovia Bulharska (I. Boyadiev), Chorvátska (S. Dragičević), Maďarska (Ferenc Marosy), Poľska (Marian Szumlakowski), Slovenska (Jozef Ciekra) a Rumunska (M. F. Enescu), utvoril Výbor pre komunizmom ujarmené národy (*Comité de las Naciones Oprimidas por el Comunismo*). Vo svojej konštitúcii Výbor uprednostnil národný princíp pred princípom štátnym ako základného princípu usporiadania stredo- a východoeurópskeho regiónu a vyvinul úsilie o uznanie národného princípu aj od španielskej vlády.⁴⁹ Výbor, ktorý od júna 1949 vydával vlastný bulletin v španielčine (*Boletín de*

Naciones oprimidas por el comunismo), určený pre vládnych predstaviteľov, diplomatických, univerzitných a iných spoločensky významných činiteľov, a do ktorého Ciekra pravidelne prispieval (Ciekra bol zároveň členom redakčnej rady), sa významnou mierou pričinil aj o rozhlasové vysielanie národov spoza železnej opony v španielskom štátnom rozhlase organizovanom podobne nie na štátnom, ale na národnom princípe. Od druhej polovice roka 1948 sa Ciekrova pozícia zlepšila aj vzhľadom na jeho postavenie v rámci slovenského politického exilu. Po vzniku Slovenskej národnej rady v zahraničí (SNRvZ), v septembri 1948 reorganizáciou Slovenskej národnej rady v Londýne, založenej v roku 1944 Petrom Pridavkom, a programom slobodného a demokratického Slovenska vo federalizovanej Európe sa Ciekra stal predsedom jej odbočky pre Španielsko. Na účely reprezentácie SNRvZ používal hlavičkový papier a poberal istú, i keď veľmi symbolickú podporu krajanskej organizácie amerických Slovákov Slovenskej ligy v Amerike, ktorá sa programovo zaviazala podporovať činnosť SNRvZ.⁵⁰

Zdá sa, že na jeseň 1948 sa Ciekra definitívne rozhodol zostať v Španielsku a neemigrovať do zámoria, a to napriek veľkým finančným ťažkostiam, ktoré ho sprevádzali aj naďalej. Súvisí to najmä s čoraz výraznejšou protikomunistickou platformou španielskej vlády, Ciekrovho postavenia ako polooficiálneho diplomatického zástupcu slovenských záujmov na španielskej pôde, čo *in concreto* znamenalo, že požíval ochranu španielskeho

- 46 Kolégium Svätého Jakuba Apoštola bolo administratívne podriadené Katolíckemu výboru pre pomoc univerzitným študentom (*Obra Católica de Asistencia Universitaria*, OCAU), založenému z iniciatívy J. Ruiza-Giméneza, vplyvného politika patriaceho k liberálnemu krídlu španielskeho politického katolicizmu a od roku 1956 stojaceho v opozícii voči Francovi. FARALDO, J. M. *Defending the Nation in a New Fatherland*, s. 100.
- 47 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi zo 16. 2. 1949. V liste sa Ciekra zmieňuje o okolnostiach jeho zvolenia na miesto riaditeľa kolégia.
- 48 Ku Kolégiu Svätého Jakuba Apoštola a pôsobeniu Ciekra vo funkcii riaditeľa bližšie pozri EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco con Europa Centro-Oriental (1939–1955)*. Barcelona: Editorial Ariel, S.A., 2001, 1. vyd., s. 148 – 152.
- 49 EIROA, M. *Las relaciones de Franco*, s. 156 – 157. K Výboru komunizmom ujarmených národov pozri tiež list Ciekra Karolovi Sidorovi. SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. z 9. Kópia listu Ciekra Sidorovi z 15. 11. 1949, s. 3 – 4.
- 50 *Consejo Nacional Eslovaco en el Exilio, Representacion en España, Madrid*. K založeniu a pôsobeniu SNRvZ bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 137 – 158.

ministerstva zahraničných vecí, bol oficiálne oslovovaný ako *ex-ministro de Eslovaquia*, a to až do jeho smrti, a že bol jediným z bývalých slovenských diplomatov, v osobe ktorého sa zachovala kontinuita reprezentácie slovenských záujmov na diplomatickej úrovni.⁵¹ Ďalšou príčinou Ciekrovho zotrvania v Madride bol príchod Zdenka Formánka v úlohe reprezentanta československého exilu s programom československej štátnosti, proti ktorému stála v opozícii koncepcia Slovenskej národnej rady v zahraničí s programom štátnej samostatnosti Slovenska.

Začiatok oficiálneho vysielania Španielskeho štátneho rozhlasu (*Radio nacional de España*, RNE) je datovaný dňom 19. januára 1937 do obdobia Španielskej občianskej vojny. Spočiatku štúdiá rozhlasu sídlili v budove Úradu pre tlač a propagandu v Salamance, pričom vedúci úradu bol zároveň riaditeľom RNE a od začiatku svojej existencie sa RNE stal nástrojom v rukách frankistov pod vedením generála Franca. Po skončení občianskej vojny sa RNE stal prakticky jediným štátom kontrolovaným médiom s právom vysielania denného spravodajstva. Počas druhej svetovej vojny sa začalo vysieľať aj v cudzích jazykoch, predovšetkým v angličtine, francúzštine, nemčine, ale aj v ruštine a v cudzojazyčnom vysielaní sa pokračovalo aj po skončení vojny.⁵²

Vysielanie v jazykoch národov za železnou oponou sa začalo v roku 1949 a malo svojím spôsobom dve

V jedálni Kolégia Svätého Jakuba Apoštola v Madride (Zdroj: A ÚPN)

podstatné príčiny; predovšetkým to bol celkový medzinárodnopolitický kontext obdobia počiatkov studenej vojny s jeho charakteristickým vývojom utvárania dvoch antagonistických blokov. Druhou vážnou príčinou bolo založenie mimovládnej organizácie v USA pod názvom Národný výbor pre slobodnú Európu (*National Committee for Free Europe*, NCFE) v júni 1949, ktorá neskôr zastrešovala vysielanie známej rozhlasovej stanice Rádio Slobodná Európa (*Radio Free Europe*, RFE).⁵³ I keď nie je známe, v akej konkrétnej forme ovplyvnili plány americkej vlády v oblasti tzv. bielej propagandy, ktoré sa stali súčasťou politiky prezidenta Harryho Trumana v zmysle zatlačania vplyvu svetového komunizmu,

od roku 1954 sa vysielanie RNE čiastočne koordinovalo aj s vysielaním RFE, keď napríklad slovenská redakcia začala pravidelne dostávať zápisy programov vysielateľov v Československu, zachytených odpočúvacou službou RFE v Mníchove.⁵⁴ Najnovšie výskumy ukazujú aj záujem americkej tajnej služby CIA na vysielaní RNE ako „nástroja psychologického vojny proti Sovietskemu zväzu“.⁵⁵ Bezprostredným spúšťačom postupného zakladania redakcií z východoeurópskeho exilu bola návšteva legendárneho generála poľskej exilnej armády Władysława Andersa v Madride začiatkom roka 1949 a jeho rozhovor s Francom. Vzápätí na stretnutie Andersa a Franca začalo 11. januára 1949 vysielanie v poľštine, ktoré sa

51 Pozri SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi zo 17. 9. 1948. Ciekrovo postavenie vo vzťahu k frankistickému režimu bolo – dalo by sa povedať – „lukratívnejšie“, než bolo postavenie Sidora, ktorý síce tiež požíval ochranu Svätej stolice, ale len v pozícii azylanta a vo februári 1950 napokon emigroval do Kanady.

52 FARALDO, J.M. *Defending the Nation in a New Fatherland*, s. 101.

53 Bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Rádio Slobodná Európa a Svetový kongres Slovákov. In: JAŠEK, Peter, ed. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava, 17. júna 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018, s. 184 – 196.

54 V sídle programov RNE v cudzích rečiach (*Departamento de Programas de Lenguas Extranjeras del Radio Nacional de España*) pracoval od roku 1954 americký úradník, ktorý mal koordináciu na starosti. Pozri KOLMAJER, Jozef M. Slovenské vysielanie štátneho rozhlasu Radio Nacional de España. In: CHOVAN-REHÁK, J., GRÁCOVÁ, G., MARUNIAK, P., eds. *Slovenský povojnový exil*, s. 356.

55 Bližšie pozri CUMMINGS, Richard. *Cold War Frequencies: CIA Clandestine Radio Broadcasting to the Soviet Union and Eastern Europe*. MacFarland, 2020 (v tlači). CIA v tomto zmysle vypracovala v máji 1949 smernicu na využitie RNE pre účely tzv. bielej propagandy. V smernici sa argumentovalo najmä dobrou počutelnosťou RNE v štátoch sovietskeho bloku ako aj ochotou španielskej vlády podporiť katolícky exil.

stalo významným protikomunistickým médiom a v Poľsku malo pomerne vysokú počúvanosť.⁵⁶

Ďalším nemenej dôležitým impulzom bolo stretnutie arcivojvodu Otta von Habsburga s generálom Francom na jar 1949. Syn posledného uhorského kráľa Karola I., bývalý korunný princ v krajinách rakúsko-uhorskej monarchie, ktorý okrem iného vlastnil aj maďarské štátne občianstvo, sa v Španielsku považoval za neoficiálnu hlavu maďarského protikomunistického exilu a výsledkom spomínaného stretnutia bol začiatok ďalšieho vysielania v jazyku stredoeurópskeho exilu, tentoraz v maďarčine. V tejto súvislosti je zaujímavá skutočnosť, že Otto von Habsburg, ktorý veľmi dobre poznal problematiku postavenia Slovákov v povojnovom Československu, orientoval sa v prostredí slovenských katolíckych krajanských organizácií v USA, osobne sa poznal napríklad s msgr. Štefanom Krasulom a podobne mal kontakty aj na bývalých slovenských diplomatov, predovšetkým Karola Sidora a Jozefa Mikuša, korešpondoval s Jozefom Kirschbaumom a v čase existencie Svetového kongresu Slovákov bol pozývaný na jeho podujatia,⁵⁷ sa zaslúžil aj o začiatok slovenského vysielania španielskeho rozhlasu. 7. júla 1949 pozval na osobný rozhovor Jozefa Ciekra, ktorý sa uskutočnil v budove maďarského vyslanectva v Madride.⁵⁸ Počas

rozhovoru arcivojvoda prejavil veľký záujem o osudy slovenského národa a ocenil snahy exilu v zápase za oslobodenie Slovenska spod komunizmu. Zdôraznil, že „považuje si za svoju povinnosť venovať svoju pozornosť aj spravodlivému riešeniu budúcnosti slovenského národa“.⁵⁹ Ciekrovi ďalej povedal, že deň predtým na spoločnom obede s predstaviteľmi španielskej vlády, predovšetkým ministra zahraničných vecí Alberta M. Artaja, nastolil otázku vysielaní RNE a otvorene sa prihovárал, aby vláda dala príkaz na vysielanie v slovenčine. Otto von Habsburg mal doslovne povedať, že „katolícky národ slovenský si takúto morálnu pomoc zaslúži, pretože sa statočne boril a borí proti komunizmu“.⁶⁰ Minister Artajo ako aj generálny riaditeľ rozhlasu, ktorý bol na obede tiež prítomný, s návrhom arcivojvodu súhlasili. Vzápätí na to Ciekra informovali z centrál RNE, aby sa okamžite začalo so slovenským vysielaním. Ciekro to v jednom z ďalších listov Sidorovi opísal nasledovne: „Jako som Ti písal po rozhovore s Ottom tento mi bol sdelený správou o tom, ako hájil naše stanovisko pred tunajšími členmi vlády a zdôrazňoval katolicizmus Slovenska. Minister zahraničných vecí dozvedel sa od neho aj mnoho o Zenklovej rade⁶¹ a teda informácia od neho bola taká, ako skutočne táto ‚Rada‘ vyzerá ideologicky a politicky. Všetky moje a teda naše tvrdenia, ktoré som predkladal osobne a písomne na zodpovedných

miestach, boli potvrdené objektívnym pozorovateľom. A toto rozhodlo. Váhanie v našej veci prestalo. Prejavilo sa to dnes v tom, že Rozhlas dostal výslovný rozkaz, ihneď započat so slovenským vysielaním.⁶² Na Riaditeľstve Rozhlasu bol poplach. Ale rozkaz je rozkaz a to z najvyššieho miesta. Ihneď ma volali a túto správu mi sdělili. Direktor pre vysielanie pre Európu dostal od svojho nadriadeného šéfa tento rozkaz, ktorý mi pri rozhovore opakoval: ‚Ihneď započat so slovenskou emisiou. Musí byť samostatná a v slovenskom duchu vedená.‘⁶³ Z listu je evidentné, že samostatné slovenské vysielanie muselo byť takpovediac vybojované v každodennom úsilí Ciekra a pomocou jeho diplomatického pôsobenia v prostredí španielskej vlády, ako aj cestou sústavného posielania memoránd a žiadostí na príslušné miesta. Napriek tejto skutočnosti sa reálne vysielanie RNE v slovenčine začalo až 23. novembra 1949 ako v poradí štvrté vysielanie (po poľskom, maďarskom a rumunskom). Preloženie oficiálneho začiatku slovenského vysielania bolo spôsobené jednak intervenciou Z. Formánka, ktorý presadzoval jednotnú československú redakciu pod agendou Rady slobodného Československa,⁶⁴ jednak určitými ťažkosťami pri personálnom zostavovaní slovenskej redakcie.

O definitívnom zaradení slovenského vysielania Španielskeho štátneho rozhlasu pre národy za železnou

56 Bližšie pozri FARALDO, J. M. Defending the Nation in a New Fatherland, s. 101 – 102. Sledovanosť poľského vysielania RNE sa odhadovala na 100 000 poslucháčov.

57 Pozri korešpondenciu medzi Ottom von Habsburgom a J. Kirschbaumom v rokoch 1945 – 1985. SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 18.

58 Obsah rozhovoru medzi Habsburgom a Ciekrom sa zachoval vo forme listu, napísaného bezprostredne po stretnutí a adresovaného Sidorovi do Vatikánu. SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi zo 7. 7. 1949 (odpis listu adresovaného Sidorovi).

59 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi zo 7. 7. 1949 (odpis listu adresovaného Sidorovi), s. 1.

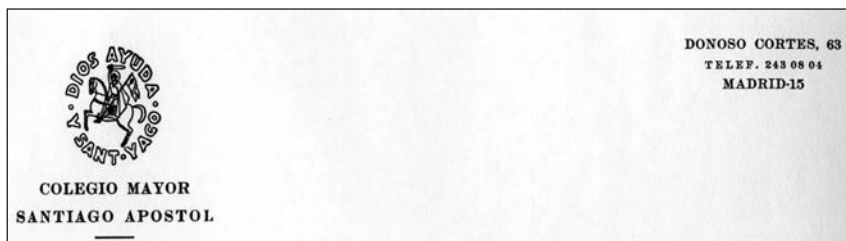
60 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi zo 7. 7. 1949 (odpis listu adresovaného Sidorovi), s. 2.

61 Tým sa mieni Rada svobodného Československa (RSC), založená v USA vo februári 1949 a pozostávajúca z prominentných predstaviteľov po-februárovej emigrácie z radov nekomunistických politických strán Národného frontu (Petra Zenkla, Huberta Ripku, Jozefa Lettricha a iných).

62 Podčiarknuté Ciekrom v odpise listu.

63 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi z 8. 7. 1949 (odpis listu adresovaného Sidorovi), s. 1.

64 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi zo 17. 7. 1949. Formánek, ktorý bol finančne a materiálne oveľa lepšie zabezpečený na vykonávanie diplomatickej misie v exile, pred španielskymi vládnymi miestami prirovnal program slovenského politického exilu za štátnu samostatnosť s katalánskym separatizmom.

Hlavičkový papier Kolégia Svätého Jakuba Apoštola (Zdroj: A ÚPN)

oponou sa rozhodlo až začiatkom novembra 1949, keď početné memoranda Jozefa Ciekra boli na rozhodujúcich miestach vzaté do úvahy.⁶⁵ Vysielania boli oficiálnou záležitosťou, museli byť schválené španielskou vládou a cudzojazyčné redakcie podliehali priamo pod Riaditeľstvo RNE. Ciekera, ktorý osobne viedol všetky rokovania s vládnymi miestami ohľadom povolenia slovenského vysielania, ktoré trvali vyše roka, oznamoval v liste Sidorovi, že tieto rokovania viedol ako „*oficiálne uznávaný predstaviteľ Slovenska, jako bývalý vyslanec Slovenskej republiky a jako pri MZV v Madride akreditovaný zástupca SNRvZ*“.⁶⁶ O svojich rokovaníach podával predsedníctvu SNRvZ správy a v tomto zmysle žiadal, aby bola skutočnosť vzniku slovenskej redakcie, vzatá na vedomie jednak zo strany vedenia SNRvZ, jednak Slovenskej ligy v Amerike a Kanadskej slovenskej ligy. Schválenie samostatného slovenského vysielania (pred samostatným českým vysielaním, ku ktorému došlo neskôr pod vedením českých pátrov v Španielsku, predovšetkým pátra A. Nemca) malo aj ďalšiu dôležitú konsekvenciu, a síce uznanie národného princípu nad

princípom štátnym, ktoré španielske vládne miesta, podobne ako Svätá stolica vo vysielaniach Rádia Vatikán, definitívne prijali.⁶⁷ Treba ešte zdôrazniť, že Ciekrov úspech vo veci samostatného slovenského vysielania pramenil aj zo skutočnosti jeho aktívneho členstva vo Výbore pre komunizmom ujarmené národy, ktorý bol poradným orgánom RNE.

Vysielanie sa začalo v stredu 23. novembra 1949 na krátkych vlnách v pásme 32,02 m a zo začiatku sa konalo trikrát týždenne (pondelok, streda, piatok) vo večerných hodinách od 18.15 hod. do 18.30 hod. V úradnej správe, ktorú Ciekera vyhotovil pre vedenie SNRvZ, sa pateticky konštatovalo, že vysielanie malo byť „*hlasom slovenského ducha, slovenskej vôle, slovenskej pravdy, slovenského povzbudení a slovenskej nádeje. Nech hlas tento kresťanský, národný, európsky a protikomunistický zaznie po slovenských mestách a dedinách, po slovenských domácnostiach a nech je výrazom nateraz umlčaného, ale večne veriaceho a živého slovenského spoločenstva, ktoré napriek všetkému násiliu komunistickému zostáva verné kresťanským a národným svojim*

tradiáciám“.⁶⁸ Slovenské vysielanie (*Emisión Eslovaca*) patrilo pod celoeurópske cudzojazyčné vysielanie RNE (*Sección Europa*). Vedúcim redakcie bol Jozef Ciekera a redaktormi boli študenti Kolégia sv. Jakuba: Jozef Kolmajer, hlásateľ a prekladateľ, ktorý na Madriidskej univerzite študoval politické vedy, František Chajma, absolvent románskej filológie, spolupracoval na vysielaní ako externista a prekladateľ rozhlasových príspevkov do španielčiny, Jozef Šiky, nitriansky rodák, poslucháč medicíny ešte z Bratislavy, kde na Svoradove organizoval populárny spevokol a v Madride štúdium medicíny dokončil.⁶⁹ V rokoch 1944 – 1945 Jozef Šiky spolu s Jozefom Kolmajerom pôsobili v spravodajskom oddelení Hlinkovej mládeže, čo bol nepochybne jeden z dôvodov pre útek do zahraničia už v roku 1945. Neskôr v redakcii pôsobil Štefan Glejdura, ktorý vyštudoval ústavné právo a stal sa profesorom na Madriidskej univerzite Universidad Complutense.⁷⁰ Boris Gašpar – syn Tida Gašpara, od roku 1955 spolupracoval v českom vysielaní pod vedením Bohdana Chudobu ako hlásateľ, pretože už ako mladík nadobudol dobrú českú výslovnosť.⁷¹ Správy sa preberali sčasti zo španielskej dennej tlače, z veľkej časti zo slovenských krajanských a exilných periodík, najmä z *Jednoty*, *Slováka v Amerike*, *Slobodného Slovenska*, *Černákovho odkazu*, *Kanadského Slováka*, *Slovenskej obrany* a citovala sa aj česká exilná, predovšetkým katolícka tlač. Štruktúra programu

65 Ciekera o rozhodnutí písal v liste Sidorovi z 12. 11. 1949. SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi z 15. 11. 1949 (odpis listu adresovaného Sidorovi), s. 1.

66 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi z 15. 11. 1949 (odpis listu adresovaného Sidorovi), s. 1.

67 Uprednostnenie národného princípu nad štátnym sa týkalo aj chorvátskeho vysielania, ktoré bolo napokon tiež schválené ako samostatné. SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9. List Ciekra Kirschbaumovi z 15. 11. 1949 (odpis listu adresovaného Sidorovi), s. 3 – 4. Samostatné české vysielanie prevzal Český národný výbor v Londýne pod vedením generála Leva Prchalu.

68 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK) Martin, f. Jozef Mikuš, šk. č. 1, korešpondencia. List Ciekra Mikušovi z 12. 11. 1949. List obsahuje ako prílohu správu pod názvom *Slovenské vysielanie v Rádio nacional de España*.

69 KOLMAJER, J. M. Slovenské vysielanie štátneho rozhlasu, s. 353.

70 VONTORČÍK, E. *Za krajinami do Madridu*, s. 69.

71 GAŠPAR, Boris. *Z oravských baní do austrálskeho veľkomesta*. Martin: Matica slovenská, s. 193 – 194.

V študentskej izbe Kolégia Svätého Jakuba Apoštola v Madride (Zdroj: A ÚPN)

vyzerala nasledovne: 1. krátke správy, 2. komentár dňa (dve minúty), 3. články (päťminútové).⁷²

Zahraničné vysielanie Radio nacional de España nepodliehalo žiadnej oficiálnej cenzúre, vyžadovala sa len striktná antikomunistická línia a rešpektovanie kresťanského svetonázoru. Striktný antikomunizmus sa prejavil najmä v súvislosti s prvými náznakmi politiky uvoľňovania medzinárodno-politického napätia od polovice 50. rokov, keď najmä americké rozhlasové stanice ako Rádio slobodná Európa začali túto novú politickú líniu otvorene propagovať.⁷³ Líniu vysielania určovali vedúci jednotlivých redakcií, ktorí

mali v otázkach jej obsahu voľnú ruku, jediným imperatívom bola povinnosť prekladu všetkých rozhlasových výstupov do španielčiny, ako aj rešpektovanie významných udalostí týkajúcich sa vládnej politiky Španielska, ktoré sa vo vysielaní museli zohľadňovať.

Slovenské vysielanie sa začínalo znelkou a prvým vstupom hlásateľa bola veta: „*Tu Radio nacional de España.*“ Po ďalšej znelke hlásateľ pokračoval: „*Tu Radio nacional de España v Madride. Vysielame náš osobitný program v slovenskej reči pre slovenských poslucháčov na krátkej vlne 32,02 m.*“ V programe sa pokračovalo oznamom o obsahu aktuálneho

vysielania, pred úvodným prejavom zaznela pieseň *Kto za pravdu horí*, nasledovali krátke správy, komentár dňa a články. Vysielanie bolo zakončené slovenskou hymnou a posledným oznamom hlásateľa: „*Tu Radio nacional de España, ktorý vysielal svoj osobitný program pre slovenských poslucháčov.*“⁷⁴ Úvodný prejav Ciekra z 23. novembra mal mimoriadne patetickú formu, pričom autor neváhal použiť aj zopár expresívnych vyjadrení. Prejav celkovo zodpovedal videniu politického vývoja na Slovensku tak, ako ho vnímala slovenská povojnová emigrácia. V úvode sa vyjadril k postupnej komunizácii Slovenska

72 LA SNK Martin, f. Jozef Mikuš, šk. č. 1, korešpondencia, List Ciekra Mikušovi z 2. 12. 1949. K listu je priložená správa o štruktúre vysielania.

73 Španielska historička Matilde Eiroa tvrdí, že neexistencia cenzúry vysielania národom za železnou oponou bola aj príčinou pomerne veľkého úspechu vysielania v Poľsku, keď sa v poľskom vysielaní smel kritizovať nielen Sovietsky zväz, ale napríklad aj Západné Nemecko, s ktorým poľská exilová vláda kvôli povojnovému presídleniu nemeckého obyvateľstva nemala dobré vzťahy. Eiroa tiež tvrdí, že vysielanie RNE patrilo medzi – v antikomunistickej línii – najradikálnejšie zo západných médií. Pozri bližšie: EIROA, M. *From the Iron Curtain to Franco's Spain*, s. 11.

74 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Ciekra, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej. Madrid 23. 11. 1949. Obsah prvých dvoch vysielaní 23. a 25. 11. 1949.

od roku 1945: „Od roku 1945 slovenský národ sa nachádza pod vládou neslovenského a nekresťanského režimu, ktorý bol nastolený na území Slovenského štátu za pomoci sovietskej armády a za aktívnej spoluúčasti tých, ktorí zradia záujmy vlastného svojho národa a kresťanských jeho tradícií, dali sa do služieb medzinárodného komunizmu a sovietskeho imperializmu.“⁷⁵ V citovo zafarbenom odstavci sa vyjadril k represívnemu charakteru režimu: „A tento teror neludský vláde na Slovensku už vyše štyri roky. Ľudia s Kainovým znamením na čele a s dušou zapredanou Moskve rozsievali a rozsievajú smrť a utrpenie po slovenských dedinách a mestách.“⁷⁶ Ďalej v texte zdôraznil „hrdinský boj slovenského národa proti komunizmu a cudzej nadvláde“, ktorý mal vyvolať „pozornosť celého kresťanského sveta“. Tento zápas mal byť súčasťou „všeobecného zápasu, ktorý kresťanský svet vedie a musí viesť proti komunizmu“. Vyzdvihol zástoj „katolíckeho a národného Španielska, ktoré pred desať rokmi vybojovalo svoj víťazný boj proti komunizmu“ a v tomto spoločnom antikomunistickom ťažení poskytnúť pomoc národom za železnou oponou. Celý zmysel slovenského vysielania zhrnul do nasledovných slov: „Dnes sa dostáva tejto mravnej podpory aj národu slovenskému. Hlas pravdy slovenskej, hlas umlčaného Slovenska, hlas viery a nádeje bude znieť každý

druhý deň na vlnách tohto slovenského vysielania“.⁷⁷

V archíve Ústavu pamäti národa sú zachované písomné podklady k reláciám *Emisión Eslovaca* (ako aj preklady do španielčiny) od 23. novembra 1949 až po 20. november 1950, čiže za obdobie jedného roka. Sú to stovky dokumentov, ktoré zatiaľ čakajú na podrobné historiografické spracovanie. V tomto článku je možné ponúknuť len stručnú charakteristiku jednotlivých programov, prejavov (zväčša z pera Ciekra), obsahov správ a iného rozhlasového materiálu. Treba ešte zdôrazniť, že je to po archíve slovenského vysielania Rádia Vatikán, ktorý sa zachoval v celistvosti, druhé slovenské zahraničné vysielanie v období studenej vojny, ktorého zatiaľ aspoň čiastočným archívom disponujeme.

Novembrové vysielania *Emisión Eslovaca* z roku 1949 prinieslo správy o zasadnutí delegátov členských štátov NATO v Paríži, o agende OSN, o udalostiach v Portugalsku a činnosti Kominformy. Vo všeobecnosti sa v správach pertraktovalo aktuálne dianie v prostredí slovenského exilu (predovšetkým SNRvZ) a krajanského hnutia (predovšetkým Slovenskej ligy v Amerike a Kanadskej slovenskej ligy). Prinieslo článok prevzatý z jedného z najstarších krajanských časopisov v USA *Jednota* o protestnej nóte reprezentácií jedenástich

stredo- a východoeurópskych exilných organizácií OSN proti „sovietsko-boľševickému barbarstvu“, článok z pera Karola Sidora o význame protikomunistického zápasu slovenského exilu a úvahu venovanú osobnosti Andreja Hlinku.⁷⁸ V decembrových prejavoch Ciekra aktualizoval slovenský advent, československo-sovietsku spojeneckú dohodu z 12. decembra 1943 označil za „dokument nesmierneho historického dosahu a celoeurópskeho významu“ a charakterizoval ho ako „zradu na európskej kultúre a civilizácii“, pretože umožnil sovietskizáciu strednej Európy.⁷⁹ Pri príležitosti 70. narodenín Stalina sa vyjadril k jeho zločinom, ako aj ku komunistickej propagande na Slovensku spojenej s týmto výročím a spomenul tiež vianočný príhovor pápeža Pia XII., ktorý dal do protikladu k realite prenasledovania kresťanov v sovietskom bloku.⁸⁰ V decembrových reláciách sa čítali aj prejavy slovenských študentov, študujúcich v Madride, ktorí na slovenskom vysielaní aktívne pôsobili. Študent medicíny Jozef Šiky napísal napríklad článok o slovenskom katolíckom študentstve v boji za práva slovenského národa, v ktorom zhrnul význam fenoménu tohto hnutia pod oficiálnym názvom Ústredie slovenského katolíckeho študentstva od roku 1919 (spomenul najmä Pribrinove oslavy v Nitre v roku 1933

75 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Ciekra, šk. č. 2, fascikel *Emisión Eslovaca*, november 1949 – máj 1950. Zahájenie slovenského vysielania v Radio nacional de España. Úvodný prejav Jozefa Ciekra k slovenskému národu z 23. 11. 1949, s. 1.

76 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Ciekra, šk. č. 2, fascikel *Emisión Eslovaca*, november 1949 – máj 1950. Zahájenie slovenského vysielania v Radio nacional de España. Úvodný prejav Jozefa Ciekra k slovenskému národu z 23. 11. 1949, s. 1.

77 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Ciekra, šk. č. 2, fascikel *Emisión Eslovaca*, november 1949 – máj 1950. Zahájenie slovenského vysielania v Radio nacional de España. Úvodný prejav Jozefa Ciekra k slovenskému národu z 23. 11. 1949, s. 2.

78 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Ciekra, šk. č. 2, fascikel *Emisión Eslovaca*, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 28. 11. 1949. správy, článok prevzatý z časopisu *Jednota: Utlačená Európa hovorí*, článok Karola Sidora *Slováci v exile proti komunizmu*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 30. 11. 1949. správy, úvaha na margo Andreja Hlinku: *Na Andreja*.

79 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Ciekra, šk. č. 2, fascikel *Emisión Eslovaca*, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España 7. 12. 1949, Ciekrov prejav *Slovenský advent*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 12. 12. 1949 – Ciekrov prejav *Dokument historického dopadu*.

80 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Ciekra, šk. č. 2, fascikel *Emisión Eslovaca*, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 19. 12. 1949, Ciekrov prejav *Stalin*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 28. 12. 1949. Ciekrov prejav *Návrat k prameňom*.

a oslavy spojené s oslavou Pittsburskej dohody v máji 1938) a spomenul v krátkosti aj osudy katolíckeho študentského hnutia po roku 1945 v exile.⁸¹ Študent románskej filológie František Chajma sa v príhovore z 9. decembra venoval problematike slovenskej literatúry na Slovensku a v exile, kritizoval prienik marxistickej ideológie do literatúry, potláčanie slobody kultúrneho prejavu a rekvirovanie antikvárnej literatúry náboženského zamerania. Spomenul tiež publikačnú činnosť slovenských spisovateľov v zahraničí a v tejto súvislosti predstavil v poradí už druhý zborník, ktorý vyšiel po roku 1945 v exile v redakcii katolíckeho kňaza, básnika a bývalého šéfredaktora časopisu *Kultúra* Mikuláša Šprinca, a mohol vyjsť len za finančnej podpory mecenáša slovenskej literatúry v zahraničí, reverenda Jána Lacha.⁸²

Rok 1950 v slovenskom vysielaní RNE bol zahájený novoročným prejavom hlavy španielskeho štátu Francisca Franca, v ktorom vyzdvihol správnosť boja proti komunizmu a vo všeobecnosti pranieroval prenasledovanie kresťanov za železnou oponou.⁸³ Medzi najzaujímavejšie relácie z januárového vysielania z roku 1950 patrila úvaha z pera Františka Chajmu o sovietskej literatúre, s čím súviseli nekonečné vydania literárnych príspevkov na oslavu Stalina,⁸⁴ preklad článku madridského denníka

Jozef Cieker v rozhovore s cirkevným hodnostárom v 50. rokoch (Zdroj: A ÚPN)

o aktuálnom prenasledovaní katolíckej cirkvi v ČSR, v ktorom sa okrem iného písalo o nových zatknutiach kňazov, internácii pražského arcibiskupa Josefa Berana, prerušení stykov so Svätou stolicou a komunistickou vládou v Prahe⁸⁵ a podobne o význame katolíckych sociálnych hnutí v Západnej Európe inšpirovaných pápežskými sociálnymi encyklikami.⁸⁶ V kontexte protikomunistického odboja

na Slovensku v nástupnej fáze komunistickej totality, ktorý do veľkej miery existoval vďaka prepojeniu na slovenský exil a začiatkom roka 1950 už mal svoje mnohé obete v podobe zatýkania, výsluchov s použitím brutálnych vyšetrovacích metód, žalárovania a trestov smrti, treba spomenúť Ohlas Slovenskej národnej rady v zahraničí, resp. jej západonemeckej odbočky k Slovákom v emigrácii. Vedenie SNRvZ verbovanie mladých utečencov zo Slovenska, najmä v utečeneckých táboroch na území Západného Nemecka, pre účely ozbrojených protikomunistických akcií tzv. podzemia neschvaľovalo, naopak, odsudzovalo ich. V texte *Ohlasu verbatim*: „Rozliční ľudia prišli do emigrácie výlučne za tým účelom, aby Slovákov verbovali do akýchsi ‚povstaleckých‘ oddielov, aby posielali dobromyseľnú mládež domácejmu ‚podzemiu‘ a aby vraj títo vyslaní ľudia pripravili nové akcie [...]. Takto a podobne znejú slová tých, čo už doteraz s neskúsenou masou vykonali nejjeden hazardný pokus. A výsledky? Bolestne krvavé! Vyslaní kuriéri, organizátori padli do osídíel komunistickej milície [...]. Takto už celé stovky ľudí sedia v žalároch alebo koncentračných táboroch, niektorí boli odsúdení na smrť a niekoľko ich aj popravia.“⁸⁷ Ohlas je dôkazom toho, že exilná organizácia SNRvZ síce stála na platforme antikomunizmu, neschvaľovala však obete na ľudských životoch.

81 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 5. 12. 1949. Jozef Šiky: *Slovenské katolícke študentstvo v boji za práva slovenského národa*.

82 K zborníku pozri ŠPRINC, Mikuláš, ed. *Slovenská republika: 1939 – 1949*. Whiting: Ján Lach, 1949. K rozhlasovému prejavu F. Chajmu pozri A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 9. 12. 1949. František Chajma: *Slovenská slobodná literatúra v službe pravdy*.

83 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 2. 1. 1950. Novoročný prejav hlavy španielskeho štátu.

84 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 11. 1. 1950. František Chajma: *Literatúra na objednávku*.

85 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 30. 1. 1950. Komentár dňa: *Boj proti Cirkvi v komunistickom Česko-Slovensku*.

86 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 18. 1. 1950. Komentár dňa.

87 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España zo 16. 1. 1950. Komentár dňa: *Ohlas Predsedníctva SNRvZ, odbočka Nemecko, k Slovákom v emigrácii*.

Vo februárovom vysielaní dominovali správy o výročí politického procesu s kardinálom Józsefom Mindszentym⁸⁸ a o prejave amerického štátneho tajomníka Deana Achesona o nemožnosti dohody so Sovietskym zväzom, čím sa potvrdilo zostrenie kurzu studenej vojny.⁸⁹ Vo výstupoch redaktorov slovenského vysielania prevažovali témy vzťahu Slovenska a Vatikánu, ohlasov vysielania na Slovensku, študentského hnutia v slobodnom svete a účasti slovenského študentského exilného hnutia.⁹⁰ V marcovom vysielaní F. Chajma informoval o liste slovenskej matky jej synovi do Austrálie o tom, ako v akejsi dedine na Slovensku veriaci dňom-nocou bránili svojho farára, aby ho neodviedla Štátna bezpečnosť. Cieker mal tiež prejav o vydaní knihy spomienok od Karola Sidora: Šesť rokov pri Vatikáne, ktorá pôvodne vyšla v roku 1947 v USA, ďalej Jozef Šiky poskytol úvahu o náraste katolicizmu v Španielsku, o obnove reholí, náraste kňazských povolání a aktivizácii laického hnutia v rámci Katolíckej akcie, ako aj založení Kolégia sv. Jakuba v dôsledku kongresu Pax Romany v roku 1948.⁹¹ Aprílové vysielanie zahájil Ciekerov komentár k vykonštruovanému politickému procesu Augustín Machalka a spol., ktorý prebiehal v Prahe v dňoch 31. marca – 3. apríla 1950 s desiatimi predstavenými

Cestovný pas vydaný Španielskym štátom Jozefovi Ciekerovi z roku 1965 (Zdroj: A ÚPN)

piatich reholí (premonštráti, jezuiti, redemptoristi, dominikáni a františkáni) a v ktorom bol ako „agent Vatikánu“ odsúdený na doživotie jediný slovenský účastník procesu, redemptorista Ján Mastiliak.⁹² Zaujímavé však je, že o tzv. Akcii K (kláštory), ktorou komunistický režim v Československu zlikvidoval rehole, sa v aprílovom vysielaní nevyskytla správa, čo možno

vysvetliť nedostatkom priamych a bezprostredných informácií o dianí v Československu. Nemenej zaujímavá bola správa o situácii v utečeneckom tábore Valka pri Norimbergu v Západnom Nemecku, kde medzi slovenskými a českými utečencami došlo k roztržke spôsobenej odporom českých utečencov voči slovenským národným postojom.⁹³

88 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 8. 2. 1950. Komentár dňa (prevzaté z madridského časopisu YA).

89 V tejto súvislosti Dean Acheson mal povedať: „Je zbytočné rokovať so Sovietskym Ruskom o atómovej bombe alebo o bombe hydrogénovej, pretože by túto dohodu nikdy nerespektovalo a keby sa mu to hodilo, by túto dohodu porušilo. Jediné, čo sa môže vo vzťahu k Sovietskemu Rusku urobiť, je zosilniť všade pozíciu demokracie a spútať sily sovietskej útočnosti.“ A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 10. 2. 1950. Komentár dňa (prevzaté z madridského časopisu YA).

90 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 3. 2. 1950. Jozef Cieker: *Slovensko a Vatikán*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 8. 2. 1950. Jozef Cieker: *Hovoríme s národom slovenským (časť druhá)*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 10. 2. 1950. František Chajma: *K študentskému hnutiu*.

91 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 1. 3. 1950. František Chajma: *Správna informácia – služba verejnosti*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 10. 3. 1950. Komentár dňa: *Nad knihou K. Sidora: Šesť rokov pri Vatikáne*; J. Šiky: *Katolicizmus v Španielsku*.

92 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 3. 4. 1950. Jozef Cieker: *Slovo k českým katolíkom (Na okraj procesu proti desiatim českým kňazom)*.

93 O nie vždy priateľskom vzťahu medzi slovenskou a českou utečeneckou komunitou v utečeneckých táboroch najmä v Západnom Nemecku máme zatiaľ len málo informácií. Spomenutý prípad sa týkal výčinu českej skupiny utečencov, ktorí zničili záhradku, strhli slovenský štátny znak z budovy jedného z barakov a vynadali Slovákom do „fašistov“ a „vojnových zločincov“. A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España zo 14. 4. 1950. Komentár dňa: *O postavení Slovákov v utečeneckom tábore Valka*. (Správa bola prevzatá z denníka *Nürnberger Nachrichten*. Incident sa mal uskutočniť koncom marca 1950.)

Májové relácie reflektovali situáciu na Slovensku aj v súvislosti s kampaňou proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom. Politickému pádu Gustáva Husáka, Ladislava Novomeského, Daniela Okáliho a iných sa venoval Cieker v emočne ladenom prejave z 8. mája, ktorý nazval prislovečne *Pád komunistických hviezd*. Zdôraznil v ňom, že odstránenie slovenských komunistov z politického života sa po páde Vladimíra Clementisa dalo predvídať a menoval aj príčiny: „*Husák i spoločníci jeho sa domnievali, že keď na pražskom hrade sedí Klement Gottwald, že je to niečo iné, ako keď tam sedel Edvard Beneš. Zabudli, že pražská politika, čo sa týka samobytnosti slovenského národa, jeho národných a politických práv, je nemeniteľná a nezmeniteľná. Praha nepotrebuje Slovensko samostatné, sebavedomé, ani vtedy keďby celé bolo komunistické. Ona potrebuje Slovensko pontžené, poslúchajúce, pred jej rozkazmi sa na bruchu plaziace. Preto ani bolševická pražská vláda neverila slovenským komunistom.*“⁹⁴ V ďalších rozhlasových príspevkoch sa aktualizovala tematika kolektivizácie, vypovedanie amerických diplomatov z ČSR, čo sa týkalo aj konzulárnych pracovníkov konzulátu USA v Bratislave a *de facto* prerušeniu

diplomatických stykov medzi USA a Československom a prečítal sa odkaz 31. kongresu Slovenskej ligy v Amerike Slovensku.⁹⁵

Letné vysielania RNE (jún, júl, august 1950) sa venovali niekoľkým dôležitým témam, predovšetkým prednáškovému turné Karola Sidora vo funkcii predsedu SNRvZ po USA, ktoré vo všeobecnosti možno označiť za jeden z najdôležitejších počinov jeho exilovej činnosti po príchode do kanadského Montrealu vo februári 1950.⁹⁶ Aktualizovala sa – i keď s určitým oneskorením – problematika likvidácie gréckokatolíckej cirkvi v Československu pomocou tzv. Akcie P a spomenula sa udalosť, ktorá sa odohrala na konci júna 1949 v obci Horná Krupá v súvislosti s prerežimnou Katolíckou akciou, keď v približne 60 slovenských obciach došlo k ľudovým vzburám na protest proti zatýkaniu miestnych kňazov.⁹⁷ Vo vysielaní sa tiež pripomenul začiatok španielskej občianskej vojny, keď armádne sily generála Franca vstúpili 18. júla 1936 do ozbrojeného konfliktu s republikánskou vládou.⁹⁸ Aj ďalšie relácie sa niesli v znamení pripomínania dôležitých výročí, ako napríklad výročia úmrtia politika a spisovateľa Martina

Rázusa a jeho významu pre autonómistické hnutie a zakladateľa Slovenskej ľudovej strany Andreja Hlinku.⁹⁹ V ostro protikomunisticky ladenom článku z pera J. Ciekra zaznela úvaha nad politickým pádom Karola Šmidkeho, predsedu Slovenskej národnej rady a podpredsedu Komunistickej strany Slovenska – obvineného z „buržoázneho nacionalizmu“, v ktorej autor zdôraznil, že nik na Slovensku jeho odchod z politickej scény nelutoval: „*Odišiel Schmidke, prišiel Bacílek. Taký je rozkaz Moskvy a Prahy. Slovenský národ stojí stranou tejto výmeny bolševických zriadení na Slovensku.*“¹⁰⁰

Septembrové vysielanie bolo zahájené prejavom prezidenta USA Harryho Trumana z 2. septembra 1950, v ktorom v súvislosti s prebiehajúcou vojnou v Kórei vyhlásil definitívny koniec politiky dorozumenia medzi bývalým spojencami z druhej svetovej vojny. V komentári dňa sa jeho prejav interpretoval nasledovne: „*Truman povedal reč, ktorú jeho národ a podobne celý svet už potrebovali počuť. Reč jasnú, ktorej komunistický imperializmus porozumie.*“¹⁰¹ Na adresu Sovietskeho zväzu mal vysloviť „*obžalobu, aká doteraz ešte nevyšla z úst žiadneho demokrata oproti Rusku a jeho rozpínavosti:*

- 94 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 8. 5. 1950. Jozef Cieker: *Pád komunistických hviezd*.
- 95 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 2, fascikel Emisión Eslovaca, november 1949 – máj 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 12. 5. 1950. Jozef Cieker: *Slovenskí roľníci a komunizmus*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 17. 5. 1950. František Chajma: *Západu vstup zakázaný*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 31. 5. 1950. *Odkaz SLvA na Slovensko*.
- 96 K Sidorovej ceste po USA bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 54 – 61. Slovenské vysielanie RNE podalo o jeho ceste správy vo vysielaniach z 9. 6., 12. 7., 24. 7., 3. 8. a 18. 8. A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950.
- 97 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 26. 7. 1949. Komentár dňa: *Martýrium gréckokatolíckej Cirkvi*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 3. 7. 1950. Komentár dňa: *Udalosť v obci Horná Krupá*.
- 98 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 19. 7. 1950. Komentár dňa.
- 99 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 7. 8. 1950. Jozef Cieker: *Martin Rázus hovorí k slovenskému národu*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 18. 8. 1950. Jozef Cieker: *Andrej Hlinka a slovenská mládež*.
- 100 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 9. 8. 1950. Jozef Cieker: *Po Schmidkovi Bacílek*, s. 3.
- 101 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 4. 9. 1950. Komentár dňa.

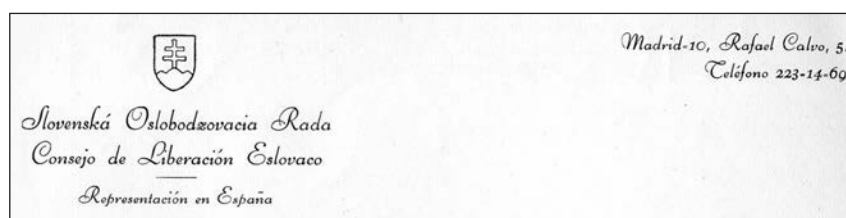
Sovietske Rusko znásilňovalo systematicky svoje príslušby medzinárodnej spolupráce; zničilo nezávislosť svojich susedov.¹⁰² Začiatok nového školského roka Cieker pripomenul článkom: Odkaz študujúcej mládeži slovenskej, ktorý zaznel v tom istom vysielaní. Pripomenul tiež druhé výročie založenia Výboru pre komunizmom ujarmené národy, v ktorom mali zastúpenie exilní reprezentanti Poľska, Maďarska, Slovenska, Chorvátska, Rumunska a Bulharska a ktorý tvoril dôležitú platformu pre spoluprácu stredoeurópskeho exilu na báze antikomunizmu a patrila medzi poradné orgány španielskej vlády. V relácii venovanej tomuto výročiu Cieker opätovne zdôraznil dôležitosť uznania národného princípu nad štátnym, pretože: „*nie štáty, ale národy trpia pod hrôzovládou komunizmu*“.¹⁰³ V druhej polovici septembra bola odvysielaná reprodukcia rozhovoru generála Franca pre taliansku tlač o komunizme, v ktorom Franco odmietol prílišné preceňovanie použitia vojenskej sily na potlačenie sovietskeho vplyvu a zdôraznil, že komunizmus možno poraziť len na poli ideologickom dôsledným uplatňovaním myšlienky skutočného sociálneho štátu spolu so službou národu a návratu k duchovným hodnotám.¹⁰⁴

V prvých dvoch týždňoch októbra 1950 sa v Madride konal Kongres intelektuálnej spolupráce, na ktorom sa aktívne zúčastnil aj Jozef Cieker ako predstaviteľ Slovenska. Na Kongrese za účasti univerzitných profesorov,

kultúrnych a vedeckých pracovníkov a exilných činiteľov 32 národov z celého sveta sa rokovalo o budúcnosti Európy, a síce v troch sekciách: 1. v európskej sekcii sa diskutovalo o možnosti spolupráce európskej inteligencie vzhľadom na nebezpečenstvo komunistickej ideológie, 2. v americkej sekcii sa študovali možnosti spolupráce medzi severo- a juhoamerickým kontinentom a Európou a 3. sekcia, hispanoamerická, sa zaoberala vzťahmi medzi Španielskom a hispánskou Amerikou. Cieker na kongrese vystúpil s prejavom o rozdelení Európy a jeho prejav bol v RNE odvysielaný.¹⁰⁵ Vo vysielaní z 23. októbra zaznel po prvýkrát príhovor generálneho tajomníka SNRvZ Petra Prídavka, v neskorších vysielaniach odznel pozdrav organizácie amerických katolíkov slovenského pôvodu pod názvom Združenie slovenských katolíkov v Amerike (*Slovak Catholic Federation in America*). Prečítala sa tiež správa o púti amerických Slovákov do Ríma, ako aj správa o audiencii Pia XII., ktorú pápež slovenským pútnikom poskytol v letnom sídle pápežov v Castel Gandolfo.¹⁰⁶ Novembrové vysielanie sa

nieslo predovšetkým v znamení procesu prijímania Španielska do Organizácie spojených národov a spomenul sa aj súd s partizánskym veliteľom, komunistom Viliamom Žingorom.¹⁰⁷

Nateraz nie je možné v celistvosti zhodnotiť slovenské vysielanie Španielskeho štátneho rozhlasu na základe stručnej analýzy jedného roka, pretože ho tvorila len nepatrná časť z jeho celkovej 25-ročnej činnosti (posledné slovenské vysielanie zaznelo 22. decembra 1975). Napriek tomu je možné identifikovať niekoľko okruhov tém, ktoré na vlnách RNE v počiatočnom vysielaní rezonovali. Týkali sa predovšetkým činnosti slovenského politického exilu a krajanských organizácií v USA a Kanade a veľký priestor bol v reláciách venovaný pôsobeniu exilných predstaviteľov, a to predovšetkým Karola Sidora, predsedu SNRvZ, Petra Prídavka vo funkcii generálneho tajomníka SNRvZ, ale aj Filipa Hrobáka, predsedu Slovenskej ligy v Amerike. Oveľa menej alebo takmer vôbec sa nereflektovala činnosť Slovenského oslobodzovacieho výboru a aktivity jeho predsedu Ferdinanda Ďurčanského sa spomínali len v krátkosti v prehľade

Hlavičkový papier reprezentácie Slovenskej oslobodzovacej rady v Španielsku (Zdroj: A ÚPN)

- 102 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España zo 4. 9. 1950. Komentár dňa.
- 103 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 11. 9. 1950. Jozef Cieker: *Komitét národov potlačených komunizmom v Španielsku*.
- 104 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 22. 9. 1950. Komentár dňa: *Stanovisko Španielska* (reprodukcia rozhovoru, ktorú priniesol španielsky denník YA 21. 9. 1950).
- 105 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España zo 6. 10. 1950. *Kongres intelektuálnej spolupráce v Madride. Prejav Jozefa Ciekeru*.
- 106 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 23. 10. 1950. Prejav Petra Prídavka; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 27. 10. 1950. *Pozdrav Združenia slovenských katolíkov bratom a sestrám na Slovensko*; Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España z 30. 10. 1950. Komentár dňa.
- 107 A ÚPN Bratislava, f. Jozef Cieker, šk. č. 3, fascikel Emisión Eslovaca, jún – november 1950. Vysielanie v reči slovenskej Radio nacional de España zo 6. 11. 1950. Komentár dňa (ohlas na proces s Žingorom v americkej krajanskej tlači).

správ.¹⁰⁸ Ďalší okruh tvorili správy o aktuálnej situácii na Slovensku, resp. v Československu, najmä v súvislosti s prenasledovaním katolíckej cirkvi, politickými procesmi, zmenami na čele KSČ, či KSS, kolektivizáciou. Pertraktovali sa širšie medzinárodné súvislosti obdobia počiatkov studenej vojny, politika USA voči Sovietskemu zväzu, politika Španielska vo všeobecnosti a veľká pozornosť sa venovala aj Svätej stolici. V neposlednom rade treba tiež spomenúť aktivity slovenského študentstva v širšom kontexte európskych združení a organizácií, pozornosť sa venovala aj postaveniu slovenských utečencov v utečeneckých táboroch a pomerne často sa citovala aj česká exilná tlač stojaca na línii Českého národného výboru pod vedením generála Prchalů a Českej národnej skupiny v Nemecku (napríklad časopis *Bohemia*). V prejavoch redaktorov *Emisión Eslovaca* zaznieval nekompromisný antikomunizmus, obhajoba práva na samourčenie národov, často sa opakovali témy týkajúce sa slovenských národných dejín, cyrilometodskej problematiky, štúrovcov, Milana Rastislava Štefánika, Andreja Hlinku, Martina Rázusa, Jozefa Tisu, ako aj slovenských biskupov. Tiež treba zdôrazniť, že relácie sa viedli v protibenešovskom duchu a ostro sa kritizovala

činnosť nekomunistických strán v Národnom fronte v období „ľudovodemokratického“ režimu, najmä Československej strany národne socialistickej a jej predstaviteľov Huberta Ripka a Petra Zenkla, v menšej miere sa pre prílišnú ústupčivosť voči komunistom kritizovala aj činnosť Demokratickej strany na čele s predsedom Jozefom Lettrichom. Pôsobenie inonárodných exilov spoza železnej opony sa nereflektovalo takmer vôbec (s výnimkou českého exilu) a spolupráca inonárodných exilov so slovenským exilom sa spomínala len na úrovni inštitúcií, akým bol napríklad Výbor pre komunizmom ujarmené národy.

Podobne je možné len čiastočne zhodnotiť počúvanosť vysielania na Slovensku a aj to len sprostredkované cez ohlasy, ktoré Cieker zo Slovenska sporadicky dostával. V liste Mikušovi zo septembra 1950 spomínal, „keby si čítal listy, ktoré prichádzajú [zo Slovenska], ozaj by si bol potešený“.¹⁰⁹ V januári 1950, teda približne mesiac po začatí vysielania, písal v liste Kirschbaumovi: „Ohlas nášho vysielania je veľmi dobrý aj doma. Prišlo už niekoľko listov z Nitry aj iných krajov Slovenska. [...] Vedia to aj komunisti doma, preto tak režu do tohto vysielania.“¹¹⁰ V liste Kirschbaumovi zo septembra 1950 sa zmienil: „Náš rozhlas,

dúfam, splňuje svoju kresťanskú a národnú povinnosť. To je zatiaľ jediný rozhlas, ktorý, ako vidím z listov, sa na Slovensku počúva a ktorý očakávajú. Píšu mi, že ľudia utekajú z poľa, aby mohli prísť načas na počúvanie. Komunisti prirodzene zúria a prenasledujú mojich bratov.“¹¹¹ Listy, ktoré Cieker zo Slovenska od poslucháčov dostával, sa v jeho archíve nezachovali. Podľa jeho vyjadrení je tiež možné konštatovať, že listy prichádzali najmä v prvých mesiacoch vysielania, neskôr sa mali zásielky do Španielska cenzurovať a počet listov sa pravdepodobne znížil.¹¹² Na zistenie počúvanosti slovenského vysielania RNE Cieker vypracoval aj tzv. obežníkové listy pre predstaviteľov politického exilu a krajanských organizácií, v ktorých požadoval obširné informácie o sledovanosti rádia.¹¹³ Zmyslom týchto iniciatív bolo v neposlednom rade dosiahnuť rozšírenie pravidelného vysielania *Emisión Eslovaca* na denné vysielanie, čo sa napokon udialo ku dňu 1. marec 1955.¹¹⁴ Zistiť počúvanosť RNE na Slovensku na základe štatistík, ktoré pre vnútromocenské potreby nechával vypracovať komunistický režim v Československu nie je možné; podrobnejší štatistický výskum režim zaviedol až v období normalizácie.¹¹⁵

108 Ďurčanský mal v Madride prívrženca a aktívneho člena SOVu, Františka Števeka, bývalého pracovníka slovenského vyslanectva, s ktorým ale Cieker nespôlupracoval. F. Števek od polovice 50. rokov žil v USA, kde viedol pobočku SOV-u. A ÚPN Bratislava, f. I. Správa ZNB, registračné číslo (ďalej reg. č.), 10 210 (Slovenští separatisté v USA, 1956 – 1959). Agentúrna správa 4. odboru, marec 1947: *Slovenská národná rada v zahraničí*, s. 12.

109 LA SNK Martin, f. Jozef Mikuš, šk. č. 1, korešpondencia. List Cieker Mikušovi zo 4. 9. 1950.

110 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9, korešpondencia. List Cieker Kirschbaumovi z 11. 1. 1950.

111 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9, korešpondencia. List Cieker Kirschbaumovi z 5. 9. 1950. Listy, ktoré Cieker dostával od poslucháčov na Slovensku, sa v jeho archíve nezachovali. Cieker mal dvoch bratov – Alojza a Štefana. Štefan Cieker bol vyštudovaným právnikom a v období 1. SR pracoval ako úradník na slovenskom vyslanectve v Berlíne, kde zastupoval slovenských robotníkov pracujúcich v Nemecku. Už koncom roka 1945 bol zatknutý bezpečnostnými orgánmi poverenictva vnútra, koncom januára 1946 bol prepustený, na jeseň 1947 opätovne zatknutý a vyšetrovaný pre podozrenie z „protištátnej činnosti.“ A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 280/7. Štefan Cieker.

112 LA SNK Martin, f. Jozef Mikuš, šk. č. 1, korešpondencia. List Cieker Mikušovi z 27. 11. 1950.

113 LA SNK Martin, f. Jozef Mikuš, šk. č. 1, korešpondencia. List Cieker Mikušovi z 27. 11. 1950. Pozri tiež obežníkový list Cieker z 25. 4. 1951, v ktorom oznamuje zmenu vysielacieho času na večerný čas od 19.45 hod. do 20.00 hod. (pondelok, streda, piatok na krátkej vlne 32,02 m). Pomocou obežníkových listov si Cieker tiež zisťoval kvalitu počuteľnosti, rušenie, ako aj prípadné technické vady vo vysielaní.

114 SNA Bratislava, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 9, korešpondencia. List Cieker rev. Ferdinandovi Mondokovi z 18. 6. 1955.

115 Bližšie pozri TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe. Historie a vliv na československé dějiny*. Praha: Academia, 2015, s. 263.

HEROES OF SLOVAK LIBERTY
THEY DIED FOR THE NATION

GEN. STEFANIK PRESIDENT TISO PATRIOT CERNAK

Murdered - 1919 Murdered - 1947 Murdered - 1955

Slovakia

Hear Those Who Suffer:
LIBERTY or DEATH

Those who deny freedom to others
Deserve it not for Themselves.
A. Lincoln

FREEDOM and INDEPENDENCE for
SLOVAKIA!

U.S.S.R.

J. J. J.

SLOVAKIA (18,921 square miles, population 4,000,000) is a separate country, and the Slovak nation is an individual member of the European family of the nations. The Slovak's behind the Iron curtain and in the free world as well are fighting for:

FREEDOM and INDEPENDENCE for SLOVAKIA!

Z 37. Kongresu Slovenskej Ligy v Amerike, 28.-30. mája 1961, v New Yorku, srdečne pozdravy posila:

No 20
Slavomir
Konst. Culec
J. J. J.
Adam Holkovsky
Václav
Franklin
M. J. J.
J. J. J.
J. J. J.

PUBLICITY 3406 So. Ridgeland Ave., Brooklyn, Ill.

BROOKLYN, N.Y.
JUN 1
10-PM
1961

Mr.

Dr. Jozef Cieker

Calle Velasquez 78
c/ Rafael Balboa 5
Madrid
España

Pohľadnica zaslaná ako pozdrav z 37. Kongresu Slovenskej ligy v Amerike (28. – 30. 5. 1961)
Jozefovi Ciekrovi. Medzi podpísanými sú napríklad Konštantín Čulen, Jozef Paučo a Ján Holý
(Zdroj: A ÚPN)

v *Španielsku*“, ktorý udržiava styky so španielskymi ministerstvami, získava štipendiá pre slovenských študentov v exile, je vedúcim Kolégia sv. Jakuba a má publikačné výstupy v španielskej tlači.¹²⁰ Spomenula sa aj jeho prednášková činnosť, osobný kontakt so španielskym veľvyslancom pri Svätej stolici Joaquínom

116 TOMEK, P. *Československá redakce Radio Free Europe*, s. 289 – 290.

117 TOMEK, Prokop. Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. *Securitas Imperii*, č. 9, 2002, s. 335.

118 TOMEK, P. *Československá redakce Radio Free Europe*, s. 292. Monitoring zahraničného vysielania sa vykonával až do začiatku 90. rokov.

119 TOMEK, P. *Československá redakce Radio Free Europe*, s. 334.

120 ABS Praha, f. Kabinet ŠtB materiállov (ďalej 323), signatúra (ďalej sign.) 323-13-9. Slovenská národná rada v zahraničí. Činnosť Karola Sidora a jeho prívrženců ve světle dokumentů z jeho archivu. 18. 7. 1949, s. 28.

Ruizom-Giménezom, predsedom hnutia Pax Romana, a pôsobenie v rámci SNRvZ.¹²¹ Československá rozviedka evidovala tiež začiatok slovenského vysielania RNE v správe uloženej v objektovom zväzku I. Správy Zboru národnej bezpečnosti s názvom *Slovenská nepřátelská separatistická emigrace v zahraničí v r. 1953 – 1957*.¹²² Začiatkom roka 1951 podala Stanica Zboru národnej bezpečnosti v Bratislave na Okresnú prokuratúru podnet na trestné stíhanie J. Ciekra z dôvodu „neoprávneného zdržovania mimo územie republiky“.¹²³ V tejto súvislosti boli vypočutí jeho príbuzní, ako aj rodičia Ciekrovej manželky Ruženy, rodenej Žabkovej. Z výsluchov je zrejmé, že J. Cieker približne od konca roka 1948 nemal žiaden písomný styk so svojou rodinou na Slovensku, pravdepodobne z dôvodu ich ochrany pred perzekúciou zo strany režimu. V marci 1955 československá Štátna bezpečnosť zaviedla na Ciekra agentúrno-pozorovací zväzok, ktorého zavedenie odôvodnila tým, že

„za tzv. slov. štátu pôsobil v diplomatických službách v Madride, odkiaľ sa v roku 1945 nevrátil, hoci bol čl. úradmi vyzvaný“.¹²⁴ Zväzok bol koncom septembra 1961 uložený do archívu s tým, že v prípade získania nových poznatkov „bude zväzok vyzdvihnutý k rozpracovaniu“.¹²⁵

V 60. rokoch bolo na Ciekra nasadených niekoľko tajných spolupracovníkov ŠtB, ktorí ho navštívili v Madride za účelom vyťažovania. Prvý z nich, dôverník ŠtB pod krycím menom „STANO“ (zatiaľ nezistená identita) sa v prvej polovici júna 1966 zúčastnil VI. medzinárodného lesníckeho kongresu v Madride a osobne sa stretol aj s Ciekrom, o čom podal podrobnú agentúrnu správu.¹²⁶ Napriek počiatočnej opatrnosti si dôverník „STANO“ získal Ciekrovu priazeň a mohol sa tak dozvedieť o jeho postavení v Španielsku v pozícii polooficiálneho predstaviteľa slovenských záujmov a o jeho predstave akéhosi neformálneho dialógu medzi slovenskými komunistami (Jozef Lenárt, Gustáv

Husák, Alexander Dubček, Ladislav Novomeský) a slovenskou emigráciou (Jozef Lettrich, Emanuel Böhm, Jozef Kirschbaum, atď.),¹²⁷ ktorá vyplývala zo všeobecnej medzinárodnopolitickej situácie uvoľňovania napätia. Ďalším tajným spolupracovníkom ŠtB nasadeným na Ciekra bol agent pod krycím menom „CHLADNÝ“, v skutočnosti docent na katedre románskych jazykov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Mikuláš Pažítko,¹²⁸ ktorý pre ŠtB získaval informácie aj z prostredia slovenského katolíckeho exilu v Ríme. Na jeseň v roku 1965 sa Pažítko zúčastnil kongresu románskej filológie v Madride, kde sa stretol s Ciekrom. Obsah ich rozhovoru sa točil zväčša okolo vyzvedania o situácii konkrétnych známych J. Ciekra na Slovensku, ako aj možnosti vycestovania manželky Ruženy Ciekrovej na Slovensko.¹²⁹ Nie je jasné, ako Krajská správa ministerstva vnútra v Bratislave, konkrétne II. správa, pre ktorú boli agentúrne správy určené, informácie tajných spolupracovníkov

121 ABS Praha, f. 323, sign. 323-13-9. Slovenská národná rada v zahraničí. Činnosť Karola Sidora a jeho prívrženců ve světle dokumentů z jeho archívu, 18. 7. 1949, s. 28 – 29, 75.

122 A ÚPN Bratislava, f. I. S ZNB, reg. č. 10 027 (Slovenská nepřátelská separatistická emigrace v zahraničí v r. 1953 – 1957), Agentúrna správa: *Slovenská národní rada v zahraničí*, s. 9 (nedatované).

123 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 181. Trestné oznámenie zo 17. 1. 1951.

124 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, skartácie. Rozhodnutie o zrušení zväzku a. č. 32 353 a vyňať karty z evidencie z apríla 1978.

125 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, skartácie. Rozhodnutie o zrušení zväzku a. č. 32 353 a vyňať karty z evidencie z apríla 1978. K definitívnemu zrušeniu zväzku prišlo až v roku 1978, pričom z rozhodnutia vyplýva, že Správa ŠtB v Banskej Bystrici nemala informáciu o Ciekrovej smrti.

126 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu, a. č. 696-1, reg. č. 1 389 (Slovenští separatisté na Západě). Agentúrna správa č. 431: spolupracovník „STANO“, pobyt v Španielsku, 20. 6. 1966. Tajný spolupracovník „STANO“ požíval v radoch slovenského exilu zjavnú dôveru, a to aj u predstaviteľov katolíckej emigrácie. Jeho „predstavený“, prof. Ján Bako, pôvodným povolaním stredoškolský gymnaziálny učiteľ, ktorý od roku 1963 pracoval na Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, bol rodákom biskupa Dominika Hrušovského z Veľkej Mane. V máji 1966 „STANO“ vycestoval do Kolína, kde sa stretol s niektorými slovenskými emigrantmi, napr. s Krištofom Greinerom, riaditeľom Ústavu Matúša Černáka a vydavateľom *Slobodného Slovenska*, Kolomanom Murgašom, spolupracovníkom Greinera a inými. Na stretnutiach v Kolíne sa mu podarilo získať kontakt na J. Ciekra. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 181. Výpis z agentúrnej správy č. 430 od spolupracovníka „STANO“ zo dňa 30. 5. 1966 na 6. odd.

127 ABS Praha, f. Historický fond Študijného ústavu, a. č. 696-1, reg. č. 1 389 (Slovenští separatisté na Západě). Agentúrna správa č. 431: spolupracovník „STANO“, pobyt v Španielsku, 20. 6. 1966, s. 8.

128 Mikuláš Pažítko (1. 7. 1918 – 23. 3. 2004), študoval klasickú a slovenskú filológiu na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity, po štúdiách pracoval v rokoch 1945 – 1952 v Univerzitnej knižnici, v rokoch 1952 – 1985 bol pedagógom na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, prekladal taliansku prózu a literatúru. Na Mikuláša Pažítku bol od 1. 11. 1962 vedený agentúrny zväzok pod krycím menom „CHLADNÝ“, ktorý bol ukončený 13. 1. 1988. A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A), a. č. 7 980 („CHLADNÝ“).

129 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 2 181. Agentúrna správa z 9. 10. 1965.

o stretnutí s Ciekom v Madride hodnotila. Faktom je, že zostávajú zatiaľ jediným konkrétnym dôkazom záujmu komunistického režimu o Ciekovom pôsobení v Španielsku.

Približne od polovice 60. rokov sa Španielsko v dôsledku tzv. *ostpolitiky* začalo postupne otvárať smerom k štátom sovietskeho bloku, čo bolo podmienené

hlavne ekonomickými záujmami, ale aj celkovou atmosférou *détente*. V roku 1969 bol v Madride otvorený prvý konzulát Poľskej ľudovej republiky a začal sa proces normalizácie vzťahov medzi Španielskom a socialistickým Poľskom. K oficiálnemu uznaniu riadnych diplomatických vzťahov so socialistickými štátmi došlo v roku 1977; 9. februára

1977 sa otvorili brány československého zastupiteľstva v Madride, ktoré od roku 1946, kedy došlo k prerušeniu oficiálnych vzťahov, zostali zatvorené.¹³⁰ Slovenské vysielanie Španielskeho štátneho rozhlasu bolo zrušené až po Francovej smrti 22. decembra 1975 ako jedno z posledných vysielaní národom za železnou oponou.

Beáta Katrebová Blehová • Broadcasting to Slovakia from Abroad at the Time of the Communist Totalitarian Regime Establishment. Jozef Cieker and the Beginnings of the Slovak Broadcasting in the Spanish National Radio (Radio Nacional de España)

Presented scientific study aims to identify the beginnings of the Slovak broadcasting in the Spanish National Radio led by Jozef Cieker, the former Slovak diplomat. It is made within a broader context of the activities of the Slovak after-WW2 and after-February 1948 political exile, as well as taking international political specific situation in the bipolar world at the beginning of the Cold War into consideration. Examining that issue, not explored, and studied till now, shall contribute to a better knowledge of the international broadcasting phenomenon in the period of non-freedom. Independent Slovak Broadcasting in the Spanish National Radio was among first broadcastings during the Cold War period (the broadcasting was launched in November 1949) and the period of broadcasting was one of the longest (it was terminated in December 1975). The management of the Spanish National Radio applied the national principle instead of the state principle, and it was the basic condition to establish an independent Slovak edition and independent Slovak broadcasting, based on national and Christian traditions of the Slovaks, and the Christian world view generally. On the other hand, it was also a specific reflexion of the political situation in the after-WW2 Spain under the leadership of General Franco.

Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová (1973)

Vyštudovala históriu a politológiu na Univerzite Viedeň, absolvovala doktorandské štúdium na Inštitúte pre východoeurópske dejiny, Univerzita Viedeň, dizertačná práca s názvom *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei* vyšla v roku 2006 knižne. V rokoch 2000 – 2005 pracovala v Rakúskom inštitúte pre východnú a juhovýchodnú Európu a v rokoch 2004 – 2009 ako univerzitná asistentka v Inštitúte pre východoeurópske dejiny na Viedenskej univerzite. Od júla 2018 pracuje v Ústave pamäti národa. Je členkou viacerých redakčných rád vedeckých časopisov, členkou vedeckej rady Inštitútu Ludwiga Boltzmanna so sídlom v Gazi. V roku 2019 jej vyšla v Slovenskom historickom ústave v Ríme monografia pod názvom *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Je autorkou vyše 30 vedeckých štúdií v piatich jazykoch, v ktorých sa zameriava na slovenské a medzinárodné dejiny v 20. storočí, slovensko-sovietske vzťahy, slovensko-talianske vzťahy, slovenský politický exil, protikomunistický odboj a pád komunizmu v medzinárodnom kontexte.

Kontakt: katrebova@upn.gov.sk

130 K tzv. *ostpolitiky* Španielska pozri bližšie ORELLA, José Luis. The Ostpolitik of Francoist Spain. *Przegląd Europejski*, č. 4, roč. 46, 2017, s. 104 – 115.

DOKUMENTY K PRÍPADU KAROL ŠMIDKE A SPOL.

BRANISLAV KINČOK

V časopise *Pamäť národa* č. 1/2020 sme publikovali štúdiu,¹ ktorá sa zaoberala málo známym a slovenskou historiografiou doposiaľ nespracovaným prípadom, na ktorého čele mal stáť jeden z najvýznamnejších slovenských komunistických funkcionárov Karol Šmidke. Spolu s ním mali medzi kľúčové osoby kauzy patriť aj traja bývalí partizánski velitelia – František Hagara, Jozef Hagara a František Mišeje. Prípad skupiny Karol Šmidke a spol., ktorý Štátna bezpečnosť rozpracovávala v roku 1950, sa však nakoniec nezrealizoval. Napriek tomu významným spôsobom dopĺňa mozaiku politických perzekúcií komunistických funkcionárov a bývalých partizánskych veliteľov, a preto sme sa rozhodli spolu so štúdiou publikovať aj najdôležitejšie a najzaujímavejšie archívne prameňe, ktoré sumarizujú genézu a priebeh vyšetrovania tejto kauzy.

Prípad Karol Šmidke² a spol. bol výsledkom tzv. kampane hľadania nepriateľov vo vnútri komunistickej strany, ktorá na Slovensku prebiehala najmä od jesene 1949 do začiatku roka 1951 a fakticky vyvrcholila v apríli 1954 vo vykonštruovanom politickom procese s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami Gustáv Husák a spol. Rovnako ako iné podobné kauzy, aj prípad K. Šmidke a spol. sa riešil v dvoch hlavných rovinách – na začiatku v rovine politickej a pri realizácii prípadu v rovine štátno-bezpečnostnej. Keďže dokumenty približujúce politické pozadie prípadu sú už všeobecne známe, sústredíme svoju pozornosť na dokumenty z provenien-

cie komunistických bezpečnostných zložiek.

Kľúčové archívne dokumenty k prípadu K. Šmidke a spol. pochádzajú z činnosti jednotlivých zložiek Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Keďže vytýpaných členov budúcej skupiny vyšetrovali centrálné bezpečnostné zložky v Prahe a zároveň aj bezpečnostné zložky na Slovensku, dokumenty ku kauze K. Šmidke a spol. sa nachádzajú v slovenských a českých archívoch spravujúcich dokumenty z proveniencie ŠtB – v Archíve Ústavu pamäti národa v Bratislave a v Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe. Z prípadu sa nezachoval, resp. dodnes nebol objavený žiaden

skupinový vyšetrovací spis. Zachovala sa len časť osobných vyšetrovacích spisov osôb, ktoré boli vyšetrované bezpečnostnými orgánmi na Slovensku, konkrétne v Leopoldove. Ide o osobné vyšetrovacie spisy Jána Flimela, Imricha Rudaša, Karola Študenca a Vladimíra Vestenického, ktoré sú uložené v Archíve Ústavu pamäti národa v Bratislave vo Fonde starých písomností Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti Správy štátnej bezpečnosti Bratislava. Osobné vyšetrovacie spisy osôb vyšetrovaných v Prahe vo väznici Ruzyně, teda F. Hagaru, J. Hagaru a F. Mišejeho, boli podľa všetkého krátko po ukončení prípadu zničené.³ Z činnosti

1 KINČOK, Branislav. Nezrealizovaný prípad. Protistranická skupina Karol Šmidke a spol. *Pamäť národa*, roč. 16, 2020, č. 1, s. 3 – 24.

2 Karol Šmidke, resp. Karel Schmidke (21. 1. 1897 Vítkovice, dnes časť Ostravy – 15. 12. 1952 Bratislava), komunistický politik a štátnik. V roku 1921 sa stal zakladajúcim členom KSČ, v rokoch 1930 až 1938 bol členom Krajského vedenia KSČ na Slovensku, od roku 1935 zastával funkciu poslanca Národného zhromaždenia a taktiež pôsobil v Červených odboroch. Po vypuknutí vojny odišiel do Sovietskeho zväzu. Po návrate na Slovensko vytvoril v auguste 1943 spolu s Gustávom Husákom a Ladislavom Novomeským V. ilegálne ústredné vedenie KSS a neskôr sa stal členom ilegálnej SNR. Po vypuknutí SNP sa stal spolupredsedom SNR, predsedom Hlavného štábu partizánskych oddielov, členom Rady na obranu Slovenska a 17. septembra bol zvolený do funkcie predsedu KSS. V závere vojny sa stal predsedom SNR a KSS (do augusta 1945) a po vojne taktiež pôsobil vo funkciách predsedu Zboru povereníkov, predsedu Zväzu slovenských partizánov a bol členom ústredných výborov KSS a KSČ. Až v roku 1947 si z politických dôvodov poslovenčil nemecké priezvisko a české krstné meno. Po februári 1948 sa vďaka pôsobeniu vo vrcholových stranických a štátnych funkciách aj on stal obeťou hľadania nepriateľov vo vnútri KSČ a KSS. Na IX. zjazde KSS v máji 1950 bol podrobený straneckej kritike a odvolaný zo všetkých významných stranických a štátnych funkcií. Následne pôsobil až do svojej smrti vo funkcii riaditeľa n. p. Tesla.

3 KINČOK, B. Nezrealizovaný prípad. Protistranická skupina Karol Šmidke a spol., s. 21.

Predseda SNR Karol Šmidke víta prezidenta republiky Edvarda Beneša s manželkou na oslavách 1. výročia SNP v Banskej Bystrici, 28. 8. 1945 (Zdroj: TASR)

Predseda SNR Karol Šmidke pri prejave na slávnostnej ustanovujúcej schôdzi SNR 28. 7. 1948 (Zdroj: TASR)

centrálnych vyšetrovacích zložiek v Prahe sa tak zachovali len dve súhrnné informatívne správy, ktoré sa z neznámych príčin nachádzajú vo vyšetrovacom spise Vladimíra Clementisa odsúdeného v procese s Rudolfom Slánským a spol.⁴ Tieto informatívne správy predstavujú kľúčový prameň pre analýzu prípadu zo štátnobezpečnostného hľadiska, a preto sme ich zaradili do výberu publikovaných dokumentov. Prvá správa s názvom *Zpráva o protistátní a protistranické činnosti skupiny Šmidke – Hagara a spol.* pochádza zo 7. apríla 1950 a vytvorili ju príslušníci Sektoru IIa Skupiny BAa ministerstva vnútra⁵ (pozri Dokument č. 1). V nej za hlavných „činiteľov“ skupiny označili

juhoslovanský konzulát v Bratislave a Karola Šmidkeho, pričom samotnú „protistátnu skupinu“ mali tvoriť hlavne F. Hagara, J. Hagara, F. Mišeje, K. Študenc, Ernest Otto a Ljuben Patorčev. Správa vychádzala najmä z výpovedí Eugena Fülöpa a K. Študenca a približovala aktuálny stav vyšetrovania prípadu po sústredení kľúčových osôb do väznice Ruzyně. Druhá, rozsiahlejšia informatívna správa, nesie názov *Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případe „Frakce Šmidtke“ a návrh na konečné vyřešení celého případu* a bola vytvorená v júli roku 1950 (pozri Dokument č. 3). Venuje sa genéze celého prípadu a na základe jej záverov a zistení bol celý prípad K. Šmidke a spol. ukončený.

Časť osôb – F. Hagara, J. Hagara, F. Mišeje – bola po pohovoroch, v ktorých boli upozornení na svoje „chyby“, prepustená. Vo vyšetrovacej väzbe nakoniec zostali len K. Študenc a Ivan Marčuk.

Najdôležitejšie archívne dokumenty z proveniencie ŠtB sme doplnili materiálmi, ktoré prinášajú do prípadu pohľad z „druhej strany“, teda od zatknutých a vyšetrovaných osôb. Z tohto pohľadu je najcennejším rozsiahly list F. Hagaru, ktorý zaslal Ústrednému výboru (ÚV) Komunistickej strany Československa v máji roku 1955 (pozri Dokument č. 4). Opisuje v ňom (predpokladané) dôvody svojho zatknutia, priebeh vyšetrovania s použitím nezákonných vyšetrovacích metód a žiadal

4 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, fond (ďalej f.) Ministerstvo národnej bezpečnosti (ďalej MNB), archívne číslo (ďalej a. č.) MNB 2, zväzok číslo (ďalej zv. č. 3), Vladimír Clementis – výpovedi svedkú.

5 Sektor (oddelenie) IIa vznikol v októbri roku 1949 pri Sektore II Skupiny BAa ministerstva vnútra a mal za úlohu vyhľadávanie „nepriateľov“ v rámci KSČ a KSS.

vyvodiť zodpovednosť voči niektorým vyšetrovateľom ŠtB. List zároveň dokazuje, že František Hagara bol očividne schopný kritiky, a to aj kritiky vlastnej strany. Ani jeho nezákonné vyšetrovanie v roku 1950 však neotriaslo jeho vierou v komunistickú ideológiu (podobne ako v prípade Gustáva Husáka), a preto v politických procesoch, a taktiež vo svojom prípade videl skôr zlyhanie jednotlivcov, a nie zločinnosť

komunistickej ideológie ako takej. Výber dokumentov k prípadu doplníme ešte listom Dragutina Šmidkeho (syn K. Šmidkeho), ktorý má však v porovnaní s listom F. Hagaru výrazne odlišný charakter. D. Šmidke ho napísal v júni 1950 krátko po IX. zjazde KSS a zaslal ho Predsedníctvu ÚV KSS. V ňom objasňuje svoj postoj ku kritike svojho otca, ktorá odznela na zjazde a uisťuje vedenie strany o svojej oddanosti.

List je dokladom, akým spôsobom ovplyvňovala vypätá atmosféra začiatku 50. rokov medziľudské vzťahy v rodinách významných komunistických funkcionárov a ako sa ich potomkovia vyrovnávali s celospoločenským odvrhnutím svojich rodičov.

Dokumenty sme ponechali v pôvodnom znení a dobovej gramatike, pričom sme opravovali len evidentné preklepy.

DOKUMENT Č. 1

1950, 7. apríl, Praha. Zpráva o protistátní a protistranické činnosti skupiny Šmidke – Hagara a spol., originál.

ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků.

Zpráva o protistátní a protistranické činnosti skupiny Šmidke – Hagara a spol.

Podle dosavadních výsledků šetření, t. j. podle neúplných výpovědí Študence,⁶ Fülöpa⁷ a Lietavce,⁸ jeví se protistátní skupina, její činnost a hlavní osoby takto:

Hlavními činiteli jsou jugoslávský konsulat v Bratislavě na jedné straně a Karol Šmidke na druhé straně.

- 6 Karol Študenc (16. 8. 1909 Smolenická Nová Ves), po vzniku 1. Slovenskej republiky sa stal príslušníkom odpočívacej služby pri Ministerstve národnej obrany v Bratislave, od roku 1941 pracoval na úrade propagandy a bol redaktorom časopisu *Stráž vlasti* a korešpondentom záhrebského časopisu *Nové Chorvátsko*. Účastník SNP, pôsobil v Hornonitrianskej partizánskej brigáde. Po vojne pracoval ako šéfredaktor časopisu *Partizán* a redaktor spravodajskej agentúry Slovenska. Vo februári 1950 bol ŠtB zatknutý a obvinený z trestného činu velezrady a vyzvedačstva. Štátny súd v Bratislave ho však spod tejto obžaloby oslobodil, no odsúdil ho na dva roky odňatia slobody pre neoznámenie trestného činu. Po odpykaní trestu bol ešte na pol roka umiestnený do tábora nútej práce. V roku 1959 bol rehabilitovaný.
- 7 Eugen Fülöp (9. 11. 1918 Vrútky), v rokoch 1940 – 1944 žil a pôsobil v Juhoslávii. Účastník SNP, po vojne krátko pracoval v bezpečnostných zložkách a neskôr sa stal redaktorom spravodajskej agentúry Slovenska v balkánskom oddelení. Dňa 5. 12. 1949 ho ŠtB zatkla v súvislosti s vyšetrovaním prípadu Šefik Kevič a spol. Začiatkom septembra 1950 ho v rámci tejto skupiny odsúdili na doživotný trest odňatia slobody. V roku 1964 bol tento rozsudok v celom rozsahu zrušený a trestné stíhanie Fülöpa zastavené.
- 8 Jozef Lietavec (12. 3. 1915 Nedožery – 15. 8. 2011 Handlová), funkcionár KSČ. Člen 3. ilegálneho vedenia KSS, neskôr zatknutý a až do augusta 1944 väznený. Účastník Povstania, člen povstaleckej SNR a ÚV KSS. Po vojne pôsobil v bezpečnostných zložkách Povereníctva vnútra. V rokoch 1949 – 1951 predseda KNV v Nitre, následne až do roku 1954 povereník vnútra. Od roku 1955 pôsobil v málo významných politických funkciách.

Vlastní protistátní skupinu tvoří Jožo⁹ a Fero Hagarové,¹⁰ Študenc, Otto¹¹ a Ing. Patorčev.¹²

Otto je titovský špión, ktorý se sám chlubil tím, že je vlastne spojkou medzi slovenskými nacionalistickými poväčenci Pavlíkem¹³ a Novomeským.¹⁴

Študenc je ďalším titovským agentom, bývalý fašista, ktorý za války pracoval jako agent v zahraničí pro Šaňe Macha¹⁵ a gen. Čatloša.¹⁶

Ing. Patorčev sympatizuje s Titom, je trockista. Mišej¹⁷ a Fero Hagara jsou kariéristé, nacionalisté, antisemité a dobrodruhové. Jožo Hagara je oportunista a kariérista, který sympatizuje s Titom.

- 9 Jozef Hagara (29. 4. 1917 Nováky – 20. 3. 1964 Bratislava), od roku 1936 člen KSČ. V rokoch 1942 – 1943 bol profesorom na obchodnej akadémii v Banskej Bystrici. V roku 1944 založil spolu s bratom Františkom partizánsku skupinu Vtáčnik. Po vypuknutí Povstania odišiel do Banskej Bystrice, kde pôsobil spolu s K. Šmidkem v Hlavnom štábe partizánskych oddielov na Slovensku. V rokoch 1945 – 1947 bol profesorom na obchodnej akadémii v Bratislave a následne absolvoval ročný študijný pobyt na Parížskej univerzite Sorbonne. Po návrate sa stal riaditeľom gymnázia v Bratislave, no v marci 1950 ho ŠtB zatkla a po piatich mesiacoch prepustila. Od roku 1951 pôsobil ako riaditeľ na gymnáziách v Zlatých Moravciach a Prievidzi a od roku 1959 ako riaditeľ Pedagogického inštitútu v Banskej Bystrici. Od roku 1962 bol pracovníkom Katedry marxizmu-leninizmu Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave.
- 10 František Hagara (20. 11. 1914 Nováky – 10. 5. 1983 Bratislava), od roku 1939 člen KSS. Zakladateľ a veliteľ partizánskej skupiny (neskôr oddielu) na Vtáčniku, počas Povstania velil Hornonitrianskej partizánskej brigáde. Po vojne pôsobil ako tajomník okresného výboru (OV) KSS a neskôr ako oblastný tajomník KSS v Trenčíne. V roku 1945 vstúpil do štátnobezpečnostných zložiek Povereníctva vnútra a po februári 1948 pôsobil v ŠtB ako veliteľ pátracieho oddelenia (tzv. sledovačka) a dosiahol hodnosť štábného kapitána. V rámci kampane proti titoizmu ho 29. 3. 1950 zatkla ŠtB. Po piatich mesiacoch vyšetrovania ho prepustili na slobodu. Nastúpil na Oblastné riaditeľstvo Štátnych lesov v Bratislave. V druhej polovici 50. rokov pôsobil ako riaditeľ Karpatského lesného priemyslu v Pezinku a neskôr ako riaditeľ Krajskej správy Štátnych lesov. V roku 1964 sa vrátil do „veľkej politiky“ – stal sa členom ÚV KSS a povereníkom pre financie. V rokoch 1967 – 1968 pôsobil ako povereník pre lesné a vodné hospodárstvo. V roku 1969 ho kooptovali do ÚV KSS a v rokoch 1969 – 1976 pôsobil ako minister SSR pre lesné a vodné hospodárstvo. Od roku 1976 zastával funkciu podpredsedu SNR.
- 11 Ernest Otto (1917 – 1962), v období 1. SR ilegálny pracovník KSS. Po vojne sa stal osobným tajomníkom povereníka školstva Ladislava Novomeského. Koncom novembra 1949 zatknutý ako juhoslovanský agent a v roku 1950 odsúdený v procese so Š. Kevičom a spol. na trest smrti. K. Gottwald trest zmenil na doživotie. Trest mu bol prerušený v roku 1960. O dva roky neskôr zahynul za záhadných okolností.
- 12 Vo výpočte členov skupiny vyšetrovatelia ŠtB opomenuli F. Mišejeho, ktorého však, podobne ako ostatných členov skupiny, na nasledujúcich riadkoch charakterizujú.
- 13 Ondrej Pavlík (1. 4. 1916 Zvolenská Slatina – 19. 12. 1996 Bratislava), pedagóg a komunistický politik a funkcionár. Po vojne člen ÚV KSS a prvý predseda SAV. V rokoch 1950 – 1951 vo funkcii povereníka informácií.
- 14 Ladislav Novomeský (27. 12. 1904 Budapešť – 4. 9. 1976 Bratislava), básnik, komunistický funkcionár a politik. Člen V. ilegálneho ÚV KSS a SNR. V rokoch 1945 – 1950 povereník školstva a osvety. Vo februári 1951 zatknutý a obvinený z buržoázneho nacionalizmu. V roku 1954 v procese s G. Husákom odsúdený na 10 rokov odňatia slobody. V roku 1955 prepustený a v roku 1963 rehabilitovaný. Pôsobil v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave, od roku 1968 predseda Matice slovenskej, člen ÚV KSS, neskôr i jeho predsedníctva, poslanec SNR a člen jej predsedníctva. V roku 1971 postupne odstúpil zo všetkých funkcií.
- 15 Alexander Mach (11. 10. 1902 Slovenský Meder (Palárikovo) – 15. 10. 1980 Bratislava), ľudácky politik a novinár. Po marci 1939 riadil Úrad propagandy a velil Hlinkovej garde. Od roku 1940 vo funkcii ministra vnútra a podpredsedu vlády. Po vojne odsúdený na 30 rokov odňatia slobody, v roku 1968 z väzby prepustený.
- 16 Gen. Ferdinand Čatloš (7. 10. 1895 Liptovský Peter (Liptovský Hrádok) – 16. 10. 1972 Martin), dôstojník a politik. Od marca 1939 do 1. 9. 1944 minister národnej obrany a hlavný veliteľ slovenskej armády. Na začiatku Povstania deportovaný do Sovietskeho zväzu, neskôr vydaný do Československa a odsúdený na 5 rokov odňatia slobody. V januári 1948 prepustený.
- 17 František Mišeje (8. 2. 1921 Diviacka Nová Ves – 16. 3. 2009 Bratislava), v roku 1940 vstúpil do KSS a spolupracoval s jeho 4. ilegálnym vedením. V roku 1944 sa pripojil k vznikajúcej partizánskej skupine Vtáčnik a neskôr sa stal politickým komisárom Hornonitrianskej partizánskej brigády. Po roku 1945 vstúpil do štátnobezpečnostných zložiek Povereníctva vnútra a stal sa veliteľom oddelenia zahraničného spravodajstva odboru BA. V marci 1950 ho zatkli a päť mesiacov vyšetrovali. Po prepustení na slobodu nastúpil do vedúcej funkcie na Povereníctve práce a sociálnej starostlivosti, resp. Povereníctve pracovných síl (1950 – 1952). Od roku 1952 pôsobil vo vedúcich funkciách v Československej štátnej banke – najskôr ako riaditeľ Krajskej pobočky v Nitre a v rokoch 1960 – 1970 ako oblastný riaditeľ Československej štátnej banky v Bratislave. V roku 1969 ho kooptovali do ÚV KSS a ako poslanec SNR pôsobil až do roku 1990. V rokoch 1970 – 1989 bol ministrom financií SSR. Po roku 1989 odišiel z verejného života.

Všetchni se před i po resoluci Informbyra¹⁸ stýkali se zaměstnanci jugoslávského konsulátu v Bratislavě.

Dalšími členy skupiny, kteří se však dosud nejeví jako hlavní osoby v této věci, jsou Fülöp, titovský agent, který ačkoliv se sám řídce stýkal s ostatními, je přesně informován o skupině a její činnosti, Samo Falťan¹⁹ a řada dalších, hlavně bývalých partyzánských velitelů.

Jako hlavní osoba vystupuje Karol Šmidke, který podle výpovědi Študence řídil a instruoval Hagarovu skupinu v její protistátní a protistranické činnosti, která spočívala v tom, že na jaře tohoto roku hodlali se pokusit za spoluúčasti bývalých partyzánů o uchopení se moci ve straně, chtěli svrhnout vedení KSS v čele se s.[údruhom] Širokým²⁰ a zmocnit se vlády na Slovensku.

Podle našeho názoru byla celá tato činnost řízená z jugoslávského konsulátu, a to přes titovské agenty Otta, Študence, Fülöpa a pravděpodobně i přes Hagaru, Mišeje a Patorčeva, kteří se s Kevičem²¹ stýkali i po resoluci.

Hagarova frakční skupina se dohodla, že by bylo nejlépe, kdyby Šmidke byl zvolen předsedou KSS, s. Široký odstraněn, a za tím účelem se snažili Šmidkeho všemožně popularizovat a sehnat mu nějakou masovou základnu. Orientovali se především na bývalé partyzány, které se snažili ovlivnit v nacionalistickém a antisemitském duchu, slibovali jim, že v tom případě, když bude Šmidkeho skupina u moci, budou jim rozdělena vysoká místa, obchody, živnosti a půda.

Politika, kterou dělali, nese charakteristické rysy Titovštiny. Na příklad vychvalovali Šmidkeho, že vede ve svazu partyzánů správnou politiku, t. j. že se nesnaží jenom prosazovat komunistickou linii, ale že dává příležitost příslušníkům ostatních stran, takže všichni jsou spokojeni a ve svazu partyzánů nejsou žádné stranické difference. To je shodné jako titovská politika „národní fronty“, při které se o komunistické straně vůbec nemluví.

Skupina se scházela nepravidelně již od r.[oku] 1945. V únoru 1949 došlo k jistému zintenzivnění styků. Všichni i členové skupiny se znali již z doby t.zv. Slovenského státu, většina z nich má špatnou, fašistickou nebo hlinkovskou minulost, jsou to dobrodruzi, kteří v době slovenského národního povstání loupili a šmelinařili, nikdy s Němci nebojovali, ale vydávali se za partyzánské hrdiny a velitele. V té době došlo ke schůzce, na které konkretizovali svůj plán protistátní práce. Fero Hagara, jako velitel hornonitranské partyzánské brigády navrhl, aby byl svolán sjezd brigády, a hovořil o tom, že na sjezdu vlastně půjde o to, aby podchytili všechny partyzány a odbojové pracovníky na Slovensku v čele s hornonitranskou brigádou a vytvořili tak pevnou masovou organizaci, vedenou Šmidkem, a pomocí této organizace provedli „očistu“ v KSS, odstranili s. Širokého, a sami se dostali do čela KSS. Patorčev při tom označil s. Širokého za trockistu a upozornil, že práce musí být prováděna velmi opatrně, aby se předem neprozradila. Fero Hagara a Fero Mišeje potom odešli ke Šmidkem, aby jej o celém plánu podrobně informovali. Šmidke s nimi úplně souhlasil, řekl jim, aby ve své činnosti pokračovali, že v něm budou mít podporu. Študenc několikrát opakoval svůj návrh z r. 1946, a sice aby byl utvořen „sváz priateľov slovenských partizánov“ a tím způsobem, že by mohli získat další masy lidí pro své účely. Mišeje a Hagara zdůrazňovali, že Šmidke si je plně vědom pravého účelu jejich činnosti.

Sjezd brigády byl podrobně na řadě schůzek prodiskutován a připraven, a byl konán 28. srpna 1949 v Prievidzi, za účasti cca 500 osob, které Fero Hagara dekoroval zvláštními odznaky. Po sjezdu Hagara a Mišeje velmi často navštěvovali Šmidkeho, radili se s ním, dostávali od něj směrnice a pokyny a podávali mu různé správy, na příklad z pov.[ěrnictví] vnitro-odboru Stb.

18 Kominforma (Informačné byro komunistických a robotníckych strán) bola založená v septembri 1947 v Szklarskej Porębe (Poľsko) a nadväzovala na činnosť bývalej Kominterny. Svoju činnosť ukončila v apríli 1956.

19 Samuel Falťan (22. 2. 1920 Hradište – 15. 12. 1991 Bratislava), komunistický politik a historik. V rokoch 1945 – 1954 poslanec SNR, od roku 1950 do 1955 vedúci tajomník Slovenského výboru Zväzu československo-sovietskeho priateľstva.

20 Viliam Široký (31. 5. 1902 Bratislava – 6. 10. 1971 Praha), vrcholný komunistický funkcionár. V rokoch 1945 – 1953 predseda KSS, podpredseda vlády a člen predsedníctva ÚV KSČ. V rokoch 1950 – 1953 minister zahraničných vecí a potom až do roku 1963 predseda vlády.

21 Šefik Kevič (27. 8. 1917 Mostar, Bosna a Hercegovina), pôsobil vo funkcii vicekonzula juhoslovanského konzulátu v Bratislave. Pre podozrenie z vyzvedačstva ho ŠtB zatkla 24. 3. 1950. Rozsudkom Štátného súdu v Prahe z 2. 9. 1950 bol odsúdený na doživotný trest odňatia slobody. Dňa 18. 4. 1955 bol z Československa vyhostený. V roku 1964 bol tento rozsudok v celom rozsahu zrušený a trestné stíhanie Š. Keviča zastavené.

Další jejich prací byla politická škola pro partyzány a bývalé odbojové pracovníky v Kravanech. Tuto školu prosadil Šmidke, do prvního kursu byli posláni bývalí partyzánské velitelé a komisaři, a velitelem jmenován Fero Hagara. Vlastním účelem školy bylo získat bývalé partyzány pro spoluúčast na pokusu o získání moci ve straně v době před a na sjezdu KSS v r. 1950.

Příští schůzky byly věnovány přípravě vyvrcholení jejich činnosti. Mišej a Hagara zde referovali o tom, že se dohodli se Šmidkem, t. j. že na jaře 1950 před sjezdem KSS bude na Horní Nitře svolána schůze hornonitranské partyzánské brigády, pod titulem sloučení se Zányiho²² „Štefánikovou brigádou“²³ z Handlové a „Trojanovou brigádou“²⁴ z Partizánského. Bylo dohodnuto se Šmidkem, že on bude mluvit na tomto sjezdu jako hlavní řečník a pronese veliký projev zásadního politického významu, odhalí ne- pořádky v KSS, bude žádat nápravu, očistu strany a zvolení nového vedení. Tato schůze měla být jakým- si signálem k zahájení aktivní otevřené nacionalisticky, antisemitsky a kontrarevolučně zaměřené práce proti dosavadnímu vedení KSS.

Študent vypověděl, že je toho názoru, že Otto informoval jugoslávský konsulat o celé činnosti této skupiny, a konsulat dával skupině přes Ottu pokyny pro jejich protistátní činnost.

Dne 7. dubna 1950.

František Hagara ako podnikový riaditeľ štátnych lesov v Pezinku (1964)
(Zdroj: TASR)

Minister financií SSR František Mišeje pri prejave na pôde SNR (1982)
(Zdroj: TASR)

- 22 František Záni (22. 10. 1918 Handlová), robotník, partizán. Od 23. 8. 1944 komisár, potom náčelník štábu mínerskeho oddielu Prvej československej partizánskej brigády M. R. Štefánika.
- 23 Prvá československá partizánska brigáda M. R. Štefánika. Velil jej Piotr A. Veličko.
- 24 Myslí sa pravdepodobne Nitrianska partizánska brigáda. V jej zväzku velil Jozef Trojan partizánskeho oddielu Pavel.

DOKUMENT Č. 2

1950, 16. jún, Bratislava. List Dragutina Šmidkeho Predsedníctvu ÚV KSS, odpis.

SNA Bratislava, f. Generálny tajomník KSS Š. Bašťovanský, šk. č. 2 121, a. j. GT 46/9.

O d p i s .

[...]²⁵

Bratislava dňa 16. júna 1950.

Súdr.[uhovia]
Predsedníctvo ÚV KSS,
B r a t i s l a v a .

Vážení súdruhovia!

Mojou účasťou na slávnom IX. sjazde KSS²⁶ bola mi daná príležitosť soznámiť sa s podstatou buržoázne-nacionalistických chýb, ktorých sa dopúšťali po dlhé roky niektorí vedúci činitelia našej strany.

Kritika týchto nacionalistických úchyliet bola prevedená súdruhom Širokým, v jeho sjazdovom referáte. Mal som príležitosť vypočuť i sebakritické vystúpenie obvinených súdruhov. Z toho sebakritické vystúpenie súdruhov Dr. Husáka²⁷ a Novomeského sjazd vzal na vedomie. Naproti tomu sebakritické vystúpenie ďalších dvoch súdruhov Karola Šmidkeho a Dr. Clementisa²⁸ sjazd nebral na vedomie z príčin nedostatočného sebakritického rozboru svojich chýb.

Musím priznať, i keď vystúpenie s. Karola Šidkeho – môjho otca – som považoval za nedostatočné, predsa po reči s. Zápotockého²⁹ a s. Širokého mňa skormútilo, lebo som poznal otca ako dôsledného či už v jeho práci, alebo v osobných politických debatách mňa s ním. Poznal som ho ako zástancu marx-leninskej ideológie. Javil sa mi ako nekompromisný bojovník jak proti fašizmu, tak aj proti buržoázii a aj proti nacionalistickým názorom. Objasnenie bližšie s. Širokým v záverečnom slove úchyliet môjho otca – a tie to pred tým nepoznajúc – veľmi sa ma to dotklo. Aj ja som si istý, že takéto skutky môjho otca

25 Pečiatka Prísne tajné.

26 IX. Zjazd KSS sa konal v Bratislave v dňoch 24. – 27. mája 1950.

27 Gustáv Husák (10. 1. 1913 Dúbravka – 18. 11. 1991 Bratislava), komunistický funkcionár, politik a štátnik. Člen V. ilegálneho ÚV KSS a SNR. V roku 1945 povereník vnútra, neskôr povereník dopravy a techniky. V rokoch 1946 – 1950 predseda Zboru povereníkov a súčasne povereník pôdohospodárstva (1948) a povereník výživy (1949). V rokoch 1949 – 1950 riaditeľ Slovenského úradu pre veci cirkevné. Člen predsedníctva ÚV KSS (1945 – 1950), UV KSČ (1949 – 1951), poslanec Národného zhromaždenia (1945 – 1951) a člen SNR (1945 – 1950). V roku 1951 zatknutý a v procese s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami (1954) odsúdený na doživotie. Prepustený v roku 1960 a o tri roky neskôr rehabilitovaný. Pracovník Ústavu štátu a práva SAV v Bratislave, od apríla 1968 podpredseda vlády ČSSR poverený prípravou ústavného zákona o československej federácii. Od augusta 1968 prvý tajomník ÚV KSS, člen ÚV KSČ a jeho predsedníctva, neskôr poslanec SNR a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia ČSSR. Od apríla 1969 prvý tajomník ÚV KSČ, resp. generálny tajomník ÚV KSČ. V rokoch 1975 – 1989 prezident ČSSR.

28 Vladimír Clementis (20. 9. 1902 Tisovec – 3. 12. 1952 Praha), advokát a komunistický funkcionár a politik. V rokoch 1945 – 1948 bol štátnym tajomníkom na ministerstve zahraničných vecí a v rokoch 1948 – 1950 ministrom zahraničia. V januári 1951 zatknutý, obvinený z tzv. buržoázneho nacionalizmu a v procese s R. Slánským a spol. odsúdený na smrť a popravený. V roku 1963 rehabilitovaný.

29 Antonín Zápotocký (19. 12. 1884 Zákolany – 13. 11. 1957 Praha), český komunistický politik a štátnik. Po vojne zastával funkciu predsedu Ústrednej rady odborov, bol členom predsedníctva, od roku 1954 politického byra ÚV KSČ a taktiež poslancom NZ. Od februára do júna 1948 bol podpredsedom československej vlády, potom až do roku 1953 jej predsedom. Po smrti K. Gottwalda bol zvolený za prezidenta republiky.

spôsobili mnoho zla našej strane a nášmu celému vývoju. To, že s. Široký a s. Zápotocký na chyby otca jasne poukázali a na ich škodlivosť, a v určitej miere i to, že otec po sjazde, keď som sa s ním stretol, na moju otázku, či k chybám, uvedeným s. Širokým sa priznáva odpovedal, že áno, plne, pomerne rýchlo sa mi podarilo s celou otázkou sa smieriť a ju prekonať. Nechcem tým povedať, že v prípade opačnej odpovedi otca, by som s ním súhlasil. Veď prešiel som politickým školením v SSSR,³⁰ poznal som ťažký život za kapitalistickej ČSR³¹ a poznal som skutočný slobodný život za môjho pobytu v Sovietskom sväze, v dôsledku čoho tvrde som stál a stojím na zásadách marx-leninizmu, od ktorého sa neodkloním.

Priznávam však, že v prípade neprijatia kritiky s. Širokého mojím otcom, bolo by pre mňa ťažšie sa prekonať, ale aj v takom prípade – v tom za seba ručím – bol by som to prekonal.

Čo sa týka samotného otca, verím, že tiež sa vyporiada sám so sebou, dôkladnú sebakritiku prevedie a verím, že ešte sa stane platným členom našej strany. V opačnom prípade by som sa k nemu nehlásil ako k otcovi.

Okrem toho som si istý, že dôkladná sebakritika súdruha K. Šmidkeho môže byť veľkým prínosom k odstráneniu hociakých pochybností o ideologickej jednote – ktorá bola tak jednohlasne – manifestačne potvrdená IX. sjazdom KSS – a pevnosti našej strany. Takéto vystúpenie by prispelo k zvýšeniu politickej úrovne členov strany a prospelo by aj s. K. Šmidkemu – jestli by sa však v takomto smysle rozhodol – čím by spravil prvý krok k vráteniu sa k strane a zbaveniu sa tak buržoázne-nacionalistických úchyliet.

S ohľadom na to, že som synom s. Karola Šmidkeho a že tento v čase môjho ustanovenia na významnú funkciu kádrovníka na Povereníctve techniky viedol kádrové oddelenie ÚV KSS a moje ustanovenie Predsedníctvu strany navrhol, obraciam sa týmto na Predsedníctvo našej strany, aby uvážilo, či môžem aj naďalej túto významnú funkciu zastávať, i keď s chybami môjho otca sa v žiadnom prípade nestotožňujem.

Toto moje písomné stanovisko tlmočím po osobnej porade so s. Moškom,³² ktorého som ihneď po IX. sjazde v podobnom smysle ako to vyššie uvádzam, informoval.

Ešte raz poznamenávam, nech sa stane čokoľvek, zostanem navždy verný našej strane, ktorá nekompromisne hlása a bojuje za jednotu a čistotu marx-leninizmu, ideí to socializmu a komunizmu. Zostanem navždy verný s. Širokému, s. Gottwaldovi,³³ Sovietskemu sväzu a s. Stalinovi.³⁴

Týmto ostávam so súdružským pozdravom

Práci česť !

Dragutin Šmidke v. r.

30 ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík.

31 Československá republika.

32 Koloman Moško(vič) (2. 9. 1906 Košice – 15. 9. 1972 Bratislava), slovenský komunistický funkcionár a politik. Jeden z vedúcich predvojnových funkcionárov KSČ na Slovensku, počas vojny člen vedenia KSČ v Londýne. Od jesene 1946 organizačný tajomník ÚV KSS, od mája 1949 člen ÚV KSČ, v máji 1950 zvolený za člena predsedníctva ÚV KSS a tajomníka ÚV KSS. V novembri 1952 zatknutý a v máji 1954 odsúdený na 12 rokov odňatia slobody. V roku 1955 prepustený a v roku 1963 rehabilitovaný.

33 Klement Gottwald (23. 11. 1896 Dědice – 14. 3. 1953 Praha), český komunistický politik a štátnik. Od februára 1929 faktický vodca komunistickej strany. V prvej povojnovej československej vláde zaujal ako predseda KSČ funkciu podpredsedu vlády, po voľbách v roku 1946 bol vymenovaný za predsedu vlády. V júni 1948 bol zvolený za prezidenta republiky.

34 Josif Vissarionovič Stalin (18. 12. 1878 Gori – 5. 3. 1953 Kuncovo pri Moskve), sovietsky diktátor, stranícky a štátny činiteľ gruzínskeho pôvodu, generalissimus Sovietskeho zväzu, vodca krajiny v rokoch 1924 – 1953.

DOKUMENT Č. 3

1950, júl, Praha. Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke“ a návrh na konečné vyřešení celého případu, originál.

ABS Praha, f. MNB, a. č. MNB 2, zv. č. 3, Vladimír Clementis – výpovědi svědků.

Souhrnná zpráva o výsledku šetření v případě „Frakce Šmidke“ a návrh na konečné vyřešení celého případu.³⁵

Pplk. Balážem³⁶ z Bratislavy bylo oznámeno, že v KSS se utvořila skupina lidí, kteří se chtěli zmocnit vedení ve straně, získat více posic pro partyzány této skupině oddané, odstranit z vedení KSS s. Širokého a dosadit do funkce předsedy KSS Karola Šmidtkeho.

Tato zpráva byla podepřena protokolární výpovědí Karola Študence, býv.[alého] redaktora „ZASu“³⁷, za Slovenského státu agenta Macha, podezřelého ze spolupráce s titovskou zpravodajskou službou. Ve Študencově protokole byla vyjmenována řada lidí, kteří prý byli nespokojeni s tím, že partyzáni nemají na Slovensku postavení, úměrné jejich úloze v době slovenského povstání. Byli to František Hagara, orgán povereníctva vnútra, veliteľ Hornonitranskej partyzánskej brigády, jeho bratr stredoškolský profesor Josef Hagara, rovněž partyzán, František Mišej, orgán povereníctva vnútra, býv.[alý] politický vedoucí Hagarovy partyzánskej brigády a Ljuben Patarčev, býv.[alý] bulharský státní příslušník, který po celou dobu okupace byl na Slovensku a studoval na vysoké škole. Po okupaci se trvale usadil na Slovensku a údajně spolupracoval s bulharskou zpravodajskou službou.

Študent při výslechu na Slovensku uváděl, že tato skupina lidí se zabývala přípravou dosazení Šmidtkeho do funkce předsedy KSS velmi intenzivně. Podle původní Študencovy výpovědi dělali tyto lidé rozsáhlou propagandu ve Šmidtkeho prospěch. Plánovali sjezd Hornonitranské partyzánskej brigády, kde měla být jasněji určena jejich politická linie.

Korunou pro přípravy prosazení Šmidtkeho jako předsedy KSS na sjezdu strany mělo být dosazení Františka Hagary do kádrového oddělení sekretariátu ÚV KSS jako zástupce Šmidtkeho.

Hagara prý měl vypracovat nové pokyny a směrnice pro krajské a okresní tajemníky strany, a ten, kdo by se od těchto směrnic uchýlil, měl být ihned nahrazen novým člověkem. Študent tvrdil, že mu bylo Patarčevem sděleno, že novými lidmi měli být oddaní Karolu Šmidtkemu.

Současně s tím měl být Šmidtke popularizován velkoryse v partyzánském tisku a na schůzích. Tím měla být vytvořena nálada pro to, aby členové KSS byli na volbu Šmidtkeho připraveni. Dále v důsledku organizovaného postupu Františka Hagary v kádrovém oddělení ÚV KSS měli být delegáty sjezdu jen lidé Karola Šmidtkeho.

Tak se mělo snadno podařit prosadit Šmidtkeho na nejvyšší funkci v KSS. Potom prý by snadno mohli být dosazováni partyzáni do veřejných a státních úřadů. Často prý se poukazovalo na vedoucí úlohu partyzánů v Jugoslávii.

35 Nad nadpisom dokumentu je modrou ceruzkou vpísaná poznámka „II., vyčkat ďalších pokynů. 31. 7. 50“. Autorom tejto poznámky je pravdepodobne Karel Šváb, vedúci Sektoru IIa, u ktorého sa zhromažďovali všetky dokumenty zo stranického vyšetrovania. Inou ceruzkou je tu dopísané označenie „46d“, ktoré dokazuje, že autorom správy je referát 46d, ktorý sa zaoberal problematikou tzv. buržoázných nacionalistov.

36 Teodor Baláž (25. 4. 1917 Devínska Nová Ves – 1994), vysoký funkcionár slovenských bezpečnostných zložiek. V rokoch 1945 – 1949 pôsobil na Povereníctve vnútra v rámci vnútorného politického spravodajstva. V rokoch 1949 – 1950 zástupca prednostu odboru BA Povereníctva vnútra, prednosta skupiny BAa – tzv. vnútorná ŠtB, vedúci tzv. ST skupiny, zameranej na hľadanie nepriateľa vo vnútri KSS. Po vzniku MNB zástupca námestníka vnútra ČSR gen. Josefa Pavla pre veci verejnej a štátnej bezpečnosti na Slovensku. V apríli 1951 zatknutý, obvinený z vlezrady a sabotáže a v roku 1953 odsúdený v procese s O. Valáškom a spol. na 25 rokov väzenia. V roku 1960 prepustený a o tri roky rehabilitovaný.

37 Zpravodajská agentúra Slovenska.

Lidé, kteří se dle Študencovy výpovědi touto přípravou zabývali, byli většinou členy ústředního výboru „Slubu“³⁸ /sdružení odbojových organizací/.

Lidé, o kterých Študenc mluvil, se velmi často scházeli buď v soukromých bytech, nebo v kavárně „U Blahů“³⁹ v Bratislavě. Študenc říkal, že na některých schůzkách byl sám přítomen a o některých že byl informován Patorčevem.

Celá Študencova výpověď vyznívá v ten smysl, že v KSS se tvoří frakce, která chce ovládnout vedení strany a využít posice pro své vlastní záměry.

Na základě Študencovy výpovědi byli zatčeni František a Josef Hagara, František Mišej, Ljuben Patorčev a ještě někteří jiní. Na Slovensku jsou ještě vyslýcháni lidé, podle jejichž protokolů se dá soudit, že výpověď Študencova je pravdivá.

Študenc sám po svém převezení do Prahy svou výpověď odvolal a říkal, že byla vynucena fyzickým násilím. Tvrdil, že jeho výpovědi mu byly vkládány do úst a on, aby se uchránil nepříjemností, kombinoval a vymýšlel si věci, jen aby vyhověl vyslýchajícím, u kterých prý vycítil zájem o Šmidtkeho a Hagary.

Do Prahy byli pozváni orgánové, kteří Študence na Slovensku vyslýchali. Před nimi Študenc opět trval na své původní výpovědi a řekl, že násilím k výpovědi nucen nebyl. Po několikerém podrobném výslechu k jeho původní výpovědi ji Študenc zprvu potvrzoval, později ale opět nemohl uvést požadované podrobnosti a říkal, že si některé věci vymyslel. Říkal, že si vymyslel, že Šmidtke má být předsedou KSS, že tyto snahy u Hagaru nebyly.

Potvrzuje to, že František Hagara měl být zástupcem Karola Šmidtkeho v kádrovém oddělení sekretariátu ÚV KSS, že však chtěl dělat kádrovou politiku v naprostém souhlasu s linií strany, že chtěl na funkce prosazovat hlavně dělnické, spolehlivé kádry.

Říká, že se sice mluvilo o tom, že Šmidtke by byl vhodnějším předsedou KSS než Široký, protože se zdržuje stále na Slovensku. Tvrdí však nyní, že nic nebylo mluveno o tom, jak by to mělo být provedeno. Popularizace Šmidtkeho osoby prý nevybočovala z rámce normalnosti.

Výpovědi obou Hagarů, Mišaje a Patorčeva jsou navzájem shodné a v podstatě potvrzují to, co říká nyní Študenc. Všichni říkají, že jsou stoupenci Karola Šmidtkeho i to, že jejich snahou bylo dosazovat partyzány na významnější funkce. Tvrdí, že to plynulo z jejich partyzánské soudržnosti a z toho, že tyto lidi pokládali za naprosto oddané dnešnímu státnímu zřízení.

Rozhodně popírají jakoukoliv protistátní nebo protistranickou činnost nebo úmysl. Oba Hagarové a František Mišej tvrdí, že jsou oběti Balážovy snahy k jejich odstranění. V jejich výpovědích se projevuje nenávisť vůči Balážovi a lidem kolem něho. Šetření, provedené v Praze, neprokázalo pravdivost obvinění.

Proto jsme byli pověřeni úkolem, zjistit a ověřit si výpovědi lidí, na Slovensku zajištěných v souvislosti s touto skupinou, dále zjistit pozadí tohoto případu, jeho vznik a na základě souhrnných poznatků vypracovat návrh na uzavření a skončení celé záležitosti.

Po provedeném šetření na Slovensku byly zjištěny tyto skutečnosti:

V souvislosti s tímto případem je zatčeno a drženo ve vazbě celkem 9 lidí, z toho 5 v Praze a 4 na Slovensku. Kromě těchto lidí bylo na Slovensku zatčeno a drženo ve vazbě několik lidí, kteří vypovídali k hospodářským přestupkům Šmidtkeho a byli již propuštěni na svobodu.

V Praze jsou zajištěni tyto lidé:

Študenc Karol, býv.[alý] redaktor „ZASu“,
Hagara Fero, býv.[alý] orgán po.[verenictva] vnitra,
Hagara Jožo, býv.[alý] řed.[itel] Leninova gymnasia v Bratislavě,
Mišej Fero, býv.[alý] orgán po.[verenictva] vnitra,
Patorčev Ljuben, staveb.[ný] ing. /spáchal sebevraždu/.

38 SLUB – Zväz ľudových protifašistických bojovníkov. Predchodca dnešného Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov. Bližšie pozri SCHMIDT, Igor. Nové súvislosti týkajúce sa vzniku Zväzu slovenských partizánov (SSP) v roku 1945 a jeho úlohy pri vzniku Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov (sľub – 28. 8. 1948). In: *Slovenská archivistika* 44, 2009, č. 1, s. 232 – 235.

39 Kaviareň Bláha, neskôr kaviareň Krym (súčasť Hotela Krym), dnes reštaurácia TheMa na Šafárikovom námestí.

V Leopoldově jsou zajištěni tito lidé:⁴⁰

Vestenický Vladimír, akad.[emický] malíř,
Flimel Jan,⁴¹ býv.[alý] řed.[itel] „Čedoku“ v Bratislavě,
Rudaš Imrich, býv.[alý] nám.[ěstek] gen.[erálního] taj.[emníka] „Slubu“,
Marčuk Ivan,⁴² býv.[alý] řed.[itel] „Masoproduktu“ v Bratislavě.

Proto jsme se snažili na Slovensku zjistit, co tito lidé k tomuto případu vypovídají a jak bylo výpovědi dosaženo.

Výsledek našeho šetření na Slovensku ukázal, že ani tito lidé nepotvrzují nic z té nejzávažnější části Studencovy výpovědi. Pokud se nám objevily při výslechu těchto lidí nějaké nové zajímavosti, provedly jsme po návratu do Prahy výslechy a šetření u osob, jichž se tyto poznatky týkaly. Vysvětlení, kterých se nám dostalo, ukázala se vcelku pravděpodobná a nepřinesla nic podstatného a zajímavého.

Měli jsme za úkol objasnit příčiny vzniku tohoto případu. Již v naší první zprávě ze dne 22. 5. 1950 jsme uvedli, že se domníváme, že případ vznikl tak, že nepotvrzené výpovědi Fülöpa, které byly zaslány do Bratislavy, ovlivnily orgány, vyšetřující Študence. Dá se tak usoudit i z výpovědi Študence, který říká, že u vyšetřujících orgánů přímo vycítil zájem o Hagarovce.

Toto se dá usoudit také z toho, že když jsme se ptali s. Baláže, zda dostali protokol Fülöpa, řekl nám, že protokol má, ale zdůrazňoval, že protokol nedal soudruhům, kteří na případu pracovali, nýbrž jej nechal zamčený ve svém tresoru. Soudruzi, kteří na případu pracovali sice potvrdili, že protokol nedostali, ale řekli, že dostali jakési vyhodnocení tohoto protokolu k jednotlivým osobám. Toto bylo podle našeho názoru uděláno záměrně a s. Baláž zde využil příležitosti, která se mu naskytla zasláním Fülöpovy nepotvrzené výpovědi, aby se zbavil lidí, kteří se stavěli kriticky k jeho osobě.

Po návratu do Prahy jsme si zrovna ověřovali výpovědi Fülöpa k této skupině a zjistili jsme, že Fülöp se zná s některými lidmi z této skupiny kromě Študence velmi povrchně a že jeho výpovědi k jednotlivým osobám a celé skupině Hagarů byly založeny na dojmech nepotvrzených žádnými fakty.

Kromě těchto poznatků, které nás opravňovaly učinit tyto závěry o počátku šetření celého případu u státní bezpečnosti, je nutno vidět i objektivní situaci, která se postupně vytvořila mezi slovenskými partyzány ve SSP⁴³ a později ve „Slubu“ a která musela být rovněž příčinou toho, že činnost mnohých funkcionářů a činitelů této masové organizace by vzbuzovala pozornost jak strany tak eventuelně orgánů Stb pro své různé politické úchytky.

Situace mezi partyzány mohla být a jistě také byla příznivá pro činnost titovských agentů, zvláště ještě před resolucí IB,⁴⁴ ale jistě také po resoluci. Situace, která se postupně vyvíjela mezi partyzány i jinými odbojovými složkami, jeví se nám po prozkoumání různého materiálu a po výpovědích lidí na této činnosti bezprostředně zúčastněných asi takto:

Již před vypuknutím slovenského povstání, hlavně pak za povstání, odešlo mezi partyzány do hor mnoho mladých revolučně naladěných a odhodlaných aktivně bojovat proti fašismu. Mezi tyto lidi se vetřeli jistě také takoví, kteří chtěli zakrýt svoji činnost v době t.zv. Slovenského státu, různí zrádci a jiné pochybné živly. Těch však byla nepatrná menšina a většina partyzánů, jejich hlavní jádro, byli těmi nejlepšími bojovníky a představovali na Slovensku progresivní revoluční sílu. Po osvobození Slovenska RA⁴⁵ většina těchto partyzánů přecházela do civilního života.

40 V čase zostavovania tejto správy sa už v Leopoldove nenachádzali V. Vestenický, J. Flimel a I. Rudaš, ktorí už boli prepustení na slobodu.

41 Ján Flimel (5. 5. 1908 Poluvsie), po roku 1945 riaditeľ bratislavskej pobočky Čedoku, po februári 1948 premiestnený do Prahy, kde pôsobil vo funkcii vedúceho slovenskej oblasti. V januári 1949 však bol prepustený a v nasledujúcich mesiacoch vystriedal niekoľko zamestnaní.

42 Ivan Marčuk (12. 10. 1910 Radoshyn, dnes súčasť Ukrajiny), účastník Povstania ako člen 1. československej partizánskej brigády J. V. Stalina. Na jar 1945 vstúpil do ČA. Koncom roku 1945 získal ako optant československé štátne občianstvo. V marci 1946 sa stal vedúcim mäso priemyslu Manderla. Dňa 19. 4. 1950 bol zatknutý pre podozrenie z protištátnej činnosti, spolupráce s gestapom a zatajenia skutočnej totožnosti. Vyšetrovanie však tieto podozrenia nepotvrdilo, a preto bol 27. 4. 1951 prepustený na slobodu.

43 Zväz slovenských partizánov.

44 Informbyra, resp. Kominformy.

45 Rudou (Červenou) armádou.

Partyzánské organizace představované utvořivším se Svazem slovenských partyzánů, starali se především o to, aby materiálně zabezpečily svoje členy, bojovníky z povstání.

V té době, tak jako u nás, došlo na Slovensku ke konfiskaci majetkových podstat kolaborantů a nepřátel národa. SSP a jeho vedoucí funkcionáři zabezpečovali partyzány hlavně tím, že je dosazovali na různé národní správy, dávali jim hotely, živnosti a jiné soukromé podniky. Tak se stalo, že tato revoluční síla byla přesazena na třídní posici, ne příznivou dělnické třídy. Ti nejlepší slovenští partyzáni mohli být v té době kádrem, s kterým jsme mohli v té době budovat nový státní aparát, hlavně jeho ozbrojené složky a tím je zapojit a využít jejich revoluční síly k urychlení přechodu od kapitalismu k socialismu.

To se však vinou, podle našeho názoru, nesprávného postupu nestalo a tyto revoluční kádry se počaly, dostávše se na maloburžoasní třídní posici, obrušovat, ztrácely třídní charakter, korumpovaly se a z velké části se dostávaly do rozporu se zákony nového zřízení na poli hospodářském.

Když však tyto nové, [nečitelné slovo] podnikatelské vrstvy začal postihovat, hlavně po únoru, socializační proces, počaly se ozývat a místo, aby socializační proces urychlovaly, hledaly východisko v útěku z těchto posic do hospodářského a politického života. V tomto směru vyvinuly tlak na vedoucí funkcionáře z řad partyzánů ve „Slubu“, kteří tomuto tlaku oportunisticky podléhali místo aby politicky správně členy usměrňovali, snažili se jim vyhovovat, zřídili pro ně politickou školu v Kravanech a usilovali o zařazení těchto lidí do politických a hospodářských funkcí ve veřejném a státním životě. Tím vlastně usilovali o dosazování již vinou dřívějších politických chyb znehodnocených kádřů.

Naše strana na Slovensku zřejmě příliš spoléhala na to, že ve „Slubu“, předtím ve SSP, budou prosazovat linii strany vedoucí funkcionáři, s. Šmidke a Falťan a proto nevěnovala pozornost těmto problémům mezi partyzány. Tak se stalo, že tato důležitá masová organizace neplnila svoje poslání, které mělo spočívat v tom, že měla pomáhat uskutečňovat politiku strany na poli budovatelských úkolů a výstavby socialismu v dostatečné míře.

Podle toho jak se nám situace jeví bude třeba, aby chyby, které byly v odbojových organizacích napáchaný, byly napravovány politicky. To bude především úkolem strany, protože nám musí záležet na takové masové organizaci jako je „Slub“. Ještě zde chceme poukázat na to, jak mohli jugoslávští agenti využívat situace, která mezi partyzány na Slovensku byla.

Především tím, že stále poukazovali na to, jaké „postavení“ mají partyzáni v Jugoslávii, že jsou na „vedoucích“ místech státního aparátu, na přednosti jejich vlastenecké fronty atd. Snažili se zvát slovenské partyzány do Jugoslávie, věnovali jim pozornost, získávali je pro Tita a Jugoslávii a tak vytvářeli podmínky příznivé pro náborovou činnost jugoslávských, titovských agentů. Je celkem pochopitelné, že před resolucí IB mnoho slovenských partyzánů nechalo na sebe tuto propagandu působit a zvláště proto, že se cítili nedostatečně oceňováni a využíváni, viděli pro sebe v Jugoslávii vzor.

S. Šmidke sám nechal na sebe takto působit, a když se na jaře 1948 vrátil z Jugoslávie, mluvil s obdivem o jugoslávské vlastenecké frontě, o tom, že vlastenecká fronta je vedoucí silou v národě, dále o tom, že v Jugoslávii nejsou politické strany tak jako u nás, že tam není proto hašteření jako u nás, partyzáni že jsou na vedoucích místech atd. Nepochopil zřejmě, že právě ono nehašteření je důkazem nesprávné třídní politiky, že je tam zastírán třídní boj, že je tam dělána politika třídního smíru s buržoasií.

Je také pravděpodobné, že tyto politické úchytky se projevovaly i u jiných vedoucích funkcionářů z řad slovenských partyzánů, že měli svoje historické kořeny a projevovaly se od samého počátku jako škodlivý následek buržoasně-nacionalistických směrů rozšiřovaných na Slovensku Husákem, Novomeským a jinými.

Takové bylo tedy ovzduší, vytvořené nejprve ve SSP a přenesené a ještě prohloubené /v důsledku příznivých podmínek/ do „Slubu“. Mnoho funkcionářů propadlo těmto politickým chybám a úchytkám, zřejmě bez zlé vůle, spíše jako následek nízké politické vyspělosti a také proto, že nabyli řádně vedení, že jim nebyla věnována dostatečná pozornost! Proto považujeme za nejdůležitější napravit chyby tím, že se touto záležitostí bude zabývat přímo strana přes vedoucí funkcionáře z této masové organizace za pomoci kritiky a sebekritiky. Tato zvýšená pozornost se vyplatí proto, neb na Slovensku proti českým zemím mají odbojové organizace mnohem masovější charakter. Nápravou politických chyb se pak tato masová, důležitá organizace jistě přemění na organisovanou sílu, která bude důležitým činitelem, pomáhajícím straně při plnění budovatelských úkolů a při výstavbě socialismu.

Vzhledem k tomu, že nemáme žádné takové poznatky, které by nám umožňovaly další šetření ve směru usvědčování z toho, co na Slovensku vypověděl Študenc a proto, že celkové poznatky, které

jsme získali při prošetřování tohoto případu jsou toho druhu, že nám umožňují určité závěry, navrhuje toto řešení:

Některé osoby z tohoto případu propustit na svobodu a některé odsoudit pro různé drobné delikty a přestupky. Študence soudit pro špionáž a u Marčuka vyčkat na vyšetření jeho totožnosti.

Pro posouzení celého případu uvedeme stručné charakteristiky činnosti jednotlivých osob, přičemž u každé osoby navrhuje způsob řešení, nebo dalšího postupu:

Š t u d e n c Karol,

za t.zv. Slovenského státu pracoval zpravodajsky pro Čatloše a Macha. Několikrát byl vyslán do Chorvatska, kde byl též přijat Paveličem.⁴⁶ Projížděl se jako fašista a po osvobození byl právě na základě této svoji okupační činnosti, která byla známá Jugoslávům, zavázán UDBou⁴⁷ ke spolupráci. Do společnosti Hagarů se dostal v době slovenského povstání, kterého se zúčastnil, a když se později stal šéfredaktorem časopisu „Partyzán“ udržoval s nimi přátelské styky. Svoji špionážní činnost pro Jugoslávce doznává, a proto navrhuje, aby byl souzen se skupinou titovských agentů pro špionáž.

H a g a r a Fero,

býv.[alý] velitel partyzánské Hornonitranské brigády, člen předsednictva SSP, posledně zaměstnán jako vedoucí orgán na povereníctvu vnitra /Stb/. Podle první výpovědi Študence měl být hlavní osobou, která měla připravit půdu pro zvolení Šmidtkeho za předsedu KSS. Nikdo z obžalovaných z této skupiny nepotvrzuje toto obvinění. Fero Hagara byl dobrým přítelem Šmidtkeho, se kterým se stýkal hlavně v předsednictvu SSP. Jak sám říká, viděl a posuzoval Šmidtkeho jako vynikajícího slovenského státníka. Mezi partyzány pracoval od povstání, po válce hájil linii prosazovat partyzány do nár.[odních] správ a udělovat jim různé živnosti. Když pak sociální proces začal postihovat býv.[alé] partyzány v jejich soukromých podnicích, zastával stanovisko dosazovat tyto lidi na různá místa v hospodářském a politickém životě.

Výslechem jeho i ostatních obžalovaných nebyla zjištěna žádná trestní činnost Fera Hagary. Podle prozkoumání těchto námi zjištěných okolností a všech poznatků, navrhuje, aby byl Fero Hagara propuštěn z vazby. Fero Hagara je členem strany od roku 1939, ve straně zastával tyto funkce: okresní vedoucí illeg.[ální] KSS okres Prievidza a člen oblastního vedení KSS kraj Kremnice.

Při výslechu se choval slušně, na kladené otázky odpovídal jasně. I při našem tvrzení, že je zrádce dělnické třídy, trval na svém, že dělnickou třídu nezradil.

H a g a r a Jožo,

jako účastník partyzánských bojů byl členem štábu Hagarovy brigády a po osvobození se přímo účastnil prací v SSP. Podle výpovědí Fülöpa a Študence, měl být jedním z neinformovanějších lidí o činnosti celé skupiny. Stejně jako jeho bratr Fero podílel se na uskutečňování politické linie ve SSP. Rovněž u Jožo Hagary nebyla prokázána trestná činnost, proto doporučujeme jeho propuštění.

Jožo Hagara je členem strany od roku 1936, ve straně zastával postupně tyto funkce: předseda Svazu mladých, ved.[oucí] vysokoškol.[ské] frakce

46 Ante Pavelić (14. 7. 1889 – 28. 12. 1959), chorvátský politik. V letech 1941 – 1945 vodca Nezávislého státu Chorvátska, spoluzakladatel a vodca organizácie Ustaša.

47 Juhoslovanská štátna bezpečnosť.

- KSS, inštruktor illeg.[álných] děl.[nických] buněk, člen výboru 4. míst.[ní] org.[anizace] v Bratislavě.
 Při výslechu se choval dobre, pod vlivem orgánů ze Slovenska se snažil obvinít Šmidtkeho a zdržel práci o celých 12 hodin. Politicky málo vyspělý.
- M i š e j Fero,** stejně jako bří. Hagarové pochází i Mišej z Prievidze. Byl ve štábu Hagarovy partyzánské brigády, říká, že i on byl stejného názoru jako Hagarovci prosazovat partyzány na významnější místa a funkce. Rovněž stoupenec Karola Šmidtkeho a udržoval přátelské styky se svými krajany Hagarovci, Študencem a ostatními. Mišejovi nebyla prokázána žádná trestná ani protistraničká činnost, navrhujeme jeho propuštění.
 Fero Mišej je členem strany od roku 1940. Nejdříve byl vedoucím buňky na Prievidzském gymnasiu v roce 1941 a v roce 1942 se stal zástupcem okresního ved.[oucího] illeg.[ální] KSS. Politicky byl činný i během povstání a po osvobození byl okresním funkcionářem až nakonec byl na povereníctvu vnútra členem stranického vedení složky.
- P a t o r č e v Ljuben,** podle výpovědi Študence měl být v této skupině jakousi ideologickou hlavou. S Hagarovci se znal již z doby slovenského povstání. S Jožou Hagarou se znal již před povstáním a s Ferou se seznámil až po povstání. Byl považován za dobrého marxistu a některým z této skupiny vypracovával politické referáty např.[iklad] o Jugoslávii, o Dimitrovovi⁴⁸ apod. Patorčev pracoval na našem území pro bulharskou zpravodajskou službu mezi Bulhary, což bylo s vědomím našich bezpečnostních orgánů. Rovněž Patorčevovi i po výpovědích ostatních členů této skupiny nebyla prokázána žádná trestná činnost a proto jsme navrhovali jeho propuštění. Dne 4. 7. 1950 spáchal ve věznici sebevraždu oběšením. Bezprostřední příčina nebyla zjištěna.
- V e s t e n i c k ý Vladimír,** byl podezřelý ze styků s italským konsulem a jistým francouzským profesorem Choletem. S italským konsulem se však stýkal proto, že měl být Mišejem použit pro jistou zpravodajskou práci v Itálii a chtěl si získat důvěru ital.[ských] zast.[upitelských] úřadů. Od Choleta se dověděl některé náznaky, které svědčí o tom, že Cholet je někým informován o tom, co se děje v naší státní bezpečnosti v Bratislavě. Stýkal se také s Hagarovci, kteří jsou jeho krajané. Měl s nimi přátelské rozhovory, ale nepotvrzuje, že by se od nich dozvěděl něco podobného, co vypovídal Študenc. Z jeho styků s Hagarovci nevyšla žádná trestná činnost. Neprokáže-li se jeho trestná činnost, pokud se týká jeho styků s cizinci, navrhujeme jeho propuštění.
- F l i m e l Ján,** pochází rovněž jako Vestenický a ostatní členové této skupiny z okolí Prievidze. Stýkal se sice s Hagary, ale jeho styky nebyly zvlášť časté. Fero Hagara jej prosazoval na místo řed.[itele] Slov.[enských] hotelů. O Hagarově skupině nevypovídá nic zajímavého a rovněž se neprokázala žádná trestná činnost v souvislosti s Hagarovou skupinou. Jelikož soudruzi na Slovensku mají k dispozici nějaký materiál, který prý svědčí o tom, že Flimel za svého pobytu v Budapešti, když byl ještě ředitelem Čedoku, pomlouval naše vládní činitele, navrhujeme proto, aby tato věc byla řádně prošetřena a bude-li prokázána jeho vina, aby byl pro tuto věc souzen.

48 Georgi Dimitrov – bulharský komunistický funkcionář a politik. V letech 1935 – 1943 generální tajemník Kominterny.

R u d a š Imrich,

byl zatčen pravděpodobně proto, že se očekávalo, že objasní činnost Hagarovců a partyzánů z Hornonitranské brigády ve „Slubu“. Jinak Rudaš nijak s činností Hagarovy skupiny nesouvisí. Nebyla v tomto směru mu prokázána žádná trestná činnost. Během jeho vyšetřování byly zjištěny některé nedovolené finanční manipulace, a proto doporučujeme, aby byl souzen pro tyto delikty.

M a r č u k Ivan,

nebyl zatčen jenom v souvislosti s Hagarovou skupinou, nýbrž hlavně na podkladě výpovědi Ottové a Vidové, svědčící o jeho nejasné totožnosti. Jeho výpověď k Hagarově skupině nepřinesla žádné zajímavé poznatky a rovněž se neprokázala v této souvislosti jeho trestná činnost. Navrhujeme proto, aby byl souzen pro různé jiné přestupky, které byly zjištěny v průběhu jeho vyšetřování jako falšování účtů za dodávky masa pro RA apod. Rovněž ve směru zjištění jeho totožnosti doporučujeme další šetření.

U těchto osob, které navrhujeme k propuštění, doporučujeme, aby byly před propuštěním upozorněny na všechny chyby, kterých se dopustily, aby si tak odnesly trvalé poučení pro svoji budoucí práci, která jim bude svěřena. Dále doporučujeme, aby jim byly politicky vysvětleny všechny okolnosti, za kterých byly drženy ve vazbě, aby se tak nedostaly na cestu odcizování se straně a lidově-demokratickému zřízení.

Jozef Hagara (1959) (Zdroj: TASR)

Karol Šmidke pri slávnostnom otvorení železničného spojenia so stredným Slovenskom v Šuranoch 22. 8. 1945 (Zdroj: TASR)

DOKUMENT Č. 4

1955, 9. máj, Bratislava. List Františka Hagaru ÚV KSČ, originál.

SNA Bratislava, f. Tajomník ÚV KSS P. David, šk. č. 2 248, a. j. 260.

V Bratislave dňa 9. mája 1955.

[...] ⁴⁹

Ústrednému výboru
Komunistickej strany Československa
P r a h a.

Vec: Hagara František – zpráva o mojom zatknutí v roku 1950.

Súdruhovia!

Oznamujem Vám, že dňa 29. marca 1950 bol som zatknutý orgánmi štátnej bezpečnosti z Prahy a odvezený osobným autom do väzenia do Ruzini.⁵⁰ Pri prevoze boli mi dané okovy na ruky tak, že ešte po jednom roku som cítil strnutie rúk a mal som znaky po okovách. V aute som mal zaviazané oči šatkou a bol som prikrytý plášťom z Bratislavy až do Prahy, takže som nevedel ani kam som vezený. Pripadalo to ako únos, lebo ani mojej rodine nebolo oznámené, čo sa se mnou stalo.

V dobe zatknutia bol som dôstojníkom štátnej bezpečnosti – štáb.[nym] kapitánom – v Bratislave na Povereníctve vnútra BA odboru.

Vo vyšetrovacej samoväzbe v Ruzini som bol 5 mesiacov a na znak neviny som bol prepustený dňa 29. augusta 1950 roku.

V ten samý deň boli zatknutí aj môj brat Jozef, riaditeľ Leninovho gymnázia v Bratislave, František Myšeje, dôstojník štátnej bezpečnosti – štábny kapitán –, ktorý stejne ako ja bol zamestnaný na Povereníctve vnútra BA odbore, ďalej Vladimír Vestenický, akadem.[ický] maliar, bytom v Bratislave, Ivan Marčuk, riaditeľ mäsových závodov v Bratislave, niečo predtým Karol Študenc, býv.[alý] redaktor časopisu Partizán, Inž.[inier] Ljuben Patorčev, bulharskej národnosti a iní, všetko komunisti a partizáni.

Cheem preto Ústrednému výboru Komunistickej strany Československa podrobne zaslať pravdivé informácie o celej tejto akcii, ktorú osnovali nepriatelia štátu a socializmu.

Aké boli príčiny nášho zatknutia? Predovšetkým chcem hovoriť o sebe.

O príčine zatknutia som sa konkrétne dozvedel iba pri vypočúvaní. Avšak už predtým som cítil, že sa pripravuje komplot proti mne a ostatným súdruhom, v dôsledku zaistenia bývalého redaktora časopisu Partizán Karola Študenca a inž. Ljubena Patorčeva, ktorý bol bulharskej národnosti, majúci Československé štátne občianstvo.

O celej pripravovanej akcii, ktorú osnovali Valášek, pracovník UV KSS, plk. Baláž veliteľ BA odboru, pplk. Sedmík,⁵¹ vel.[iteľ] ŠTB, mjr. Běl⁵² a ďalší, všecia dôstojníci ŠTB v Bratislave, informovali sme

49 Pečiatka KOMUNISTICKÁ STRANA SLOVENSKÁ. Došlo: 4. 2. 1957 Číslo: 31/(nečitateľné) D 157. List F. Hagarovi teda takmer dva roky ležal na ÚV KSČ.

50 Správne väznica Ruzyně.

51 Viktor Sedmík (26. 7. 1916 Utekáč – ?), vysoký funkcionár slovenských bezpečnostných zložiek. Od februára 1945 pracoval v bezpečnostnom aparáte, neskôr pobočník hlavného veliteľa NB. Od konca roku 1945 pôsobil ako zástupca prednostu odboru štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva povereníctva vnútra a súčasne ako prednosta II. (spravodajskej) sekcie odboru. Od januára 1949 do marca 1950 riadil BA odbor povereníctva vnútra. V apríli 1950 prepustený zo ZNB. V roku 1952 zatknutý a o dva roky neskôr v procese s O. Valáškom a spol. odsúdený na 21 rokov odňatia slobody. V roku 1959 prepustený, rehabilitovaný v roku 1963.

52 Matej Běl (20. 1. 1914 Nitra – ?), vysoký funkcionár slovenských bezpečnostných zložiek. Po vojne pôsobil na Veliteľstve NB pre východné Slovensko. Od augusta 1945 pracoval v spravodajskej sekcii Hlavného veliteľstva NB 2. oddelenie. Neskôr pôsobil ako zástupca veliteľa 1. oddelenia 1. sekcie VI. Odboru Povereníctva vnútra. V roku 1949 riadil tzv. malú ŠTB a v decembri 1949 sa stal veliteľom skupiny BAa (vnútorná štátna bezpečnosť) Povereníctva vnútra. Koncom marca 1950 prepustený zo ZNB. V marci 1951 zatknutý a v roku 1954 v procese s O. Valáškom a spol. odsúdený na 25 rokov odňatia slobody. V roku 1960 prepustený, rehabilitovaný v roku 1963.

spolu so súdruhom Myšeje s. Šmidkeho, ktorý povedal, aby zme sa obrátili v tejto veci na s. Širokého a celú vec mu podrobne porozprávali, prípadne, aby zme informovali s. Kopřivu,⁵³ ktorý bol na ÚV KSČ.

Ja, s. Myšeje a môj brat Jozef zme sa odobrali na UV-KSS za s. Širokým. Nakoľko tento nebol prítomný prijal nás Štefan Bašťovanský,⁵⁴ býv. gen.[erálny] taj.[omník] KSS, ktorému zme rozpovedali celú vec, že sa tu pripravuje komplot proti nám, že totiž keď zaistili Karola Študenc a inž. Patorčeva s ktorými zme sa osobne dobre poznali a stýkali ešte z dôb ilegality a partizánskych čias, že to není nič iné ako osnovanie komplotu pre naše zatknutie, pretože zme boli presvedčení, že sú nevinní a že pri vyšetrovaní budú od nich žiadať, aby povedali, že zme protištátne živly.

Bašťovanský nám povedal, aby zme sa nebáli, že strana nikdy nepripustí, aby zme boli zaistení keď zme nevinní. Bašťovanský nás totiž osobne poznal ešte z doby ilegality, lebo zme mu poskytovali možnosť ukrývania na Hornej Nitre – v Novákoch – okres Prievidza, v roku 1943.

No pres toto uistenie Bašťovanského boli zme o niekoľko dní zatknutí a odvezení k výsluchu a daní do väzby v Ruzini, pretože Karol Študenc, ktorý už bol zaistený pod fyzickým a psychickým nátlakom a represáliami pri vyšetrovaní podpísal zápisnicu, ktorú skonštruoval pplk. Baláž a Valášek,⁵⁵ a ktorý obsah Študenc ani nepoznal, ako sa predomnou sťažoval a písomne odvolal na UV-KSČ.

Inž. Patorčev bol vyšetrovaný v Leopoldove orgánmi BA odboru a to Jozefom Jánošíkom, Vincentom Medekom a istým Heverom, ktorý sa choval najbrutálnejšie. Títo orgány v dôsledku neľudského vyšetrovania zapríčinili taký stav u s. inž. Patorčeva, že tento po ďalšom vypočúvaní po jeho prevezení do Ruziny zahynul pri vypočúvaní. Zomrel.⁵⁶

Po príchode do väznici bol som hneď vypočúvaný. Bola mi položená otázka, že či viem prečo som bol zatknutý. Prehlásil som, že neviem, avšak ak som bol zatknutý, že som sa stýkal so Študencom a Patrovčevom mohol som to objasniť aj na UV-KSS a nemuselo dôjsť k môjmu zatknutiu. Iné príčiny mi neboli známe, lebo som sa nedopustil nič zlého.

Vypočúvajúci orgán mi povedal, že som obvinený ako:

1. titovec,
2. buržoázy nacionalista,
3. antisemita a
4. zločinec, fašista, nepriateľ robotníckej triedy, republiky, strany a darebák.

Týmto obvineniam som bol veľmi prekvapený, lebo som si bol istý, že som nevinný a že pravda a moja nevina bude dokázaná aj po smrti. Bol som sebavedomí, že som nevinný a že nemám žiadnu protištátnu a protistrannícku činnosť.

Prvému referentovi som objasnil môj životopis a celú činnosť ktorú som robil vždy a za každých okolností len pre dobro strany a ľudu a tým sa moje vypočúvanie v ten deň skončilo. Referent sa síce choval voči mne tvrdo ale som usúdil, že rozumne.

Neskoršie som bol daný na vypočúvanie inej skupine. Boli to barbari.

Vyšetrovací orgány ma vyzvali, aby som sa priznal k mojej zločineckej činnosti z ktorej som obvinený a to podobrotky, lebo ak sa nepriznám majú vraj spôsoby, že sa priznám.

53 Ladislav Kopřiva (28. 6. 1897 Ivanovice na Hané – 13. 11. 1971 Praha), český komunistický funkcionár a politik. Po roku 1945 sa stal predsedom a bezpečnostným referentom Zemského národného výboru v Čechách a v roku 1946 bol zvolený za člena Predsedníctva ÚV KSČ. Od roku 1949 pôsobil vo funkcii tajomníka Ústredného kádrového oddelenia pri sekretariáte ÚV KSČ (bol aj členom sekretariátu) a v rokoch 1949 – 1950 bol zástupcom generálneho tajomníka KSČ R. Slánskeho. Od mája 1950 do začiatku roka 1952 minister národnej bezpečnosti.

54 Štefan Bašťovanský (7. 2. 1910 Budapešť – 27. 11. 1952 Bratislava), slovenský komunistický funkcionár a politik. Po vojne predseda Ústredného národného výboru v Bratislave a bratislavský oblastný tajomník KSS. V auguste 1945 sa stal generálnym tajomníkom KSS. Koncom roka 1951 ho odvolali zo všetkých straníckych funkcií.

55 Oskár Valášek (24. 1. 1921 Pezinok), slovenský komunistický funkcionár. V rokoch 1947 – 1948 pracovník kádrového oddelenia ÚV KSS, súčasne vedúci spravodajskej skupiny, ktorá po straníckej línii kontrolovala bezpečnostný aparát. V rokoch 1949 – 1951 bezpečnostný referent pri ÚV KSS. V apríli 1951 zatknutý a v roku 1954 v procese s O. Valáškom a spol. odsúdený na 23 rokov odňatia slobody. V roku 1960 prepustený, rehabilitovaný v roku 1963.

56 Podľa oficiálnej verzie spáchal L. Patorčev vo vyšetrovacej väzbe samovraždu.

Trval som na svojej nevine. Znovu ma upozornili, aby som sa priznal k zločinnosti, lebo vraj poznajú všetky spôsoby a metódy vyšetrovania aké používalo Gestapo,⁵⁷ IS,⁵⁸ CIC⁵⁹ a NKVD,⁶⁰ a teda použijú všetky k tomu, aby som sa k zločinnosti priznal.

Odmietol som akékoľvek priznanie sa k zločinnosti ktorú som nielen neprevádzal, ale ani nemyslel prevádzať, nemal som s ňou nič spoločného, lebo som si istý, že existencia moci robotníckej triedy pod vedením KSČ je vecou môjho života a smrti, mám na mysli že len v tomto mojom štáte za ktorý som bojoval, ako komunista môžem žiť životom radostným so svojou rodinou. Bol som si vedomí, že pri akejkoľvek inej zmene politickej prídem o život a že robotnícka trieda sa opäť dostane do otroctva kapitalizmu a fašizmu. Bol som teda ideove presvedčený, o správnosti našej politiky, ktorú prevádzala KSČ. Žiadal som dôkazy čo som zlého vykonal. Do očí som im povedal, že im ich komplot rozfúkam, a monstre proces⁶¹ sa im nepodari, lebo som veril v stranu, s. Gottwalda a Sov.[jetsky] sväz, i keď prídem o život.

Pamätám sa jedného odpoludnia asi o 14.00 hod. ma začali vyšetrovať takto:

Dali mi na oči tmavé okuliare, nič som nevidel a kde som sa nachádzal som tiež nevedel. Posadili ma na stoličku a položili mi otázku či budem hovoriť. Prehlásil som, že čo viem a čo je pravda budem hovoriť. Dali mi druhú otázku, že či sa priznám k mojej zločinnosti, z ktorej som obvinený. Prehlásil som, že som nevinný a že som bolševík.

Po tomto výroku mi niekto takú dal po spánku päšťou, že som spadnul na zem, začali ma biť, kopáť po celom tele až som stratil vedomie. Zdvihli ma, neviem po akej dobe, postavili na nohy, opreli o stenu a znovu ma bili po hlave, fackali ma traja, štopali do brucha, kopali a hurónskym revom na mňa kričali, že som zločinec, fašista, titovec, buržoázny nacionalista, antisemita, že ma rozdrvia ako hmyz ak sa nepri znám. Trepali mi hlavu o stenu, spadli mi okuliare a zistil som, že som v kancelárii, kde bolo prítomných asi 6-7 orgánov.

Keď som ich uvidel, som ich v duchu preklial ako zbabelcov a ľudské netvory. Prial som si mať v ruke môj automat, ktorý som mal u partizánov, aby zme teda ukázali svoju chrabrosť. Cítil som, že som v rukách zločincov a že moje dni sú spočítané. Nestratil som však vieru v stranu a že príde deň aj na týchto zlosynov.

Toto trvalo až do druhého dňa do rána, 4.00 hod., kedy jeden orgán sa pýtal druhého, koľko je hodín, a bolo mu oznámené, že 4. hod.

Nakoľko boli tiež svojou besnotou vyčerpaní a nepomohla im ani čierna káva, „vyšetrovanie“ sa skončilo. Celý vysilený a skrvavený som sa musel umyť v umývadle a bol som daný do cely. Tento spôsob sa opakoval niekoľkokrát po sebe idúcich dní.

Keď nepomohlo priznanie bitkou, dali ma do tmavej cely na 6 dní a nocí, kde mi nedali nič jesť po celý čas. Strácal som vedomie priebehom vyšetrovania, lebo ma bili a bol som na smrť vysilený.

Pri živote ma držala šialená nenávisť voči týmto zločincom a barbarom, ďalej viera v stranu a moju proletársku – komunistickú hrdosť a tvrdosť partizánskeho bojovníka.

Nebyť toho bol by som nutne musel zošaľeť, alebo spáchať samovraždu, ako východisko z utrpenia, pretože smrť by som bol považoval za východisko z krivdy ktorá sa na mne a mojich súdruhov spoluzavretých páchala, a z utrpenia ktoré som prežíval.

Nemal som však nikdy na ružiach ustlané. Bili ma za I. ČSR kapitalisti, za Slov.[enského] štátu prenasledovali ľudácko-gardistickí fašisti, zostala mi iba tvrdosť bojovníka za vec robotníckej triedy a preto som vydržal.

Ešte horšie robili s mojím bratom Jozefom, ktorého okrem bitky a tmavej cely týrali aj tak, že ho po niekoľko nocí za sebou každú štvrt'hodinu zobúdzať a musel sa hlásiť službu konajúcemu orgánovi.

Za štyri mesiace mi nedovolili sadnúť. Od 6.00 hod., večer do 22.00 som musel chodiť aj keď som obedoval. Nohy mi opuchly a sa mi zbierali päty. Moja fyzická zdatnosť klesla na minimum, ačkoľvek som vážil pres 80kg pred zatknutím.

57 Gestapo (Geheime Staatspolizei – Tajná štátna polícia), politická polícia nacistického Nemecka.

58 Pravdepodobne je tu myslená SIS (Secret Intelligence Service – Tajná spravodajská služba), britská vojenská rozviedka.

59 CIC (Counterintelligence Corps – Kontrašpionážny zbor), vojenská kontrarozviedka USA.

60 NKVD (Narodnyj komissariat vnutrennich del – Ľudový komisariát vnútra), bezpečnostná služba ZSSR.

61 Monsterproces.

To by bolo stručne napísané k metódam vypočúvania. Vrátim sa k jednotlivým obvineniam.

Po celej horeuvedenej procedúre začalo ďalšie vypočúvanie bez bitky, avšak zo zastrášaním, že ak sa nepriznám budú opakovať bitku, ba že použijú ešte horšie spôsoby. Nevieť či ma chceli drať za živa. K tomu však už nedošlo.

K prvému obvineniu, že som titovec, že som mal styky s jugoslávami, že som propagoval titovskú politiku. Žiadali ma aby som povedal s kým sa stretol Tito⁶² a gen. Maslarič⁶³ v Bratislave a čo hovoril.⁶⁴

Prehlásil som, že Titu som nikdy v živote živého nevidel, lebo v tú dobu, keď bol v Bratislave som mal službu inde a ani neviem s kým hovoril, nech to povedia tí súdruhovia ktorí ho vítali a s ním hovorili.

Ďalej ma žiadali, aby som písomne potvrdil, že s. Šmidke, predseda SNR⁶⁵ chcel nastoliť titovskú politiku v ČSR a že je nepriateľ strany, že je proti s. Širokému, a že s. Šmidke ako predseda Svazu Slovenských partizánov chcel partizánov využiť proti KSČ a nastoliť titovský režim. Odôvodňovali, že ja to musím vedieť, lebo som bol podpredsedom SSP a preto toto musím vedieť.

Toto ich dožiadanie som odmietol ako nepravdivé a prehlásil som, že s. Šmidke je čestný komunista, verný Sov. sväzu, vždy orientoval partizánov na Sov. Sväz a to bezvýhradne /tak sa vyjadroval/, nie je mi známe o zavádzaní partizánov pre titovskú politiku, alebo aby vystupoval proti strane.

Ďalej ma žiadali, aby som potvrdil, že existovali kliky v strane /KSS/ na Slovensku a to na jednej strane s. Šmidke, Husák, Novomeský, Dr. Michal Falťan,⁶⁶ Dr. Ondrej Pavlík a iní ktorých som ani nepoznal a na druhej strane zas s. Široký, Baštovanský, Moško. Pýtali sa do ktorej skupiny patrí s. Bacílek⁶⁷ a s. Benada.⁶⁸

Prehlásil som, že o tom nič neviem a ani ich dožiadanie nikdy nepotvrdím, lebo tieto veci sú mi neznáme.

Ďalej ma obviňovali z toho, že s. Šmidke ma chcel dostať na kádrové oddelenie ÚV-KSS za účelom, aby som odstránil komunistov z ÚV a na ich miesta dosadzoval partizánov.

Prehlásil som, že na ÚV KSS som v skutočnosti mal ísť na návrh s. Šmidkeho za predpokladu – ako mi povedal – že ma schváli ÚV KSS. Nemal som osobné zámery – prehlásil som –, no ak by ma ÚV bol poveril určitou úlohou bol by som sa snažil poctivo pracovať pre stranu. Odmietol som tvrdenie, že by som bol chcel dávať na dôležité miesta politické a hospodárske partizánov, ale som poukázal, že starý komunisti a partizáni v jednej osobe preukázali svoju oddanosť strane a Sov. sväzu.

Ďalej ma obviňovali, že som bol veliteľom školy partizánskych veliteľov v Kravanoch, okr.[es] Štúrovo v r. 1949, ktoré školenie bolo vraj ilegálne, že som teda bol veliteľom Wervolfu⁶⁹ za účelom vyškolenia týchto pre diverzné akcie, k prevzatiu moci a likvidovania ÚV-KSS.

62 Josip Broz Tito (7. 5. 1892 Kumrovec, Chorvátsko – 4. 5. 1980 Ľubľana, Slovinsko), juhoslovanský komunistický politik a štátnik.

63 Gen. Božidar Maslarič (1895 – 1963), juhoslovanský vojak a politik.

64 Josip B. Tito navštívil Bratislavu v posledný deň svojej oficiálnej návštevy Československa v dňoch 20. – 24. marca 1946. Na bratislavskej železničnej stanici ho privítali predseda SNR Jozef Lettrich, predseda Zboru povereníkov K. Šmidke a generálny konzul Ivan Mahulja. Bližšie pozri KALOUS, Jan. Nerozlučné priateľstvá. Návšteva maršála Tita v Československu a spolupráce bezpečnostných aparátů. *Paměť a dějiny*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 9.

65 Slovenskej národnej rady.

66 Michal Falťan (26. 4. 1916 Hradište, okres Lučenec – 24. 12. 1960 Bratislava), komunistický funkcionár, politik, ekonóm. V rokoch 1945 – 1955 člen ÚV KSS, v rokoch 1950 – 1954 člen jeho predsedníctva.

67 Karol Bacílek (12. 10. 1896 Choťanky, okres Nymburk – 19. 3. 1974 Bratislava), komunistický funkcionár a politik. Od roku 1945 organizačný tajomník ÚV KSS, od roku 1949 člen jeho predsedníctva. V máji 1951 sa stal predsedom Zboru povereníkov, na jeseň ministrom štátnej kontroly. V tom istom roku sa stal aj členom predsedníctva ÚV KSČ. V rokoch 1952 – 1953 minister národnej bezpečnosti. Od roku 1953 1. tajomník ÚV KSS.

68 Ľudovít Benada (28. 8. 1899 – Mikulčice, okres Hodonín – 13. 6. 1973 Bratislava), komunistický funkcionár. Po roku 1945 jeden z vedúcich funkcionárov KSS. V rokoch 1952 – 1953 tajomník ÚV KSS, od roku 1954 člen byra ÚV KSS. Od roku 1952 kandidátom a od roku 1958 členom ÚV KSČ.

69 Správne Werwolf (vlkodlak). Išlo o nemecké záškodnícke jednotky, ktoré pôsobili na konci druhej svetovej vojny a krátko aj po jej skončení v tyle spojeneckých armád.

Toto som odmietol z najväčšou rozhodnosťou a poukázal som, že som bol do tejto školy poslaný ako vedúci politického školenia na základe rozhodnutia Sväzu Slov.[enských] partizánov – sekretariátu, na dobu 6. týždňov za účelom školiť partizánov, ktorým sa školenie nedostávalo, ale sa im dávali krčmy, trafiky a národné správy, kedy nutne i dobré a oddané kádre pre socializmus avšak nie dostatočné vyspelé museli sa kompromitovať a klesať na platformu názorov súkromnokapitalistických. Školenie malo im hlbšie objasniť vývoj po oslobodení z hľadiska ideologického a politického, v duchu marxizmu-leninizmu. Poukázal som, že o ilegálnom školení nebolo a ani nemohlo byť ani reči, lebo program školenia bol konkrétne predom vypracovaný na aktuálne otázky v duchu marxizmu-leninizmu, študovali sa DVKS,⁷⁰ Štát a revolúcia, Otázky leninizmu, o KSČ atď. Okrem toho prednášali rôznych polit.[icko] straníckych pracovníkov, z rôznych úsekov politického a verejného života. Taktiež boli odoslané telegramy – po skončení školy – zodpovedným polit. straníckym pracovníkom a aj samému s. Stalinovi.

Ďalej ma chceli zamiešať do procesu z býv. jugoslávskym konzulom v Bratislave Kevičom a Ernestom Ottom. Prehlásil som, že som s Kevičom nič nemal, hoci som ho poznal z vídenia. Pokiaľ išlo o s. Otta s tým som vyrástol v jednej dedine, spolupracovali sme v ilegale, poznal som ho vždy ako oddaného člena strany, nebojác sa prekážok a takého som ho poznal aj po oslobodení. Vytýkal som mu jeho postoj voči židom, že nie sú všetci rovnakí, načo mi odpovedal, že všetci sú rovnakí a aby som mu jedného ukázal, čo to myslí s robotníckou triedou úprimne. Každú príležitosť využíval pre vtipy o židoch avšak proti strane nikdy predomnou nepostavil otázku. Kritizoval židov, že od neho ako pracovníkovi školstva žiadajú rôzne doklady, aby sa s nimi „blýskali“, keď opustia ČSR. Inak spolupracoval so štátnou bezpečnosťou a tejto dával dôležité informácie, najmä z radov Demokratickej strany a klérofašizmu.

Využívam príležitosť vyjadriť svoj názor, že s. Otto nemá takú vinu, aby bol býval odsúdený na smrť /pozdnejšie pozmenené na doživotie/, nepresvedčil ma dosiaľ ani proces proti titovským špiónom v ČSR. Som toho názoru, že jeho prípad treba dôkladne preskúmať a prepustiť ho. Neverím, žeby bol titovským špiónom i keď by sa bol dopustil chýb.

K druhému obvineniu, že som buržoázny nacionalista.

Bol som obvinený, že som protičeský zameraný a robil protičeskú politiku.

Toto tvrdenie som odmietol ako nepravdivé a neopodstatnené s poukazom, že moje osobné záujmy sú tie isté ako robotníkov z Kladna, Prahy, Paríža, Belgie, Španielska alebo z Izraelu. Ďalej som poukázal, že náčelník štábu brigády – Hornonitrianskej – ktorej som bol veliteľom, bol Čech, s. inž. Konečný.⁷¹ /Poznámam, že t. č. pracuje ako robotník v Prahe v Tatra závode. Bol odstavený. Prehlasujem, že s. Konečný je komunista, robot.[níckeho] pôvodu, dobrý český vlastenec, ideove a politický vzdelaný. Som toho názoru, že ako inž. chémie urobil by platnejšie služby v chemickom priemysle, a na zodpovednom mieste. Bol námetom gen. riaditeľa v chémii./ Prosím, aby jeho prípad bol znovu preskúmaný./

Nakoniec k obvineniu z buržoázneho nacionalizmu som sa im vysmial s poukazom, že mňa nebudú učiť čo je proletársky internacionalizmus, lebo ja som pracoval v kameňolome, fabrike a na farme vo Francii 3 roky už ako chlapec, kde som pracoval s Francúzmi, Poliakmi, Španielmi, Belgičanmi a inými robotníkmi rôznej národnosti a som si vedomí toho, že sme boli jednako vykorisťovaní francúzskym a belgickými kapitalistami a preto môj internacionalizmus nie je teoretický, ale srdcový, ktorý je kovaný v spoločnom boji a práci za práva robotníckej triedy.

Prehlásil som, že som Slovak a svoju československú vlasť nikdy nezradím.

K tretej otázke obvinenia z antisemitizmu.

Bol som obvinený, že som prenasledoval ako orgán bezpečnosti židov, a že som týmto zamedzoval vývoz do cudziny z antisemitických pohnútok. Išlo o židov, ktorí sa vysťahovávali do Izraelu. Ďalej že som si z nich robil vtipy.

Odmietol som tvrdenie, že som antisemita. Priznal som sa, že som kritizoval a robil som opatrenia proti nehoráznemu vyvážaniu majetku ľudu do kapitalistických zemí. Avšak nie z pohnútok antisemitických. Robil som to i proti nežidom. Nemohol som sa už nato dívať, ako národohospodárske hodnoty sa vyvážajú do zahraničia. Považoval som to za povinnosť, chrániť národný majetok. Priznal som sa, že

70 Dejiny Všeľvážovej komunistickej strany (sovietskej komunistickej strany).

71 František Konečný (26. 7. 1908 Lovčice, okres Hodonín), český chemik. Od 28. 8. 1944 náčelník štábu Hornonitrianskej partizánskej brigády.

som robil aj vtipy o židoch. Robil som ich však tak, ako sa robia vtipy o sedliakoch, cigánoch, farároch a podob.[ne] Nevidel som v tom žiaden antisemitizmus.

Poukázal som tiež na to, že židia boli na Slovensku správcami maďarónskeho a nemeckého majetku, ktorý mali v pachte,⁷² boli nositeľmi maďarónstva a germanizácie. Mali v držbe majetky maďarských pánov, viacmenej boli obchodníci, fiškáli, ktorí zdierali pracujúci ľud. Ja sám som robil za 6 korún denne na statku maďarského šľachtica, ktorý mali židia v pachte. Prehlásil som, že nevidím v tom žiaden antisemitizmus, keď som kritizoval kapitalistu židovského pôvodu, tak isto ako aj nežidovského, lebo robotníka židovského pôvodu si vážim.

Poukázal som na to, že som v deň Slovenského národného povstania so svojou partizánskou jednotkou otvoril internačný tábor židov v Novákoch, keď som bol v ilegality som mal riadne styky so súdruhmi v tomto tábore. Vedel som, že v tábore boli aj kapitalistické živly, nepriateľské robotníckej triede, ktoré si síce prajú zničenie hitlerovského fašizmu a prajú si takú demokraciu, v ktorej by mohli zdierať pracujúci ľud a neváhali by sa spojiť aj s gardisticko-ľudáckou zberbou a farármi a nastoliť u nás anglo-americkú demokraciu – kapitalistickú.

Poukázal som, že som mal v jednotke asi 50 židov, ktorí neboli všetci dobrí bojovníci, len sa chceli ukrývať, avšak tí ktorí boli na politickej výške a ktorých som poznal z ilegality v tábore, určil som ich za polit. inštruktorov v jednotkách. Darmožráčov som nestrpel a ani tých ktorí nechceli bojovať, už či išlo o žida alebo nežida.

Ďalšie obvinenia som taktiež kategoricky odmietol s poukazom na moje členstvo v strane v ilegality, robotnícky pôvod, činnosť v Slov. národnom povstaní a po oslobodení. Poukázal som, že som sa mohol dopustiť metodických chýb v práci ale zradcom som nikdy nebol a ani nebudem. Rástol som z vývojom ako rastie všetko nové sa rodíace. Nemohol som mať iné skúsenosti než tie ktoré ma naučil život. Nebol som politik z povolania a za plat. Nech mi je dovolené prejaviť svoj názor, že vývoj po oslobodení som si predstavoval tak, že s buržoáziou sa vysporiadame tak, aby zme s ňou legálne nesesedeli v národných výbo- roch. Avšak pochopil som vývoj v určitej etape a veril som, že sa s nimi včas vysporiadame.

Vyšetrovanie skončilo v piatom mesiaci. Začali ma prikrmovať, lebo som bol vysilený. Dali mi aj literatúru. Moje položenie sa zlepšilo, keď moja manželka a s. Myšejeho boli na Hrade u s. Gottwalda. Mohol som si aj sadnúť.

Boly spísané konečné zápisnice a predložené strane.

Rôzne obvinenia, chyby, moje nedostatky ktoré mi boli vytýkané ani neuvádzam. Zmienil som sa iba o podstatných otázkach obvinenia. Na koniec mi oznámili, že sa zistilo, že som nevinný a pôjdem domov. Musím však napísať sebakritiku. Nevieť z akých pohnútok som plakal. Prehlásil som, že ja nie som žiaden sedliak pri spovedi ani zbožný Tatár.

Sebakritiku som však musel napísať. V sebakritike som napísal, že som bol pod vplyvom s. Šmidkeho, že som veril všetkým partizánom, že som neoprávnene a na nevhodných miestach kritizoval židov, čo bola chyba atď. atď.

Pred odchodom som bol zavolaný pred veliteľa vyšetrovacej skupiny súdruha Moučku⁷³ /poznali zme sa osobne, boli zme spolu v škole, v Prahe –Kolodějoch/, ktorý mi definitívne oznámil, že som prepustený, môj brat Jozef a Fero Myšeje. Vraj zme preložený na ministerstvo bezpečnosti a obviňovací materiál spália. Aby zme teda boli spokojní. Hovoril, že ma dala strana zavreť, lebo chceli vedieť aká je situácia na Slovensku, a to že môžu zistiť len tak, keď nás dajú zavreť. Bol som udivený tomuto, lebo som mu povedal, že to mohlo byť aj bez nášho zatknutia a represálií, mohli zme byť predvolaní, na UV-KSČ mohli zme všetko bez zaistenia objasniť.

29. augusta som bol prepustený a odcestovali zme s bratom Jozefom, Ferom Myšeje do Bratislavy rýchlikom. Boly nám vrátené stranické legitimácie a bezpečnosti. Neboly zme prepustení.⁷⁴ Dostali zme

72 Pacht – nájom, árenda.

73 Milan Moučka (1922 – 2009), český bezpečnostný pracovník. V roku 1945 vstúpil do služieb ZNB. Na jar 1949 bol vymenovaný za veliteľa ŠtB v Uherskom Hradišti a na jeseň 1949 preložený k vyšetrovacej skupine vo väznici Ruzyně. Vo februári 1951 bol vymenovaný za veliteľa sektoru VI/B MNB a v apríli 1953 do funkcie náčelníka Správy vyšetrovania, v ktorej pôsobil až do roku 1956. Viacerými podriadenými bol označený ako iniciátor používania násilia pri vyšetrovaní. Viedol prípad M. Horákovej a spol. a zúčastnil sa vyšetrovania prípadov R. Slánsky a spol. a Osvald Závodský a spol.

74 Zo služieb poverenictva vnútra.

mesiac dovolenú. Boly zme preložený na Min.[isterstvo národnej] bezpečnosti do Prahy k útvaru 9.600, ku gen. Pavlovi.⁷⁵ Po mesiaci zme sa tam mali hlásiť.

Po jednomesačnej dovolenej zme sa hlásili so s. Myšeje k nástupu do služby u námestka s. Núna,⁷⁶ ktorý nás mal viesť k Švábovi.⁷⁷ Tento nás však neprijal a celú vec mal s nami prejednať s. Nún.

S. Nún nám oznámil, že zme pridelení ku gen. Pavlovi a že budeme v Prahe. Pýtal som sa či máme byty pre rodiny, nakoľko mám 3 deti. Povedal, že byty sú neni. Žiadali zme preto, aby zme mohli byť v Bratislave u toho samého útvaru. S. Nún sa telefonicky pýtal Švába a tlumočil mu našu požiadavku. Šváb trval na tom, aby zme vraj boli v Prahe. S. Nún nám toto stanovisko Švába tlumočil s tým, aby zme si to rozmysleli, či zostaneme v Prahe, nakoniec poznamenal, že lepšie bude keď odídeme⁷⁸ ako by mali znovu na nás ísť a poukázal posunkom ruky na hlavu od zadu.

To rozhodlo v nás.

Podali zme si žiadosť o vystúpenie. Žiadosti nám boli vybavené kladne. Nastúpil som k štátnym lesom na Oblastné riaditeľstvo, pozdejšie poverenie štátnych lesov v Bratislave. 1. 3. 1953 bol som menovaný riaditeľom Karpatského lesného priemyslu, n. p.⁷⁹ Pezinok. U tohto podniku som dosiaľ.

Záverom k celej veci poznamenávam:

Z priebehu vyšetrovania som nadobudnul presvedčenie, že som bol v rukách niektorých zločincov, kanibalov, niektorých nevedomých orgánov, a ľudí politicky nie na výške.

Prečo?

Preto, že som bol zatknutý nevinne, bol som týraný ako divá zver. Vyšetrovací orgáni pošliapali svoju – ak ju mali – proletársku hrdosť, um, tvrdosť a cit k človekovi, klesli na praobyčajných tyranov, používali metódy, ktoré odporujú zásadám našej komunistickej morálky, pošliapali socialistickú zákonnosť, stratili potrebnú ostražitosť, prejavil sa v nich veľký šovinizmus. Nevedeli čo je buržoázny nacionalizmus, internacionalizmus a antisemitizmus.

Jeden orgán pri vyšetrovaní mi povedal, že nás Slovákov treba všetkých povešať ako protištátne živly gardisticko – ľudácke, ktoré rozbíjajú republiku, ktorí sa nepriateľsky stavajú voči Čechom a Republike a strane. Druhý orgán priebehom vyšetrovania mi povedal, že „my Česi Vás naučíme robiť politiku, nebudete si robiť čo chcete“.

Nenašiel som hneď odpovede lebo srdce mi začalo krváčať nad týmito výrokmi, spomenúc si na slovenských chlapcov – vojakov a partizánov bojujúcich na fronte v Československej armáde a zázemí, spoločne po boku Sovietskej armády a sov. partizánov spolu s Čechmi. Videl som duševnú tuposť týchto ľudí.

V takýchto chvíľach som mal myšlienky, že ak nezasiahne osobne s. Gottwald a Rusi je s nami amen.

Odchádzajúc z väzenia bol som presvedčený, že som bol zatknutý a bitý preto, lebo som zostal verný svojej robotníckej triede, ktorá ma splodila a strane, ktorá ma vychovala, pretože som bojoval proti fašizmu ako robotník, komunista a partizán a preto, že som Slovákom.

Súdruhovia!

Končím môj prípad. Nech je ako dokument pre dejiny KSČ, ako doklad k tomu, že s akou zberbou, hávedou a chamradou strana musela bojovať pokiaľ odkryla a rozdrvila protistranícke, imperialistické a sionistické centrum na čele s vyvrheľom ľudstva Rudolfom Slánskym.⁸⁰

75 Josef Pavel (18. 9. 1908 – 9. 4. 1973), český komunistický funkcionár a politik. Od novembra 1948 do augusta 1950 námestník ministra vnútra.

76 Josef Nun (15. 11. 1899 – 1957), námestník ministra národnej bezpečnosti od 23. 5. 1950 do 31. 7. 1951.

77 Karel Šváb (13. 5. 1904 – 3. 12. 1952), český komunistický funkcionár. Po vojne sa stal vedúcim evidenčného oddelenia sekretariátu ÚV KSČ, kde sa zhromažďovali informácie o straníckych funkcionároch. V októbri 1949 prešiel k ŠtB a stal sa vedúcim oddelenia (sektoru) IIa, ktoré sa venovalo odhaľovaniu nepriateľov v KSČ. Od 5. 9. 1950 do 16. 2. 1951 zastával funkciu námestníka ministra národnej bezpečnosti. Vo februári 1951 bol zatknutý a v novembri 1952 odsúdený na smrť v procese s R. Slánskym a spol.

78 V zmysle, že podajú žiadosť prepustenie z bezpečnostných zložiek.

79 Národný podnik.

80 Rudolf Slánský (31. 7. 1901 – 3. 12. 1952), český komunistický funkcionár a politik. Po vojne sa stal generálnym tajomníkom KSČ, členom jeho predsedníctva a poslancom Národného zhromaždenia – po K. Gottwaldovi bol fakticky druhý muž strany. V septembri 1951 bol po obvinení z ťažkých politických chýb odvolaný z funkcie generálneho tajomníka KSČ. Naďalej však pôsobil vo funkcii podpredsedu československej vlády. V novembri 1951 bol zatknutý a o rok odsúdený na trest smrti a popravený.

Súdruhovia!

Nie som zatrpklý. Poznám Dejiny VKS, b.[ol'ševikov] Viem ako strana bojovala s trockistickou bandou, rôznymi imperialistickými agentúrami, a vnútornými nepriateľmi štátu.

Považujem to za zákonitý vývoj v triednom zápase s prekliatou kapitalistickou spoločnosťou. Viem aj to, že keď sa rúbe les, že ivarky⁸¹ lietajú. Nerúbať však do vlastného tela. Nech je socialistická zákonnosť najsvätejšia pre každého člena strany. Nech sa vyšetruje a súdi na základe dôkazov materiálnej pravdy a nie vymyslených fabrikátov.

Žiadam, aby boli vzatí k zodpovednosti za neľudské zaobchádzanie s nami, vyšetrovací orgáni so skupiny s. Moučku. Takýto nemajú čo u štátnej bezpečnosti hľadať.

Žiadam, aby boli vyšetrení orgáni ktorí vyšetrovali s. Ljubena Patorčeva a privodili mu smrť, nech sú pohnaní k zodpovednosti.

Žiadam preskúmať prípad s. inž. Konečného, bytom Praha a dať ho na také miesto kde bude môcť ďaleko úspešnejšie pracovať pre blaho našej socialistickej vlasti.

Žiadam preskúmať prípad s. Ottu Ernesta.

K mojej žiadosti poznamenávam, že nie som presvedčený o správnom postupe o tom, čo sa všetko odohralo a čo som v celom popísanom prípade uviedol.

Prosím o potvrdenie prijatia môjho dopisu.

Končím.

Uistujem UV-KSČ, že vynaložím všetky sily pre vec robotníckej triedy a komunizmus, pre vec uchovania mieru vo svete.

Prikladám svoj životopis.

Práci česť!

František Hagara
Bratislava, Molotovova 25/III.p.
[...]⁸²

Branislav Kinčok • The Case of Karol Šmidke et al. Documents.

Presented documents do follow the study published in Pamäť národa 1/2020, dedicated to a less known case which has not been dealt with by the Slovak historiography till now. It is the case of Karol Šmidke, one of the most significant Slovak Communist functionaries. Beside him, also František Hagara, Jozef Hagara and František Mišeje, the three former partisan commanders, should have belonged to key persons of the case. The case of the group Karol Šmidke et al, which was elaborated by the State Security in 1950, was not brought before the court at the end. Nevertheless, is significantly contributes into the mosaic of political persecutions of Communist functionaries and former partisan commanders. Selected archive sources summarise the development and the course of this case investigation.

Mgr. Branislav Kinčok, PhD. (1979)

Vyštudoval históriu na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Postgraduálne štúdium absolvoval na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. V súčasnosti pracuje na oddelení výskumu a vzdelávania Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je autorom študijnej pomôcky *Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1954* (2019) a spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013), *Gustáv Husák a jeho doba* (2015) a autorom desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov.

Kontakt: kincok@upn.gov.sk

81 Triesky.

82 Podpis František Hagara

SPOMIENKY NA PÁTRA JOZEFA OPRALU

ZUZANA LUPRICHOVÁ

Pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie bola 15. novembra 2019 na Bratislavskom hrade sprístupnená výstava *N89 Cesta k slobode*, ktorej organizátormi sú Slovenské národné múzeum, Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, Ústav pamäti národa a občianske združenie Klub 89. Súčasťou výstavy, ktorá potrvá do 31. januára 2021, je aj časť venovaná samizdatovej literatúre. V rámci výskumu, realizovaného pri príprave výstavy, sa uskutočnili stretnutia so spolupracovníkmi vydavateľa samizdatov pátra Jozefa Opralu, člena Spoločnosti Ježišovej (SJ), najmä s jeho sestrou Eleonórou Opralovou,¹ kňazom Jurajom Dolinským² a Mariánom Okkelom,³ niekdajším tajným tlačiarom samizdatov z Veľkých Bielic. Neskôr k nim pribudli rozhovory s ďalšími priateľmi, spolužiakmi a kolegami pátra Opralu. Nasledujúci text je tvorený spomienkami uvedených pamätníkov. Touto cestou sa chceme veľmi pekne poďakovať za ich čas, ochotu, sprostredkovanie kontaktov a obrazového materiálu.

Počas zákazu publikovania teologickej literatúry totalitným režimom v socialistickom Československu bolo vydávanie samizdatovej literatúry nevyhnutnosťou. Proces, na konci ktorého bol samizdat distribuovaný k čitateľovi, nebol jednoduchý a vyžadoval si zapojenie množstva dobrovoľníkov, ktorí vo svojom voľnom čase rôzne texty, časopisy, či celé knihy pašovali, prekladali, písali, odpisovali, redigovali, zháňali, tlačili, roznášali, či všetky tieto činnosti koordinovali. Toto robili dobrovoľne a obetavo, vediac, že podstupujú veľké riziko, pretože za tlač a rozširovanie samizdatov hrozili vte-

dy prísne tresty, prípadne až väzenie za „podvracanie republiky“.

Jedným z obetavých vydavateľov samizdatov bol katolícky kňaz, jezuita Jozef Oprala, ktorý si na tvorbu a tvorcov samizdatov takto spomínal: „Dnes možno hodnotiť tieto činy ako určitý druh hrdinstva, ktoré prinieslo úžitok i utrpenie. Existencia týchto odvážlivcov bola zavesená na pavučine trpezlivosti a opatrnosti. Nedá sa presne opísať to, čo sa prežívalo v atmosfére rodín, kde sa rozvíjala samizdatová akcia. Panelákové bytíky alebo maličké komôrky či premyslene upravené chatky a pivničky poskytli útulok samizdatovým

dielničkám. Drobné miestnosti v podnikoch, kde sa cyklostylové stroje zamykali na reťaze a kľúče od dverí do množovní sa dávali riaditeľovi do trezoru, stávali sa vernými služobníkmi samizdatov.“⁴

Jozef Oprala sa narodil 27. apríla 1950 v Nitre. Podľa jeho sestry Eleonóry dátum jeho narodenia nebol náhodný: „Ja som si to vysvetlila tak, že Boh mu dal milosť žiť v tom čase komunizmu, keď rušili rehole, keď ničili tieto povolania, odvážali rehoľníkov aj odtiaľto z Nitry, väznili ich, posielali do koncentračných kláštorov⁵, tak sa Jozef narodil a tým sa zrodilo nové povolanie. Veď

- 1 Ing. Eleonóra Opralová (1959), zasvätená sestra Komunity Emanuel, organizuje prácu Detského montessori centra Skalka v Nitre na Kalvárii. Na činnosti svojho brata sa podieľala pomáhaním pri tlači samizdatovej literatúry a jej následným roznášaním po Slovensku.
- 2 Prof. PhDr. ThLic. Juraj Dolinský, PhD. (1958), katolícky kňaz, člen Spoločnosti Ježišovej, súčasný dekan Teologickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a cirkevný historik. Je autorom kníh o cirkevných dejinách Slovenska. Pozri napríklad DOLINSKÝ, Juraj. *Dejiny cirkvi*. Trnava: Dobrá kniha, 2010, 345 s.
- 3 Marián Okkel (1952), vyučený strojár, tlačiar a rozširovateľ najmä neperiodických samizdatov z produkcie pátra Opralu. Rozhovor s Mariánom Okkelom o pátrovi Opralovi a tajnej tlačiarňi samizdatov vo Veľkých Bielicach bol už publikovaný v katalógu k výstave *N89 Cesta k slobode*, preto sa v tomto texte uvádza iba krátka spomienka. Pozri LUPRICHOVÁ, Zuzana. Pozhasínané svetlá na fare, rýchlo a v tichosti. In: *N89 Cesta k slobode*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2020, s. 98 – 102.
- 4 LESŇÁK, Rudolf. *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945 – 1989*. Bratislava: USPO Peter Smolík, 1998, s. 17. Kniha je súborné dielo k vydávaniu kresťanských samizdatov v rokoch 1945 – 1989.
- 5 V roku 1950, sa uskutočnil v Československu viaceré akcie, zamerané na likvidáciu kláštorov a internáciu rehoľníkov. Akcia K (Kláštory), známa aj ako barbarská noc z 13. na 14. apríla 1950, spolu s ďalšou akciou K 2 z 3. na 4. mája 1950 znamenala násilnú likvidáciu mužských kláštorov. Akcia R (Rehoľníčky) z 29. augusta 1950 bola zameraná na likvidáciu ženských reholí. K akciám K a R pozri JAKUBČIN, Pavol, ed. *Likvidácia reholí a ich život v ilegality v rokoch 1950 – 1989. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 5. – 6. mája 2010*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010. 287 s.

celý jeho život bol naplnený oddanosťou kňazskej služby.“⁶

Súrodenci Opralovci boli piati. Traja bratia a dve sestry. Matka a stará matka viedli deti od začiatku k životu vo viere. Pani Eleonóra je od brata o deväť rokov mladšia. Jozef, ako starší brat, sa musel o sestry často postarať: „Moja prvá spomienka na brata je, keď som mala päť či šesť rokov, tak on bol už pätnásť – šesťnásťročný gymnazista a rodičia voľakde odišli a on sa mal o nás postarať. Musel ísť aj nakúpiť a doniesol takú hubku, špongiu na umývanie a on z nej vyrezal medvedíka, veľa hračiek sme nemali. Ešte si spomínam, keď boli lampiónové sprievody, on na ne chodil so spolužiakmi a my so sestrou sme si dovolili vybehnúť z domu a išli sme tam, kde bol s tými spolužiakmi. Takéto mám spomienky, lebo potom odišiel z domu, keď išiel do seminára. Keďže sme bývali s rodičmi päť detí v dvojizbovom byte, tak keď odišiel, sa nám uvoľnilo miesto.“

Jozef Oprala nastúpil na Rímskokatolícku cyrilometodskú bohosloveckú fakultu (RK CMBF) v Bratislave v roku 1968. Vedelo sa o ňom, že je ochotný pomáhať, bol veľmi aktívny, mal prirodzenú autoritu a dokázal okolo seba zorganizovať ľudí: „Nedokázal sedieť na zadku a nič nerobiť. Stále niečo vymýšľal, jeho okolie sa o ňom vyjadrovalo, že potrebuje sto ľudí, aby pozametalo jeho nápady. Spolužiáci so

Tablo absolventov štúdia na RK CMBF v Bratislave, rok 1973. Jozef Oprala je v treťom rade štvrtý sprava (Zdroj: Archív J. Kyselicu)

seminára ho ale mali radi, dokonca sa mu poskladali na kabát, keďže chodil v starom ošúchanom a vedeli, že nový si nemôže dovoliť,“ dodáva sestra Eleonóra. Na Jozefa Opralu – seminaristu, spomína Mons. Jozef Jarab,⁷ ktorý bol v roku 1968 na RK CMBF v Bratislave už vo štvrtom ročníku: „S Jožkom Opralom som sa stretol v septembri roku 1968. Nakoľko som bol v seminári zodpovedným za liturgiu (hlavný ceremoniár), prichádzal som častejšie do kontaktu so všetkými ročníkmi. Tak som si „všimol“ aj Jožka. Za dva roky

nášho spoločného pobytu v Bratislave (boli to roky uvoľnenia od dozoru štátu) som mohol spoznať jeho zodpovedný prístup k povinnostiam, záujem o dianie v Cirkvi a jeho život preukazoval potrebné črty (cnosti, vzťahové a komunikačné záležitosti), jednoducho bol to radostný život seminaristu, ktorý vie o svojom povolaní a spolupracuje s Božou milosťou.“⁸

Jozef Oprala už na začiatku štúdia na RK CMBF v Bratislave nadviazal kontakt s tajným biskupom Jánom Chryzostomom Korcom.⁹ O ich

6 Osobný archív (ďalej OA) Z. Luprichovej. Zvukový záznam rozhovoru s Eleonórou Opralovou z 8. 4. 2019, miesto rozhovoru Detské montesori centrum Skalka v Nitre na Kalvárii. Rozhovor nahrála Zuzana Luprichová. Všetky v texte citované spomienky Eleonóry Opralovej, pri ktorých nie je uvedený zdroj, sú súčasťou rozhovoru z 8. 4. 2019.

7 Mons. prof. ThDr. Jozef Jarab, PhD. (1947), katolícky kňaz, teológ, 2014 – 2018 rektor Katolíckej univerzity v Ružomberku. Pôsobil na Spiši, kde spolu s viacerými kňazmi Spišskej diecézy vydávali od roku 1973 samizdatový časopis *Orientácia* (dušou časopisu bol kňaz Ján Maga, podstatnú časť textov pripravil prof. Ladislav Hanus). Za 11 ročníkov vyšlo 137 čísiel orientovaných na katolícku filozofiu a teológiu. Bližšie pozri HANUS, Ladislav. *Pamäti svedka storočia*. Bratislava: Lúč, 2006, 716 s. Jozef Jarab bol súčasťou tzv. Jadra. Bližšie pozri MIKLOŠKO, František. *Jozef Jarab, novozvolený rektor Katolíckej univerzity* [online]. [cit. 2020-09-15]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/3753/frantisek-miklosko-jozef-jarab-novozvoleny-rektor-katolickej-univerzity>

8 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s Mons. Jozefom Jarabom zo 14. 9. 2020.

9 Ján Chryzostom Korec SJ (1924 – 2015), kardinál a nitriansky emeritný biskup, autor kníh nielen s náboženskou, ale aj historickou, sociologickou a filozofickou tematikou. Od roku 1939 člen Spoločnosti Ježišovej. Po Barbarskej noci bol spolu s rehoľnými spolubratmi internovaný v Jasove, neskôr v Podolínci a od 20. septembra 1950 v Pezinku, odkiaľ bol donútený odísť do civilného života. Ešte v tom istom roku bol 1. októbra 1950 tajne vysvätený za kňaza. Po uväznení a internácii takmer všetkých oficiálnych biskupov bol 24. augusta 1951 otcom biskupom Pavlom Hnilicom tajne vysvätený za biskupa. Vykonával robotnícke povolania, ale venoval sa duchovnému vedeniu študentov teológie aj laikom. V 60. rokoch bol za túto svoju činnosť odsúdený za vlastizradu a väznený. Po návrate z väzenia v roku 1968 sa opäť venoval obnove duchovného života na Slovensku a bol jednou z hlavných postáv tajnej cirkvi na Slovensku.

stretnutí sa píše v liste z 8. januára 1969, ktorý biskup Ján Ch. Korec napísal Jozefovi Opralovi počas svojho liečenia v Podunajských Biskupiciach: „Milý priateľ! Ešte nejaký čas som Vás mal pred očami, ako neisto vstupujete ku mne s obavami, ako Vás prijem. Som rád, že sa Vaše obavy roztopili a že som mal možnosť vidieť Vašu úprimnosť. Zachovajte si ju a ja budem hľadiť na Vás ako na svojho mladšieho brata, ktorý pochopil svoje poslanie a s nadšenou dušou ide za volaním, ktorým ho oslovil Kristus [...] Zahŕňam Vás do svojich modlitieb, najmä do sv. omší. Spomeňte si i Vy vo svojich modlitbách, veď budeme raz spolupracovať, ba už teraz spolupracujeme na tom istom diele Božom.“¹⁰

S viacerými študentmi bohosloveckej fakulty sa v tom čase stretával filozof Ján Letz¹¹ a spoločne diskutovali o aktuálnych otázkach náboženstva, cirkvi, filozofie a teológie. Jozefa Opralu priradil Ján Letz k skupine zaniatených bohoslovcov,¹² ktorí túžili po kvalitných filozofických a teologických poznatkoch, a tak študovali rôzne príspevky významných kresťanských mysliteľov, ktorých Ján Letz prekladal. Keď mu v roku 1970 vyšiel prvý prekladový zborník *Kresťanstvo a evolúcia*

z edície AFTO – Aktuálne filozofické a teologické otázky, Jozef Oprala bol jedným z tých, ktorí sa o vydanie pričínili prepisovaním textov a rozmnožovaním v seminári fakulty.¹³

Jeden zo spolužiakov Jozefa Opralu bol páter Jozef Kyselica,¹⁴ ktorý spomína: „Naše spoznávanie sa začalo v roku 1968, nástupom do celoslovenského seminára Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty v Bratislave. Obaja sme nastúpili za Nitriansku diecézu. To bol jeden z dôležitých zjednocujúcich prvkov. Boli sme hrdí na svoju diecézu a čas od času sme sa ako nitrianski bohoslovci všetkých ročníkov stretávali, aby sme sa medzi sebou lepšie poznali. Ja som hneď od počiatku štúdií túžil vstúpiť do rehole Spoločnosti Ježišovej, čo sa mi aj podarilo v roku 1970. Kvôli tomu som sa častejšie stretal či už s tajným biskupom J. Ch. Korcom alebo inými jezuitmi bývajúcimi v Bratislave. V dôverných rozhovoroch aj Jozef povedal, že sa s niektorými stretá a uvažuje prihlásiť sa k jezuitom. Došlo k tomu o niečo neskôr, keď už bol kňazom.“¹⁵ Štúdium na RK CMBF v Bratislave ukončil Jozef Oprala dosiahnutím absolútoría z filozofie, teológie, pedagogiky, pomocných teologických

Páter Oprala s otcom v júni 1973

(Zdroj: Archív E. Opralovej)

a sociálnych vied v roku 1973. O dva roky, 31. mája 1975, vstúpil tajne do Spoločnosti Ježišovej¹⁶ a pokračoval v ďalšom štúdiu na tajnom Teologickom inštitúte sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej, ktoré ukončil v roku 1985.¹⁷

Na svoje prvé kaplánske miesto nastúpil páter Jozef Oprala v roku 1973 v Rajci. Cez deň sa oddane venoval pastoračnej službe, po večeroch spolu s dobrovoľníkmi, ktorých si tu

10 OA E. Opralovej. List biskupa Jána Ch. Korca z 8. 1. 1969.

11 Prof. Ing. Ján Letz, PhD. (1936), kresťanský filozof, tvorca experienciálno-evolučnej a kreačno-evolučnej filozofie. V roku 1994 sa habilitoval na docenta filozofie prácou *Teória poznania* a v roku 1997 bol vymenovaný za univerzitného profesora filozofie. Pôvodne bolo jeho vzdelanie a zameranie spojené s chémiou a vedou. Formovalo ho prostredie slovenského a českého kresťanského disentu. V 70. a 80. rokoch 20. storočia vydal samizdatom 40 väčších teologických a filozofických prác. Zoznam prác je uvedený v knihe LETZ, Ján. *Život v hľadaní pravdy. Vývin osobnosti a myslenia*. Bratislava: Charis, 1996, 225 s. V knihe je samotným autorom zdokumentovaná jeho literárna tvorba medzi rokmi 1953 – 1995.

12 K stretávaniu sa bohoslovcov s filozofom Jánom Letzom pozri: LETZ, J. *Život v hľadaní pravdy*, s. 23.

13 V roku 1972 napísal Ján Letz v edícii AFTO druhý prekladový zborník *Láska a manželstvo* (rukopis obsahoval 420 strán), ktorý Jozef Oprala v roku 1974 rozmnožil v cca 50 exemplároch. LETZ, J. *Život v hľadaní pravdy*, s. 72 – 74.

14 Doc. ThDr. Jozef Kyselica SJ, PhD. (1949), katolícky kňaz, člen Spoločnosti Ježišovej, 1997 – 2003 provinciál Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, v súčasnosti pedagóg na Katedre pastorálnej teológie, liturgiky a kánonického práva na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Je autorom viacerých odborných štúdií, ktoré vychádzali pred rokom 1989 v teologických zborníkoch *Verbum Fidei*, vydávaných samizdatom. V zborníku *Verbum Fidei* boli publikované práce pedagógov a študentov tajne pôsobiaceho Teologického inštitútu sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej. Blišie k P. Jozefovi Kyselicovi SJ pozri Kyselica, Jozef, SJ [online]. [cit. 2020-09-10]. Dostupné na https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=kyselicajozefsj

15 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s P. Jozefom Kyselicom z 10. 9. 2020.

16 ĎURICA, Ján. Za pátrom Opralom, SJ. *Duchovný pastier, mesačník katolíckeho duchovenstva*, roč. 75, 1994, s. 114 – 117.

17 ĎURICA, J. Za pátrom Opralom, s. 114. Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej bola vzdelávacia inštitúcia slovenských jezuitov, na ktorej študovali bohoslovci jezuiti aj misionári verbisti. Činnosť inštitútu bola až do roku 1989 tajná. Po skončení štúdia tu Jozef Oprala ostal prednášať filozofiu, sociálnu náuku a teológiu.

našiel, tajne tlačili a rozširovali rozličné materiály, či publikácie. Na túto svoju činnosť založil samizdatové vydavateľstvo Pro-Kol.¹⁸ Začal privázať, alebo sprostredkovať náboženskú literatúru, vytlačenú v zahraničí. Ako spomína sestra Eleonóra: „Už ako pubertiačku ma svojim spôsobom zatiahol do ilegálnej činnosti. Na moju adresu, teda rodinnú adresu, ale na moje meno, chodili normálne knihy z Ríma¹⁹ poštou. Takže my sme mali doma všetky nové publikácie, ktoré vydal Rím.²⁰ On potom našiel zväčša nejaké ženy, ktoré hlavne vo večernom čase tie veci prepisovali.“

V Rajci, ako aj vo svojom ďalšom pôsobení ako kaplán v Čadci,²¹ sa páter Oprala stretol s neprijemnosťami v súvislosti so svojou mimopastoračnou činnosťou. „Bol jedným z najaktívnejších kňazov buditeľov v prekonávaní moci štátu nad opustenými dieťatami. Štátna moc mu to neustále pripomínala zásahmi bezpečnosti proti jeho osobe, aj šikanovaním jeho farnosti.“²² Ako spomína sestra Eleonóra, rôzni ľudia aj z radov Cirkvi o jeho činnosti informovali Štátnu bezpečnosť. Vždy mal však šťastie a nechytli ho, keď niečo prevážal. „Pred jeho schopnosťami bola aj sledivá tvár štátnej bezpečnosti na vedľajšej stope,“ dodáva Ivan Čarnogurský.²³ Jednu nebezpečnú

situáciu so šťastným koncom opisuje Eleonóra: „Pre brata bolo typické, že jeho bolo treba vždy čakať, keď bolo najhoršie počasie. Keď sa očakávalo, že nie sú esenbáci na ulici, na cestách, keď boli dobré dažde, fujavice, tak tí, ktorí s ním spolupracovali, vedeli, že sa odniekiaľ zjaví. Jedna taká príhoda sa mu stala raz, keď viezli plné auto materiálov niekam do Tatier. Prišli na miesto už veľmi neskoro v noci, tak veci nechali v aute. Ráno sa zobudia a okolo auta kopec ľudí a príslušníkov. Stalo sa to, že im ukradli kolesá a auto bolo postavené len na drevách. Pýtali sa ich, či im

ukradli aj niečo iné, oni samozrejme ani kufor radšej neotvorili a povedali, že nič iné im nezmizlo. Takže tu ich Pán Boh ochránil takýmto spôsobom, že sa nič nezistilo.“ Neprijemnosti sa mu nevyhli ani keď nastúpil už ako správca farnosti v roku 1978 do Veľkých Bielic. Viackrát sa mu niekto „hrabal“ v aute, na základe čoho páter dvakrát havaroval, ale vždy mal šťastie a škodu si odnieslo len auto. Neskôr si zabezpečil aj psa, aby vedel, či sa niekto cudzí nepohybuje okolo fary.

Keď Jozef Oprala nastúpil do Veľkých Bielic, sestra Eleonóra pracovala

Prímičná svätá omša v kostole sv. Ladislava v Nitre, jún 1973 (Zdroj: Archív E. Opralovej)

- 18 Pomenovanie vydavateľstva vzniklo spojením mien dvoch kňazov, zavraždených pre svoju vieru. Miguel – Michal Pro (1891 – 1927) jezuita, zastrelený počas prenasledovania kresťanov v Mexiku a Maximilián Kolbe (1894 – 1941), františkán, zomrel po podaní smrtiacej injekcie v koncentračnom tábore Osvienčim, Poľsko.
- 19 Knihami z Ríma myslí Eleonóra Opralová kresťanskú literatúru vydávanú Slovenským ústavom svätých Cyrila a Metoda v Ríme (SÚSCM).
- 20 Literatúra vydávaná SÚSCM sa na Slovensko najmä pašovala. To, ako sa mohlo stať, že Eleonóra Opralová dostala poštou knihy vydané v Ríme, vysvetľuje sestra Marianna, Marianna Bucková (1949), ktorá pracovala v SÚSCM v rokoch 1989 – 1992 a teraz pôsobí v Spoločnosti dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta de Paul (DKL) v Nitre: „Z času na čas sa skutočne podarilo, že knihy zo SÚSCM boli doručené. Uvediem aspoň tri spôsoby ako sa knihy k nej mohli dostať: 1. Niekedy balíček aj úmyselne prepustili, aby si ,mapovali‘ jej kontakty. Boli však aj iné cesty, ako sa knihy k nám dostali. 2. Z Ríma ich poslali do Poľska alebo do Maďarska na známe adresy. Tí adresáti im dali nový obal a poslali ich na Slovensko odiaľ. 3. Tretí spôsob bol, že ,obetavci‘ z SÚSCM knihy zabalili, napísali nejaké talianske adresy odosielateľov a balíčky vozievali do vzdialených miest. Tak neboli posielané priamo z Ríma, ale z Neapolu, z Bologne, z Florencie a podobne. Tie adresy pohraničníci tak prísne nekontrolovali ako balíčky z Ríma. Čo šlo z Ríma, často na hraniciach zhabali. Takže je to možné, že pani zopárkrát knihy poštou dostala.“ OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s Mariannou Buckovou z 3. 9. 2020.
- 21 Medzi rokmi 1974 – 1978 pôsobil Jozef Oprala ako kaplán postupne v Čadci, Turzovke, Pruskom, Novákoch a Nitrianskom Rudne. ĎURICA, J. Za pátrom Opralom, s. 114.
- 22 Výrok patrí Ivanovi Čarnogurskému. Pozri ĎURICA, J. Za pátrom Opralom, s. 117. Ing. Ivan Čarnogurský (1933), podnikateľ a politik, po 1989 spoluzakladateľ Kresťanskodemokratického hnutia, poslanec Slovenskej národnej rady a Sněmovny lidu Federálního shromáždění.
- 23 ĎURICA, J. Za pátrom Opralom, s. 117.

v Bratislave. Cez týždeň bola v Bratislave, víkendy trávila aj spolu s ďalšou sestrou Natáliou u brata na fare, kde sa mu starali o „domácnosť“. Tam sa, hlavne vo večernom čase, zoznámali s rôznymi ľuďmi, ktorí pátra Opralu navštevovali. „Ja som neriešila, či sa deje niečo tajné, či netajné, jednoducho sme tam s ním na tej fare cez víkendy žili, videli sme všetko, čo sa tam dialo, on pred nami nič netajil. Cez týždeň robil s farníkmi, večer prichádzali Bieličania, ženy,²⁴ muži a v zadných miestnostiach na fare tam mal stroje, tam sa rozmnožovalo. Spočiatku som nevedela, kto sú tí rôzni muži, že sú to jezuiti, alebo iní rehoľníci, až po čase som sa to dozvedela, kto všetko za ním chodí a na čom spolu participujú.²⁵ To bol taký život, týždeň v Bratislave, víkendy u brata alebo po Slovensku, keď bolo treba niečo roznášať. Ja som najmä v nedeľu chodila roznášať. Som si to vždy rávala, že koľko hodín budem spať, na toto si tak veľmi dobre pamätám, keď sme napríklad prišli o tretej ráno domov, tak som si povedala, že to je dobre, budem spať päť hodín, to sa vyspím.“ To, že brat robil niečo nebezpečné, riskantné, sestry neriešili, pomáhali mu ako mohli: „Brat od nás chcel pomoc, tak my sme mu chodili pomáhať, ja som to nevnímala ako nejaké nebezpečenstvo, proste sme robili, čo potreboval,

Stretnutie s Františkom kardinálom Tomáškom, 80. roky 20. storočia

(Zdroj: Archív E. Opralovej)

nebrali sme to tak, že robíme niečo zlé. Len, keď sa to mama dozvedela, tá trpela,“ dodáva Eleonóra, ktorá okrem práce na fare a roznášania samizdatov po Slovensku pomáhala bratovi Jozefovi aj keď bolo treba preniesť nejakú informáciu osobne, nie na papieri, či cez telefón. Za túto svoju činnosť bola viackrát predvolaná na výsluch. Našťastie, podobne ako jej brat, dostala Eleonóra do vienka silu a nebojácnosť, a tak, hoci bola mladá

a výsluchy neboli príjemné, podarilo sa jej ich ustáť: „Brácho ma zatiahol aj do takých vecí, keď potreboval napríklad niečo odkázať starému pánovi Čarnogurskému,²⁶ nejaký termín, kedy sa mali stretnúť napríklad, keď chodili do Prahy ku kardinálovi Tomášekovi,²⁷ tak som sa so starým pánom Čarnogurským stretávala na Patrónke v Bratislave. Dohodli sme sa, že kedy sa stretneme a ja som mu potom len povedala nejakú hodinu, alebo deň, čo

- 24 Pani Eleonóra spomína najmä dve obetavé ženy z Bielic – pani Štefku Homolovú a Máriu Galbovú, ktoré buď prepisovali, alebo skladali už natlačené strany. Okrem nich spomína rehoľné sestry notredamky – Školské sestry de Notre dame, ktoré chodili pátrovi Opralovi pomáhať.
- 25 Eleonóra spomenula niektorých spolupracovníkov pátra Opralu, ktorí sa podieľali na distribuovaní náboženskej literatúry: Peter Zahoránsky, Aurel Štefko a Jozef Javorský. Eleonóra spomína aj ďalších mužov, ktorí navštevovali pátra Opralu a ktorých páter pripravoval na kňazstvo: P. Ján Štefanec, Mons. Peter Mišík, kňaz Peter Čiernik, P. František Gábriš, P. Ľubomír Fabčín, farár Jozef Bagin. OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s Eleonórou Opralovou z 18. 9. 2020.
- 26 Pavol Čarnogurský (1908 – 1992), učiteľ, organizátor spolkového života katolíckej mládeže, politik, za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu poslanec Snemu Slovenskej krajiny, Slovenského snemu a Snemu Slovenskej republiky, krátko politický náčelník Hlinkovej gardy. Po druhej svetovej vojne novinár, správca hradu Červený Kameň, v 60. – 70. rokoch vykonával rôzne robotnícke povolania. Bol viackrát väznený. Pôsobil v štruktúrach tajnej cirkvi, zasadzoval sa za náboženskú slobodu a zabezpečenie práv veriacich. Na dôchodku sa venoval historiografii. Mal päť detí – Ivan (politik, manažér), Ján (politik, právnik), Pavol (emigrant, aktívny v slovenskom politickom exile v Kanade), Marína (sinologička, filozofka), Oľga (prekladateľka).
- 27 Profesor František kardinál Tomášek (1899 – 1992), katolícky kňaz, teológ, pedagóg, 34. arcibiskup pražský a primas český (1977 – 1991). V rokoch 1951 – 1954 väznený v internačnom tábore pre kňazov v Želivskom kláštore. Spočiatku proti režimu nevystupoval, bol členom Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva – kňazského združenia vytvoreného štátnou mocou, vyvíjajúceho aktivity na jej podporu. Postupne, najmä pod vplyvom pápeža Jána Pavla II., sa v 80. rokoch 20. storočia stáva výraznou osobnosťou boja proti komunistického režimu v Československu. Spolupracoval so slovenskými aktivistami.

mi povedal brat, alebo on mi len povedal nejakú hodinu a to bolo všetko. On ma mal rád a doniesol mi vždy v obálke čokoládu, nenapadlo nás, že to niekto odfotil a budú sa ma pýtať, aké veci som prenášala v tej obálke. Zavolali ma na výsluch na Februárku.²⁸ Bola som za tým právnikom Čarnogurským,²⁹ aby mi poradil pred výsluchom. Boli tam takí štyridsiatnici, pre mňa starší chlapi. Pýtali sa ma, či poznám Čarnogurského, na brata sa nepýtali. Vedela som, že najlepšie je nič nepovedať, že nemám nič podpísať a nemám ani nič píť. Neodpovedala som im priamo, vykrúcala som sa, tak začal jeden z tých dvoch, čo ma vyšetrovali, po mne kričať. Tu ma trochu strach opantal, ale opýtala som sa toho druhého, že prečo po mne ten prvý kričí. On mi povedal, že po mne nikto nekričí. Znovu som sa ho opýtala, prečo po mne ten jeden kričí, opäť som dostala rovnakú odpoveď. Ja som vtedy študovala matematiku, tak som si to nahlas pred nimi zdôvodnila, že ja počujem z jednej strany, že po mne niekto kričí, vy hovoríte opätovne, že po mne nekričí. Tak tu asi nie je a otočila som sa tomu kričiacemu chrbtom. (úsmev) Kde som na to vtedy zobrala

odvahu neviem, len nastal z ich strany výbuch, aj mi vtedy lepilo aj v ústach, by som sa aj bola napila vody, nebolo to jednoduché, hoci teraz po rokoch sa nad tým usmievam. Mali zošit, takú veľkú knihu a niečo si tam zapisovali, to ešte môže existovať, v archíve nejaký záznam, ale som nič nepodpisovala, som to vydržala a potom to ukončili a jeden z nich mi povedal, že mám pozdravovať brata, že nech si nemyslí, že vyhral a mne ešte povedali, že robím zle, ja na to, či si oni myslia, že robia dobre, ale lepilo mi poriadne, keď som odchádzala. Tu som cítila strach, pri tých výsluchoch áno, ale tie ostatné veci, čo sme s brácom prežívali, to som brala úplne normálne, úplne prirodzene, ja za ten život ďakujem, malo to všetko svoj význam,“ dodáva sestra Eleonóra.

Okruh tvorcov, vydavateľov a rozširovateľov kresťanských samizdatov bol veľký. Členovia rôznych náboženských krúžkov mládeže, či spoločenstiev rodín, intelektuáli, apoštolsky činní laici, duchovní, obyčajní ľudia, či známe osobnosti. Jozef Oprala prichádzal do kontaktu s množstvom ľudí, ktorí pôsobili v tajnej cirkvi,³⁰ sústredení okolo biskupa

Jána Chryzostoma Korca. Z podnetu Silvestra Krčméryho³¹ a Jozefa Opralu sa vybrali kňazi z diecéz, ktorí vytvorili tzv. Jadro,³² stretávali dvakrát do roka (od 1982 najmä na fare v Turčianskom Petre) s biskupom Korcom preberali aktuálne problémy v cirkvi, vymieňali si pastoračné skúsenosti, odovzdávali informácie a spoločnými stretnutiami nachádzali povzbudenie do svojej ďalšej činnosti.³³ Na stretávanie sa tzv. Jadrá spomína Mons. Jozef Jarab: „Na prvé stretnutie ‚Jadrá‘ sme prišli z východu P. Jozef Sukovský, redemptorista za Prešovské biskupstvo, Alojz Tkáč a Bartolomej Urbanec za Košické biskupstvo, Eduard Kojnok za Rožňavské biskupstvo, Ján Maga a Jozef Jarab za Spišské biskupstvo. Z Banskobystrického biskupstva to boli kňazi Rudolf Baláž a Ján Ďurica. Jozef Oprala a Jozef Kyselica boli za Nitrianske biskupstvo a za Trnavské arcibiskupstvo Vladimír Filo a Jozef Slamka. S P. Jozefom Opralom sme v rokoch činnosti ‚Jadrá‘ veľmi aktívne spolupracovali na vydávaní samizdatu, tlačovín. Jozef ich vozil na stretnutia a my sme ich brali na východ a potom pri kňazských stretnutiach, či osobne distribuovali. Dnes je už zabudnuté,

28 Hovorový názov pre sídlo Štátnej bezpečnosti v Bratislave na ulici Februárového víťazstva.

29 JUDr. Ján Čarnogurský (1944), právnik, bývalý politik, počas komunizmu bol známy obhajovaním disidentov a náboženských aktivistov, bol členom Bratislavskej päťky, vydával samizdaty, mal podiel na zorganizovaní Sviečkovej manifestácie. Počas Nežnej revolúcie sa stal podpredsedom federálnej vlády národného porozumenia (1989 – 1990), neskôr predsedom vlády Slovenskej republiky v rámci Českej a Slovenskej Federatívnej republiky (1991 – 1992), ministrom spravodlivosti Slovenskej republiky (1998 – 2002).

30 Pojmom tajná cirkev použitým v texte sa myslia neverejné aktivity cirkvi. Bližšie k tajnej cirkvi a generácii jej členov počas normalizácie pozri ŠIMULČÍK, Ján. *Éra samizdatu. Spoločenstvo Fatima a samizdat v rokoch 1974 – 1989*. Ústav pamäti národa, 2019, s. 15 – 16. K histórii tajnej cirkvi počas normalizácie, najmä tajnej kňazskej formácie pozri GAVENDA, Marián. *Fortes in fide. Skúsenosť a odkaz tajnej kňazskej formácie na Slovensku v rokoch 1969 – 1989*. Trnava: Dobrá kniha, 2014, 472 s.

31 MUDr. Silvester Krčmery (1924 – 2012), lekár, katolícky disident, politický väzeň. V roku 1954 odsúdený za vlastizradu na 14 rokov väzenia. Po prepustení z väzenia v roku 1964 pôsobil 20 rokov v Bratislave ako lekár. Spolu s Vladimírom Juklom založil v roku 1974 spoločenstvo Fatima, ktoré koordinovalo aktivity tajnej cirkvi (napríklad náboženské krúžky študentov, vydávanie samizdatov, organizovanie púť, Sviečkovej manifestácie). V 80. rokoch spolu s V. Juklom rozvinuli činnosť Laického apoštolského hnutia, ktoré bolo základom pre neskoršie Hnutie kresťanských rodín.
RNDr. Vladimír Jukl (1925 – 2012), matematik, tajne vysvätený kňaz, politický väzeň. Spolu so Silvestrom Krčmerym a biskupom Korcom patrili k vedúcim a najvýznamnejším postavám tajnej cirkvi na Slovensku.

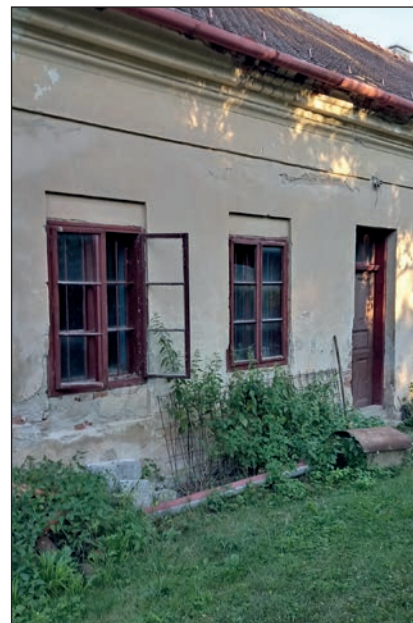
32 Tzv. Jadro bola skupiny kňazov, zástupcov diecéz Slovenska, sústredených okolo tajného biskupa Jána Ch. Korca. Boli to ľudia, ktorí boli prirodzenými autoritami vo svojich diecézach a ktorí v nich mali vytvárať duchovné smerovanie. K tzv. Jadru pozri KOREC, Ján Chryzostom. *Od Barskej noci. Na slobode*. Bratislava: Lúč, 2005, s. 333.

33 MIKLOŠKO, František. Mons. Rudolf Baláž 1940 – 2011 [online]. [cit. 2019-06-9]. Dostupné na: <https://www.tyzden.sk/casopis/9395/mons-rudolf-balaz-1940-2011/>

že to bolo riskantné. Napr. odchádzali sme z Turčianskeho Petra v januárový pondelok nadráňom. V aute Žiguli som viedol nás z východu (Tkáč, Urbanec, Kojnok, Maga), kufor bol plný tlačovín. Mal som dohodu s Jankom Ďuricom, ktorý sa vracal na svoju faru do Vrútok, že pôjde pred nami, ak by pri martinských kasárňach stála hliadka VB.³⁴ A stála a Jankovo auto zastavila a my sme s pomocou Božou prešli okolo neho [...] Niekoľko dní pred menovaním otca biskupa Korca za nitrianskeho biskupa (6. 2. 1990) a menovaním troch členov „Jadra“ – 14. 2. 1990 za diecéznych biskupov pre Košice, Rožňavu a Banskú Bystricu. Ešte o dva roky na to sme sa stretli už v slobodných časoch u otca biskupa Rudolfa Baláza na spomienkové stretnutie.“³⁵

Biskup Ján Chryzostom Korec bol výrazná osobnosť s veľkou morálnou

autoritou. Keď Štátna bezpečnosť zasiahla v roku 1983 proti františkánskej reholi,³⁶ biskup Korec ako prvý podpísal protestný list adresovaný prezidentovi republiky Gustávovi Husákovi.³⁷ Do tejto otvorenej podpisovej akcie sa nakoniec na Slovensku zapojilo 87 osobností, kňazov, provinciálov aj provinciáliek rehoľných spoločností, či známych laikov.³⁸ List podpísal aj Jozef Oprala. Rovnako pripojil svoje meno aj pod otvorený blahoprajný list z 15. augusta 1988 adresovaný biskupovi Dominikovi Hrušovskému³⁹ zo Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda v Ríme (SÚSCM),⁴⁰ v ktorom viaceré osobnosti zo Slovenska gratulovali k 25. výročiu pôsobenia tohto ústavu. V liste sa okrem iného píše: „V čase, keď na Slovensku nevychádzala a nevychádza náboženská literatúra, knihy vydávané ústavom možno nájsť po celom Slovensku, v každom meste, každej dedine. Ústav zohráva obrovskú úlohu pri záchrane a tvorbe náboženského a kultúrneho života Slovákov doma aj v zahraničí. Túto úlohu plní obetavo aj napriek mnohým ťažkostiam, prekážkam a stratám, ktoré vznikajú pri

Fara vo Veľkých Bieliciach. Za oknami sú miestnosti, v ktorých sa uskutočňovala tlač samizdatov (Foto: Marián Okkel)

doručovaní kníh veriacim na Slovensko.“⁴¹ Ďalšími z významných stredísk, ktoré v zahraničí zabezpečovali vydávanie a rozširovanie kresťanskej literatúry pre Slovensko, bolo vydavateľstvo Dobrá kniha slovenských

34 Skratka pre Verejnú bezpečnosť – zložku Zboru národnej bezpečnosti, ktorá plnila v Československu úlohu polície.

35 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s Mons. Jozefom Jarabom zo 14. 9. 2020.

36 Dňa 27. 3. 1983 uskutočnila Štátna bezpečnosť v Československu akciu „VÍR“, namierenú proti členom rehoľnej spoločnosti sv. Františka z Assisi. Viacerí františkáni boli uväznení. Akcia vyvolala protesty doma aj v zahraničí. K akcii Víř pozri DUBOVSKÝ, Patrik. Akcia „VÍR“. *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 2, s. 32 – 44.

37 JUDr. Gustáv Husák, CSc. (1913 – 1991), slovenský komunistický politik, v 50. rokoch politicky perzekvovaný, v 60. rokoch rehabilitovaný, v 70. – 80. rokoch 20. storočia patrila k najvýznamnejším politikom normalizácie. Bol generálny tajomník ÚV KSČ, prezident ČSSR, z úradu ktorého abdikoval v decembri 1989 pod vplyvom revolučných udalostí novembrových dní.

38 MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku 1943 – 1989*. Bratislava: Archa, 1991, s. 144.

39 ThDr. Dominik Hrušovský (1926 – 2016), katolícky kňaz, titulárny arcibiskup tubijský, apoštolský nuncius v Bielorusku. Dňa 18. 12. 1982 ho pápež Ján Pavol II. vymenoval za titulárneho biskupa tubijského; biskupskú vysviacku prijal v Ríme z jeho rúk 6. 1. 1983. Pracoval ako redaktor časopisu *Hlas z Ríma*, spolupracoval s Vatikánskym rozhlasom, prekladal cirkevné dokumenty a články v časopisoch, viedol rôzne duchovné cvičenia a prednášky s filozofickou a teologickou tematikou. Pôbil v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme, medzi rokmi 1973 – 1992 ako jeho rektor. Bližšie pozri autobiografiu arcibiskupa Dominika Hrušovského HRUŠOVSKÝ, Dominik. *Roztratených zhromažďovať. Rozprávanie o mojom živote*. Bratislava: Post Scriptum, 2019, 532 s.

40 SÚSCM v Ríme bol založený v roku 1961 a v čase totality mal významný podiel na vydávaní a distribúcii náboženskej literatúry, ktorá bola vtedy v Československu zakázaná. V prostredí SÚSCM pracovalo množstvo osobností, ktoré sa podieľali na vydávaní a distribúcii náboženských kníh na Slovensko. Bližšie k SÚSCM pozri HRABOVEC, Emília a kol. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2015, 357 s. Zoznam vydaných kníh možno nájsť napríklad v RYDLO, M. Jozef. *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1989, s. 27 – 308.

41 List o. b. Hrušovskému z príležitosti výročia založenia SÚSCM [online]. [cit. 2019-06-9]. Dostupné na: <http://samizdat.sk/system/files/nabozenstvo-a-sucastnost/1988/nabozenstvo-a-sucastnost-1988-4.pdf#page=11>

jezuitov v Kanade⁴² a okruh spolupracovníkov okolo Antona Hlinku⁴³ v Mníchove. V zahraničí vydaná literatúra sa cez hranice individuálne prenášala alebo prevážala, časť sa k nám dostala aj v menších balíčkoch poštou, tak ako spomínala pani Eleonóra.

Spomínaný páter Jozef Kyselica, ktorý bol tiež súčasťou tzv. Jadra, si na spoločné aktivity so svojim spolužiakom zo seminára Jozefom Opralom spomína takto: „Hoci sme sa dobre poznali zo seminára, to, že sme sa stali členmi Spoločnosti Ježišovej nás ešte väčšmi zbližilo a pozvalo k spolupráci. Spolupracovali sme predovšetkým v reholnej a intelektuálnej formácii. Niekoľko rokov po sebe až do roku 1985 s úplnou pravidelnosťou sme sa stretali dvakrát mesačne, a to už viacerí mladí členovia, po farách kde sme bývali a účinkovali ako kňazi. Okrem štúdia s pátrom Krapkom⁴⁴ sme sa navzájom informovali o dianí v Cirkvi doma ale aj vo svete. Poznali sme desiatky kresťanských aktivistov, s ktorými nás Jozef zoznámil a zároveň sme dostávali samizdatovú literatúru pre seba ale aj pre svoj okruh známych. Vo Veľkých Bieliciach bolo viacero našich stretnutí, kde sme mohli nazrieť aj do pracovnej tlačiarenskej dielne. Často sme v autách

odnášali nejaké náboženské materiály a je zaujímavé, že nás pri tom nechytli. Jozef bol v oblasti kontaktov a stretnutí veľmi aktívny, aj vďaka tomu som poznal niektorých významných disidentov a zúčastňoval sa mnohých stretnutí. V rámci istej kňazskej skupiny nazývanej Jadro, kde boli zástupcovia zo všetkých slovenských diecéz sme ešte pred pádom komunizmu dostali víza do niektorých krajín západnej Európy a mohli sme navštíviť aj Vatikán. Navštívili sme aj svätého otca Jána Pavla II., ktorý s niektorými z nás aj dlhšie pohovoril. Po návrate domov nás už nik nevolal na úrady, časy sa začali meniť.“⁴⁵

Ďalší z kňazov tzv. Jadra, páter Ján Ďurica,⁴⁶ si spomína na jedno zo svojich prvých stretnutí s pátrom Opralom: „Počas tajných stretávaní s o. biskupom Petrom Dubovským zo Spoločnosti Ježišovej som sa dozvedel aj horlivom kaplánovi Jozefovi Opralovi. Ešte väčším prekvapením pre mňa bolo, keď sa zastavil na fare v Turanoch nad Váhom, či by si tam mohol urobiť individuálne duchovné cvičenia. S radosťou som mu to umožnil, s tým že práve odchádzam na svoje duchovné cvičenia do Dolného Smokovca. Po návrate mi povedal, že je jezuita, čakal aj stretnutie s P. Emilom Krapkom a povedal mi o mnohých jezuitoch, čo pre mňa ako diecézneho kňaza

bolo novinkou, lebo počas totality vstup do rehole bol cestou do väzenia. Od neho som sa dozvedel, že mnohé samizdaty teologickej literatúry, ktoré sa ku mne potajomky dostali boli pravé pripravené a sprostredkované jezuitmi a inými rehoľníkmi aj veľkými misionármi Silvom Krčmerym, Vladom Juklom v duchu prof. Kolakoviča. Takže stretnutie s pátrom Opralom zapáľilo vo mne iskričku o prijatie do Spoločnosti Ježišovej. Pozval ma do Pruského, kde v roku 1975 bol kaplánom, keď som prišiel na faru po milom prijatí mi umyl nohy, pohostil a potom sme sa dlho rozprávali o ťažkej situácii Cirkvi vo svete aj na Slovensku. Obdivoval som širokospektrálnu činnosť vo všetkých podujatiach, či išlo o získavanie literatúry, prepisovanie, tlač, roznášanie samizdatov, ale aj kontakty s nesmierne veľkým množstvom ľudí, počnúc od najjednoduchších po najvyššie postavených tak v spoločenskom živote ako aj v Cirkvi.“⁴⁷ Páter Ján Ďurica vstúpil tajne do Spoločnosti Ježišovej v roku 1978 a v spomínaní na spoločné aktivity s pátrom Opralom pokračuje: „Po prijatí do Spoločnosti Ježišovej sme mali aj s P. Opralom formačné stretnutia, kde nám bol predstavený P. Alojz Volek z Nitry. Spolu s ním sme ako tajná komunita mali exercície, ktorými nás sprevádzal P. Juraj Bak. V ďalších

42 K činnosti slovenských jezuitov v Kanade pozri LITVA, J. Félix – LUPRICH, Andrej. *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade*. Trnava: Dobrá kniha, 2005, 100 s.

43 Prof. Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, aktivista, teológ, prekladateľ, redaktor rozhlasového vysielania Hlas Ameriky a Slobodná Európa, v ktorých informoval o náboženskej situácii v Československu. Koordinoval pašovanie náboženskej literatúry zo zahraničia. Jozef Oprala bol s Antonom Hlinkom v kontakte, viackrát mu telefonicky podával správy o situácii doma v Československu.

44 Emil Krapka (1925 – 2017), katolícky kňaz, člen Spoločnosti Ježišovej, teológ, filozof, prekladateľ. V rámci Akcie K internovaný v Jasove a Podolínci, v septembri 1950 bol zaradený do táborov PTP (pomocné technické prápory). V decembri 1950 bol tajne vysvätený za kňaza. V roku 1953 po prepustení do občianskeho života, pracoval väčšinu času ako robotník. V roku 1960 bol spolu s ďalšími jezuitmi (aj J. Ch. Korcom) odsúdený a uväznený za tajné štúdium teológie, v roku 1962 bol podmienene prepustený. V rokoch 1969 – 1989 viedol tajne pôsobiaci Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, na ktorom vyučoval filozofiu a systematickú teológiu. Okrem vlastnej tvorby sa venoval aj prekladom teologickej literatúry. Pod jeho vedením bola vydaná séria samizdatových teologických zborníkov *Verbum fidei*. Je autorom viacerých teologických monografií (napríklad *Mysterium Verbi*, *Mysteria Regni Dei*).

45 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s P. Jozefom Kyselicom z 10. 9. 2020.

46 ThDr. Ján Ďurica, PhD. (1943), katolícky kňaz, člen Spoločnosti Ježišovej, teológ, šéfredaktor časopisu Posol, ktorý vydáva Spoločnosť Ježišova. Začínal ako kaplán vo Vrútkach a Krupine. V rokoch 1971 – 1973 mimo pastorácie (po odňatí štátneho súhlasu na vykonávanie duchovnej činnosti), pracoval ako kurič. Od roku 1976 pôsobil v Turanoch nad Váhom, neskôr vo Vrútkach. Po 1990 prednášal biblické vedy na Kňazskom seminári sv. Františka Xavierského v Banskej Bystrici, bol vedúcim Katedry pastorálnej teológie, liturgiky a kánonického práva Teologickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Bol členom Akademického senátu Trnavskej Univerzity v Trnave.

47 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s P. Jánom Ďuricom z 20. 9. 2020.

Súkromná audiencia u pápeža Jána Pavla II., 28. septembra 1988. Zľava Jozef Oprala, Mons. Rudolf Baláž, sv. Ján Pavol II., Jozef Kyselica (Zdroj: Archív J. Kyselicu)

duchovných cvičeniach nám P. Andrej Osvald, vyberal starších jezuitov, P. Alojza Šaturu, P. E. Krapku a ďalších aby sme mali prepojenie so staršou generáciou. Po dvojročnom noviciáte sme 6 rokov spolu s P. Jozefom chodili na tajné štúdiá do Lefantoviec na faru k P. Kyselici, potom do Veľkých Bielíc na faru k P. Opralovi, kde boli vždy okenicami zatemnené okná, lebo skoro na celej fare boli stále po jednej strane rozkladané cyklostylom rozmnožované listy teologickej literatúry. Prednášky P. Krapku sme si aj natáčali na magnetofónové pásky. Odtiaľ sme študovali. Podobne sme sa stretli aj na fare vo Vrútkach, kde sme pracovali podobne. Po tretej probácii a po 30 dňových duchovných cvičeniach, ktoré nám dával P. František Bednár, sme skladali

večné sľuby v kostole vo Vrútkach. Bolo to 2. februára 1988. Keďže sme do dverí mali obrovský kľúč, museli sme kľúčovú dierku zapchať papierom, aby nebolo vidieť na oltár, keby niekto prišiel do kostola. Po podpísaní listiny sľubov, vrátane P. Opralu, ma s P. Kyselicom poslali doklad spáliť do pece. Znovu sme ho podpísali po revolúcii.⁴⁸

Spomienky na pátra Jozefa Opralu, na spoluprácu a na spoločné pašovanie kníh má aj jezuitský kňaz Juraj Dolinský, ktorý sa s pátrom Opralom dostal do bližšieho kontaktu počas svojho kaplánskeho pôsobenia v Sládečkovciach (dnes Močenok) v roku 1983. O tom, čo robí mimo pastorácie sa najskôr dozvedel od ďalšieho kňaza Štefana Sysela,⁴⁹ ktorý pôsobil v Sládečkovciach a ktorého

páter Oprala častejšie navštevoval. Neskôr mu páter Oprala dal niekoľko samizdatom vydaných publikácií, zblížili sa a začala sa ich spolupráca, ktorá sa naplno rozvinula, keď páter Juraj Dolinský nastúpil v roku 1986 na kaplánske miesto do Púchova. „V týchto rokoch som ho už viackrát navštívil vo Veľkých Bieliciach. Jožko mi ukázal aj veľký xerox, na ktorom rozmnožoval viaceré publikácie. Niektoré z nich som mu pomohol roztriediť, nakoľko stroj nemal finišer.⁵⁰ Od Jožka som viackrát niesol aj ním vytlačenú „literatúru“ dôveryhodným kňazom, kaplánom. Raz s plne naloženým autom tlačovín som si všimol, že pred farou v Bieliciach stojí Volga. Keď som mu to povedal, s ľahkosťou mi hovorí, že to je služobné auto miestneho funkcionára.

48 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s P. Jánom Ďuricom z 20. 9. 2020.

49 Štefan Syseľ CM (1927 – 1998), katolícky kňaz, člen Misijnej spoločnosti sv. Vincenta de Paul, v mladosti politicky prenasledovaný, študoval na Arcibiskupskom seminári v Olomouci, v roku 1973 bol vysvätený za kňaza, 23 rokov pôsobil v Sládečkovciach (Močenku) ako duchovný – lazaretista v Charitnom domove pre rehoľné sestry, ktoré boli prepúšťané z ošetrovateľskej služby v nemocniciach.

50 Triedič papiera.

Názov vydavateľstva pátra Opralu namaľovaný na stene v dome Mariána Okkela, kde bola od polovice 80. rokov 20. storočia tajná tlačiareň samizdatov (Foto: Zuzana Luprichová)

Tesne pred mojím odchodom vystúpil z auta muž, ktorý sa predstavil, že je z kriminálky. Stuhol som. No mňa nechal odísť. Bolo približne 23.00. Na druhý deň som mu telefonoval, Jožko povedal, že to bolo kvôli vražde kňaza Štefana Poláka⁵¹, ktorého páter Oprala poznal.⁵²

Od júla 1989 nastúpil Juraj Dolinský ako správca farnosti do Bobotu pri Bánovciach nad Bebravou: „Jožko bol tiež preložený do Trenčianskych Mitíc. Prakticky sme boli susedia. V tomto období sme spolu pašovali, rímske knižky, ktoré prichádzali do Maďarska do Balatonfüredu, bratovi môjho krstného otca, L. Kasalovi. Myslím, že do bolo asi tak tri možno štyrikrát. Išlo poväčšine o detské obrázkové Biblie. V septembri ma Jožko zobral na jednu väčšiu akciu do Prahy za istým Mirekom. Tam sme vyzdvihli rozobraté časti xeroxu, väčšie množstvo blán do cyklostylu a nejakú nemeckú literatúru. Spomínam si, že medzi nimi boli aj nemecké katechizmy pre stredoškolskú mládež, ktoré sa potom na Slovensku preložili a rozmnožovali. Jeden diel sa volal „Na križovatke“. Pri návrate z Prahy, kdesi na Vysočine,

nás začala sledovať Volga. Práve vtedy som šoféroval ja. Určite som šiel viac ako 130 km/h. Hovorím Jožkovi, že to bude pokuta. Volga nás predbehla a zastavila. Prvé slová príslušníka po predložení dokladov boli: „Otvorte kufr“. Po takmer hodinovom prehľadávaní⁵³ a spísaní zápisnice a telefonátov do Prahy nás pustili so slovami: „Čekajte predvolání na bezpečnosť. Do smiechu nám nebolo. Ale prišli novembrové dni 89 a z predvolania už nič nebolo. To bola posledná spoločná akcia do novembra 89.“

Páter Jozef Oprala bol zaangažovaný v periodickom aj neperiodickom kresťanskom samizdate. Vo vydavateľstve Pro – Kol vydával so svojimi spolupracovníkmi menšie brožúry, katechetické príručky, ale aj rozsiahlejšie publikácie, ktoré sa využívali pri stretnutiach rodinných spoločenstiev, mládeže, či ako pomôcky pri štúdiu teológie a filozofie. Samizdaty vznikali prepisovaním a rozmnožovaním starších diel, prekladaním alebo ako vlastná autorská tvorba. Najstaršie vydania vznikli ormigom (liehovým rozmnožovaním), neskôr cyklostylom

a ofsetom. Prehľad neperiodických samizdatov vydaných Jozefom Opralom je zatiaľ najlepšie spracovaný v diplomovej práci⁵⁴ Jozefa Romana,⁵⁵ ktorý pred rokom 1989 pomáhal pri tlači a distribúcii kresťanských samizdatov. S pátrom Opralom Jozef Roman priamo nespupracoval, ale stretával sa so sestrami Opralovými, prostredníctvom ktorých si vymieňali natlačené samizdaty. Z najstarších vydání ormigom Jozef Roman uvádza napríklad 40 exemplárov diela *Atentát na pápeža v tieni októbrovej revolúcie a vo svetle fatimského posolstva*, vydaného asi v roku 1985. Táto kniha bola ešte raz vydaná cyklostylom vo väčšom náklade.⁵⁶ Podľa údajov z diplomovej práce k najrozsiahlejším, či vo veľkom náklade vydaným neperiodickým samizdatom, vytlačeným ofsetom, patria napríklad: HERTLING, Ludwig. *Dejiny katolíckej cirkvi* (pretlač z kanadského vydania) – náklad asi 500 exemplárov a ŠMÁLIK, Štefan. *Cirkev v 49 pokoleniach v dvoch zväzkoch* – náklad v počte 1 000 exemplárov. Pre deti bola v náklade 500 exemplárov vydaná 76-stranová maľovanka *Nechajte maličkých prísť ku mne*, čo boli texty a k nim obrázky na vymaľovanie, ktoré boli premaľované z nemeckého originálu. Z ďalších samizdatov, vydaných ofsetom, bez uvedenia nákladu, je v diplomovej práci uvedený napríklad GUITON, Jean. *Portrét Marty Robinsonovej*. 1988 (na titulnom liste napísané: preklad Š. Šmálik, spolupráca Jozef Oprala SJ), CHAUTARD, Jean Baptiste. *Čo je dušou každého apoštolátu?*⁵⁷

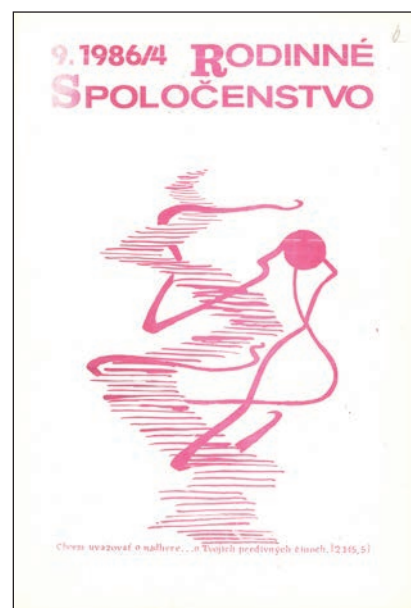
- 51 Štefan Polák (1940 – 1987), katolícky kňaz, pôsobil v Borovciach pri Piešťanoch, venoval sa práci s mládežou. Pristúpil na spoluprácu so štátnou bezpečnosťou, neskôr sa voči tejto spolupráci vyhrnil. V októbri 1987 bol brutálne zavraždený. Jeho smrť je doposiaľ nevyjasnená. Pozri DUBOVSKÝ, Patrik. Tridsať rokov nevyjasnená násilná smrť kňaza Štefana Poláka. *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 2, s. 32 – 48.
- 52 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s P. Jurajom Dolinským zo 17. 5. 2019. Všetky v texte citované spomienky Juraja Dolinského sú súčasťou elektronickej korešpondencie zo 17. 5. 2019, preto sa k nim už neuvádza zdroj.
- 53 Tlačoviny, hoci boli objavené, neboli zhabané.
- 54 ROMAN, Jozef. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968*. Diplomová práca. Bratislava: Trnavská univerzita, Teologický inštitút Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, 1997, 49 s. [cit. 2020-09-9]. Dostupné na: <http://www.samizdat.sk/sites/default/files/diplomovapracaJozefroman.pdf>
- 55 Jozef Roman (1960), v súčasnosti misionár v Archangelsku. V rokoch 1983 – 1989 člen Spoločenstva Fatima, jeden z organizátorov Sviečkovej manifestácie z 25. 3. 1988, po Nežnej revolúcii vstúpil do Spoločnosti Božieho Slova.
- 56 ROMAN, J. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968*, s. 26.
- 57 Časť nákladu knihy Doma Chautarda sa po Nežnej revolúcii už nerozdistribuoval a je uložený v dome Mariána Okkela v miestnosti, kde sa pred 1989, vykonávala tajná tlač samizdatov.

či dve knihy jezuitských kňazov Waltera J. Ciszeka a Daniela L. Flahertyho *S Bohom v Rusku* a *On mne vede*.⁵⁸

Páter Oprala sa so svojou skupinou spolupracovníkov angažoval aj vo vydávaní viacerých periodických samizdatových časopisov.⁵⁹ V rokoch 1983 – 1985 vydával časopis *Una Sancta Catholica*, určený pre kňazov, ktorý mal filozoficko-teologické zameranie. Spolu vyšlo 6 čísiel, v ktorých boli publikované informácie o situácii veriacich v Československu a zahraničí, pôvodné aj prekladové štúdie, príhovory pápeža Jána Pavla II.⁶⁰ Františkánsky samizdat *Serafínsky svet*, ktorý sa zaoberal františkánskou spiritualitou, vychádzal v rokoch 1982 – 1989 a od začiatku ho tlačil Ivan Polanský.⁶¹ Spolu vyšlo 26 čísiel (v rokoch 1983 – 1985 vychádzali pod názvom *Pokoj a dobro*). Po zatknutí Ivana Polanského v roku 1987 tlač *Serafínskeho sveta* prevzal Jozef Oprala.⁶² Ďalším časopisom, na tlač ktorého sa podieľal Jozef Oprala so svojimi spolupracovníkmi, boli *Bratislavské listy*. Tento kresťansko-politický samizdat, v ktorom

bolo uvedené meno a adresa vydavateľa Jána Čarnogurského, vychádzal v rokoch 1988 – 1989 a vyšlo z neho 5 čísiel.⁶³ Okrem uvedených časopisov sa vo Veľkých Bieliciach vytlačilo niekoľko čísiel samizdatového časopisu *Rodinné spoločenstvo* a časopisu *Náboženstvo a súčasnosť*.⁶⁴

Uvedené periodické aj neperiodické samizdaty sa počas pôsobenia pátra Opralu vo Veľkých Bieliciach tlačili buď na fare, alebo v tajnej tlačiarňi samizdatov v súkromnom dome Mariána Okkela, ktorý bol jedným z pátrových najbližších spolupracovníkov. Tajnú tlačiareň mal vo svojom dome od polovice 80. rokov.⁶⁵ Na Jozefa Opralu si spomína: „Mladý katolícky kňaz, jezuita Oprala každý deň žil neúnavnou apoštolskou aktivitou v pastoračii, nezlomnosťou voči štátnej tajnej bezpečnosti. Vedel, že ho sledujú a aj napriek tomu zostával pokojný a rozvážny, vždy prekvapujúci novými nápadmi, čo mňa ešte viac utvrdzovalo v odhodlaní pomáhať pátrovi Opralovi pri tvorbe a realizovaní samizdatovej tlače. V rámci svojej pastoračnej činnosti veľkú časť

Samizdat *Rodinné spoločenstvo*

(Zdroj: SNM – Historické múzeum)

svojho času venoval stretnutiam s mládežou. V každom našiel potenciál, čím mohol prispieť k životu vo farnosti. Ja som pripravoval materiály a texty k jednotlivým sviatkom a udalostiam, napríklad ku sv. spovedi pre veriacich,

- 58 Spracované podľa ROMAN, J. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968*, s. 26 – 27. Zvyšné neperiodické samizdaty z produkcie pátra Jozefa Opralu pozri ROMAN, J. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968*, s. 25 – 28. Stručný prehľad vydavateľskej činnosti pátra Opralu v rokoch 1969 – 1992 pozri aj ĎURICA, J. Za pátrom Opralom, s. 115. Uvedené je tam napríklad vydanie (vo forme skriptu) zborníkov teologických prác v niekoľkých zväzkoch – *Verbum fidei*. Tiež dielo P. Emila Krapku *Mysterium verbi*.
- 59 Celkový náklad jednotlivých periodických časopisov, ktoré boli tlačené na fare vo Veľkých Bieliciach, alebo v tajnej tlačiarenskej dielni vo Veľkých Bieliciach sa zatiaľ nepodarilo zistiť.
- 60 Všeobecné vydavateľské údaje k časopisu *Una Sancta Catholica* a naskenované všetky čísla časopisu sú dostupné na: <http://samizdat.sk/una-sancta-catholica>
- 61 Ivan Polanský (1936 – 2015), disident, vydavateľ samizdatovej literatúry, politik. Kvôli svojim aktivitám bol v roku 1987 zatknutý a v júni 1988 odsúdený za trestný čin podvracania republiky na štyri roky väzenia. Na slobodu ho podmienene prepustili 15. 12. 1988. V roku 1990 bol zvolený za poslanca Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Príbeh Ivana Polanského dostupný na: <https://www.upn.gov.sk/sk/ivan-polansky-1936/>
- 62 ROMAN, J. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968*, s. 39. Všeobecné vydavateľské údaje k časopisu *Serafínsky svet* a naskenované všetky čísla časopisu sú dostupné na: <http://samizdat.sk/serafinsky-svetpad>
- 63 K *Bratislavským listom* a ich vydávaniu Jozefom Opralom pozri rozhovor s Jánom Čarnogurským: DEMKO, Matúš. *Chcel som Bratislavu vtiahnuť do dejín* [online]. [cit. 2020-09-9]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/222/chcel-som-bratislavu-vtiahnuť-do-dejin>. Všeobecné vydavateľské údaje k časopisu *Bratislavské listy* a naskenované všetky čísla časopisu sú dostupné na: <http://samizdat.sk/bratislavske-listy>
- 64 Všeobecné vydavateľské údaje k časopisom *Rodinné spoločenstvo* a *Náboženstvo a súčasnosť* a naskenované všetky čísla časopisov sú dostupné na: <http://www.samizdat.sk/rodinne-spolocenstvo> a <http://samizdat.sk/nabozenstvo-a-sucasnost>. Jedným z tlačiarov spomínaných časopisov bol František Petráš zo Šenkvic. Jozef Oprala bol jedným z jeho pomocníkov v oblasti technickej podpory. Pomáhal mu opravovať cyklostyl, zháňal náhradné dielce, papier aj farbu. ŠIMULČÍK, J. *Éra samizdatu*, s. 112.
- 65 Pán Okkel má doteraz zachované celé vybavenie tlačiarne: cyklostyl, ofsetový stroj, vypaľovací a kopírovací stroj, rezačku na papier, zásobu nepoužitých papierových blán. Časť z vybavenia zapožičal Slovenskému národnému múzeu – Historickému múzeu a je ho možné vidieť na Bratislavskom hrade na výstave *N89 Cesta k slobode*.

na vývesky k rôznym liturgickým sviatkom. Okrem stretnutí s mládežou prebiehali v bielickej fare stretnutia s tajne vysvätenými kňazmi, o ktorých formácii sa staral a viedol pomocný biskup Peter Dubovský.⁶⁶

Marián Okkel pokračoval v spolupráci s pátrom Opralom aj po Nežnej revolúcii. Teraz už verejne, bez toho, aby sa obával, že k nemu domov prídu robiť domovú prehliadku, tlačil skriptá pre študentov, ktorí študovali na Pedagogickej fakulte v Nitre. Po smrti pátra Opralu spolupracoval s Nadáciou pátra Jozefa Opralu, SJ, ktorá sa venuje vydávaniu študijnej a odbornej literatúry z oblasti etiky a sociálnych vied, spolupracuje s rôznymi prednášateľmi a organizuje na tieto témy odborné semináre.⁶⁷

Podľa slov Eleonóry Opralovej sa páter Oprala tešil z príchodu slobody po Nežnej revolúcii, pretože mohol konečne študovať (začal si vo Viedni robiť doktorát), pracovať, cestovať bez toho, aby sa bolo treba báť rôznych výsluchov. Zdôrazňoval však, že netreba poľaviť a „zaspať na vavrínoch“, ale že „je potrebné dostať sa k deťom, mládeži, pracovať s nimi, dostať náboženstvo do škôl. A preto všetok svoj čas venoval školstvu, aby sa nič nepremeškalo“.

V roku 1990 nastúpil páter Oprala ako kaplán na faru Nitra – Dolné mesto a zároveň začal pôsobiť ako vysokoškolský učiteľ na Pedagogickej fakulte v Nitre. Jeho snahou bolo

uplatniť kresťanské zásady života do výučby budúcich učiteľov. Páter Jozef Kyselica spomína: „Jozef sa celkom ponoril do spolupráce s Pedagogickou fakultou v Nitre, získal pre spoluprácu niektorých pedagógov a fakultných predstaviteľov a podarilo sa mu otvoriť nové katedry pre vzdelávanie nielen dovtedajších pedagogických disciplín, ale aj náboženstva. Sám som mal česť učiť študentov na tejto fakulte, ktorí si vybrali tzv. trojkombináciu, kde jedným z predmetov bola náboženská výchova.“⁶⁸

Vtedajší dekan Pedagogickej fakulty profesor Peter Liba⁶⁹ o Jozefovi Opralovi povedal: „Mal osobitný dar pozorovania a porozumenia pre všetkých, ktorých stretol alebo ktorí prichádzali za ním. Za krátky čas získal v tomto sekularizovanom prostredí prirodzenú autoritu aj u nepravíkov. Nepoznal pojem pracovného času a oddych skracoval na najnižšiu mieru. Účinne participoval na osobitnom vzdelávacom duchovnom programe tých študentov, ktorí sa rozhodli pôsobiť na cirkevných školách. Pracoval vždy s nadhľadom kňaza a vedecko-pedagogického pracovníka. [...] Nevedel nikomu odmietnuť pomoc ani radu. Vedel, že nám treba zomierať na ceste k našim dielam: lepšie je bojovať o ich uskutočnenie, než vidieť ich splnenie.“⁷⁰ Sestra Eleonóra k tomu dodáva: „Pamätám si, že keď bol na škole, začali mu vyčítať, prečo nevyhodil všetkých komunistov

Cyklostylový stroj CYKLOS M206 používaný v tajnej tlačiarňi Mariána Okkela
(Foto: Martin Deko)

a prečo im dáva taký priestor, tak on vždy na takúto odpoveď, že Ježiš prijímal všetkých. Ani on nerobil rozdiely, či je niekto veriaci alebo neveriaci, či konvertoval alebo nie, dôležité bolo, či pri ňom stáli a pomáhali mu. A vďaka tomu sa na tej škole veľa urobilo a mohla sa ďalej rozvíjať.“

Na pôsobenie pátra Opralu po príchode na Pedagogickú fakultu v Nitre si spomínajú aj dvaja z vtedajších pedagógov. Profesorka Marta Kerulová⁷¹ sa s pátrom Opralom zoznámila po svojom príchode do Nitry z Neapola, kde v rokoch 1986 – 1990 prednášala na univerzite (Università L'Orientale di Napoli) slovenskú literatúru, literárnu vedu, kultúru a slovenské reálie: „Na fakulte páter Oprala zapôsobil na mňa svojou energiou,

66 LUPRICHOVÁ, Z. Pozhasínané svetlá na fare, rýchlo a v tichosti, s. 100.

67 Nadácia pátra Jozefa Opralu, SJ bola založená 1. 9. 1994. V roku 1995 nadácia vydala zborník prednášok Jozefa Opralu *Úvahy o etike pátra J. Opralu, S.J.*, ktorý zostavil prof. PhDr. Peter Liba, DrSc. a Eleonóra Opralová. V roku 1996 vyšlo v nadácii ďalšie dielo, v ktorom sú voľne interpretované Opralove myšlienky a názory na spoločenské, ekonomické, politické a mravné negatíva rokov 1992 – 1993. OPRALA, Jozef, S.J. *Kresťanská etika*. Nitra: Nadácia Pátra Jozefa Opralu, S.J., 1996, 77 s.

68 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s pátrom Jozefom Kyselicom z 10. 9. 2020.

69 Prof. PhDr. Peter Liba, DrSc. (1931 – 2020), kulturológ, literárny vedec, vysokoškolský pedagóg. V rokoch 1991 – 1993 bol dekanom Pedagogickej fakulty v Nitre, neskôr (1993 – 1996) rektor Vysoké školy pedagogickej v Nitre, (1996 – 1999) rektor Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (UKF).

70 ĎURICA, J. Za pátrom Opralom, s. 117.

71 Prof. PhDr. Marta Kerulová, PhD. (1955), profesorka v študijnom odbore slovenská literatúra na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. V praxi i v publikačnej činnosti sa zaoberá heuristickým a literárnohistorickým výskumom latinskej humanistickej poézie, sprístupňovaním, prehľbovaním a zatriktívňovaním interpretácie starších textov, otázkou revitalizácie kultúrnej tradície a spirituálneho dedičstva vo vývinovom procese literárnej komunikácie. Viac pozri na: <http://www.ksjl.ff.ukf.sk/index.php/katedra/pracovnici/13-sekcia-slovenskej-literatury/17-prof-phdr-marta-kerulova-phd#profil>

zaangažovanosťou pre akúkoľvek akciu, ktorá mohla kultúrne povzniesť našu vysokú školu a prispieť k duševnému dobru študentov, kolegov, známych, veriacich i dobrých ľudí. Dá sa povedať, že nevynechal príležitosť zúčastniť sa na konferenciách, seminároch a takmer vždy sa zapájal do diskusie. Tešil sa i z našich vedeckých postupov, úprimne blahoželal k úspechom a pomáhal šíriť duchovné bohatstvo. Dobiehal, čo mu bolo predtým umožnené iba v ilegality, tešil sa z nových možností a oduševnene ich vytváral. V tom období v našej spoločnosti ešte stále vrelo. Neraz sme spomínali na skryté aktivity počas komunistického režimu. Porozprával mi o podujatiach, tlačiarenských strojoch a vydavateľských počinoch, ktoré neraz, ako priznal, boli sprevádzané napätím a stresom. S bolesťou sa dotkol niektorých nepochopení v cirkevnom prostredí, no jeho viera a energia konať pre Boha a pre ľudí prekryla vnútorné i vonkajšie otrasy. Môj kolega bol s ním tesne po prevrate na súkromnej audiencii u kardinála Tomáška, ktorý spontánne pátra objal a povedal: *„Takýchto úžasných mužov máme na Slovensku!“* (Kolega, ktorý mi to hovoril: Prof. Tibor Žilka – účastník audiencie).⁷²

Na pátra Jozefa Opralu má veľa spomienok aj profesor Tomáš Kozík,⁷³ ktorý sa s pátrom stretol po svojom zvolení za prodekana Pedagogickej fakulty v Nitre v roku 1991. Na pátra Opralu si spomína ako na veľmi cieľavedomého človeka, ktorý na sebe tvrdo pracoval a veľa študoval. Bol bezprostredný, mal prirodzenú komunikáciu, ale aj istý nadhľad nad dňom a udalosťami, ktoré dominovali v jeho

Jozef Oprala počas pôsobenia na Pedagogickej fakulte v Nitre, začiatok 90. rokov 20. storočia
(Zdroj: Archív E. Opralovej)

vystupovaní a prejave. Mal schopnosť živo a pravdivo podávať svoje osobné skúsenosti a zážitky, a napriek tomu, že sa veľakrát stretol s rôznymi ťažkosťami, nestrácal životný optimizmus. Bol obetavý, nehľadel na seba, najmä na svoje zdravie. Profesor Kozík spomína: *„Mal zvláštny štýl života. Keď mu niekto zavolať hocikedy aj v noci o druhej, že potrebuje pomoc, išiel. Nehľadel na to, že sa nevyspí a ráno slúžil svätú omšu, po ktorej ho už niekto čakal a išiel niečo riešiť. Žil enormne vypätým štýlom života. Hovorili sme mu, že musí ten štýl zmeniť a začať oddychovať. Aj dva dni pred smrťou odchádzal z návštevy u nás s predsavzatím, že s tým niečo urobí. Toto predsavzatie sa mu už nepodarilo naplniť.“*⁷⁴

Z počiatkových náhodných stretnutí sa postupne stali pravidelné

stretnutia, počas ktorých spolu diskutovali na rôzne témy, pri ktorých Tomáš Kozík spoznával názory pátra Opralu na význam a opodstatnenosť prieniku kresťanskej pedagogiky na akademickú pôdu.⁷⁵ Páter Oprala zoznamoval Tomáša Kozíka so svojimi spolupracovníkmi z obdobia pred rokom 1989. Boli navštíviť Mariána Okkela vo Veľkých Bieliciach a aj prostredníctvom neho páter Oprala postupne odkrýval svoju činnosť pred roka 1989. Uskutočnili spolu viacero pracovných, či súkromných stretnutí v rámci Slovenska, ale aj v zahraničí. Profesor Kozík rád spomína na spoločné cesty do Ríma. Prvá z nich sa uskutočnila v roku 1991. Popri návšteve Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda, či pobudnutí na fare Marano Equo – Subiaco u kňaza Šebastiána

72 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia s profesorkou Martou Kerulovou zo 16. 9. 2020.

73 Prof. Ing. Tomáš Kozík, DrSc. (1942), univerzitný profesor, v súčasnosti na dôchodku. Od roku 1989 pôsobil ako interný zamestnanec Pedagogickej fakulty v Nitre, od roku 1991 ako prodekan fakulty. V roku 1992, počas krátkeho obdobia existencie Vysoké školy pedagogickej v Nitre, vykonával funkciu prorektora. Od roku 2013 bol dekanom pedagogickej fakulty UKF v Nitre. V rokoch 1996 – 2000 prorektor UKF v Nitre. Hlavné výskumné a vedecké aktivity prof. Kozíka boli zamerané na výskum fyzikálnych vlastností a technológiu klasických a progresívnych keramických materiálov, špeciálnych skiel a plastov a na oblasť didaktiky odborných technických predmetov.

74 OA Z. Luprichovej. Zvukový záznam rozhovoru s Tomášom Kozíkom z 15. 9. 2020, miesto rozhovoru Nitra (dom narátora). Nahrála Zuzana Luprichová.

75 Bližšie pozri KOZÍK, Tomáš. Spomienka na neformálne rozhovory s pátrom J. Opralom, SJ. In: KONDRLA, Peter, ed. *Etika vo svetle pravdy. Zborník z odborného seminára*. Nitra: Dielo sv. Maximiliána M. Kolbeho, o. z., 2014. s. 8 – 15.

Pracovná cesta do Ríma, máj 1991. Zľava Juraj Kučírek, Jozef Oprala, Tomáš Kozík, Jozef Liba a Jozef Polák (Zdroj: Archív E. Opralovej)

Košúta,⁷⁶ navštívili Rudolfa Blatnického⁷⁷ na Pápežskej saleziánskej univerzite v Ríme, kde sa zaujímali o študijné plány a spôsob výučby. Páter Oprala získaval inšpiráciu pre vybudovanie pracoviska, ktoré malo okrem vzdelávania plniť aj formačnú úlohu v zmysle duchovnej formácie študentov.

V roku 1991 spracoval Jozef Oprala v rámci rozvojových programov

Pedagogickej fakulty v Nitre projekt Oddelenia kresťanskej antropológie pri Katedre filozofie. Bol iniciátorom vzniku Katedry etiky a sociálnych vied (1. septembra 1992) a stal sa jej prvým vedúcim. Katedra bola vytvorená na báze podobných katedrií v Rakúsku, Nemecku a Švajčiarsku. Jozef Oprala viedol svojich študentov ku kresťanskému,

kritickému a zodpovednému chápaniu života a uvedomeniu si zodpovednosti na budúcnosť svoju aj svojich blízkych. Na katedre sa okrem denného štúdia etiky a sociálnych vied realizovalo pod jeho vedením aj rekvalifikačné štúdium etiky a katechetiky.⁷⁸ Ako spomína Marián Okkel „mal veľkú radosť, keď v roku 1993 jeho prví absolventi – katechéti ukončili

76 Šebastián Košút (1941), katolícky kňaz vysvätený 27. 5. 1965 vo Varšave, v rokoch 1969 – 1970 väznený ako organizátor protikomunistického hnutia. Počas komunistického režimu sa okrem pastorácie podieľal napríklad aj na činnosti tajnej cirkvi, konkrétne pašovaním náboženskej literatúry z Poľska na Slovensko. Do roku 1980 pôsobil vo Varšave. V rokoch 1980 – 1989 bol sekretárom tajne vysväteného biskupa Pavla Hnilicu v Ríme, angažoval sa v utečeneckom tábore Latina južne od Ríma. Po odchode z Ríma pôsobil 25 rokov na fare Marano Equo – Subiaco. Od roku 2014 žije v Dome seniorov Dolný Ohaj.

77 Don Rudolf Blatnický (1928 – 2015), diakon, profesor dogmatickej teológie a redaktor. Do Saleziánskej spoločnosti vstúpil v roku 1946. Bol v skupine prvého skupinového úteku bohoslovcov z Československa (31. 8. 1950), ktorých sprevádzal teraz už blahorečený Titus Zeman. V roku 1962 bol vysvätený za diakona. Viac ako dvadsať rokov pracoval ako pedagóg a vychovávateľ na gymnáziu pri Slovenskom ústave svätých Cyrila a Metoda v Ríme a podieľal sa na činnosti ústavu vydávani kníh a časopisov. Neskôr prednášal dogmatickú teológiu na Teologickej fakulte Pápežskej saleziánskej univerzity v Ríme. Spolupracoval s redakciou rozhlasovej stanice Hlas Ameriky. Podieľal sa na mnohých biblických, liturgických a teologických príručkách.

78 Spracované podľa ĎURICA, J. Za pátrom Opralom, s. 116.

štúdium“.⁷⁹ Pre študentov pripravoval vysokoškolské skriptá,⁸⁰ prednášal na vedeckých konferenciách, univerzitách, stal sa členom Slovenskej katolíckej akadémie vied, podporoval myšlienku založenia Nitrianskej univerzity.⁸¹ Iniciatívne organizoval prednášky popredných osobností z oblasti kresťanskej filozofie. Zháňal vhodných pedagógov, často sám vycestoval do zahraničia, aby získal dobrých prednášajúcich z radov slovenských učiteľov, ktorí žili v tom období mimo Slovenska.⁸² Ako spomína páter Juraj Dolinský: „Jeho plány boli veľké. Mal snahu vybudovať tlačiareň. Viem od neho, že sa mu podarilo získať niekoľko väčších strojov zo zahraničia, dokonca inicioval aj veci pre rozhlas a televíziu. Ako to celé dopadlo, presne neviem. Raz si predtým mnou poťažkal, že v mnohom je nepochopený či sklamaný. Povzbudzoval som ho, aby nevyšal hlavu. No nevyšlo mi to.“ Páter Jozef Oprala zomrel predčasne ako 44-ročný 5. januára 1994.

Na záver sme si nechali spomienku kňaza Šebastiána Košúta: „Jozefa Opralu som spoznal vo Varšave. S viacerými mladými priateľmi chodieval do Poľska, kontaktoval sa s náboženskými skupinami, vyhľadávali aktívne krúžky poľských skupín, kde pozorovali ich dianie, spôsob živého vyjadrovania viery, skúšali prevziať spôsob týchto skupín do skupín, ktoré sa vytvárali na Slovensku. Už v tomto čase, v týchto rokoch, spolu s ostatnými svojimi priateľmi prejavovali sa ako prieborníci Kristovi, ktorí vážne vzali odkaz Ježiša: choďte do sveta... a nielen hlásajte evanjelium, ale všímajte si, ako to robia druhí, vylepšujte spôsob rozdávania Božieho slova, lebo máme málo času a veľa čakajúcich na príchod Pána Slávy a prípravu nových svedkov. Tento jeho štýl života dalo sa všímať hlavne večer, keď som pozval na farský úrad miestnych mladých, ktorí spontánne zobúdali v sebe túžbu preukazovať vieru a nové v sebe ukryté bohatstvá ako to treba a ako nás inšpiruje k tomu Duch Svätý. A Jozko Oprala v tom vynikal.

Treba bolo vidieť ten jeho elán a spôsob vyslovovania evanjeliovej pravdy tak, že každý si v srdci povedal: ten spôsob prejavu určite zrodí nových nasledovníkov. A nemýlil som sa. Krátko pred jeho odchodom k Otcovi do nebeskej vlasti ma prišiel navštíviť do Marano Equo, v blízkosti Subiaco. Mali sme večernú Omšu. Povedal som mu: Jozko, ty budeš hovoriť, ja budem prekladať do taliančiny. A po tejto homílii som si povedal: každému, kto hovorí kázeň, ktorú treba prekladať, treba povedať: hovor ako Jozef Oprala, a síce [...] krátke vety, ktoré sa dajú rýchlo preložiť, myšlienka stručná zapadá hneď do srdca, pozorného človeka to hneď mení – aj jeho vonkajšok nielen vnútro a srdce. Každý si povie, že hovorca tou pravdou žije. Mohli by sme takto sprítomniť ďalšie udalosti a každý krok jeho života, ale táto ukážka nám dá istotu, že život bral vážne. Keď mu Pán povedal: posielam ťa na túto zem [...] ty, Jozko si povedal: Idem, Pane, a ťa nesklamem. Toho je schopný dosvedčiť každý, kto bol s ním.“⁸³

Zuzana Luprichová • Memories to Father Jozef Oprala

Jozef Oprala, the Catholic priest and Jesuit, used to coordinate the preparation, printing and distribution of both periodical and non-periodical samizdats in the region of Upper Nitra. Since 1978 he worked as a parish administrator in Veľké Bielice. Together with his close associates he published different brochures, catechetical guidebooks, but also more extensive publications used at meetings of family associations, youth, or as aids when studying theology and philosophy. As for periodical samizdat is concerned, he contributed to several volumes of journals *Orientácia*, *Náboženstvo a súčasnosť*, *Bratislavské listy*, *Rodinné spoločenstvo*, *Serafínsky svet* and *Una sancta catholica*. Samizdats were printed not only at the parsonage in Veľké Bielice, but also in the clandestine printing workshop in Marián Okkel's house. In 1990, after the Gentle Revolution, he started to work with the Faculty of Education in Nitra. In 1992 he initiated the establishment of the Department of Ethics and Social Sciences, and he became its first head. His enormous plans were stopped by his early death. He died on 5 January 1994 at the age of 44. In this contribution, his fellow associates, classmates, colleagues, and friend remember Father Oprala SJ.

PhDr. Zuzana Luprichová (1977)

Absolventka histórie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje v Slovenskom národnom múzeu – Historickom múzeu na Oddelení novších dejín ako kurátorka a ako kustódka spravuje zbierku papierových predmetov.

Kontakt: zuzana.luprichova@snm.sk

79 LUPRICHOVÁ, Z. Pozhasínané svetlá na fare, rýchlo a v tichosti, s. 102.

80 Skriptá: OPRALA, Jozef. *Vybrané kapitoly z kresťanskej etiky*. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre, 1992, 58 s., ďalšie skriptá *Úvod do štúdia etiky* kvôli predčasnej smrti už nedokončil.

81 V roku 1992 na krátky čas tvorila Pedagogická fakulta spolu s Vysokou školou poľnohospodárskou Nitriansku univerzitu. Ešte v roku 1992 sa opäť osamostatnila a vznikla Vysoká škola pedagogická (1992 – 1996), z ktorej sa v roku 1996 stala Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

82 DIATKA, Cyril. *Etika vo svetle pravdy*. In: KONDRLA, P., ed. *Etika vo svetle pravdy. Zborník z odborného seminára*, s. 19.

83 OA Z. Luprichovej. Elektronická korešpondencia so Šebastiánom Košútom zo 17. 9. 2020.

ŠTEFAN KYSEĽ. POHRANIČNÍK „TELOM AJ DUŠOU“

VLADIMÍR PALKO

Takmer tridsať rokov pôsobil Štefan Kyseľ v pohraničných zložkách ministerstva vnútra, Ministerstva národnej obrany a Federálneho ministerstva vnútra, z toho posledných osemnásť rokov ako spravodajský dôstojník troch spravodajských útvarov 11. brigády Pohraničnej stráže. V období rokov 1971 – 1973 v spravodajskej skupine Malacky, do decembra 1975 v spravodajskej skupine Bratislava a do roku 1989 v spravodajskej skupine Komárno, z toho posledných desať rokov ako jej náčelník.

Spravodajské skupiny a im nadriadené spravodajské oddelenie 11. brigády Pohraničnej stráže (PS) zabezpečovali od roku 1951 kontrarozvednú ochranu štátnej hranice na úsekoch pohraničných praporov Malacky, Bratislava, Stupava (1951 – 14. január 1964), Petržalka (1. november 1979 – 31. december 1989) a Komárno (v období od 1. máj 1954 – 14. január 1964 bola spravodajská skupina vyčlenená v podobe 25. samostatného dunajského práporu z 11. brigády PS). Úlohy spravodajských skupín 11. brigády súviseli s osobami plánujúcimi útek do zahraničia, o ktorých získavali informácie prostredníctvom agentúrnej siete v pohraničí, či pomocou pracovných postupov zadefinovaných v tajných podzá-

konných normách, ktorými sa riadila aj Štátna bezpečnosť (ŠtB). V prípade, že sa informácia o pripravovanom úteku vyhodnotila ako reálna, využívali príslušníci spravodajských skupín preventívne a rozkladné opatrenia, vrátane odobratia cestovných dokladov, či prokurátorských výstrah.

Štefan Kyseľ sa narodil 16. júna 1939 v obci Ožďany, okres Rimavská Sobota do robotníckej rodiny. Piatu triedu meštianskej školy ukončil v roku 1953 a do roku 1955 absolvoval dvojročnú Vyššiu priemyselnú školu Klementa Gottwalda v Lučenci. V septembri 1955 brigádoval v Jednotnom roľníckom družstve (JRD) v Ožďanoch a od októbra 1955 do júla 1957 pracoval ako účtovník v národnom podniku Banskobystrický

obchod s ovocím a zeleninou v Rimavskej Sobote. Do 31. mája 1959 pôsobil ako majster v Ipeľských tehelniach, závod Filakovo, a následne ešte tri mesiace ako robotník v JRD v Ožďanoch. S manželkou Ruženou sa zosobášili v roku 1964 a narodili sa im dve dcéry. Členom Československého zväzu mládeže (ČSM) bol od 16. septembra 1954 a členom Komunistickej strany Československa od 4. júna 1966. Od 15. augusta do 30. novembra 1959 absolvoval základnú vojenskú službu vo výcvikovom stredisku (Svätá) Barbora pri Jáchymove a následne bol do konca júna 1960 poslucháčom vojenského učilišťa vo Vansdorfe. Vojenské vzdelanie vo vojenskom učilišti Pohraničnej a Vnútornej stráže Bruntál pred

Tab. č. 1

Priebeh služby Štefana Kyseľa v Pohraničnej strážii

1. 7. 1962 – 30. 9. 1962	veliteľ 1. čaty 4. roty výcvikového strediska 2. brigády VS-MV
1. 10. 1962 – 15. 12. 1963	veliteľ 3. čaty 1. roty 2. práporu 2. brigády VS-MV
16. 12. 1963 – 31. 3. 1966	veliteľ 2. čaty 2. pohraničnej roty 11. pohraničnej brigády MV
1. 1. 1966	prevedený z odboru MV do oboru MNO
1. 4. 1966 – 31. 8. 1967	veliteľ 3. čaty 4. pohraničnej roty 11. pohraničnej brigády VPS, MNO
1. 9. 1967 – 31. 12. 1970	veliteľ 1. streleckej čaty 4. pohraničnej roty 11. PB VPS, MNO
1. 1. 1971 – 30. 6. 1971	dôstojník agentúrno-operatívneho oddelenia skupiny Malacky 11. PB VPS, MNO
1. 7. 1971 – 31. 7. 1973	starší dôstojník agentúrno-operatívneho oddelenia 11. PB VPS, MNO
1. 1. 1972	prevedený z rezortu MNO do rezortu FMV
1. 8. 1973 – 31. 12. 1975	starší dôstojník 2. spravodajskej skupiny Bratislava 11. PB HS PS OŠH, FMV
1. 1. 1976 – 31. 10. 1979	starší dôstojník 3. spravodajskej skupiny Komárno 11. b. PS SNP Bratislava HS PS OŠH, FMV
1. 11. 1979 – 1989	náčelník 4. spravodajskej skupiny Komárno 11. brigády PS

Štefan Kyseľ (Zdroj: A ÚPN)

nástupom do profesionálnej služby ukončil 30. júna 1962.

Na ministerstvo vnútra (MV) prijali Kyseľa 1. júla 1962. Nastúpil k 2. brigáde Vnútornej stráže ministerstva vnútra zabezpečujúcej ochranu strategických priemyselných podnikov v Prahe ako veliteľ 1. čaty 4. roty výcvikového strediska a po troch mesiacoch ako veliteľ 3. čaty 1. roty 2. práporu.

V polovici decembra 1966 Kyseľa preveli k 11. pohraničnej brigáde MV do funkcie veliteľa 2. čaty 2. pohraničnej roty Dlhé Lúky, v septembri 1967 nastúpil v rámci 11. brigády ako veliteľ 1. streleckej čaty 4. pohraničnej roty Suchohrad, kde pôsobil až do konca decembra 1970.

Kariéru spravodajského dôstojníka odštartoval Štefan Kyseľ v agentúrno-operatívnom oddelení skupiny Malacky 1. januára 1971. Prostredie pohraničia na Záhorí už pomerne dôverne poznal z predošlej služby. Po šiestich mesiacoch sa nechal preveliť do agentúrno-operatívneho oddelenia 11. brigády, kde pôsobil do 31. júla 1973 vo funkcii staršieho dôstojníka.

Od 1. augusta 1973 pôsobil v 2. spravodajskej skupine Bratislava, s ktorou sa rozlúčil 1. januára 1976 a nastúpil do 3. spravodajskej skupiny Komárno. V Komárne sa mu podaril kariérny postup do funkcie náčelníka skupiny, kde pôsobil od 1. novembra 1979 až do roku 1989.¹

POHRANIČNÍK

Začiatky vojenskej kariéry Štefana Kyseľa môžeme sledovať od roku 1959 z armádnych dokumentov. Veliteľ čaty nadporučík Pokorný charakterizoval strelca 3. roty 1. práporu Horní Slavkov po ukončení vojenskej základnej služby 30. novembra 1959 ako chápavého a svedomitého, dobre plniaceho úlohy. V politickej príprave bol ako člen ČSM hodnotený ako priemerný, avšak zapájajúci sa diskutér. V kolektíve bol obľúbený aj vďaka bystrej a veselej povahe, zvláštne záľuby nemal.

Doplnenie „Služobne politickej charakteristiky“ mladého vojaka základnej vojenskej služby ponúkol veliteľ roty Mojmir Gřešek z Poddôstojníckej

školy Vnútornej stráže MV vo Varnsdorfe v júli 1960. Potvrdil jeho priemernosť v politických témach, lepšie výsledky dosahoval v bojovej a telesnej príprave. Medzi jeho silnejšie stránky patrila gymnastika, horšie výsledky mal na prekážkovej dráhe. Primerane zvládol vystupovanie vo funkcii veliteľa družstva, vrátane vystupovania a povelovej techniky. Na rozdiel od predošlého posudku nebol v kolektíve veľmi obľúbený, mal sklony k ulievaniu, pohodlnosti a nadradovaniu sa kvôli vyššiemu veku, jediná zhoda s predošlým posudkom bola v konštatovaní jeho veselej povahy.

Základnú vojenskú službu končil Štefan Kyseľ zaradený na Vojenskom učilišti Pohraničnej a Vnútornej stráže Júliusa Fučíka v Bruntáli. Zodpovedal za materiálne vybavenie čaty, v kolektíve bol opäť obľúbený, vyčítali mu občasné detinské správanie. Celkovo bol priemerným žiakom a nedostatky v teoretickej, streleckej a politickej príprave kompenzoval talentom na manuálne práce a organizáciou zväzáckych športových podujatí. Celé dva roky bol pionierskym vedúcim a venoval sa príprave kolektívnych aktivít na úkor svojho voľného času. Šesťčlenná komisia vojenského učilišta na čele so zástupcom veliteľa útvaru Miloslavom Hartlom odporučila v júni 1962 Kyseľa zaradiť do funkcie veliteľa čaty s pripomienkou, že sa má viac venovať štúdiu a zdokonaľovaniu. Záver komisie potvrdil veliteľ vojenského učilišta Ludvík Hlavačka.²

1 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Štefana Kyseľa.

2 Ludvík Hlavačka (16. 8. 1911, Staré Město pri Uherskom Hradišti – 29. 8. 2005, Humpolec), predvojnový člen KSČ (od r. 1930), v roku 1944 po vypočúvaní gestapom odsúdený za odbojové aktivity na trest smrti vo Vratislavi. Poprava sa vyhol omilostením. Po 2. svetovej vojne vstúpil do bezpečnostných zložiek a stal sa vedúcim oblastnej spravodajskej odbočky Uherské Hradiště pri Zemskom odbore bezpečnosti. Od januára 1948 pôsobil na zemskej úradovni ŠtB v Brne a od januára 1949 sa stal krajským veliteľom ŠtB v Gottwaldove. Dňa 20. októbra 1949 bol premiestnený na útvar ZNB 9600 (Pohraničná stráž) a vymenovaný veliteľom Pohraničnej stráže. V januári 1953 bol vymenovaný náčelníkom Hlavnej správy PS a vo februári mu bola udelená hodnosť generálmajor. V roku 1954 bol na rok za trest odoslaný na Operačnú školu v ZSSR za promiskuitné správanie a nedodržovanie „socialistickej zákonnosti“. Od 1. 1. 1955 pôsobil vo funkcii námestníka ministra vnútra ČSR pre vojská MV. Vo februári 1962 sa stal náčelníkom vojenského učilišta v Bruntáli, funkciu ale nezvládol a v auguste 1963 bol premiestnený do kontrolnej skupiny 2. oddelenia I. zvláštneho odboru MV vo funkcii staršieho referenta. Od októbra 1966 bol referentom evidenčného odboru Hlavnej správy ŠtB a 31. 5. 1967 odišiel do starobného dôchodku. Zaslúžil sa veľkou mierou (navrhol a realizoval) o elektrifikáciu drôtenej zátarasu na hranici so západnými štátmi, bola známa aj jeho záľuba v mučení elektrickým prúdom, tzv. elektrické topánky boli jeho osobným vynálezom ešte z čias pôsobenia v Uherskom Hradišti. Za oba činy bol v Českej republike trestne stíhaný, po prieťahoch a následnom zhoršení zdravotného stavu bolo vyšetrovanie v roku 1998 zastavené. Pozri KALOUS, Jan. Hlavačka Ludvík. In: KALOUS, Jan a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha: ÚSTR, 2009, s. 64 – 67.

Nasledujúce hodnotenie veliteľa 2. pohraničnej rot 11. brigády PS Rosislava Kozubíka už kopírovalo Kyseľovu kariéru v tejto zložke. Začiatkom mája 1965 ho hodnotiaca komisia zložená z veliakov dôstojníkov 1. pohraničného práporu odporučila povýšiť do hodnosti nadporučíka. Ako veliteľ 2. čaty 2. pohraničnej rot Dlhé Lúky dosahoval dobré výsledky vo všetkých sledovaných parametroch. Problém mu robilo vedenie politických školení pre podriadených, ale aj v tomto smere odstránil nedostatky, za čo ho výbor Základnej organizácie ČSM navrhol prijať za kandidáta komunistickej strany. Nadriadení Kyseľa vnímali ako príliš kamarátskeho k podriadeným, keďže sa im zveroval s osobnými záležitosťami, čo neskôr vytváralo trecie plochy v otázkach autority. Bolo nutné mu pomáhať s výchovou mužstva, ktoré malo problém s vojenským vystupovaním. Pod návrh komisie sa podpísali veliteľ 11. brigády PS Ondrej Šedivý³ a veliteľ Pohraničnej a Vnútornej stráže MV Josef Švihovec. V podobnom duchu sa nieslo aj riadne hodnotenie z decembra 1965, v ktorom hodnotiaca komisia vyčítala veliteľovi rot Kozubíkovi nadhodnotenie Kyseľových veliteľsko-pedagogických schopností, pretože v jednaní s podriadenými býval buď príliš benevolentný, alebo príliš strohý.

PO ROKU 1968

Vpád vojsk Varšavskej zmluvy a neskôršia normalizácia a čistky v radoch ozbrojených zložiek boli predmetom rozsiahleho zaznamenávania názorov všetkých príslušníkov bezpečnosti, príslušníkov spravodajských zložiek PS nevynímajúc. Štefan Kyseľ sa v päťstranovom dotazníku

v máji 1970 vyjadril k svojej politickej činnosti, pomeru k Sovietskemu zväzu a jeho spojencom v období pred a po roku 1968. Kritizoval uvoľnenú politiku komunistickej strany pred augustom 1968, či mediálne útoky na bezpečnostné zložky v súvislosti s ich rôznymi vážnymi prešľapmi. Uviedol, že bol sklamaný zo straníckej politiky pred rokom 1968, pretože nedokázala odfiltrovať karieristov „ktorí to s našou spoločnosťou a našou republikou mysleli celkom inak, než si to väčšina poctivých ľudí u nás predstavovala [...]“.

Za samozrejmosť sa bralo odsúdenie výzvy 2 000 slov, organizácií K – 231, KAN a podobných iniciatív, upálenie Jana Palacha na protest proti okupácii, rovnako ako považovanie tzv. Vysočanského zjazdu Komunistickej strany Československa (KSČ) ako neplatného. Dištancoval sa od akýchkoľvek podpisových akcií proti vojskám Varšavskej zmluvy a prosovietskym politikom.

Okupáciu najprv vnímal prekvapivo, avšak neskôr pochopil, že „vstup spojeneckých vojsk na naše územie bol nutný [...] a pevne som veril, že celá záležitosť sa objasní, čo sa aj stalo“. Ako člen výboru základnej organizácie KSČ hlasoval za súhlasné uznesenie o dočasnom pobyte sovietskych vojsk na území republiky. Nový stranícky preukaz dostal už v roku 1970.⁴

V polovici roku 1969 Štefana Kyseľa povýšili do hodnosti kapitána. Hodnotenie zo strany veliteľa 4. pohraničnej rot Jána Pavelku bolo pri tejto príležitosti stručné, nezachádzalo do detailov, no najmä sa v ňom nenachádzali žiadne negatíva. S Kyseľom sa začalo počítať do funkcie veliteľa pohraničnej rot a v roku 1970 ho veliteľ

11. brigády PS vyslal do zdokonaľovacieho kurzu veliteľov pohraničných rôt pri Ženíjno-technickom učilišti (ŽTU) Holešov.

„Vyhodnocení třídně politických a morálně politických kvalit vojáka z povolání“ z roku 1970 potvrdilo Kyseľovu ochotu plniť politické očakávania komunistickej strany. Napriek „malej rozhodnosti“ v postojoch k „bratskej pomoci“ bol Štefan Kyseľ správnym kádrovým materiálom pre potreby 11. brigády. Po úraze a následnom prejavení záujmu o spravodajskú prácu nič nebránilo jeho zaradeniu do spravodajských zložiek 11. brigády.

V porovnaní so spravodajskými príslušníkmi, ktorí sa auguste 1968 proti komunistickej strane prevínili ťažšie, než len „malou rozhodnosťou“, bol aj Kyseľov následný služobný postup po prevelení do spravodajskej skupiny Malacky 1. januára 1971 rýchlejší.⁵

SPRAVODAJSKÁ KARIÉRA ŠTEFANA KYSEĽA

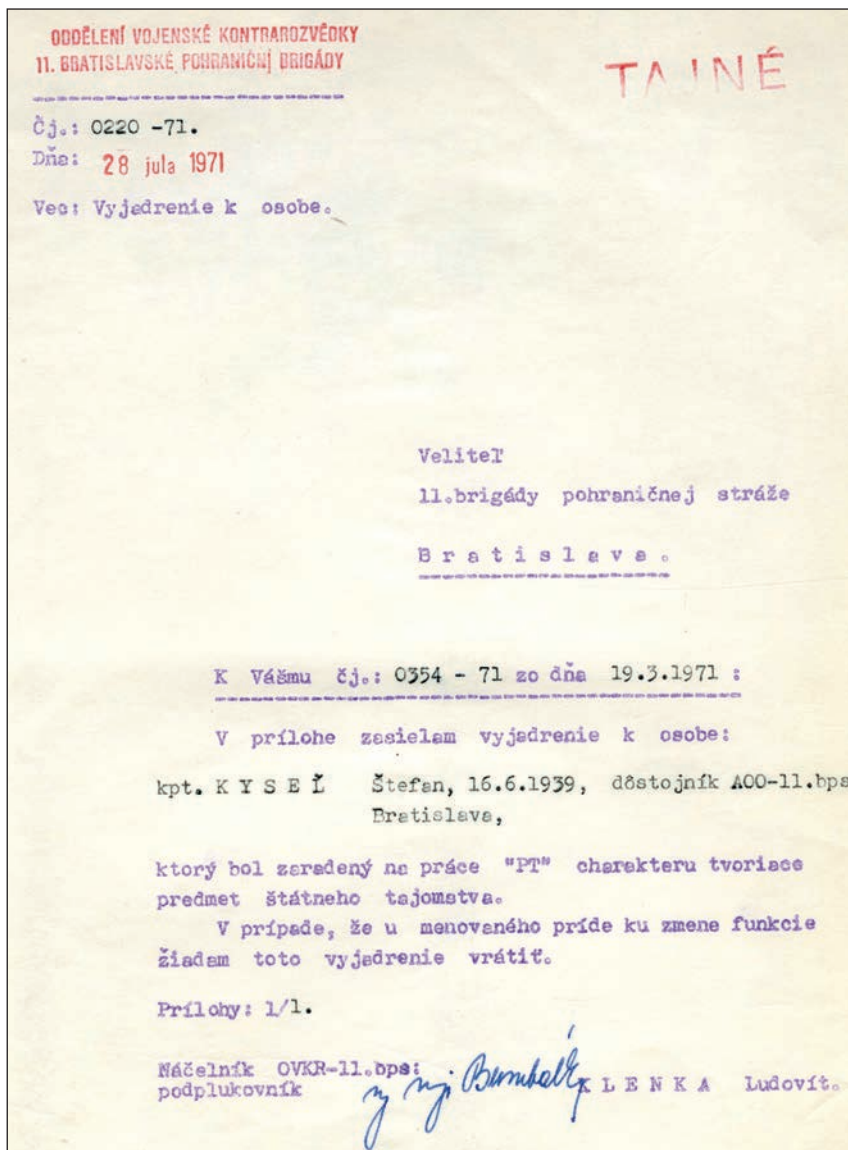
Začiatky zaradenia Štefana Kyseľa v spravodajskej zložke komentuje riadne hodnotenie náčelníkom spravodajského oddelenia 11. brigády Františkom Cudrákom⁶ z júna 1972. Po zranení ramena pri gymnastike prejavil záujem o spravodajskú prácu a aj vďaka dobrému kádrovému posudku ho od 1. januára 1971 preradili do spravodajskej skupiny Malacky a následne od 1. júla 1971 do agentúrno-operatívneho oddelenia 11. brigády. Cudrák Kyseľa opísal ako húževnatého, obetavého, so snahou čo najviac preniknúť do spravodajskej práce, ochotného intenzívne získavať prax pod vedením starších dôstojníkov. Preradenie vyžadovalo aj okamžitú

3 Ondrej Šedivý (28. 11. 1921), od 1. 7. 1962 do 22. 2. 1970 bol veliteľom 11. brigády PS. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Ondreja Šedivého.

4 A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Štefana Kyseľa.

5 A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Štefana Kyseľa.

6 František Cudrák (28. 9. 1929) bol od 1. 11. 1958 dôstojníkom spravodajského oddelenia 11. brigády, od 4. 9. 1967 jeho povereným a od 19. 8. 1971 do 30. 6. 1973 riadne vymenovaným náčelníkom. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Františka Cudráka.

Vyjadrenie vojenskej kontrarozvedky k zaradeniu Š. Kyseľa na práce obsahujúce štátne tajomstvo (Zdroj: A ÚPN)

potrebu vzdelávania prostredníctvom Páťmesačný kontrarozvedný odborný
odborných spravodajských školení. smer štátnobezpečnostného kurzu pri

strednej odbornej škole Federálneho ministerstva vnútra Felixa E. Dzeržinského vo Vínorí však ukončil až v januári 1974. Samotné štúdium zvládol veľmi dobre, z odborných predmetov a vyšetrovania bol hodnotený na výbornú, chváľtebnú dostal z predmetov kriminalistika, psychológia, marxizmus a právo. Za dobré výsledky a systematické štúdium dostal rozkazom náčelníka školy vecný dar v podobe knihy s venovaním.

V júli 1973 s Kyseľom vykonali pohovor náčelník spravodajského oddelenia František Cudrák a zástupca náčelníka 11. brigády pre veci politické Rostislav Hradil a predložili mu ponuku prevelenia do spravodajskej skupiny Komárno. Kyseľ na ponuku reflektoval a vzniesol aj požiadavku riešenia nevyhovujúcej bytovej otázky. Po prevelení do Komárna bol ochotný v prípade pridelenia bytu dočasne dochádzať aj z Bratislavy.

Do Komárna však Kyseľ odišiel až o takmer tri roky neskôr a v novembri 1973 ho na návrh Františka Cudráka veliteľ 11. brigády Bohuslav Pelán⁷ ustanovil do funkcie staršieho dôstojníka 2. spravodajskej skupiny Bratislava.

Štefana Kyseľa od 1. januára 1976 prevelili do spravodajskej skupiny Komárno do funkcie staršieho dôstojníka. Komplexné hodnotenie zástupcu veliteľa brigády pre spravodajskú činnosť a zároveň náčelníka spravodajského oddelenia Rudolfa Gašparíka⁸ z augusta 1976 uvádza, že bol zároveň vedúcim spravodajskej skupiny, ktorá nemala vymenovaného náčelníka od roku 1966, keď ukončil svoje pôsobenie Rudolf Bujna.⁹

- 7 Bohuslav Pelán (5. 11. 1933) bol veliteľom 11. brigády Pohraničnej stráže od júna 1973 do októbra 1985. Kariéru na 11. brigáde odštartoval v roku 1955 ako zástupca veliteľa 11. pohraničnej rotý a cez pozície referenta a staršieho dôstojníka bojovej prípravy prešiel v januári 1969 do funkcie zástupcu náčelníka politického oddelenia brigády. Od júna 1969 do mája 1972 bol zástupcom veliteľa 11. brigády pre veci politické. Od novembra 1985 do júna 1988 bol námestníkom ministra vnútra SSR. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Bohuslava Pelána.
- 8 Rudolf Gašparík (14. 2. 1932) bol náčelníkom spravodajského oddelenia 11. brigády od augusta 1973 do septembra 1988. Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS) Kanice, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, Osobní evidenční karta Rudolf Gašparík.
- 9 Rudolf Bujna (31. 3. 1928) pôsobil v spravodajskej skupine Komárno od 1. 6. 1952 do 1. 5. 1965 ako dôstojník (v období 15. 7. 1953 – 25. 2. 1954 ako zástupca náčelníka) a od 2. 5. 1965 do 31. 8. 1966 ako jej náčelník. Zo spravodajskej skupiny Komárno ho prevelili na Správu ŠtB Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti, oddelenie ŠtB Komárno, kde pôsobil ako referent, starší referent a v období od októbra 1977 do apríla 1980 ako jeho náčelník. Pozri A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Rudolfa Bujnu.

Jednou z podmienok pre Kyseľov ďalší služobný postup bolo aj dosiahnutie úplného stredoškolského vzdelania. Táto požiadavka sa opakovala aj v hodnotení z roku 1977 a Štefan Kyseľ napokon ukončil externé štúdium komárňanského večerného gymnázia v roku 1980, približne pol roka po vymenovaní do funkcie náčelníka spravodajskej skupiny Komárno 1. novembra 1979. V marci 1978 bol Kyseľ mimoriadne povýšený do hodnosti majora z dôvodu „výborných praktických výsledkov pri ochrane štátnej hranice“. Činnosť kpt. Kysela zásadným spôsobom ovplyvnila kvalitu spravodajského zabezpečenia čs.-maďarskej ŠH [...]. Vedenie brigády vyjadrovalo s úrovňou Kyseľovej vlastnej spravodajskej práce spokojnosť, dožadovalo sa však dôslednejšieho výchovného, odborného a ideologického vedenia podriadených Ladislava Fica¹⁰ a Ľudovíta Bartu.¹¹

Ešte v roku 1983 pri mimoriadnom povýšení do hodnosti podplukovník nemal Štefan Kyseľ žiadne politické vzdelanie, pričom absolvovanie Večernej univerzity marxizmu-leninizmu bolo pre ambiciózných dôstojníkov a veliteľov štandardom.

Napriec jeho hodnoteniami možno medzi riadkami čítať istú nechť k nie nevyhnutným formám vzdelávania, ktorú však kompenzoval obrovským nasadením vo vlastnej spravodajskej

práci, za ktorú ho jeho nadriadení neustále chválili a odmeňovali. Spomínané nasadenie sa prejavilo v roku 1985, keď prekonal vážnu zdravotnú komplikáciu. Nemocničná vojenská lekárska komisia Vojenskej nemocnice Bratislava odporučila zmeniť Kyseľovo zaradenie, obmedziť nočné služby a služobné cesty, či nadmernú fyzickú záťaž. Zo služby však Kyseľ neodišiel a veliteľom spravodajskej skupiny bol až do roku 1989.

Kvôli úplnosti informačného kurikula treba spomenúť aj vyšetrovanie Štefana Kysela Inšpekciou ministerstva vnútra kvôli obvineniu z fyzického násillia na zadržanom. Baník J. Kožušník z Příbrami v júni 1976 emigroval do Juhoslávie cez maďarsko-juhoslovenskú hranicu, ale neskôr si emigráciu rozmyslel a vrátil sa na maďarskú stranu, kde ho zadržali príslušníci maďarských pohraničných zložiek približne 7 kilometrov od hranice. Štefana Kysela poslali prešetriť okolnosti prekročenia slovensko-maďarskej hranice Kožušníkom. Vedomosti o spôsoboch prekonávania hranice mali zásadný vplyv na vylepšovaní opatrení, zabráňujúcich utečencom v dokonaní ich plánov. Kožušník však s Kyseľom nespolupracoval podľa jeho predstáv a podľa uznesenia Inšpekcie ministerstva vnútra vypovedal skresľujúco a vyhýbavo. Pri jednej z otázok mal v rozčúlení vyskočiť

z kresla a Štefan Kyseľ ho mal „uchope-
ním za odev a miernym tlakom“ prinútiť, aby si opäť sadol, bez akéhokoľvek ďalšieho neadekvátneho násillia. Vyšet-
rovateľ Ladislav Krejčí po prešetrení oznámenie odložil, konštatoval nese-
rióznosť J. Kožušníka a pre použitie fyzického násillia, keďže samotné spá-
chanie trestného činu opustenia repub-
liky už bolo dokázané, nevidel u Kysela motív: „Je tedy nepravděpodobné, že by
při zjišťování způsobu překonání hrani-
ce bylo ze strany příslušníků PS fyzické-
ho násillí použito, neboť toto není pod-
statné pro trestní řízení.“¹²

DÔSTOJNÍK AGENTÚRNO- OPERATÍVNEHO ODDELENIA, SKUPINA MALACKY

Z Kyseľovho polročného pôsobenia v spravodajskej skupine Malacky sa nezachoval žiaden agentúrny záznam, či už o získaní tajného spolupracovníka alebo dôverníka, alebo o rozpracovaní signálu, prípadne založení spisu preverovanej osoby.¹³ Z neskoršieho obdobia sú však čísla zachovanej zväzkovej agendy vedenej Kyseľom pomerne impozantné. Riadil 24 agentov¹⁴ a jedného informátora,¹⁵ neúspešne sa pokúšal získať pre spoluprácu šiestich kandidátov tajnej spolupráce¹⁶ a informácie získaval od 38 dôverníkov.¹⁷ Podieľal sa na „realizácii“ osôb registrovaných v tridsiatich piatich zväzkoch

10 Ladislav Fic (8. 4. 1949) pôsobil v období rokov 1979 – 1984 v spravodajskej skupine Komárno, následne slúžil až do roku 1989 v spravodajskej skupine Bratislava 11. brigády. Bližšie pozri A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Ladislava Fica.

11 Ľudovít Barta (2. 1. 1951) slúžil ako dôstojník spravodajskej skupiny Komárno od októbra 1976 do júla 1987. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Ľudovíta Bartu.

12 A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Štefana Kysela.

13 Spis preverovanej osoby zavádzali spravodajcovia s cieľom zhromažďovať písomnosti previerkového charakteru na osoby z hľadiska ich využiteľnosti alebo nebezpečnosti. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>

14 Vo zväzku agenta sa zhromažďovali dokumenty o osobe agenta a informácie, ktoré podával. Agent bol tajným spolupracovníkom plniacim úlohy pri odhaľovaní, rozpracovaní a dokumentovaní protištátnej trestnej činnosti a úlohy zabráňujúce takejto činnosti. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>

15 V zväzku informátora sa zhromažďovali dokumenty o jeho osobe a informácie, ktoré podával. Informátor bol do roku 1972 tajným spolupracovníkom podávajúcim informácie o nepriateľských skutočnostiach zo svojho okolia. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>

16 V spise kandidáta tajnej spolupráce sa zhromažďovali previerkové informácie o osobe, ktorá mala byť získaná na tajnú spoluprácu. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>

17 V spise dôverníka sa zhromažďovali informácie, ktoré pomáhali plniť spravodajským dôstojníkom previerkové, pomocné a orientačné úlohy v súvislosti s odhaľovaním alebo objasňovaním protištátnej činnosti. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>

11. brigáda Pohraničnej stráže Slovenského národného povstania
vymenená Radom práce
(čestný diverzant SNB alebo vojak MV podľa výkazu, alebo na vymenení)

Po vyplnení tajné

NÁVRH NA VYZNAMENÁNÍ

Medaila "Za zásluhy o obranu vlasti"
(název navrhaného vyznamenaní)

129250

Hodnosť, meno a priezvisko Major K Y S E Ľ Štefan	Datum a miesto narodenia 16.6.1939 - Ožďany
Funkcia Náčelník 4. spravodajskej skupiny Komárno	V KSC od: 13.1.1966. V SNB od: 1.7.1962
Dĺžka služobného pomeru príslušníka SNB, vojáka z povolania vojak MV alebo ČSLA, príslušníka SNV po 5.5.1945, vrátane služby v odbojových jednotkách člní celkom ke dni propagácie vyznamenaní: 17 a pol roka	
Dosud propáčené vyznamenaní Medaila "Za službu vlasti" 1974 CC "Za obranu hraníc ČSSR" II. st. 1975	

Odôvodnení uvedeného návrhu na vyznamenaní:

Major Štefan K y s e ľ je triedne uvedomelý a politicky vyspelý dôstojník PS. Ako člen KSČ zabezpečuje plnenie záverov XV. zjazdu KSČ, politiku a vedúcu úlohu KSČ v podmienkach svojho pracoviska. V MLP dosahuje trvale veľmi dobrých výsledkov. Presadzuje zásady proletárskeho internacionalizmu a socialistického vlastenectva. Vo vnútropolitickú situáciu sa vie správne orientovať a prijímať správne závery pre svoju prácu. V krízovom období nevyvíjal žiadnu závažnú činnosť, za ktorú by musel byť stranícky alebo služobne riešený. Stranícka legitímácia mu bola vymenená.

Po odbornej stránke je veľmi dobre pripravený pre zastávanie svojej funkcie. Má bohaté praktické skúsenosti zo spravodajskej práce, ktorú plne využíva vo svojej práci a pri výchove a príprave svojich podriadených. Uložené úlohy a svoje funkčné povinnosti plní zodpovedne. V plni úloh je vzorom pre svojich podriadených. Má veľmi dobré organizátorské a riadiace schopnosti. Vo výkone služby dosahuje trvale veľmi dobrých až výborných výsledkov.

Po morálnej stránke nemá návad. Dodržiava zásady socialistického morálky. V jednaní s ľuďmi vystupuje čestne a otvorene. K nedostatkom je kritický a ochotne prijíma oprávnenú kritiku k svojej osobe, z ktorej si vie zobrať poučenie pre svoju prácu.

MV č. 34. 25

Pokračovanie z prvej strany

Vzhľadom k jeho kladným politickým, odborným a morálnym vlastnostiam, za dlhoročnú obetavú prácu u Pohraničnej stráže navrhujem menovanému udeliť medailu "Za zásluhy o obranu vlasti".

veliteľ 11. brigády Pohr. stráže
plk. Bohuslav P o l g á r

Datum: 20. decembra 1979.

Podpis-náčelník 4. skupiny diverzant SNB
nám. vojak MV:

Stanovisko príslušného straníckeho orgánu: Návrh bol projednaný na polit. oddel. brigády so stanoviskom návrh kladne realizovať. Náčelník polit. oddelenia plk. Rostislav Hradil.	Podpis pracovníka, ktorý dáje overiť:
Doporučení alebo stanovisko príslušného náčelníka (veliteľa) útvaru s kádrovou právomocí: (uveďte vždy datum, funkciu, meno náčelníka a jeho podpis)	
Po projednaní v politické správe PS a ve vojenskej reďe HS PS OSH propáčení medailu doporučuji.	
Náčelník hlavnej správy PS OSH FMV generálporučík ing. František ŠADK	
Stanovisko vedení príslušného ministerstva vnútra:	

Rozkazom prezidenta republiky č. 057/1980
ze dne 18.3.1980 - vyznamenaný: Ka zásluhy o obranu vlasti...
medaila, ktorú k zásluhy o obranu vlasti...
(název vyznamenaní)

Návrh na vyznamenanie a udelenie medaily „Za zásluhu o obranu vlasti“ z roku 1979 (Zdroj: A ÚPN)

a jeho meno figuruje vo zväzkoch štyroch konšpiračných a prepožičaných bytov,¹⁸ ktoré získal pre potreby spravodajcov 11. brigády PS on sám.

STARŠÍ DÔSTOJNÍK AGENTÚRNO-OPERATÍVNEHO ODDELENIA 11. BRIGÁDY

Z obdobia od 1. júla 1971 do 31. júla 1973, keď Štefan Kyseľ slúžil vo funkcii staršieho dôstojníka v agentúrno-operatívnom oddelení 11. brigády, sa zachoval iba jeden prípad previerky signálu,¹⁹

ktorý vyšetroval. Vo februári 1972 žiadal o evidenciu Imricha Horvátha z pohraničnej obce Rusovce ako operatívny styk k zväzku previerky signálu vedeného na Júliusa Polgára (zväzok s registračným číslom 11 435 sa nezachoval). I. Horváth sa spolu s J. Polgárom neúspešne pokúsil o útek do Rakúska v priestore Rusoviec. V decembri 1975, už po Kyseľovom odchode z agentúrno-operatívneho oddelenia, bol na Horvátha založený spis preverovanej osoby s krycím názvom „PRIŽIVNÍK“, v ktorom sa zachovala aj

vyššie spomínaná žiadosť o Horváthovu evidenciu do Polgárovho zväzku previerky signálu. Horvátha preverovali, či sa nepripravuje na útek z republiky, a dôstojník Juraj Jaško²⁰ z bratislavskej spravodajskej skupiny použil na jeho sledovanie agentov „TUNTO“ (Martin Bruncvik), „ALFRÉD“ (Jaroslav Majda) a dôverníkov „RUŽA“²¹ a „LAJO“, ku ktorému sa v texte ešte viackrát dostaneme. Výsledkom bolo konštatovanie, že J. Polgár sa odsťahoval z pásma operatívnej činnosti a I. Horváth

- 18 Zväzok konšpiračného bytu spravodajcovia viedli na byt alebo miestnosť získanú a spravovanú štátnobezpečnostnými operatívnymi útvarmi a slúžil na ich konšpiratívne schôdzky so spolupracovníkmi. Zväzok držiteľa prepožičaného bytu bol vedený na tajného spolupracovníka prepožičiavajúceho byt operatívnym útvarom na rovnaký účel. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>
- 19 Signálny zväzok bol vedený na osoby podozrivé z trestnej činnosti a mal podozrenie potvrdiť, alebo vyvrátiť. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/vysvetlivky-k-registracnym-protokolom/>
- 20 Juraj Jaško (24. 6. 1952) pôsobil ako dôstojník spravodajskeho oddelenia 11. brigády PS od 1. 10. 1974 do 31. 12. 1975 a od 1. 7. 1982 do 31. 12. 1989. Medzitým slúžil od 1. 9. 1976 do 30. 10. 1979 v spravodajskej skupine Bratislava a od 1. 11. 1979 do 30. 6. 1982 v spravodajskej skupine Petržalka. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Juraja Jaška.
- 21 Jedinou dôverníčkou evidovanou PS – útvarom Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „RUŽA“ bola R. Littvová.

vedie „usporiadaný život a nejaví záujem o opustenie republiky“. Zväzok „PRÍŽIVNÍK“ Jaško uzatvoril v októbri 1979.²²

Pod krycím menom „LAJO“ bol evidovaný brat I. Horvátha Rudolf. Toho získal ešte v decembri 1974 na spoluprácu práve Štefan Kyseľ ako agenta spravodajskej skupiny Bratislava. K preklasifikovaniu z agenta na dôverníka došlo v roku 1978 kvôli zdravotnému stavu spolupracovníka, so spravodajcami 11. brigády však kooptoval ako dôverník až do roku 1986. K jeho osobe sa taktiež ešte vrátíme.²³

STARŠÍ DÔSTOJNÍK

2. SPRAVODAJSKÉJ SKUPINY BRATISLAVA

Pravdepodobne prvým získaným Kyseľovým „bratislavským“ agentom bol Matej Škodler, vodič Dopravného podniku Mesta Bratislavy pod krycím menom „SLOVAN“. Býval v pohraničnej obci Jarovce a šoféroval autobusové linky do ďalších prihraničných častí Bratislavy – Devínskej Novej Vsi a Čunova. Škodlera zamerali na získavanie poznatkov k miestnej mládeži, neznámym osobám a emigrantom s kontaktmi na Slovensku – J. Haasza, Š. Wolfa, F. Bognára a K. Peeka.

Škodler mal tiež sledovať kolegov v dopravnom podniku a styky občanov Jaroviec s vízovými cudzincami. Od júna 1974 o apríla 1977 podal spravodajcom 30 agentúrnych správ o preverovaných a záujmových osobách, avšak bez trestnoprávneho postihu. V roku 1976 prestal javiť záujem o spoluprácu, vyhovárať sa na časovú zaneprázdnenosť a nedostavoval sa na dohovorené schôdzky. Prestal plniť úlohy, čo bolo dôvodom pre ukončenie spolupráce.²⁴

„ORGANIZÁTOR“

Dňa 6. augusta 1974 založil Štefan Kyseľ pátrací zväzok na neznámu osobu, ktorá

11. POHRANIČNÍ BRIGÁDA
spravodajské oddelení
Součást — odbor — oddělení

BRUNCVIK Martin
(název skupiny, objektu nebo trest. činu)

ŤUNTO
Heslo — krycí jméno

Druh svazku	Číslo
AGENT	10762

Seznam operativních pracovníků, kteří se spolupracovníkem pracovali, nebo případ rozpracovávali

Poř. číslo	Název útvaru, funkce, hodnost, jméno, příjmení operativního pracovníka	Od	Do	Podpis operativního pracovníka
1	PS-úřad 54617, starší důstojník 20 Lp. KYSEĽ Štefan	1-8 AUG 1974		[podpis]

Díl číslo _____

Agent Martin Bruncvik, krycie meno „ŤUNTO“ (Zdroj: A ÚPN)

14. júla 1974 približne o pol deviatej večer prekročila hranicu smerom do Rakúska. Utečenec sa k hranici priblížil po poľnej ceste vedúcej z Petržalky a v smere postupu našli príslušníci pohraničnej stráže plátennú tašku s chlebom a dvoma konzervami. Na chodníku sa

nachádzala vysypaná paprika za účelom zabráneniu stopovania služobnými psami. Pohraničná stráž vyhodnotila, že „narušiteľom“ bol občan Československa, ale nepodarilo sa zistiť nič bližšie.

Ďalšie vyšetrovanie už o niekoľko týždňov ukázalo na Jána Trnkocziho

22 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR), archívne číslo (ďalej a. č.) 44 513.

23 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A), a. č. 50 049.

24 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 42 472.

z Tešedíkova, s ktorým sa na útek pripravovali jeho kamaráti J. Horváth, František Ružička, Henrich Kmeťo a Vojtech Baláži, ktorí nakoniec neutiekli. Informácie o možnosti prekročenia hranice im mal poskytnúť v decembri 1973 bývalý príslušník pohraničnej stráže I. Berkeš, ktorý v tom čase absolvoval základnú vojenskú službu v pohraničnom útvere 5947 Bratislava – Jarovce. Štefan Kyseľ zadokumentoval pátrací zväzok na Trnkocziho pod krycím názvom „ORGANIZÁTOR“ (august 1974 – marec 1975).

Zväzky založil aj na ďalšie osoby: signálny pod krycím menom „ŠPEKULANT“ na J. Horvátha, a spisy preverovaných osôb na F. Ružičku („VANDROVNÍK“, október 1974 – marec 1975), V. Balážiho („VEDÚCI“, október 1974 – marec 1975) a bývalého pohraničníka I. Berkeša („ČIAŠNÍK“, október 1974 – marec 1975). Kyseľ v nich zaznamenával prípravu Balážiho, Horvátha a Ružičku na útek do Rakúska po návšteve Berkeša. Na Kmeťu osobitný spis zatiaľ nezaložil. Mladíci sa dohodli, že uskutočnia útek začiatkom januára 1974, avšak všetci si to rozmysleli. V júli potom utiekol Trnkoczi sám.

Kyseľovo pátranie bolo úspešné a v marci 1975 ukončil signálny zväzok „ORGANIZÁTOR“ s odôvodnením „že v priebehu rozpracovania sa podarilo ustanoviť neznámeho pachateľa, ako aj ďalšie osoby, proti týmto bolo zahájené trestné stíhanie a boli odsúdené“.²⁵ Baláži, Ružička a H. Kmeťo boli vypočutí a po upustení od príprav „realizovaní“ preventívno-výchovným opatrením formou prokurátorského pohovoru. Ich spisy uzavrel Kyseľ koncom februára 1975.²⁶

Jediným odsúdeným za napomáhanie J. Trnkoczimu k úteku bol nakoniec iba I. Berkeš. Ten mal podľa vyšetrovateľa ŠtB porušiť služobné tajomstvo

367

**Hlavní správa Pohraniční stráž
a ochrany státních hranic**

T A J N Ě
Výtisk čis.: 1
Počet listů: 1

Čj.: OSH - 08058/75

15.července 1975

Z N A L E C K Ý P O S U D E K

z oboru ochrany utajovaných skutečností vojenského charakteru ve věci obviněného I. B e r k e š , nar. [redacted] který vykonával vojenskou základní službu u PS-útvary 5947 Bratislava - Jarovce.

Odbor vyšetřování Státní bezpečnosti KS ZNB Bratislava, žádá svým čís.jednací: VS-ČVS-0503/1974 ze dne 10.7.1975 o vypracování znaleckého posudku z oboru ochrany utajovaných skutečností vojenského charakteru ve věci obviněného I. B E R K E Š , které vyzradil nepovolané osobě.

K posouzení byl předložen vyšetřující spis VS-ČVS-503/1974 obviněného strana 1 - 36.

Posouzeno má být :

- zda údaje, které uvedl I. B E R K E Š nepovolané osobě, tvoří předmět služebního tajemství.

V y h o d n o c e n í :

Protokol o výpovědi obviněného a svědků, obsahuje část utajovaných údajů, které I. B E R K E Š získal při výkonu základní služby u Pohraniční stráž ze služby k ochraně státních hranic v úseku PS-útvary Bratislava-Jarovce.

Předané údaje o zabezpečení státní hranice nepovolané osobě, jsou dílčího charakteru a odpovídají skutečnosti. Tím došlo k porušení zásad ochrany utajovaných skutečností v oboru působnosti ministerstva vnitra, které ve svém souhrnu tvoří předmět služebního tajemství.

Z á v ě r :

Údaje vyzrazené nepovolané osobě je nutno z hlediska zabezpečení celkové ochrany státních hranic ČSSR přísně utajovat. Podle protokolu o výpovědi lze hodnotit jen údaje vyzrazené, které jsou z přímého a konkrétního zabezpečení státních hranic. Uvedené údaje, o signalizaci a technickém zabezpečení v systému ochrany státních hranic, jsou dílčího charakteru a svým obsahem ohrožují služební tajemství.

Závažnost posuzovaných údajů spočívá v nebezpečí využití daných informací ve prospěch nepovolané osoby k uskutečnění beztržného narušení státní hranice v úseku PS-útvary 5947 Bratislava a ve svém souhrnu tvoří předmět s l u ž e h o t a j e m s t v í - " T A J N Ě " .

Údaje byly posuzovány podle Nařízení ministra vnitra ČSSR čís.52, ze dne 31.12.1971, článek 10, odstavec 1., 2. a 4.

Posudek zpracoval:

pplk. Jaroslav H o m o l k a

Znalecký posudek z problematiky ochrany utajovaných skutečností vojenského charakteru k případu obviněného I. Berkeša (Zdroj: A ÚPN)

prezradením žienjino-technického zabezpečenia štátnej hranice a v októbri 1974 navrhol väzobné stíhanie Berkeša. Bratislavský krajský prokurátor Mikuláš Peleš však rozhodol o jeho stíhaní na slobode. Mestský súd v Bratislave uznal Berkeša vinným, Krajský súd však v júni 1975 poslal vec okresnému prokurátorovi na došetrenie. Berkeš sa totiž bránil, že kamarátov sa snažil zveličeným

popisom zabezpečenia hranice odstrániť. Sudca Jozef Hamšík v odôvodnení argumentoval, že niektoré zabezpečovacie prostriedky hranice je možné vidieť bežným pohľadom, preto nemôžu tvoriť predmet služobného tajomstva. Navrhol pribrať do konania znalca z obranného spravodajstva, „ktorého úlohou bude posúdiť, či vôbec bol spáchaný žalovaný trestný čin“.²⁷

25 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 1 268.

26 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 1 280 a 1 291.

27 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V), a. č. 11 080.

z PS-útvaru České Budějovice spolu so Z. Malým, za čo bol odsúdený na trest odňatia slobody po dobu piatich mesiacov (pravdepodobne podmienene). To ale nestačilo a Kmeťo začal v roku 1975 organizovať ďalší útek so skupinou mladých ľudí, za čo si vyslúžil väzenie. Previerku signálu v zväzku s krycím menom „MLADÍK“³⁰ (máj 1975 – október 1975) vykonával nadporučík Jozef Bronič z Oddelenia ŠtB Nitra. Vyšetrovací spis však neuvádza, na aký trest bol odsúdený, končí záznamom vyšetrovateľa ŠtB zo septembra 1975 o skončení trestného stíhania a postúpení Krajskej prokuratúry v Bratislave s návrhom na trestné stíhanie.³¹

TAJNÝ SPOLUPRACOVNÍK „LAJO“

Od roku 1974 sa pripravoval na útek Jozef Petřek, tranzitér Československých dráh z Rusoviec. K úmyslu sa priznal a v roku 1975 ho spravodajskí dôstojníci „realizovali“ preventívne výchovnými opatreniami. Po Kyseľovom odchode do Komárna mu v roku 1981 odobrali cestovný pas, pretože chcel vycestovať do Rakúska. O rok neskôr sa oženil a v roku 1983 sa aj s rodinou odsťahoval do Plaveckého Štvrtka. Ani tu neunikol pozornosti spravodajcov, Petřekovu kontrolu a dokumentáciu v spise preverovanej

osoby s krycím menom „STANICA“ (apríl 1975 – december 1986) prevzal Pavol Turánek³² zo spravodajskej skupiny Malacky až do roku 1986, keď pomínuli dôvody vedenia spisu. Petřeka v priebehu času kontrolovala rozsiahla osemčlenná agentúrna sieť, okrem iného aj tajný spolupracovník „LAJO“. Pod týmto krycím menom evidoval Štefan Kyseľ a neskôr ďalší bratislavskí spravodajskí dôstojníci agenta Rudolfa Horvátha z Rusoviec, zamestnaného v Matadore Petržalka. Horváth so spravodajcami spolupracoval od decembra 1974 do augusta 1978 ako agent, neskôr po vážnom pracovnom úraze ako dôverník. Okrem informácií k Petřekovi dostával úlohy k osobám Jozef Gustiniak (spis preverovanej osoby „LETEC“, december 1975 – júl 1978), R. Cserge, A. Varga, V. Hodúr, či Š. Valerianovits. Spravodajcom podal poznatky o stretnutiach A. Klempu a J. Palesicha s vízovými cudzincami, či o tzv. kriminálne závadových osobách Š. Baloghovi a J. Oroszovi.³³

V roku 1984 Horváth pre spravodajcov 11. brigády preveroval aj právničku Evu Stredanskú z Rusoviec (signálny zväzok „KANADA“, jún 1984 – december 1984), ktorú anonym udal, že plánuje emigrovať počas plánovanej návštevy starého otca J. Petřeka v Kanade. V deň odletu z pražskej Ružyne

jej pracovníci Oddelenia pasovej kontroly nedovolili nastúpiť na palubu lietadla smerujúceho do Amsterdamu a eskortovali ju do miesta bydliska. V záverečnej hodnotiacej správe v decembri 1984 sa dôstojník Stanislav Klobučník³⁴ vyjadril, že v priebehu rozpracovania sice neboli získané konkrétne dôkazy o Stredanskej príprave na útek, ale doklady nájdené pri prehliadke jej batožiny na letisku Ružyně tomu nasvedčovali.³⁵

Horváth pre potreby Štefana Kyseľa kontroloval hodnovernosť správ agenta Martina Bruncvika („TUNTO“), a naopak, kontrolu Horvátha vykonával Bruncvik. Nebol jediný, spravodajská skupina Bratislava kontrolovala Rudolfa Horvátha aj prostredníctvom agenta Jána Bankoviča („ALEXANDER“) a dôverníkov „FRIDO“³⁶ a „RUŽA“.³⁷ S Horváthom sa riadiaci dôstojníci stretávali v konšpiračnom byte „ZÁHRADA“³⁸ a prepožičanom byte „HRÁDZA“.³⁹ Za obdobie spolupráce podal dohromady 37 správ, ktoré sice neviedli k žiadnemu trestnému stíhaniu, ale vďaka nim boli 11. brigádou prijaté ďalšie opatrenia „vylepšujúce“ ochranu štátnej hranice. Stanislav Klobučník spoluprácu s Horváthom ukončil kvôli nadmernému požívaniu alkoholických nápojov v júli 1986.⁴⁰

30 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 11 235.

31 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 597.

32 Pavol Turánek (16. 6. 1952) pôsobil ako dôstojník spravodajskej skupiny Malacky od 1. 2. 1972 do 31. 12. 1989. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Pavla Turánka.

33 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 50 049 a 95 350.

34 Stanislav Klobučník (11. 4. 1953) pôsobil ako dôstojník spravodajskej skupiny Komárno od 1. 12. 1974 do 30. 4. 1975 a od 1. 5. 1975 do 30. 9. 1988 ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS. Od 1. 10. 1988 do 31. 12. 1989 slúžil vo funkcii náčelníka spravodajskej skupiny Petržalka. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Stanislava Klobučníka.

35 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 72 502.

36 Jediným dôverníkom evidovaným PS-útvarom Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „FRIDO“ bol Fridrich Štefek.

37 Jedinou dôverníčkou evidovanou PS-útvarom Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „RUŽA“ bola Ružena Littvová.

38 Konšpiračný byt bol v skutočnosti mobilnou obývacou bunkou umiestnenou v lese medzi obcami Rusovce a Čunovo v okolí vodného zdroja na pozemku Lesného závodu Bratislava, nazývaného Ostrovné lúčky. Prevádzkovali ho od februára 1976 do septembra 1978, zrušený bol kvôli podozreniu z dekonspirácie, keďže sa oň zaujímali miestni príslušníci Verejnej bezpečnosti, lesník a vedúci reštaurácie v Rusovciach. Ten pred dôstojníkom Jaškom vyslovil narážku, či bunku spolu s agentom Martinom Bruncvikom („TUNTO“) nevyužívali na súkromné účely. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 50 438.

39 Jediným tajným spolupracovníkom – držiteľom prepožičaného bytu evidovaným PS – útvarom Bratislava v relevantnom období pod krycím menom „HRÁDZA“ bol Pavol Čech (1926).

40 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 50 049 a 95 350.

**PETRŽALKA – JAROVCE –
RUSOVCE – ČUNOVO**

Tesne po prevelení do spravodajskej skupiny Komárno uzatváral Štefan Kyseľ zväzok agenta Štefana Hegyiho s krycím menom „IVAN“. Robotník živočíšnej výroby a inseminátor na štátnom majetku v Rusovciach sa vo svojom zamestnaní pohyboval na pracoviskách od Rusoviec cez Janíkov dvor až po Kapitúlský dvor v Petržalke, preto bol ideálnou osobou na sledovanie pohybu podozrivých osôb v okolí štátnej hranice. Bližšie poznatky sa mal pokúsiť získať k J. Véghovi kvôli potvrdeniu, alebo vylúčeniu podozrenia, že pomáha pri prevádzkačstve. Spolupráca bola ukončená po autohavárii spolupracovníka v roku 1975.⁴¹

Pohraničnú oblasť na osi Petržalka – Jarovce – Rusovce – Čunovo sa snažili bratislavskí spravodajcovia agentúrne pokryť čo najdôslednejšie. Štefan Kyseľ figuroval aj pri získaní agenta Jaroslava Majdu („ALFRÉD“, august 1972 – jún 1983),⁴² traktoristu na štátnom majetku v petržalskom Janíkovom Dvore, agenta Františka Bodiča („MATEJ“, november

1974 – august 1976),⁴³ traktoristu JRD Čunovo a ďalších. Bodiča kontrolovali Kyseľovi agenti Martin Bruncvik („ĽUNTO“, august 1972 – apríl 1979)⁴⁴ a Matej Bartolich („VIKTOR“, august 1972 – september 1974),⁴⁵ ktorí plnili aj ďalšie úlohy podľa potreby bratislavskej spravodajskej skupiny.

Štefan Kyseľ získal v decembri 1975 na spoluprácu rušňovodiča Československých dráh Františka Somogyiho, bývajúceho v Čunove, pod krycím menom „VIKTOR“. Viazací akt prebehol na bratislavskom letisku za prítomnosti vedúceho bratislavskej spravodajskej skupiny Adolfa Šindelára⁴⁶ v dopredu dohodnutej a zabezpečenej miestnosti. Po krátkom rozhovore o politickej situácii v pohraničí a v Rakúsku a overení, či má Somogyi správne názory na kapitalistickú cudzinu („nebolo nutné pri získavaní jeho názory na politickú situáciu opravovať“) ho inštruovali k osobe recepčnej v hoteli Kyjev a Tatra O. K. z Čunova. Podľa informácií spravodajcov udržiavala intímny vzťah s bližšie nezisteným vízovým cudzincom, ktorý za ňou dochádzal aj domov. Počas spolupráce mal sledovať najmä mládež

v Čunove a odhaľovať jej emigračné nálady a styky rodín Kavasichová, Lecsiová a Puszerová s cudzincami. Preverovala ho agentúrna sieť v obci. Podával pravdivé informácie a v roku 1976 dostal odmenu 200 Kčs za dosiahnuté výsledky. Po Kyseľovom odchode do Komárna Szomogyiho riadil dôstojník Juraj Jaško. S riadiacimi dôstojníkmi sa stretával v konšpiračnom byte „MANZARDA“ (jún 1975 – november 1989), malej garsónke v staršom objekte oproti nemocnici a transfúznej stanici na Partizánskej ulici. Spolupráca so Somogyim skončila v roku 1978 po jeho odsťahovaní mimo operatívne pásmo.⁴⁷

**STARŠÍ DÔSTOJNÍK
3. SPRAVODAJSKÉJ SKUPINY
KOMÁRNO. EMIGRANT
„LODNIK“**

Po Kyseľovom odchode do Komárna nasledovali takmer štyri roky jeho pôsobenia v pozícii veliaceho staršieho dôstojníka 3. spravodajskej skupiny Komárno. V tom istom čase sa do Gabčíkova presťahoval agent s krycím menom „ŠTEFAN“. Vincenta Vargu získalo na

41 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 34 672.

42 Majda podal 147 agentúrnych správ a ich pravdivosť bola preverovaná aj cez dôverníkov „KADET“ a „KOČIŠ“. V priebehu spolupráce bol odmenený sumou 1 000 Kčs a na jeho pohostenie bola použitá suma 1 447,30 Kčs. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 71 249.

43 Bodič podal 10 agentúrnych správ bez zvláštného operatívneho významu, na základe ktorých nedošlo k „realizácii“ konkrétnych osôb. Vynechával schôdzky, nerešpektoval nadviazanie kontaktu cez mŕtvu schránku, úlohy plnil povrchné a od marca 1976 prestal chodiť na schôdzky úplne. Na základe nezáujmu o spoluprácu bola táto zrušená. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 38 994.

44 Bruncvika získali na spoluprácu v bratislavskej kaviarni Štefánka. Mal zabezpečovať miesto svojho zamestnania, sledovať kontakty miestnych obyvateľov s cudzincami a dostával úlohy k približne dvom desiatkam osôb. Na základe jeho poznatkov zadržali v roku 1972 dvoch „narušiteľov“ štátnej hranice a dve osoby vyšetrovala pre kriminálnu trestnú činnosť Verejná bezpečnosť. Počas spolupráce dostal odmenu 400 Kčs a vecný dar v hodnote 368,50 Kčs. Spoluprácu ukončili spravodajcovia po opakovanom spáchaní trestného činu rozkrádania socialistického majetku v roku 1978. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 52 850.

45 Bývalý vojak základnej vojenskej služby pri PS zamestnaný v JRD Jarovce ako traktorista spolupracoval so spravodajcami PS od roku 1963 ako informátor. Získali ho dôstojníci Gabriel Pivko a Vojtech Foltýn zo spravodajskej skupiny Bratislava. Podával správy o kolegoch z JRD, emigrantoch a príbuzných utečencov, na čo využíval svoje rodinné kontakty v rakúskej obci Pama. So spravodajcami sa stretával v konšpiračných bytoch „SAD“ a „ZÁHRADA“. V júni 1967 oznámil prítomnosť dvoch podozrivých osôb v obci M. Steinochera a I. Sepeših, ktorí sa po zadržení priznali k pokusu o ilegálny prechod hranice, za čo Bartolich dostal odmenu 300 Kčs. Neskôr bol poverený úlohou vycestovať do Rakúska a nadviazať bližšie kontakty s rodinou v obci Pama, čo ale z prílišnej obavy z prezradenia neurobil. Do kategórie agent ho po zmene pravidiel registrovania tajných spolupracovníkov prevádzal Štefan Kyseľ. Spoluprácu s Bartolichom ukončili v roku 1974 pre zmenu zamestnania, ale aj pre stratu možnosti zisťovať informácie v JRD Jarovce. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 6 438.

46 Adolf Šindelář (14. 4. 1936) pôsobil od 23. 8. 1971 v spravodajskom oddelení 11. brigády PS, od 1. 8. 1973 v spravodajskej skupine Bratislava ako dôstojník, od 1. 11. 1979 v spravodajskej skupine Petržalka vo funkcii náčelníka. V období od 1. 3. 1982 do 31. 3. 1988 slúžil na spravodajskom oddelení brigády. ABS Brno, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, osobní evidenční karta Adolf Šindelář.

47 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 50427.

v zahraničí ho spravodajskí dôstojníci PS dôkladne vypočuli. Zistili, že Sýkoru vypočúvali v Mníchove pravdepodobne americkí spravodajskí príslušníci aj o základnej vojenskej službe v Českej Třebové.⁵⁰

V novembri 1976 preveroval Štefan Kyseľ poznatok od agentúrnej siete, že vodič JRD Mier Plášťovce J. Lukáč, člen KSČ, pomáhal dvom mladým Čechám (J. Mečířová, V. Soukeníková) pri „úteku“ do Maďarska. Česky prekročili nepozorovane štátnu hranicu v úseku Oddelenia Ochrany štátnej hranice (OŠH) Ipelské Predmostie 20. septembra 1976, do ČSSR sa vrátili o mesiac neskôr cez priestor Oddelenia OŠH Šahy, pričom nie je jasné, či prechádzali priamo cez hraničný priechod, alebo sa pokúsili o ilegálny prechod a boli zadržané. Previerka J. Lukáča signál nepotvrdila, preto ho vypočuli a preverovaním jeho tvrdení sa ukázalo, že bol na služobnej ceste s predsedom JRD vo Veľkom Krtíši. Obhajobu potvrdzoval aj zápis v knihe jász služobného motorového vozidla značky Volga. V návrhu na založenie zväzku previerky signálu sa spomínalo aj obvinenie Lukáča zo šmeliny: „Bolo ďalej zistené, že menovaný veľmi často dochádza do MLR, kde preváža rôzny tovar s ktorým v MLR obchoduje. Taktiež bolo zistené, že LUKÁČ J [...] je ochotný za rôzne úplatky dopúšťať sa akéhokoľvek nezákonného jednania.“ Jedným z cieľov rozpracovania bolo odhalenie, resp. potvrdenie ďalšej trestnej činnosti, záverečná správa z augusta 1977 sa však tejto časti obvinení úplne vyhýba.⁵¹

JEDENÁŠŤ ROKOV S AGENTOM „JOZEFOM“

Jedenášť rokov riadil Štefan Kyseľ agenta Ladislava Feketeho s krycím menom „JOZEF“ (máj 1977 – august 1988), účtujúceho čašníka v komárňanskom hoteli Centrál a podniku „Expreso“. Mal získavať informácie

Ladislav FEKETE
Jméno a příjmení osoby

Datum narození 1. 3. 1956

Rodné číslo _____

Název objektu: _____
Druh trestného činu: _____

Adresa objektu: _____
Místo trestného činu: _____

Registrační číslo	Druh svazku - spisu	Útvar, odbor oddělení	Datum
20258	KTS AGENT	PS úhar 1947 Blava spis oddel.	12. v 1977

Záznamy o kontrole svazku - spisu nebo seznámení se s jeho obsahem

Datum	Útvar odbor oddělení	Důvod seznámení, nebo čj. rozhodnutí o kontrole	Podpis č. služ. průkazu
23.10.1979	2. odd.	Kontrola	141352 J. P. P. P.
4. 3. 1981	2. odd.	Kontrola	162049 J. P. P. P.
26.5.1983	20. 11. BPS	Provedena kompletní kontrola a zjištění shody s obsahem 19. 10. 1983	130983 J. P. P. P.
21. 11. 85	80 11.6 PS	Kompl. kontrola TS	166092 J. P. P. P.

Agent Ladislav Fekete, krycí meno „JOZEF“ (Zdroj: A ÚPN)

od kolegyne z „Expresa“ M. Kotlaiovej o záujmovej osobe J. Jakešovi, či o čašničke z Interhotela Európa A. Polákovéj, udržujúcej vzťah s občanom NSR, pretože „prejavuje záujem sa za neho vydať za každú cenu a odísť s ním do NSR“. Kyseľ prostredníctvom Feketeho

monitoroval aj „kriminálne závadového“ F. Vereša a Z. P., ktorá po rozchode s manželom udržiavala intímne styky s lodníkmi prichádzajúcimi do komárňanského prístavu.

Ladislav Fekete kontroloval aj navrátilca O. Patka, žijúceho v období

50 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 21 424.

51 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 38 591.

rokov 1968 – 1976 v zahraničí, ktorý v roku 1977 preplával Dunaj do Maďarska, ale nepodarilo sa mu dokázať pokus o opustenie republiky. V hľadáči komárňanských spravodajcov bol aj colník K. Bohyl, A. Vitaiová, ktorej brat emigroval do Kanady, a stretávala sa s Kanaďanom maďarského pôvodu J. Koromom, ktorý každé dva mesiace dochádzal do Komárna. Koroma sledovalo Oddelenie ŠtB Okresnej správy ZNB Komárno v spise preverovanej osoby s krycím menom „EMIGRANT“.⁵²

Robotníčku A. Ihárovú a E. Hegedúsovú monitorovali kvôli zneužitiu zájazdu do Bulharska cez Juhosláviu spolu so Z. Szépom v septembri 1979, keď zostali bez povolenia niekoľko dní v Rakúsku. Ihárová sa snažila počas tej doby skontaktovať s manželom T. Ihárom, ktorý mesiac predtým emigroval do Kanady.

Spolu s A. Ihárovou a R. Mátyásim mal podľa operatívnych poznatkov plánovať útek cez Maďarsko a Juhosláviu na Západ aj V. Petr, zhodou okolností tiež v signálnom zväzku pomenovanom „EMIGRANT“ (november 1980 – január 1982). V plánovaní im mal zvonku pomáhať T. Ihár a už spomínaný J. Korom im mal zohnať falošné cestovné doklady. Koroma fyzicky sledovali počas jeho návštevy Komárna na prelome marca a apríla 1981, ale avizované kontakty sa nepotvrdili. Rovnako sa nepotvrdili ani informácie o pripravách V. Petra na útek. Petra, Ihárovú a Mátyásiho monitoroval

Kyseľ prostredníctvom agenta Viliama Vargu, krycie meno „ERNEST“⁵³ (marec 1981 – september 1983). Kyseľ nakoniec vypracoval správu o poznatkoch k J. Koromovi pre Oddelenie ŠtB Okresnej správy ZNB Komárno.⁵⁴ Sledovanie Koroma Štátnou bezpečnosťou pokračovalo do roku 1985, a neskôr v období od marca 1987 do februára 1988. Výsledkom bolo jeho umiestnenie do Indexu nežiaducich osôb na prelome rokov 1987 a 1988 na obdobie 5 rokov z dôvodu nahovárania československého občana na emigráciu. „Tiež do ČSSR dovážal rôzny spotrebný tovar, ktorý rozpredával a tým nelegálne nadobúdala finančné prostriedky na svoj pobyt.“⁵⁵

Fekete niekoľkokrát zmenil zamestnanie, pracoval ako čašník v reštaurácii Váh v Komárne a po roku 1980 v reštaurácii Peklo, kde mal odhaľovať kontakty miestnych obyvateľov s lodníkmi z Rumunska a Juhoslávie. V máji 1981 ho spravodajcovia zaviedli do prepožičaného bytu „RAME-NO“ (pozri nižšie). V tom istom roku začal Fekete kontrolovať M. Kubičku „realizovaného“ preventívne-výchovným opatrením v roku 1980 za prípravu opustenia republiky a od roku 1984 plnil úlohy k O. Szilvovi, ktorého synovia emigrovali. Kontroloval aj navrátilcov V. Bogára a I. Bencsíkovú. V roku 1986 sa s komárňanskými spravodajcami stretával v novozriadenom konšpiračnom byte „VÁH“.

Konšpiračný byt „VÁH“ bol zaregistrovaný 3. marca 1986 neobvykle

priamo na meno Štefana Kysela. V registračnom protokole je pri mene uvedený dátum narodenia 20. august 1938, z čoho je zjavné, že Kyseľ zvolil aspoň minimálnu formu konšpirácie. Či vlastnil aj krycí občiansky preukaz na vlastné meno s falošným dátumom narodenia, nie je jasné. V tom čase platné smernice uvádzali nasledujúce: „K[onšpirační]B[yt] je oficiálne získávaný pracovníkom kontrarozviedky ako jeho budúcim užívateľom (ktorý pritom používa krycího občianskeho průkazu), popřípadě pracovníkem k tomu zvlášť určeným.“⁵⁶ Zväzok konšpiračného bytu „VÁH“ bol podľa záznamov z registračných protokolov začiatkom roku 1990 zničený, preto sa táto informácia nedá overiť. V spravodajskej praxi príslušníkov 11. brigády sa autor s takýmto prístupom ešte nestretol, vo všetkých zachovaných prípadoch využívali možnosť konšpirácie prostredníctvom dopredu vytvorenej legendy s krycím občianskym preukazom na vymyslené meno.

Na základe poznatkov od Ladislava Feketeho založil Štefan Kyseľ spis preverovanej osoby „AUSTRÁLIA“, ktorý súvisel s vyššie spomínanými Ihárovcami. S T. Ihárom v roku 1979 emigroval aj jeho kamarát O. Častulík. Ešte predtým sa rozviedol so svojou manželkou A. Častulíkovou, pravdepodobne s úmyslom nepríťažť jej, keďže rodiny utečencov boli vnímané ako potenciálni utečenci. Tá naďalej žila v Komárne,

52 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 44 535.

53 Vodič nákladného auta v JRD Mier v Iži sledoval pre spravodajskú skupinu Komárno aj Z. Vargovú, A. Klinda a Š. Szenásiho. Vďaka svojim občasným intímnyim kontaktom s H. Ō. získal všeobecný prehľad o situácii v prístave, kde u podobných „kriminálne závadových osôb“ nebolo vylúčené, že vykonávajú aj trestnú činnosť v problematike ochrany štátnej hranice. Podával informácie do viacerých zväzkov preverovaných osôb a signálov, napríklad do spisu preverovanej osoby „KÁŤA“ (september 1982 – december 1986) zavedeného na K. Halamovú, ktorá udržiavala písomný kontakt s emigrantom Š. Szajkom, s ktorým pred jeho útekem žila. Od navrátilca A. Likára zistili, že Szajka zháňa v utečeneckom tábore Traiskirchen peniaze na falošný cestovný doklad pre Halamovú, na ktorý by vycestovala aj s deťmi do Juhoslávie, odkiaľ by ju Szajk neskôr previezol do Rakúska. Preverovaním a nasadením spravodajského technického úkonu (pravdepodobne kontrola korešpondencie) sa poznatky nepotvrdili. Halamová nadviazala nový vzťah a neprejavovala záujem o emigráciu. Viliama Vargu kontrolovali cez agentúrnu sieť, ktorá zistila, že sa v rozpore s určenou líniou správania stretáva pod vplyvom alkoholu s osobami spravodajského záujmu, čo mohlo viesť k jeho dekonšpirácii. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 84 280; BA-A, a. č. 72 327.

54 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 55 768.

55 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 91 879.

56 Rozkaz ministra vnútra (ďalej RMV) č. 3 z 25. 1. 1978. *Směrnice pro práce se spolupracovníky kontrarozvědky*. Bližšie pozri: *Směrnice pro agenturně operativní práci a evidenci státní bezpečnosti* [online]. [cit. 2020-09-17]. Dostupné na: <http://www.ustrcr.cz/cs/smernice-aop-evidenci-stb>

Doplňujúci údaje k rubrikám č. 1.-35.

80 *Za ochramu hraníc ČSSR Tl.stp.KR MV ČSSR 6.10/1975

25.7.56 - 13.10.58 majster v Ipeľských technolaniach

13.10.58 - 30.7.59 technik potravinárskeho objektu Bratislava

15.8.59 - 30.11.59 vojencká skladárna služba v VS Jachymov

30.11.59 - 29.5.60 posluhač voj. útl. Vanezdorf

1.9.60 - 30.6.1962 posluhač voj. útl. PVS Bruntál

30. Prábeh služby v MV

Od kedy den, mäs, rok	Do kedy den, mäs, rok	Popis činnosti - funkcie a ďalšie údaje	Názov súdosti	Podpis podpis
1.7.1962	1.10.1962	Príslušník k MV - veliteľ 1. šty 4. roty výcvikového strediska	2. brig. VS-MV	KR VB 010/62
1.10.1962	15.12.1963	Veliteľ šty 3, 1. roty 2. prapora	2. brig. VS-MV	KR VB 016/62
16.12.63	31.3.66	Přemístěn k 11. pohraniční brigádě MV - velitel 2. šty 2. pohr. roty od 1.1.1965 - I - kategorie převoděný s oboru MV do oboru MNO	11. PB-MV	KR VB 001/64
1.1.66				KR MV 946/65
1.4.66	31.8.67	Velitel 3. šty 4. pohraniční roty /54-010 101-1-288-001-I-/	11. pohr. brigády VPS-MNO	KR VB 03/66
1.9.67	31.12.70	Velitel 1. str. lecke šty 4. pohraniční roty /54-010 101-1-288-001-I-/	11. pohr. brigády VPS-MNO	KR VB 0017/67
1.11.69		Převoděný ve funkci podél št. 002540/29/30/1969 oš /54-010 101-1-288-001-1-288-001-I-/	11. pohr. brigády VPS-MNO	KR VB 031/69
1.1.71	30.6.71	Det. starším důstojníkem operativního oddělení, skupiny Malacky /55-010 101-1-288-001-I-/	11. pohr. brigády VPS-MNO	KR VB 052/70
1.7.71	31.7.73	Det. starším důstojníkem operativního oddělení /55-010 101-1-288-001-I-/	11. pohr. brigády VPS-MNO	KR VB 036/71
1.8.73		Převoděný dnem 1.1.1973 KR MNO z 0508/71 z oboru ministerstva národní obrany do oboru působnosti Federálního ministerstva vnitra		
1.8.73		Vstoupil do kádrové dispozice velitele pošta ustanovení předpisu Sa-kadr-3, št. 44, písm. a)	11. pohr. brigády HSPGOSH, PNV	KR VB 5.019/73
1.8.73	30.11.73	Pověřený starším důstojníkem druhé správo-dákové skupiny Bratislava /55-010 101-1-288-001-I-/	11. pohr. brigády HSPGOSH, PNV	KR VB 5.022/73
1.12.1973		Ustanovený starším důstojníkem druhé správo-dákové skupiny Bratislava /55-010 101-1-288-001-I-/	11. pohr. brigády HSPGOSH, PNV	KR VB 5.046/73

37. Záznamník - kvalifikace +

Významná hodnota	o	Soudat	Pr
Všeobecná vzdělání	308	Čer	Pr
Odborná vzdělání	305 MV	Zafuzení (odbor, oddělení, skupina)	Pr
Jazykové znalosti	24-5	Funkce	Pr
Politické - stranické vzdělání	6	Rok ustanovení do funkce	Pr
Studoje při zaměstnání	q	Roční vykonávaná práce	Pr
Fluktuace	Pr	ČVO u voják	Pr
Rok poslední fluktuace	Pr	Kategorie pro důchodové zabezpečení	Pr
Podat fluktuaci	Pr		Pr

POZNÁMKA: Rozhodnutí označeno + se vyplňuje tiskem. Všechny ostatní údaje se vyplňují rukopisným způsobem.

Vyplněno dne 3.10.1972 v Bratislava Za správnost vyplnění: [Podpis]

Osobná evidenčná karta Štefana Kyseľa (Zdroj: A ÚPN)

kde pracovala ako železničná úradníčka. V roku 1984 dostali komárňanskí spravodajcovia od Feketeho informáciu, že sa Častulík s Ihárom nachádzajú v Maďarsku, kde sa aj stretávajú so známymi z Komárna. Častulík sa navyše stretával s exmanželkou v maďarskom Györi a v Komárome, kam mohla vycestovať vďaka služobnému pracovnému povoleniu, ktoré aj využívala.

Kyseľ na ňu zaviedol spis a nasadil agenta s krycím menom „FRENK“,⁵⁷ kvôli prevereniu jej názorov na emigráciu a dôvodov stretávania sa s exmanželom. Nechal na Častulíkovú zaviesť aj tzv. blokáciu na Odbore pasov a víz Krajskej správy ZNB Bratislava

v Komárne, aby predišiel stretnutiu záujmov. V práci Častulíkovej „zariadil“ odobratie priepustky do Maďarska a chcel využiť agenta s krycím menom „IVO“, aby zistil Častulíkov názor na tento krok a zároveň jeho kontakty v Komárome. Plánoval aj vyžiadanie previerky korešpondencie všetkých Častulíkovej bližších priateľov.

Kyseľove kroky priniesli aj žiadané výsledky. Častulík navrhol exmanželke sobáš a nahováral ju na útek do zahraničia. Už 4. apríla 1985 sa zosobášili v maďarskom Györi a Častulíková si začala vybavovať vyšťahovalecké povolenie do Austrálie. Československé úrady však jej manželstvo neuznali, po čom Častulíková

prerušila vybavovanie povolenia, zmenila zamestnanie a s (ex)manželom prerušila všetky kontakty. Kyseľ ju kontroloval do júla 1988 prostredníctvom oficiálnych zdrojov a agentúrnej siete, kedy zväzok uzavrel s konštatovaním, že „menovaná riadne pracuje, vedie riadny život a neprevjavuje záujem o odchod do zahraničia“.⁵⁸

Feketeho alias „JOZEFA“ preverovali cez vyššie spomínaného agenta „FRENKA“ a dvoch dôverníkov. Konečné „skóre“ agenta Feketeho bolo impozantné. Komárňanskí spravodajcovia (väčšinou Š. Kyseľ) s ním uskutočnili 242 schôdzok, podal 346 agentúrnych správ, na základe ktorých

57 Agent „FRENK“ (Jozef Macek) dostával od Štefana Kyseľa úlohy aj k A. Ihárovej, ktorej exmanžel T. Ihár utiekol s O. Častulíkom a emigroval do Kanady. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 76 913.

58 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 94 791.

„realizovali“ A. Szépeho,⁵⁹ založili spis preverovanej osoby na cudzieho štátneho príslušníka, tiež spisy preverovaných osôb „PLAVEC“;⁶⁰ „LODNÍK“ a „ORGANIZÁTOR“.⁶¹ Dvakrát dostal finančnú odmenu a raz dar v hodnote 300 Kčs. Spoluprácu s Feketom ukončili z dôvodu zmeny zamestnania mimo pásma operatívnej činnosti.⁶²

Poslednou osobou rozpracovanou v súvislosti s emigrantom T. Ihárom bol M. Kubíček, v roku 1979 „realizovaný“ v skupine mladistvých preventívne-výchovným opatrením formou prokurátorského pohovoru za prípravu útoku. Kubíček potom začal udržiavať písomný kontakt s T. Ihárom a ďalším emigrantom žijúcim v Kanade J. Törökom a Štefan Kyseľ naňho založil spis preverovanej osoby s krycím názvom „ŠLEP“ (júl 1980 – júl 1983). V roku 1981 ho kvôli odchodu zo zamestnania a stretávaniu sa s komárňanskými kriminálnikmi predvolali na pohovor k okresnému

prokurátorovi. Do zamestnania sa síce vrátil, no až do nástupu na vojenskú základnú službu v roku 1983 viedol „rozháraný život“, avšak bez náznakov príprav na útek.⁶³

NÁČELNÍK 4. SPRAVODAJSKÉJ SKUPINY KOMÁRNO 11. BRIGÁDY PS

Po vymenovaní za náčelníka 4. spravodajskej skupiny Komárno 1. novembra 1979 sa toho pre Štefana Kysela veľa nezmenilo. Pokračoval vo vyšetrovaní rozpracovaných prípadov a riadil malý tím operatívnych pracovníkov a zodpovedajúcu agentúrnú sieť. Jedným z čerstvo získaných agentov, ešte z júna 1979, bol Valentín Cabaďaj s krycím menom „BANDI“ (august 1979 – máj 1986). Člen KSS a povolaním veliteľ remorkéru Povodia Dunaja Bratislava, závod Komárno, bol zaviazaný na spoluprácu na chate JRD Chotín.

Poskytoval poznatky do spisu preverovanej osoby „LODNÍK“ a záujmovým osobám A. Tóth, A. Kinzler, G. Jókay, J. Baranyai, L. Baranyai a J. Koňuch. Kontroloval zamestnancov ČSPD a lodníkov zahraničných plavebných spoločností v prístave Komárno a spravodajcovia si prostredníctvom neho overovali informácie od agenta Františka Puzséra s krycím menom „BAGRISTA“.⁶⁴ Sám bol kontrolovaný prostredníctvom vyššie spomínaného agenta „FRENK“ (Jozef Macek) a dôverníkmi s krycimi menami „KORMIDELNÍK“⁶⁵ a „KAROL“.⁶⁶ Počas spolupráce podal Cabaďaj na 150 agentúrnych schôdkach 221 správ a na základe jeho poznatkov „realizovali“ A. Tótha preventívne-výchovným opatrením pre prípravu opustenia republiky.⁶⁷ Spolupráca s Cabaďajom skončila, keď ho na pracovisku zvolili za veliteľa Pomocníkov Pohraničnej

- 59 Fekete podal spravodajcom informáciu o Szépe, že sa pripravuje na útek kvôli problémom so zákonom a oslovil Feketeho, aby mu pomohol utiecť do Maďarska s využitím kontaktov na colnici, keďže pas mu zobrali už predtým. Kyseľ na Szépeho zaviedol signálny spis „KANADAN“ (apríl 1984 – november 1984), vypočul osoby, ktoré pôvodný poznatok od Feketeho potvrdili a nakoniec sa Szépe na výsluchu priznal tiež. Prípád vyriešili preventívne-výchovným opatrením formou pohovoru a administratívno-právnych opatrení. Fekete aj naďalej tajne Szépeho kontroloval. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 71 979.
- 60 V roku 1986 dostal Štefan Kyseľ operatívnu informáciu (pravdepodobne od agenta Feketeho), že Ľ. Kovács a ďalšie osoby z osady Vadas chodili nakupovať alkohol do Maďarska bez povolenia. Kovács mal „chodiť na pivo“ do Maďarska tak, že v priestore obce Gönyő preplával Dunaj a rovnako sa vracal aj späť. Výsledkom založenia spisu preverovanej osoby „PLAVEC“ (november 1986 – júl 1988) bolo potvrdenie informácie s dodatkom, že Kovács naozaj hranicu prekračoval – pred desiatimi rokmi. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 94 846.
- 61 V roku 1979 „realizovali“ O. Baláža za prípravu emigrácie s J. Krascenicom a A. Tóthom. Po odsedení trestu Štefan Kyseľ rozhodol o jeho kontrole (júl 1980 – november 1984), avšak neboli získané žiadne „negatívne poznatky“. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 72 124.
- 62 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 117 605.
- 63 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 65 591.
- 64 František Puzsér bol tajným spolupracovníkom 4. spravodajskej skupiny Komárno od apríla 1982 do apríla 1984. Jeho získanie na spoluprácu prebehlo na chate JRD Čičov pod legendou rokovania príslušníkov PS s kolegami z Maďarska. Pracovník Povodia Dunaja, závod O2 Komárno kontroloval osoby „realizované“ preventívne-výchovným opatrením za prípravu útoku (A. Tóth, V. Pivko), podozrivé osoby z Kliškej Nemej (O. Pócs, R. Hörömpöli, K. Kardos, L. Zsigrai), kde býval. Podával aj poznatky do spisu preverovanej osoby „ŠPEKULANT“ (august 1979 – september 1983), v ktorom komárňanskí spravodajcovia monitorovali nezamestnaného J. Kádára, v minulosti trestaného za príživníctvo a krádež po tom, ako ho spolu s R. Hörömpölim zadržali v blízkosti štátnej hranice. Úmysel utiecť im však nedokázali. Neskôr sa Kádár zamestnal v cirkuse ako „kolotočár“ a väčšinu času trávil na cestách a zväzok uzatvorili. Puzsér sa vŕol rodinným problémom sa začal opíjať, v zamestnaní ho kvôli dezorientácii degradovali z veliteľa plavidla na plavca a z rovnakého dôvodu s ním aj komárňanskí spravodajcovia ukončili spoluprácu. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 805; BA-SR, a. č. 66 346.
- 65 V relevantnom období bol pod krycím menom „KORMIDELNÍK“ ako dôverník spravodajskej skupiny Komárno 11. brigády PS registrovaný M. Šuch.
- 66 V relevantnom období bol pod krycím menom „KAROL“ ako dôverník spravodajskej skupiny Komárno 11. brigády PS registrovaný G. Bencsics.
- 67 Zamestnanca Povodia Dunaja, závod Komárno vyšetrovali a následne „realizovali“ od januára 1979 do novembra 1980 v signálnom zväzku „DUNAJ“. Tóth chcel podľa informácií spravodajcov vycestovať do zahraničia a využiť cestu na emigráciu. Výsluchom Tótha na oddelení pasov a víz v Komárne sa potvrdili jeho výroky o lepšom živote na Západe z prvotných informácií. Potvrdili sa aj prostredníctvom agenta „BANDI“ a dôverníka „KAROL“. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 50 135.

stráže a existoval reálny predpoklad, že stratí dôveru záujmových osôb.⁶⁸

Štefan Kyseľ v roku 1984 využil agenta Cabadaja pri rozpracovaní J. Kubicu v signálnom zväzku „BAR-KAS“ (august – december 1984). Kubica, prezývaný „Ciké“, mal totiž povedať oficiálnemu spravodajskému prameňu, že chce preletieť rogalom do Rakúska v priestore Devínskej Kobyly a chcel od neho, aby mu pomohol previezť rogallo. Kubica kúpil v roku 1980 rogallo od ďalšej rozpracovanej osoby, L. Kormosa (zväzok previerky signálu „ROGALLO“, február 1981 – február 1984), ktorý bol tiež podozrivý z prípravy útoku, keďže sa kamarátil so západonemeckým občanom J. Teznerom, záujmovou osobou ŠtB. Podozrenia sa nepotvrdili ani u Kormosa (zväzok ukončený vo februári 1984), ani u Kubicu (zväzok ukončený v decembri 1984).⁶⁹

PREPOŽIČANÝ BYT „RAMENO“, „DUNAJ“ A „ELEKTRÁREŇ“

Valentín Cabadaj ako preverený agent sa podobne ako Ladislav Fekete stretával so spravodajcami v prepožičanom byte „RAMENO“ (október 1980 – apríl 1985). Do bytu bol okrem nich zavedený aj agent Ján Užák, krycie meno „IVO“, ktorý spolupracoval so spravodajcami v období rokov 1978 až 1989. Prepožičaný byt „RAMENO“ nebol klasickým domovým bytom, ale drevenou chatkou v priestore mŕtveho ramena rieky Váh asi tri kilometre od Komárna vo vlastníctve tajného spolupracovníka Juraja Zsuzsu, majstra odborného výcviku – zvérača v Závodoch ťažkého strojárstva Komárno. Štefan Kyseľ sprevádzaný starším dôstojníkom

Ladislavom Ficom⁷⁰ ho získal pre spoluprácu na základe dobrovoľnosti bez nároku na náhradu v októbri 1980. Chatka postavená na železných pilieroch, vykurovaná kachľami na uhlie a zvnútra tapacirovaná koženkou, mala jednu miestnosť veľkú 3x3,5 metra a verandu 3x2 metre. Kyseľove návštevy chaty legalizovali krycou legendou rozšírenou u okolitých dvanástich chatárov tak, že ide o Zsuzsovho dobrého kamaráta, „s ktorým majú veľa spoločných záujmov. Chodia spoločne na ryby a z času na čas si vo voľnom čase zahrajú šachy na chate, kde ich nikto neruší“. Kyseľ si tiež vymyslel legendu pre Zsuzsu, že do priestoru začali chodiť „kriminálne závadové osoby“ a cudzinci z „kapitalistického zahraničia“, ktorých treba sledovať, čo podporil žiadosťou o preriedenie konárov na jednom strome pod oknom chaty. Zsuzsa súhlasil aj s využívaním chaty v každej dobe počas pracovného týždňa podľa potreby, ako aj s doplnením vnútorného osvetlenia o plynovú lampu, ktorú plánoval Kyseľ zakúpiť zo zvláštnych finančných prostriedkov.

Kontrola prepožičaného bytu formou previerky bola vykonaná v rokoch 1981 Spravodajskou správou HS PS OŠH a v rokoch 1983 a 1985 pracovníkmi spravodajského oddelenia 11. brigády PS. Štefan Kyseľ využíval chatku do apríla 1985, pretože v marci mu Juraj Zsuzsa oznámil, že chata nie je skolaudovaná a je postavená bez stavebného povolenia. Umiestnenie chaty nebolo možné ani dodatočne povoliť, preto musela byť odstránená z parcely.⁷¹

So Štefanom Kyseľom spolupracoval aj držiteľ prepožičaného bytu

Vladimír Zlocha, vedúci hospodárskeho strediska Hydrostavu, závod Gabčíkovo, v ktorého ubytovni prepožičal spravodajskej skupine Komárno pod legendou kontrol na sústave vodných diel byt pod krycím menom „DUNAJ“ (september 1982 – september 1983).⁷² Bytový areál Hydrostav neplánovane odovzdal do užívania Národnému výboru obce Gabčíkovo, Zlocha však našiel riešenie a z pozície námestníka ekonomického úseku závodu spravodajcom prepožičal svoj služobný byt s krycím názvom „ELEKTRÁREŇ“ (september 1983 – máj 1987) v jednoposchodovej budove v areáli výstavby vodného diela na okraji Gabčíkova. V oboch bytoch sa spravodajcovia stretávali s Mikulášom Soósom, agentom s krycím menom „DISPEČER“ (júl 1980 – august 1985).⁷³ Spolupráca so Zlochom skončila, keď zmenil pracovnú pozíciu a prestal byť zodpovedný za objekt, v ktorom sa prepožičaný byt nachádzal.⁷⁴

UTEKAJÚCA MLÁDEŽ

Od Obvodného oddelenia Verejnej bezpečnosti Gabčíkovo získala spravodajská skupina Komárno informáciu, že sa „vyznávači západného spôsobu života“ L. Derzsi spolu s O. Koczóom pripravujú na útek do zahraničia. Spolu s nimi sa chystali utiecť aj F. Marcell, M. Gróf a A. Oroszová. V úmysle ich podporovali V. Nagyová a J. Horváth. Skupina si zisťovala možnosti prechodu cez OPK Komárno v prípade, že by si dokázali zohnať falošné doklady. Štefan Kyseľ založil na Derzsiho signálny zväzok „VODNÍK“ v decembri 1986 a skupinu „realizovali“ preventívnym

68 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 95 794.

69 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 72 646 a 68 991.

70 Ladislav Fic (8. 4. 1949) pôsobil v rámci 11. brigády PS ako dôstojník spravodajskej skupiny Komárno od 1. 5. 1979 do 31. 10. 1984, od 1. 11. 1984 do 31. 12. 1989 slúžil v spravodajskej skupine Bratislava. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Personálny spis Ladislava Fica.

71 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 89 005.

72 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 72 338.

73 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 86 272.

74 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 28825.

ZSUŽSA Juraj
jméno a příjmení osoby

Datum narození *9. 4. 1941*

Rodné číslo

RAMENO
Název objektu:
Druh trestného činu:

Adresa objektu:
Místo trestného činu:

Registrační číslo	Druh svazku - spisu	Útvar, odbor oddělení	Datum
25135	PR	<i>PS - útvar 1941, 1. odd. 12</i>	- 8. XII. 1980

Záznamy o kontrole svazku - spisu nebo seznámení se s jeho obsahem

Datum	Útvar odbor oddělení	Důvod seznámení nebo čj. rozhodnutí o kontrole	Podpis č. služ. průkazu
<i>4.3. 1981</i>	<i>1. odd.</i>	<i>kontroly</i>	<i>166 049</i> <i>Sp. Jančík</i>
<i>22.5. 1985</i>	<i>2.0</i>	<i>1212 poradenstvo jazykové VR</i>	<i>166 049</i> <i>Sp. Jančík</i>
<i>10.9. 1985</i>	<i>80</i>	<i>Telmat. previerky PR</i>	<i>166 049</i> <i>Sp. Jančík</i>

Majiteľ prepožičaného bytu „RAMENO“ Juraj Zsuzsa (Zdroj: A ÚPN)

opatrením, metódou pohovoru za účasti prokurátora.⁷⁵ Neskôr však Kyseľov

podriadený Pavel Jančo⁷⁶ opäť preveroval Derzsiho v spise preverovanej

osoby „ČIERNY“ (február – jún 1988) a F. Marcella v spise preverovanej osoby „FRANTO“ (marec – november 1988). Ešte predtým však vypočutím Derzsiho získal informáciu o úmysle L. Zsolta (signálny vzázok „ČLNKÁR“, marec 1987 – február 1988) utiecť do Kanady cez Maďarsko, pričom zháňal niekoho, kto by šiel s ním. Jančovi sa vyšetrovaním podarilo „ustanoviť“ Zsoltovoho spoločníka M. Šárköcyho z Okoče a Zsolta „realizovať“ formou preventívne výchovného opatrenia.⁷⁷

V Marcellovom prípade získali dôstojníci spravodajskej skupiny Komárno operatívne informácie, vďaka ktorým nevyklúčovali ďalší pokus prípravy emigrácie a jeho previerku ukončili až po jeho nástupe na základnú vojenskú službu.⁷⁸ K Derzsimu zas získal Pavol Jančo operatívne informácie o jeho kladných výrokoch o živote na Západe, nízkej pracovnej morálke, stretávaním sa s kriminálnymi živlami a osobami spájanými s trestnou činnosťou v súvislosti so štátnou hranicou, čo bolo podnetom pre ďalšiu previerku jeho stykov a názorov. Vzázok ukončili po Derzsiho nástupe na základnú vojenskú službu.⁷⁹

Podobný prípad vyšetroval Štefan Kyseľ ešte v roku 1982 v signálnom vzázku „LODIAR“ (január – december 1982). Podľa informácií Okresnej správy ZNB Komárno najprv začiatkom decembra 1981 osemnásťročný robotník Závodov ťažkého strojárstva Komárno T. Beke s A. Tóthom ukradli auto, za čo mali čeliť trestnému stíhaniu. Beke sa chcel stíhaniu vyhnúť útekem do zahraničia. Neskôr sa počet osôb plánujúcich útek rozšíril o ďalšie tri osoby, podľa výpovede A. Tótha plánovali vycestovať na jar 1982 do Maďarska ako turisti a prekročiť hranicu

75 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 33964.

76 Pavel Jančo (26. 9. 1951) pôsobil ako dôstojník spravodajskej skupiny Komárno od 1. 5. 1987 do roku 1989. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis Pavla Janča.

77 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 91 635.

78 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 97 191.

79 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 93 891.

s Rakúskom v priestore mesta Šoproň, čomu mal predchádzať prieskum terénu. Koncovou krajinou úteku mala byť Kanada. Skupinu riešili preventívne výchovným opatrením, rozkladným pohovorom u okresného prokurátora za účasti zástupcov zamestnávateľov, škôl a rodičov „previnilcov“.⁸⁰

Takýchto prípadov preveroval Štefan Kyseľ viacero, líšil sa iba motív, ktorým bola mladícka nerozvážnosť a túžba po dobrodružstve, nehody s rodičmi alebo snaha vyhnúť sa väzeniu. Niektorí sa však jednoducho rozhodli, že chcú žiť na Západe.

Kyseľ vyšetroval aj prípad kriminálnika J. Mika (signálny zväzok „MIKULOV“, august 1980 – máj 1981), ktorý si v leopoldovskom väzení zisťoval možnosti prechodu hranice od spoluväzňa F. Karlíka, odsúdeného za pokus o opustenie republiky. Po prepustení na slobodu sa Miko spolu s priateľkou J. Lehocou vlámali do múzea v Zlatých Moravciach, kde ukradli dva nemecké samopaly a jednu bubienkovú pištoľ, ktoré plánovali upraviť do použiteľného stavu. Lehocá potvrdila Mikov dlhodobý záujem emigrovať a mal na útek nahovárať aj ju. Stíhanie za prípravu opustenia republiky však kvôli nedostatku dôkazov odložili.⁸¹

PRÍBEH ZOLTÁNA PUTYERU

Dňa 25. júna 1980 chytili v priestore PS-útvaru Cheb Z. Putyeru a A. Šipku pri pokuse o útek do Spolkovej republiky Nemecko. Počas výsluchov označili za svojho komplica J. Vojtényho, ktorý sa s nimi na útek pripravoval, ako najvhodnejší priestor na prekročenie hranice navrhol Cheb, ale nakoniec s nimi neodcestoval. Putyeru a Šipku v roku 1982 odsúdili za na podmienkové tresty odňatia slobody. Medzitým v auguste 1980 Kyseľ zaviedol na

Vojtényho zväzok preverenia signálu „NEMEC“ (august 1980 – máj 1981), v ktorom zhromažďoval poznatky o verifikovaní informácií od Putyeru a Šipku, hĺbkové preverenie Vojtényho, či identifikáciu jeho ďalších možných spoločníkov. Vojtényho nebolo možné sledovať agentúrnou sieťou, pretože býval mimo pásma operatívnej činnosti spravodajskej skupiny, kde žiadna sieť vytvorená nebola. Začiatkom roku 1981 ho spravodajcovia vypočuli a potvrdil svoj úmysel emigrovať kvôli obavám z trestného stíhania. Vyšetrovanie ukončili preventívne-výchovným opatrením formou pohovoru 26. februára 1981 za účasti spravodajcov 11. brigády, vedúceho pracovníka Jednoty, kde pracoval, a príslušníka určeného pre prácu s mládežou z Obvodného oddelenia Verejnej bezpečnosti Želiezovce, vrátane jeho náčelníka.⁸²

Medzitým získala spravodajská skupina Komárno výsluchom Z. Putyeru informáciu o príprave úteku Jozefa Máteho zo Svodína a Júliusa Kubrického zo Štúrova do Kanady cez Maďarsko a Rakúsko. Máteho nevedeli sledovať prostredníctvom agentúrnej siete, pretože vo Svodíne žiadna nebola, a na ostatných existujúca sieť nemala kontakty. Máte a Kubrický mali v pláne vycestovať na platné cestovné doklady a Kanadu si zvolili, pretože tam žil Kubrického strýko. Máteho a Kubrického rozpracovali v zväzku previerky signálu „MÄSIAR“ (november 1980 – máj 1981). Po konzultácii s Odborom vyšetrovania ŠtB Krajskej správy ZNB Bratislava oboch kvôli nedostatku dôkazov riešili formou preventívne-výchovných opatrení a prokurátorským pohovorom 26. februára 1981 na Okresnej prokuratúre v Nových Zámkoch.⁸³

Vo februári 1984 komárňanskí spravodajcovia získali od príslušníkov

Oddelenia Ochrany štátnej hranice Chľaba informáciu, že sa Z. Putyer opäť chystá na útek do Rakúska v priestore PS-útvaru Znojmo a má nahovárať aj A. Šipku, R. Hulicsku a B. Állovu. Všetkých štyroch začali v máji 1984 rozpracovávať v signálnom zväzku „ZNOJEMÁK“. V prípade využili spravodajskú agentúrnu sieť O OŠH Chľaba: kandidáta tajnej spolupráce „LODNÍK“ (J. Černák), dôverníkov „POŠTA“ (G. Zátyiková), „ŠAŇO“ (A. Medvik), „PIONIER“ (H. Szölgvényová), „RYBÁR“ (E. Bozók), „LIST“ (B. Fothiová), „VODIČ“ (J. Krajčovič) a „SUSED“ (J. Baran). Úmysel utiecť nedokázali Šipkovi, Hulickovi a Állovej, Putyeru sa v tom čase nachádzal vo výkone trestu za iné kriminálne trestné činy. Zväzok „ZNOJEMÁK“ ukončili v auguste 1985.⁸⁴

Posledná zmienka o „kriminálne závadovej osobe“ Z. Putyeru v zväzkovej agende spravodajského oddelenia Komárno 11. brigády sa nachádza v signálnom zväzku „TULÁK“ (apríl – august 1985), zavedeného na Jaroslava Zrútskeho. Keď sa Zrútský dozvedel, že Putyer bol trestaný aj za prípravu emigrácie, mal sa ho pravidelne pýtať na možnosti úteku do zahraničia. Putyeru Zrútskeho a jeho známych F. Pupáka, R. Bujákovú a J. Óváriho v tejto veci spomenul vo výpovedi (nie je jasné, pred ktorou bezpečnostnou zložkou) vo februári 1985, načo spravodajcovia začali celú skupinu preverovať. Putyerov poznatok sa nepotvrdil a zväzok uzavreli.⁸⁵

DRUHÁ POLOVICA 80. ROKOV A KONTROLA TURISTOV NA JUHU SLOVENSKA

Už v roku 1984 rozpracovávali dôstojníci spravodajskej skupiny Komárno v signálnom zväzku „HAMBURG“

80 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 1 268.

81 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 52 413.

82 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 52 335.

83 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 52 268.

84 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 75 846.

85 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 75 935.

Manjunač 04.0.012/78 *029250*

Ž i a d o s ť o p o v o l e n i e z a h r a n i č n e j c e s t y

Hodnosť, meno, priezvisko, dátum narodenia, os. ev. číslo, funkcia, miesto zaradenia :

mjr. Štefan K Y S E Ľ, 16. 6. 1939,
390616/7450
vedúci st. dôstojník sprav. skupiny
Komárno

Cieľ cesty a doba jednanja, odôvodnenie a účel cesty :

turistika v ZSSR od 14.10. do 22.10.1978
t.j. 9 dní
zájazd organizovaný PS útvarom 5947

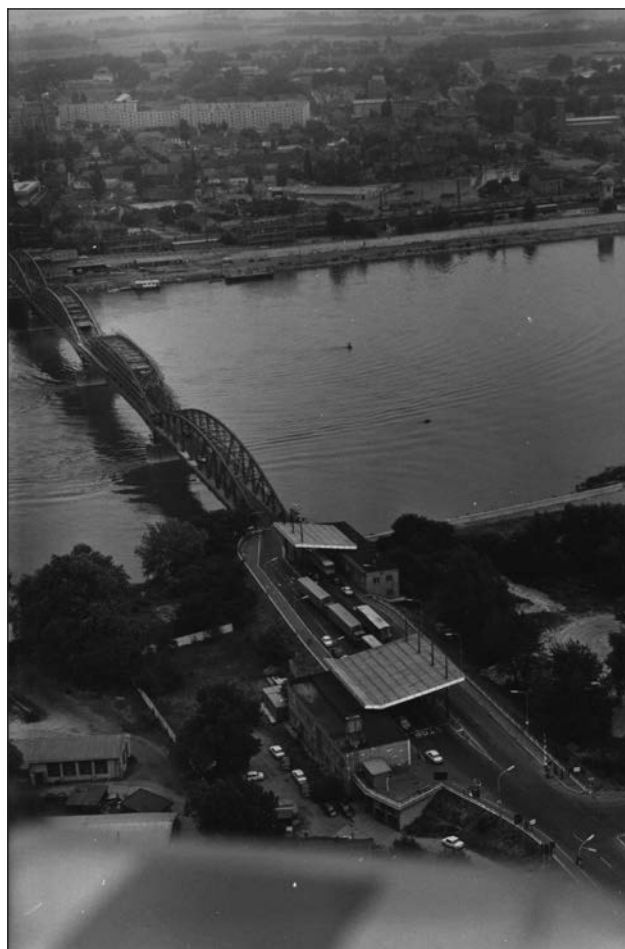
podpis žiadateľa
podpis žiadateľa

Vyjadrenie-schválenie stranického orgánu :

podpis veliteľa
Vyjadrenie-schválenie veliteľa-náčelníka :

PS útvar 5947
PS útvar 5947
SÚHLASIM
Veliteľ

Žiadosť o povolenie turistického zájazdu do Sovietskeho zväzu
(Zdroj: A ÚPN)

Oddelenie pasovej kontroly Komárno (Zdroj: ABS)

(december 1984 – apríl 1985) Róberta Vadkertiho pre podozrenie z prípravy útoku z republiky a prípad vyriešili profylaktickým pohovorom v roku 1985. Keďže sa neprestal stretávať s „kriminálnymi živlami“ (L. Májovský, A. Vad, R. Baracska, T. Diósi) a vychvaľoval západný spôsob života, 4. spravodajská skupina Komárno pristúpila k jeho tajnej operatívnej kontrole v spise preverovanej osoby „ORGANIZÁTOR“ (máj 1986 – november 1987). Tá trvala do júla 1987, kedy Vadkerti zahynul pri dopravnej nehode.⁸⁶

Kvôli vysokému počtu maďarských, poľských a východonemeckých turistov

potrebovali mať spravodajcovia 11. brigády agentúrne obsadené aj turistami vyhľadávané dovolenkové strediská ako termálne kúpalisko v Patinciach, prípadne miestnych dopravcov. Dôverník Tibor Rajkovics s krycím menom „ZÁVOZNÍK“ (máj 1985 – december 1986) bol vodičom autobusu na trase Komárno – Čičov a spravodajcov mal upozorňovať na zvláštne správanie zahraničných turistov a ich prejavy záujmu o štátnu hranicu. Zvýšenú pozornosť mal venovať prípadnej kriminalite pracovníkov Československej autobusovej dopravy Komárno a vodičov kamiónov cestujúcich do zahraničia.

Ukončenie spolupráce vzišlo z nespokojnosti riadiaceho dôstojníka s informáciami od Rajkovicsa, na základe ktorých nebol zadržaný žiadny „narušiteľ“, ani vyšetrovaná žiadna osoba kvôli trestnej činnosti v súvislosti s narušením štátnej hranice.⁸⁷

Rovnako si mal prehľad o zahraničných turistoch udržiavať dôverník Ladislav Škrivánek s krycím menom „LACO“ (september 1976 – február 1983), vedúci pohostinstva v Patinciach, avšak tiež bez výsledkov.⁸⁸

Štefan Kyseľ získal v roku 1976 na spoluprácu Katarínu Hámořovú z Autocampingu Nová Stráž

86 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 89 768.

87 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 99 883.

88 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 69 827.

v kategórii dôverník pod krycím menom „KATKA“ (september 1976 – júl 1985), od roku 1983 v areáli termálneho kúpaliska Patince. Predtým v rokoch 1972 – 1975 spolupracovala ako dôverníčka v tom istom autocampingu pod krycím menom „KATUŠA“, avšak spoluprácu na krátku dobu ukončili kvôli výpadku turistov zo zahraničia a faktu, že sa Hámoryová po 15.00 hod. v campe nezdržiavala. Ani to však nebola prvá jej skúsenosť so spoluprácou so spravodajskými zločkami – v období od mája 1959 do apríla 1962 spolupracovala ako tajná spolupracovníčka s Okresným oddelením ŠtB Lučenec a od apríla 1962 do novembra 1962 s Krajskou správou MV Banská Bystrica pod krycím menom „KATUŠA“. Agentka sa však namiesto plnenia úloh v problematike „vívoví cudzinci“ v hoteli Partizán na Tálloch dekonšpirovala, keď po hádke ukončenej násilným útokom proti kolegyni chcela túto zastrašiť a zavolať svojmu riadiacemu dôstojníkovi Teodorovi Valachovi. Následne sa zamestnala v hoteli Grand v Starom Smokovci a „bola ponúknutá“

Okresnému oddeleniu MV Poprad na prípadné ďalšie využitie. Popradskí ešebáci však mali agentúrne hotel Grand pokrytý tak, že už stav nepotrebovali dopĺňať a Hámoryovú prevziať odmietli.⁸⁹

ZÁVER

V roku 1989 dostal Štefan Kyseľ vyznamenanie v podobe Čestného odznaku Zboru národnej bezpečnosti, bol však držiteľom viacerých prepožičaných vyznamenaní. Počas celej služby bol priebežne finančne odmeňovaný za služobné úspechy a „iniciatívne, svedomité a zodpovedné plnenie služobných povinností“, ale aj za „aktívny a iniciatívny prístup pri riešení zadržaných narušiteľov štátnej hranice“. Zachované pemzum Kyseľom riadenej agentúrnej siete, ale aj počet vyšetřovaných prípadov naznačuje, že odmeny a pochvaly boli naozaj zaslúžené.

Zaujímavosťou z Kyseľovho pomerne rýchleho služobného postupu je jeho nulové politické vzdelanie. Drvivá väčšina dôstojníkov s ambíciou postúpiť do veliteľskej pozície

absolvovala Večernú univerzitu marxizmu-leninizmu, jemu sa však dарило po celý čas aktívnej služby tomuto štandardu vyhýbať.

Vysvetlenie, prečo jeho nadriadení tento nedostatok dlhodobo prehliadali, môžeme nájsť opäť v jeho mimoriadnom pracovnom nasadení. Štefan Kyseľ bol pohraničníkom „telom aj dušou“ a dokazoval to na dennej báze. Na škodu všetkých, ktorí chceli utiecť do zahraničia a žiť slobodne.

VYZNAMENANIA

- 1974 – medaila Za službu vlasti
- 1975 – medaila Za obranu hraníc ČSSR II. stupňa
- 1980 – medaila Za zásluhy o obranu vlasti
- 1982 – medaila Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR
- 1989 – Čestný odznak ZNB

Dosiahnutá hodnosť

poručík	1. 7. 1962
nadporučík	1. 7. 1965
kapitán	1. 7. 1969
major	1. 3. 1978
podplukovník	1. 12. 1983

Vladimír Palko • Štefan Kyseľ. Border Guard to the Core

Štefan Kyseľ used to work in border protection units of the Ministry of Interior, Ministry of the National Defence and the Federal Ministry of Interior for almost 30 years, the last 18 years in a position of an intelligence officer in three intelligence units of the 11th Border Guards Brigade. From 1971 to 1973 he was the member of Malacky intelligence unit; until 1975 Bratislava intelligence unit and after that, until 1989 Komárno intelligence unit as its commanding officer and from 1980 as its chief. In communities located close to the state border, he developed an extensive network of secret agents and collaborators as part of counter-intelligence tasks; the network assisted those visible Border Units to monitor “persons of interest” suspected of an intention to leave the country illegally. Štefan Kyseľ was an avowed and initiative intelligence officer substituting gaps in his intelligence or party political education by extraordinary activities and dedication to his work. The practice he gathered in various locations close to Slovak-Austrian and Slovak-Hungarian borders brought him the position of a commanding officer of Komárno intelligence unit and later of its chief. Significant number of preserved operation and agency files provide us with a balanced and complete summary of Kyseľ’s activities during his intelligence service carrier.

Mgr. Vladimír Palko (1981)

Absolvent histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, pracuje v Oddelení dokumentácie Centra pre výskum obdobia neslobody Ústavu pamäti národa, kde sa venuje témam spravodajských zložiek Pohraničnej stráže a Štátnej bezpečnosti a spracováva ich organizačnú a personálnu štruktúru. Je autorom publikácií *Bernard Jaško a spol. Odpor proti komunizmu v Zbore národnej bezpečnosti a Ostro sledovaná hranica. Spravodajská zložka 11. brigády Pohraničnej stráže v rokoch 1951 – 1989*.

Kontakt: vladimir.palko@upn.gov.sk

FRANTIŠEK A GERTRÚDA HERÉNYIOVCI A PRÍPAD ALBERT PÚČIK A SPOL.

ĽUDOVÍT KOŠÍK – BRANISLAV KINČOK

Tragické životné osudy Alberta Púčika, Antona Tunegu a Eduarda Tesára – hlavných protagonistov a obetí jedného z prvých veľkých vykonštruovaných politických procesov na Slovensku po roku 1948 – sú už dnes pomerne známe. Naopak, menej známe, resp. takmer neznáme sú osudy ich 59 spoluobvinených. Medzi nich patrili aj súrodenci František a Gertrúda Herényiovci, ktorých rozsudok vojenského senátu Štátneho súdu v Bratislave poslal na dlhé roky do komunistického väzenia. O ich nespravodlivom odsúdení a väznení sa do roku 1989 hovoriť nesmeli a potom sa naň rýchlo zabudlo. Na nasledujúcich stranách sa preto pokúsime ich životné príbehy opäť poodhaliť.

Prípad Albert Púčík a spol. bol od začiatku konštruovaný na základe politicko-ideovej koncepcie špionáže a udržiavania kontaktov s emigráciou. Už začiatkom roka 1949 Štátna bezpečnosť (ŠtB) informovala, že zatkla viac ako 60 osôb, ktoré od roku 1947 vykonávali spravodajskú činnosť pre americkú vojenskú kontrarozvedku. Išlo o skupinu mladých ľudí, v ktorej prevažovali vysokoškolskí študenti a bývalí vysokoškolskí. Vedúci skupiny A. Púčík, ktorý ako tzv. agent-chodec pracoval pre slovenského emigranta v Rakúsku Jozefa Vicena, zapojil do svojej činnosti bývalých spolužiakov A. Tunegu a E. Tesára a ďalšie osoby z rôznych hospodárskych, štátnych a vzdelávacích inštitúcií. Ich hlavnou úlohou bolo získavanie informácií hospodárskeho charakteru, no vďaka E. Tesárovi, príslušníkovi bezpečnostných zložiek, disponovali aj hodnotnými informáciami z prostredia slovenskej ŠtB. Albert

Púčík tieto informácie, uložené na mikrofilmoch, prenášal cez hranice do Rakúska. Okrem špionážnej činnosti skupina udržiavala veľmi čulé kontakty so slovenskou ľudáckou emigráciou. Ich odbojová činnosť teda nepramenila len z ostrého odmietnutia komunistického režimu, ale aj z toho, že drvivá väčšina členov skupiny bola stotožnená s ideou samostatnej slovenskej štátnosti a nesúhlasila s obnovením Československa v roku 1945.¹

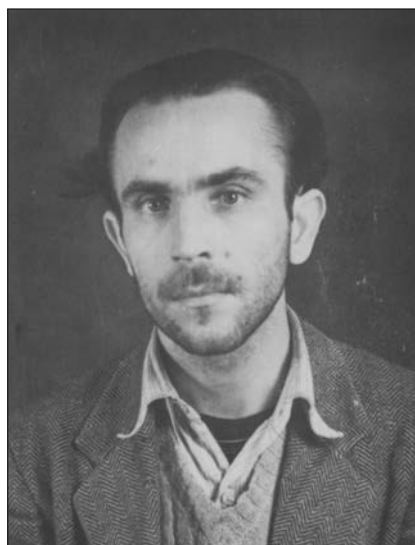
Medzi súdennými a nakoniec i odsúdenými členmi skupiny A. Púčík a spol. boli aj súrodenci František a Gertrúda Herényiovci. Narodili sa v Skalici – František 1. mája 1923, Gertrúda 7. februára 1925 – v rodine mäsiara Jána Herényiho a jeho manželky Anny. Okrem nich mali ešte ďalšie tri deti – Jozefa, Annu a Jána. František Herényi nastúpil po absolvovaní 5 tried ľudovej školy na Masarykovo I. československé štátne reálne gymnázium v Skalici. Po ôsmich rokoch štúdia v roku 1942 úspešne

zmaturoval a následne začal študovať stavebníctvo na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave. Jeho štúdium sa predlžovalo, pretože musel zastupovať chorého otca pri vykonávaní mäsiarskej živnosti. V roku 1947 sa popri štúdiu zamestnal na stavebnom oddelení povereníctva pôšt a nasledujúci rok sa oženil s Annou Miklovou. Gertrúda Herényiová išla zo začiatku v bratových šľapajach a po ukončení 5 tried ľudovej školy začala taktiež študovať na gymnáziu v Skalici. Po absolvovaní 4 tried však odišla na dvojročnú obchodnú školu, ktorú úspešne ukončila v lete 1942 a následne sa zamestnala ako úradníčka v Mestskej sporiteľni v Bratislava (od augusta roku 1948 Okresná sporiteľňa a pokladnica v Bratislave). Až do svojho zatknutia zostala sloboďná.²

Povojnové osudy Františka a Gertrúdy Herényiovcov a ich účasť v skupine A. Púčík a spol. determinovali najmä príbuzenské vzťahy, a to najmä fakt, že jedna z ústredných postáv

1 Podrobnejšie k prípadu A. Púčík a spol. pozri LETZ, Róbert. *Odkaz živým. Prípad Albert Púčík a spol.* Bratislava: Ústav Pamäti národa, 2008.

2 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), archívne číslo (ďalej a. č.) 29/19. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 9. 1. 1949, vypočúvaný F. Herényi, s. 1 – 3; a. č. 29/35. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 13. 1. 1949, vypočúvaná G. Herényiová, s. 1.

Albert Púčik (Zdroj: A ÚPN)

Anton Tunega (Zdroj: A ÚPN)

Eduard Tesár (Zdroj: A ÚPN)

skupiny – Anton Tunega – bol z matkinej strany ich bratrancom. Už od detstva sa počas letných prázdnin stretávali hlavne František a Anton. Keď spolu trávili leto u starých rodičov v Dolných Motešiciach, stretávali sa tu aj s Albertom Púčikom. Ich kontakty pretrvali až do dospelosti a výraznejšie ich neprerušila ani záverečná fáza druhej svetovej vojny – prechod sovietsko-nemeckého frontu územím Slovenska.

Korene prípadu A. Púčik a spol. siahajú až do začiatku roka 1945, kedy A. Tunega na základe povolačieho rozkazu nastúpil k Pohotovostnému oddielom Hlinkovej mládeže (PO HM) a neskôr v rámci Hlavného veliteľstva HM absolvoval spravodajský kurz. Na prelome marca a apríla 1945 evakoval do Rakúska. V máji 1945 sa vrátil na Slovensko s úlohou nájsť a zničiť kartotéku spravodajskej organizácie Slovenská tajná ochrana (STO), ktorá zostala zabudnutá pri evakuácii HM na Záhorí. A. Tunega sa na túto úlohu podujal najmä preto, že v Skalici mal príbuzných – rodinu Herényiovcov.

Na prelome mája a júna 1945 ich preto navštívil a spolu s bratrancom Františkom išli na faru v Borskom Sv. Jure (alebo v Moravskom Sv. Jáne), kde zistili, že kartotéka je už zničená.³ Práve toto považovala neskôr ŠtB za prvé zapojenie sa F. Herényiho do protištátnej činnosti skupiny A. Púčik a spol.⁴

Koncom roka 1945 československé bezpečnostné zložky odštartovali zatýkanie príslušníkov odbojovej skupiny Štefan Chalmovský a spol., do ktorej činnosti bol zapojený aj A. Tunega. Snažil sa vyhnúť zatknutiu, a preto sa vo februári 1946 opäť skontaktoval s Herényiovcami – tentoraz so sesternicou Gertrúdou – ktorá presvedčila rodičov, aby Antona ukryli v Skalici. V tomto období mu Gertrúda robila spojku medzi jeho sestrou Martou, ktorá ho navštevovať nemohla, pretože ju sledovala ŠtB. Taktiež mu pomohla vytvoriť falošné potvrdenie o národnej a politickej spoľahlivosti. Pre Herényiovcov však pobyt osoby hľadanej bezpečnostnými zložkami

predstavoval značnú záťaž, preto ho koncom apríla 1946 požiadali, aby si našiel nový úkryt. Anton odišiel do Plaveckého Sv. Mikuláša za Františkom Herényim, ktorý tam pracoval na stavbe železnice a ukrýval sa u neho približne týždeň.⁵ A. Tunega v roku 1946 a 1947 navštívil G. Herényiovu aj vo Vysokých Tatrách, kde sa v Novom Smokovci liečila v sanatóriu na tuberkulózu.

Do jari roku 1948 sa kontakty Františka a Gertrúdy s bratrancom Antonom Tunegom obmedzili len na občasné krátke stretnutia. Až v júni 1948 navštívil Anton Františka v Bratislave a požiadal ho, aby jeho sestre Marte odovzdal obálku s mikrofilmami, čo František na druhý deň aj urobil. O niekoľko dní ho Anton kontaktoval opäť s požiadavkou, či by pre neho na povereníctve pôšt vedel získať „*nejaké dôverné príписы, obežníky, smernice, štatistické príписы, úradný a poštový vestník, plány a podobné veci od pošty*“. V tomto období začal František plniť aj úlohu akejsi spojky medzi A. Tunegom

3 LETZ, R. *Odkaz živým*, s. 28 – 33.

4 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/19. Výťah trestnej činnosti F. Herényiho, s. 1.

5 LETZ, R. *Odkaz živým*, s. 46 – 47; A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/35. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 13. 1. 1949, vypočúvaná G. Herényiová, s. 2 – 3.

a A. Púčikom a Vojtechom Kele.⁶ V lete 1948 plánoval Tunega zapojiť do svojej činnosti aj sesternicu Gertrúdu – najmä ako spojku, cez ktorú mali prúdiť informácie z oblasti vojenstva. Stalo sa tak až koncom septembra 1948, kedy jej doniesol list, ktorý mala doručiť bývalému vojakovi Ondrejovi Galuščákovi.⁷ Koncom novembra sa F. Herényi stretol osobne aj s A. Púčikom, ktorému na železničnej stanici v Bratislave odovzdal dve platne s piesňami (*Hej Slováci a Kto za pravdu horí*) pre potreby Vysielača slobodného a demokratického Slovenska.⁸ Krátko pred Vianocami 1948 mu ešte stihol odovzdať smernice pre zriaďovanie protiletenských krytov pri poštových budovách a dve čísla časopisu *Doprava*.⁹ Bolo to ich posledné stretnutie pred zatknutím.

Krátko po Novom roku, 4. januára 1949, ŠtB odštartovala veľkú akciu s názvom „GUMENÝ ČLN“, v rámci ktorej zatkla desiatky osôb spojených s činnosťou A. Púčika, A. Tunegu a E. Tesára.¹⁰ Dňa 8. januára zatkla aj Františka Herényiho, ktorému sa len pred 4 mesiacmi narodil syn Štefan František. Rodina o jeho zatknutí nevedela a dozvedela sa to až jeho sestra Gertrúda priamo na povereníctve pôšt. Následne odišla do jeho bytu, odkiaľ zobrala veci, o ktorých si myslela, že by bratovi a aj jej samotnej mohli uškodiť, a snažila sa ich ukryť.¹¹ Nepomohlo jej to, pretože 11. januára 1949 ŠtB zatkla aj ju.

Na základe jej spomienok, ktoré na podnet svojej netere Kataríny

František Herényi krátko po zatknutí (1949) (Zdroj: A ÚPN)

- 6 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/19. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 9. 1. 1949, vypočúvaný F. Herényi, s. 8 – 9.
- 7 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/35. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 13. 1. 1949, vypočúvaná G. Herényiová, s. 15.
- 8 LETZ, R. *Odkaz živým*, s. 108; A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/19. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 9. 1. 1949, vypočúvaný F. Herényi, s. 9.
- 9 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/19. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 9. 1. 1949, vypočúvaný F. Herényi, s. 11.
- 10 LETZ, R. *Odkaz živým*, s. 129.
- 11 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/35. Zápisnica napísaná na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava dňa 13. 1. 1949, vypočúvaná G. Herényiová, s. 17 – 18.

Čulenovej neskôr napísala, vieme, s použitím akých brutálnych metód prebiehalo jej vyšetrovanie – bili ju žilou (korbáčom) po chodidlách i pästami po celom tele. Po vyšetrovaní bola „len“ dobitá, no jej spoluväzenkyňa Cilka si po návrate z výsluchu sadla na záchod a začala silno krváčať. Bola v druhom mesiaci tehotenstva a toto bol začiatok jej potratu.

Po trojmesačnom vyšetrovaní podal 12. apríla 1949 prokurátor Anton Rašla za Štátnu prokuratúru obžalobu Štátnemu súdu v Bratislave na celkovo 62 osôb, medzi nimi aj na Františka a Gertrúdu Herényiovcov. Obžalovaní sa mali priamo dopustiť zločinov vyzvedačstva, vojenskej zrady, vyrazenia štátneho tajomstva, falšovania verejnej listiny, združovania proti štátu a úkladov proti republike. V dňoch 10. – 13. mája a 17. a 18. mája 1949 sa 60 obvinených členov skupiny A. Púčik a spol. postavilo pred vojenský senát Štátneho súdu v Bratislave. Dňa 21. mája 1949 štátny súd vyniesol rozsudok, v ktorom odsúdil 48 osôb a 12 osôb oslobodil. Najťažšie tresty – doživotné odňatie slobody – uložil A. Púčikovi, A. Tunegovi, E. Tesárovi a Ľudovítovi Gálikovi. Ostatných odsúdil úhrne na 246 rokov väznenia.¹² Napriek tomu, že prokurátor A. Rašla údajne žiadal pre F. Herényiho trest smrti, bol tento odsúdený za trestný čin vyzvedačstva a prezradenia štátneho tajomstva na 15 rokov odňatia slobody, peňažný trest 500 Kčs, 10 rokov straty čestných práv občianskych a 3 roky straty volebného práva. Jeho sestra Gertrúda bola za trestný čin vyzvedačstva odsúdená na 8 rokov odňatia slobody, 5 rokov straty čestných práv občianskych a 3 roky straty volebného práva.

Prokurátor A. Rašla sa však proti takémuto rozsudku odvolal a Najvyšší súd v Prahe 16. septembra

ODBOČKA ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI V BRATISLAVE.

Zpráva o zadržení a zatknutí

Dňa 11. januára 1949 o 13 hod. bol (kde) Bratislava.

meno Gertrúda Herényi stav slobodná náboženstvo rim.kat.

zamestnanie úradníka bytom v Bratislave, Stalinové nám. 8. 2.

narodený dňa [redacted] v Skalici, okres detto.

domovská obec Skalica okres detto.

preto, že je podozrelá z proti štátnej činnosti.

zadržaný (predvedený), (kým?) organni KVŠtb. Bratislava.

zatknutý (kým?) org. KVŠtb. Bratislava.

prehliadnutý (kým?) klučiarom v prítomnosti väzenskej hliadky

jeho vlastné veci deponované u klučára

Dôkazy viny Ako horauzbuďené

Postava vysoká štíhla šaty čierne, dlhý, cierny zimný kabát

tvár okruhlá vlasy gaštanové zuby neuplné

oči sveto-madré nos riadny fúzy ./.

rodičia neb. Ján, Anna. r. Herényi súrodenci 2 sestry a 2 bratov

hovorí slovenský

zvl. znamenie ./. manželka, deti ./.

Bol prevzatý vo väznici dňa _____ o _____ hod. číslo cely 10

Spoluúčastný s _____

má byť oddelený _____

Proti menovanému (nej) predvedenému (nej) bolo treba vo smysle _____ bodu _____

nariadení predbežnú väzbu _____

lebo _____

Štátna knižnica v Bratislave, 1316-48.

Správa o zatknutí Gertrúdy Herényiovej (Zdroj: A ÚPN)

1950 pritvrdil – vynesené rozsudky zmenil a odsúdil A. Púčika, A. Tunegu a E. Tesára na trest smrti. Aj celková výška trestov pre ostatných členov skupiny sa zvýšila na 363 rokov. V prípade F. Herényiho Najvyšší súd zvýšil len výšku peňažného trestu na 10 000 Kčs, v prípade jeho sestry Gertrúdy zostal rozsudok nezmenený. Žiadosti o milosť v prípade

odsúdených na trest smrti boli zamietnuté, a tak A. Púčik, A. Tunega a E. Tesár ukončili svoje mladé životy ráno 20. februára 1951 na nádvorí väznice Krajského súdu v Bratislave.¹³

Životné cesty súrodencov Herényiovcov sa po vynesení rozsudku Štátneho súdu v Bratislave rozišli. František putoval do väznice v Leopoldove, Gertrúda do väznice v Ilave.

12 LETZ, R. *Odkaz živým*, s. 139, 143 – 147.

13 LETZ, R. *Odkaz živým*, s. 147, 155, 160 – 161.

Avšak v Leopoldove nezotrval dlho a čoskoro ho premiestnili do uránových baní v Hornom Slavkove. Od 16. októbra 1949 pracoval František v trestaneckom pracovnom oddiele uhoľnej bane Zdeněk Fierlinger v tábore vo Vinařiciach pri Kladne. Dňa 23. novembra 1949 však so spolupäťňom Jozefom Kičúrom z tábora utiekol. Najskôr plánovali odísť na Slovensko, no radšej zamierili k nemeckým hraniciam – smerom k Šumave. Na siedmy deň sa im podarilo dostať až do pohraničného pásma, pričom ich nezachytila ani hliadka so psom, ktorá bola blízko nich, keď raz vyčerpaní a mokří zaspali únavou. Nakoniec však urobili osudovú chybu, keď J. Kičura v túžbe fajčiť oslovil pastiera, ktorý ich síce ponúkol cigaretami, no zároveň ich pravdepodobne aj udal bezpečnostným zločkám. Dňa 2. decembra 1949 ich príslušníci oddielu Pohraničnej stráže útvaru Hyršov obklúčili a zatkli.¹⁴ Okresný trestný súd v Prahe oboch 15. marca 1950 odsúdil na dva roky odňatia slobody a peňažnú pokutu 10 000 Kčs.¹⁵ Po novom rozsudku putoval opäť do väznice Leopoldov, odkiaľ bol 31. augusta 1951 premiestnený do uránových baní na Příbramsku. Tu ho raz za pol roka či rok navštevovala jeho manželka Anna so synom Štefanom, dnes kňazom pôsobiaceim vo farnosti Dlhé Diely v Bratislave. Najskôr mali povolenú 15-minútovú návštevu a nesmeli sa ani dotknúť, no posledná už bola kontaktná a trvala hodinu.

Väzenské osudy jeho sestry G. Herényiovej boli odlišné. Vo väznici v Ilave aj vďaka zamestnaniu v civile a tuberkulóze mala na starosti ústavnú knižnicu, poštu, sklad s oblečením a popri tom vyplňala aj rôzne dotazníky. Na prvú návštevu prišla jej matka a Františkova manželka

Anna. Návšteva trvala len 2 minúty. Počas návštevy matky koncom februára 1951 sa dozvedela, že Antona Tunegu a jeho dvoch kamarátov popravili. Na jeseň 1951 ju premiestnili do väznice v Rimavskej Sobote, neskôr do väznice v Pardubicách. Biedna strava, prísna disciplína, časté nástupy, práca aj po pracovnej dobe, nedôstojné podmienky, problémy s odsúdenými za kriminálne činy, šikanovanie či donášanie – taká bola realita väzenského života začiatkom 50. rokov v Československu. Dňa 17. novembra 1952 ju predvolali pred vedenie väznice a sľúbili jej, že ju nasledujúci deň prepustia, no odsunulo sa to na ďalší a potom na ďalší deň. Prepúšťanie sa nakoniec natiahlo až na 9 mesiacov. Dovtedy ešte ako zdravotne indisponovaná trestankyňa zažila ručné vyťahovanie výkalov zo žumpy, zatiaľ čo zdravé ženy vyťahovali repu zo zeme, postihla ju ťažká chrípka a hnačka z pokazeného mlieka, ktoré im dali na večeru. Na penicilín, či iné lieky vo väzení nemali nárok. Nakoniec Gertrúdu 17. augusta 1953 podmienene prepustili na skúšobnú dobu na 5 rokov. Zároveň dostala aj 5-ročný zákaz pobytu v Bratislave.

Jej brat František však naďalej zostával vo výkone trestu. V roku 1955 si neúspešne podal žiadosť o milosť prezidentovi republiky Antonínovi Zápotockému. Nepomohla ani aktivita manželky, ktorá sa pokúšala vyžiadať cez predsedu Miestneho národného výboru vo Vrádišti žiadosť pre Františkovo oslobodenie z väzenia, no nepochodila. Odlúčenie bolo ťažké ale bez viery a lásky by bolo neznesiteľné. V roku 1956 Františka premiestnili do väznice Valdice, odkiaľ ho 9. januára 1959 podmienene prepustili na skúšobnú dobu 7 rokov.¹⁶ Po desiatich rokoch

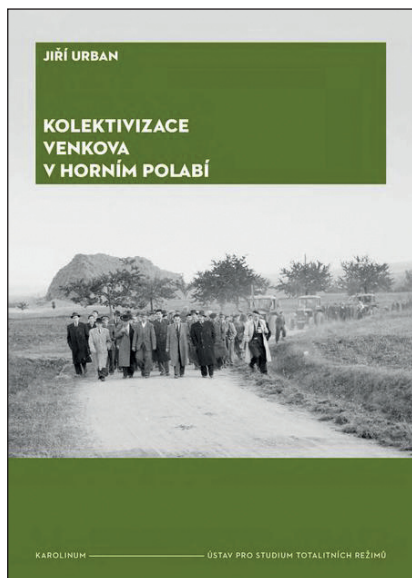
sa nečakane vrátil domov. Bolo to pre rodinu najkrajšie ráno. Kráčali potom spolu do Skalice na rannú omšu, aby sa poďakovali za prežitie najťažšej skúšky.

Po prepustení z väzenia bol život pre Františka a Gertrúdu predsa len znesiteľnejší. Gertrúda sa najskôr zamestnala ako robotníčka v Kartoprodukte v Skalici, od roku 1960 pracovala ako šička v textilke. Až v roku 1968 si našla prácu účtovníčky v Grafobale, kde pracovala až do odchodu do dôchodku v roku 1982. Ako 36-ročná sa vydala za Františka Sňadu. Ich túžba po deťoch zostala nenaplnená, pravdepodobne ako dôsledok krutého zaobchádzania vo väzení. František sa po prepustení na slobodu zamestnal v Pozemných stavbách v Skalici, najprv ako murár. Napriek tomu, že absolvoval 6 semestrov stavebníctva na vysokej škole, musel si urobiť učňovské skúšky. Keďže chcel vykonávať zememeračské práce, musel si urobiť aj maturitu v odbore. Vzhľadom na jeho kadrový posudok sa mu to podarilo až na treť pokus – na stavebnej priemyslovke na Zochovej ulici v Bratislave. Vtedy už začal na túto priemyslovku chodiť aj jeho syn Štefan. Doma sa akoby usiloval dobehnúť tých desať rokov strávených vo väzniciach, ktoré mu ukradli. Ešte ako 62-ročný dôchodca pracoval v teplárni. V jeden októbrový deň roku 1985 spolu so synom Štefanom sedeli pred domom a fajčili. Františkovi prišlo náhle zle a syn ho ešte stihol naložiť do auta a viezol ho skalickej nemocnice. Cestou sa ešte stihol vyspovedať. Štefan utekal do kostola, aby mu priniesol sv. prijímanie, no už mu ho nestihol podať. Ako kňaz mu udelil len posledné pomazanie. Sestra Gertrúda brata prežila o dlhých 22 rokov. Zomrela 18. decembra 2007 vo veku 82 rokov.

14 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/19. Oznámenie z 21. 12. 1949; Zápisnica z výpovedi F. Herényiho z 2. 12. 1949.

15 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/19. Rozsudok z 15. 3. 1950.

16 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 29/19. Oznám o prepustení F. Herényiho z väzenia z 10. 1. 1959.

JIŘÍ URBAN

KOLEKTIVIZACE VENKOVA V HORNÍM POLABÍ

Praha: Nakladatelství Karolinum, Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, 348 s.

Recenzovaná kniha je venovaná problematike kolektivizácie vidieka, jednému z charakteristických fenoménov obdobia po komunistickom prevrate vo februári 1948 v Československu. Zameriava sa na ucelený, hĺbkový a systematický výskum násilnej likvidácie súkromne hospodáriaceho roľníctva v regióne horného Polabia.

Publikácia je rozdelená do niekoľkých nadväzujúcich častí: po úvode je prvá časť s názvom *Dosavadní historiografické přístupy k tématu* venovaná prehľadu a hodnoteniu odbornej literatúry k téme kolektivizácie poľnohospodárstva a vidieka, druhá časť s názvom *Otázky, prameny, metody* prezentuje zameranie a stanovené ciele výskumu, tretia časť s názvom *Charakteristika horního Polabí* popisuje prostredie sledovaných dejinných procesov a napokon štvrtá až šiesta časť s názvami *Fenomén odporu*, *Fenomén spolupráce* a *Fenomén dobrovolnosti* sú zamerané na jednotlivé

aspekty uvedených elementov a súvisiacich skutočností, ktoré sprevádzali sledovanú tematiku. Pomerne široká koncepcia práce je podložená prezentovaným zámerom autora venovať sa námetu detailne, s cieľom súhrnne postrehnúť všetky dostupné sprievodné javy.

Nastupujúci komunistický režim pokladal násilie a porušovanie zákonosti za obvyklý prostriedok dosahovania svojich politických cieľov, ktorými prenasledoval skutočných či domnelých odporcov komunistickej ideológie. Jednou z oblastí, ktorej sa výrazne dotkla krutosť komunistickej moci, bolo práve poľnohospodárstvo a jeho násilná kolektivizácia, ktorá likvidovala tradičné dedinské štruktúry. Zákon z 23. februára 1949 o jednotných roľníckych družstvách (JRD) avizoval, že JRD majú vzniknúť na báze dobrovoľnosti, čo však bolo v jednoznačnom rozpore s prebiehajúcou praxou. Zakladanie jednotných roľníckych družstiev v skutočnosti znamenalo faktické vyvlastňovanie pôdy využívaním rôznych nátlakových prostriedkov. Keďže v 50. rokoch postihla násilná kolektivizácia najrozsiahljšiu skupinu obyvateľstva Československa, sledovanie tejto zložitej problematiky v čo najširších súvislostiach je obzvlášť opodstatnené.

Pre pochopenie podstaty témy venuje autor úvodnú časť charakteristike termínu kolektivizácia, so špecifikáciou kolektivizácie poľnohospodárstva a kolektivizácie vidieka. Po vyjasnení základných termínov pojednáva prvá kapitola o posúdení stavu a smerovania historického výskumu problematiky kolektivizácie poľnohospodárstva a vidieka, na základe prehľadu odbornej produkcie v širšom zábere historiografie sovietskej, východoázijskej a československej, zvlášť na poli českom a slovenskom a v neposlednom rade v európskom postkomunistickom priestore. Autor nielen popisuje zameranie diel, no nevyhýba sa ich hodnoteniu, poukazuje na zameranie, prínos a ich možné využitie. Táto úvodná časť mapuje autorovu nepochybnú fundovanosť a vynikajúcu orientáciu v problematike.

Prostredníctvom objasnenia okolností prijímania či odmietania

myšlienok kolektivizácie sa v ďalšej časti práce autor vyjadril k cieľom svojho výskumu. Absencia prác, ktoré by sledovali tematiku „zdola“, determinovala názor autora nahliadnuť na ňu konkrétnejšie, cez adresných predstaviteľov kolektivizovaného vidieka vo zvolenom regióne horného Polabia. Autor zoširoka ozrejmil dôvody „mikrohistorickej“ orientácie výskumu, ktorú podložil jedinečnosťou a príležitosťou hlbšie nahliadnuť nielen do atmosféry doby, no zachytiť i spleť emócií, pohnútok a motívácií v konaní zainteresovaných aktérov. Ako východisko k vysloveným hypotézam predstavil rozsiahle zdroje svojho bádania, s poukázaním na špecifickú výpovednú hodnotu jednotlivých kategórií pramenného materiálu.

Regionálny záber výskumu je orientovaný na oblasť horného toku rieky Labe, v úseku medzi Krkonošami a Hradcom Králové, v súvislosti so špecifikami a odlišnými podmienkami v horskom, podhorskom a nížinnom priestore horného Polabia. Predtým, ako sa autor zamerával na hospodársku charakteristiku prostredia, ktorá je ústrednou, predstavil tieto oblasti v základných topografických, klimatických, národnostných a demografických líniách.

Prvá, nosná časť publikácie s názvom *Fenomén odporu* začína stručným predstavením severného, horského okresu Vrchlabí, s adresným upriamením na dve obce s prevažujúcim poľnohospodárskym charakterom – Čermná a Dolní Lánov. Národnostný aspekt, spočívajúci v povojnovom násilnom odsune väčšiny nemeckého obyvateľstva, ktorý prerušil vývinovú kontinuitu ako takú, mal značný vplyv na formovanie ďalšieho vývoja kolektivizačných zámerov. Autor upriamil pozornosť na obec Dolní Lánov, kde priblížil tieto zmeny prostredníctvom konkrétnych najvýraznejších predstaviteľov novej, formujúcej sa komunity a lokálnej kultúry. Vydaním zákona o jednotných roľníckych družstvách bola zahájená kolektivizácia československého poľnohospodárstva, odštartovaná kampaňou pre zakladanie JRD, ktorú prevádzali narýchlo vyškolení referenti okresnými straníckymi výbormi. Ich chabé aktivity podporovali

inštruktori ministerstva poľnohospodárstva. Proces kolektivizačnej kampane vo vrchlabskom okrese v priebehu roku 1950 bol z hľadiska počtu zriadených JRD hodnotený ako úspešný. Agitovanie pre spoločnú prácu spočívalo v priebehu roku 1951 v presvedčaní o jej výhodách, i organizačnom posilnení prostredníctvom zavedenia funkcie tajomníkov miestnych národných výborov (MNV). Autor v tejto súvislosti píše o následných reakciách časti obyvateľov obce Dolní Lánov, odporcov nových poriadkov, ktoré boli zacielené na zastrašenie horlivých funkcionárov a stúpcov JRD. Fenomén odporu tu nadobudol podobu fyzických atakov a vyhrážok. Plánovanie rôznych ozbrojených akcií, útokov na funkcionárov či objekty, s cieľom brzdiť násilnú kolektivizáciu, pokračovali v úzkej skupine mladých mužov, ktoré však boli onedlho prezradené. Postupné zatýkanie jednotlivých členov skupiny vyvolalo v obci značné napätie a pod týmto tlakom hospodári nekládli odpor v podpisovaní hospodársko-technickej úpravy pôdy. Autor v tejto časti predstavil na príklade dolnolánovských hospodárov nielen formy odporu voči kolektivizácii, ale i násilné vyšetrovacie postupy, brutálne výsluchy a odsúdenia na tvrdé tresty odňatia slobody od 7 rokov po doživotie. Prísny potrestaním aktívnych odporcov kolektivizácie režim napokon docielil efekt hromadného vstupu všetkých dolnolánovských hospodárov do JRD. Že to nebolo na báze dobrovoľnosti sa ukázalo onedlho, keď pod vplyvom viacerých spoločensko-politických udalostí z roku 1953 vyklzla z kolektivizačného programu väčšina hospodárov. Autor na názornom príklade tejto obce dostatočne priblížil postoje ku kolektivizácii zo strany odporcov, no i sympatizantov a poukázal na dôsledky, ktoré postretli protivníkov budovania socialistickej dediny. V dôsledku vystupovania mnohých aktérov je v tejto časti potrebný opätovný návrat čitateľa do textu, v záujme sprehľadnenia jednotlivých prípadov. V orientácii zostávajú nápomocnými fotografie, ktoré odkazujú na hlavné postavy. V ďalších pasážach tejto kapitoly je venovaný priestor otázke klasifikovania a zaraďovania dedinských

hospodárov do kategórie „kulak“, či „dedinský boháč“. Autor sa v tejto súvislosti zaoberá základnými kritériami, ktorými boli nielen rozsiahlejšia hospodárska usadlosť, no čo i len nepatrný nesúhlasný, či laxný postoj k zakladaniu JRD, alebo rôzne vyjadrenia, ktoré mohli byť kompetentnými spôsobené pre prenasledovanie. I v obci Dolní Lánov mali vykonštruované kategorizácie za následok neblahé osudy celých „kulackých“ rodín, v podobe vysťahovania a zhabania majetku.

Po zlikvidovaní odporu voči kolektivizačnému procesu v obci Dolní Lánov sa autor nadväzne zameriava na vývoj miestneho JRD, postoje roľníkov k spoločne organizovanej práci a podrobnou analýzou poukazuje na ich príčiny. Kapitulu uzatvára sondáž spoločensko-politického vývoja, ktorý predurčil i vývoj kolektivizačného procesu. Pre mimoriadne okolnosti z roku 1953 (úmrtie J. V. Stalina a následne K. Gottwalda) sa obnovili nádeje ľudí na zrušenie prebiehajúceho procesu, čo išlo ruka v ruku s neochotou zotrvať v spoločnej družstevnej práci. V dôsledku prejavu nového prezidenta Antonína Zápotockého o dobrovoľnom charaktere členstva v JRD a tiež pre aktuálnu ekonomicko-sociálnu krízu, do novembra 1953 vystúpila z družstva v obci Dolní Lánov väčšina jeho členov. Túto situáciu napriek snahe nevyriešili ani kompetentné orgány a útlm trval niekoľko rokov, až kým postupne, do roku 1960, nevstúpili do JRD poslední samostatne hospodáriaci roľníci. Podaním kauzálnych súvislostí sa autorovi podarilo zrozumiteľne a precízne vysvetliť čitateľovi tento špecifický vývoj. Následná časť práce sleduje príznačné javy nielen vo vzťahu ku kolektivizácii, no ku komunistickému režimu ako takému. Autor kriticky hodnotil možné postoje v rovine kolaborácie, rezistencie a spolupráce. Na zložitosť životných smerovaní vo víre neľahkého spoločensko-politického diania zameriaval sa na príklade Miroslavy Bírovej, ktorá bola okrajovo zainteresovaná do spomínaného aktívneho odporu dolnolánovskej skupiny voči kolektivizácii. Na tomto príklade dáva čitateľovi priestor zamyslieť sa nad konaním

človeka v područí vládnuvúcich režimov, ktoré ním manipulovali podľa svojich predstáv. Jasne sú tu deklarované viaceré protichodné roviny postojov, akými boli odovzdanosť, strach, pád morálky, apatia, či vzdor, ktorými autor poukázal na náročnosť doby 40. a 50. rokov.

Ďalšia kapitola s názvom *Fenomén spolupráce* sa zaoberá viacerými aspektmi, ktoré smerovali k súčinnosti tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB) v záujme kolektivizácie vidieka a zakladania JRD. Autor v súlade so zámerom „mikrohistorického“ náhľadu na túto problematiku predstavil tri osoby zastupujúce tri kategórie tajných spolupracovníkov – agenta dôverníka, agenta provokatéra a agenta informátora, ktoré nezávisle pôsobili v regióne horného Polabia. Po predstavení jednotlivých kategórií autor priblížil agentúrnú prácu tajných spolupracovníkov. Prvým bol Karol Lieser, nasadzovaný v celách vo vyšetrovacej väznici ŠtB v Hradci Králové. Bol obrazom inteligentného, vzdelaného a empatického človeka, ktorý bol pri získavaní informácií vďaka týmto danostiam mimoriadne úspešným. Agentúrne informácie sa viazali predovšetkým na hospodárov s negatívnym vzťahom ku kolektivizácii. Vynikajúce výsledky ako spolupracovníka mu vyniesli predčasné prepustenie z väzenia. Ďalším príkladom bol príbeh Bedřicha Hrdličku, ktorý vystupoval ako agent, využívaný ako provokatér. Svojimi agentúrnymi správami významne prispel k prenasledovaniu, zatýkaniu a odsúdeniu mnohých hornolabských hospodárov. Autor sa orientoval na činnosť takéhoto agenta-provokatéra, ktorá spočívala v nasadení na konkrétnu osobu a podávaní hlásení o jej názoroch či aktivitách, zameraných proti kolektivizácii poľnohospodárstva, či proti pofebruárovému režimu. Výsledkom bolo podrobné predstavenie agentúrneho vystupovania, počnúc okolnosťami nasadenia a taktikou vyzvedania informácií. Postoj spolupráce v sledovanej tematike autor ukončil na príklade Jozefa Čermáka, ako agenta-informátora, keď podrobne popisuje i jeho cestu k spolupráci s ŠtB. Tá pramenila v donucovacích prostriedkoch na základe dôkazov

o Čermákovej protikomunistickej činnosti. Autor tým upozornil na ďalší z faktorov, ktorými boli strach a vyhrážky. Pôvodne aktívny prístup k spolupráci postupne vystriedalo vyhýbanie sa záväzkom plynúcich zo súčinnosti s ŠtB a tlejúce protikomunistické naladenie malo za následok nedostatočné plnenie úloh. Takáto situácia sa riešila ukončením spolupráce. Čermák bol príkladom „premeny“ spolupracovníka na nepriateľa režimu. V záujme získavania ďalších tajných spolupracovníkov sa práca Štátnej bezpečnosti na vidieku zintenzívnila a v roku 1952 možno zaznamenať navýšenie ich počtu. Autor prostredníctvom troch typov agentov vierohodne prezentoval podstatný zámer Štátnej bezpečnosti – infiltrovať sa medzi protikomunisticky zmýšľajúcich obyvateľov a odporcov kolektívizácie a poukázal na špecifické podnety, ktoré viedli k spolupráci s ŠtB. I keď každý z prípadov bol špecifický, spoločným menovateľom náboru spolupracovníkov bolo zastrašovanie, psychologický nátlak, no i vízie a sľuby rôznych sociálnych výhod. Motiváciou zo strany spolupracovníkov boli popri strachu a nátlaku i slabá morálka, alibizmus, kariérne ambície, vidiť na istého dobrodružstva, no i ideologické presvedčenie. Následne autor poukázal na charakter motivácie, z ktorého vyplývali výkony a výsledky činnosti tajných spolupracovníkov a neopomenul i náhľad na špecifickosť prostredia, v ktorom agenti pôsobili, či už to bolo vo väzení, alebo v teréne. Autor tak v značnom rozsahu predstavil spôsoby získavania informácií Štátnou bezpečnosťou o občanoch demokratického zmýšľania, odporcov režimu a v neposlednom rade oponentov procesu kolektívizácie.

Posledná kapitola sleduje *Fenoménu dobrovoľnosti* na príklade hornolabskej obce Stěžery. Predpoklad dobrovoľného postoja obce ku kolektívizácii autor podložil logickými argumentmi, ktorých podstata spočívala v dobrom zázemí KSČ v obci a v silnej spolkovej a družstevnej tradícii, smerujúcej k založeniu poľnohospodárskeho výrobného družstva už začiatkom roku 1947. S prepojením na miestny odbor KSČ a s finančnou a materiálnou podporou

zo strany štátu sa družstvu darilo. Keďže doteraz samostatne pracujúci hospodári nedokázali pod kolektívizačným tlakom plniť predpísané dodávky hospodárskych produktov, s procesom sceľovania pozemkov a rozorania medzí, ktoré zrušili akékoľvek predpoklady ďalšieho samostatného hospodárenia, prijali členstvo v poľnohospodárskom výrobnom družstve, ktoré bolo v októbri 1952 pretransformované na jednotné roľnícke družstvo. Zaradením do širšieho vývojového kontextu a s prihliadnutím na silnú spolkovú a družstevnú tradíciu, autor poukázal na príklade obce Stěžery na takmer bezproblémové založenie JRD ako aspektu spolupráce s kolektívizačným procesom.

Finálne pasáže publikácie sa vracajú k už načrtnutej otázke istých ústupkov KSČ v oblasti hospodárskeho smerovania štátu. V dôsledku masových nepokojov, ktoré vyvolali opatrenia menovej reformy, realizovanej v júli 1953, prišlo k novým trendom v plánoch priemyselnej a poľnohospodárskej výroby, v snahe vyhnúť sa ďalším protestom. I keď začiatok roku 1953 predstavoval vrchol prenasledovania hospodárov a ich rodín, ktoré sa vzopreli kolektívizácii, v záujme upokojiť búrlivú situáciu v krajine prezident A. Zápotocký vo svojich príhovoroch pripustil, že družstevníkom, ktorí budú chcieť z JRD vystúpiť, strana nebude brániť. Tí začali z družstiev hŕfnie vystupovať. Avizované zmeny, ktoré mali za cieľ upokojiť spoločenské napätie, sa v oblasti poľnohospodárstva dotýkali navýšenia výkupných cien poľnohospodárskych produktov a regulácie povinných odvodov. Nato autor podrobne opísal návštevu prezidenta A. Zápotockého v obci Stěžery v septembri 1953, v rámci manifestačného zjazdu poľnohospodárov. Niekoľkotsícové stretnutie poľnohospodárov z celého kraja očakávalo prezidentov referát k otázke ďalšieho smerovania poľnohospodárskej politiky, v ktorom potvrdil výroky z predchádzajúcich dvoch prejavov. Dôsledkom bol intenzívny odchod roľníkov z JRD. Tento trend autor podrobne sledoval v okrese Hradec Králové. I keď KSČ stále presadzovala nevyhnutnosť podpory a upevnenia existujúcich JRD,

v dôsledku medzinárodnej situácie a aktuálneho vnútropolitického vývoja, poznačeného hospodárskou a politickou krízou, stranícka politika pripustila zmiernenie tempa kolektívizácie českého a slovenského vidieka a nastavenie poľnohospodárskych plánov na základe individuálnych podmienok jednotlivých oblastí.

Hlavným zámerom autora bolo priblížiť náročnú tematiku kolektívizácie v regióne horného Polabia v čo najširších sociálnych súvislostiach. Odpovede na výskumné otázky sledoval v troch rovinách – fenoméne odporu, spolupráce a dobrovoľnosti. Úmysel predstaviť tému cez konkrétnych aktérov v konkrétnych životných situáciách sa autorovi podarilo zrealizovať v plnej miere. Prostredníctvom viacerých sociálnych profilov prezentoval správanie, motiváciu či rozhodovanie v procese presadzovania kolektívizácie, s ohľadom na spoločensko-historické predpoklady a geografické podmienky daného regiónu. Citlivo skúmal pohnútky konania hlavných hrdinov, spolu s najrozličnejšími okolnosťami, ktoré predznamenovali ich životné dráhy. Spleť ľudských príbehov, postavených na rozsiahlom okruhu informačných zdrojov, autor so značnou dávkou empatie v ďalších reflexiách pozoruhodne rozvíjal. Publikácia je určená nielen pre odborné kruhy, no vďaka miestami epickému charakteru je prístupná i pre laického čitateľa. Tento fakt však v žiadnom ohľade neznižuje jej vysoký odborný kredit, práve naopak. Autor sa pri koncipovaní práce opieral o rozsiahly výskum viacerých kategórií prameňov a úctyhodný záber odbornej literatúry, ktorú vhodne dopĺňa bohatá fotodokumentácia. Presvedčivo možno konštatovať, že publikácia v plnej miere spĺňa vytýčený cieľ a predkladá podrobnú analýzu výskumu fenoménu kolektívizácie vo zvolenom regióne horného Polabia, čím rozhodne posúva stav bádania v tejto oblasti celoplošne vpred. Práca má jednoznačné predpoklady byť podnetnou inšpiráciou i pre slovenskú historiografiu, v ktorej si kolektívizácia vidieka doposiaľ nezískala zaslúženú pozornosť.

Silvia Haladová

BOŽIDAR JEZERNIK

GOLI OTOK – TITŮV GULAG

Praha: Volvox Globator; Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, 412 s.

Táto monografia sa týka na našom území opomínaných proskripcií tzv. informbyrovcov, teda prívržencov Informačného byra komunistických a robotníckych strán v bývalej Juhoslávii. Informbyro pôsobilo v rokoch 1947 – 1956 ako združenie ľavicových strán nielen z východnej Európy (ZSSR, Poľska, Československa, Maďarska, Rumunska, Juhoslávie a Bulharska), no i zo západnej časti starého kontinentu (Francúzska, Talianska a Slobodného územia Terst). V historiografii sa niekedy označuje Informbyro ako pokračovateľ Tretej (komunistickej) internacionály existujúcej pod skráteným názvom Kominterny v období 1919 až 1943. Práve juhoslovanský Belehrad bol pôvodným sídlom združenia označovaného aj ako Kominforma, a to až do roku 1948, kedy ho po vylúčení Juhoslávie a Terstu z tejto organizácie nahradila rumunská Bukurešť. Rok 1948 sa pritom stal zlomovým vo vzťahoch Juhoslávie

k ZSSR i k ostatným prosovietskym režimom. Kritika Sovietskeho zväzu za údajne nedostatočne revolučnú cestu k víťazstvu komunizmu i za presadzovanie svojho vplyvu prostredníctvom Informbyra zo strany Tita na jednej strane bola „odmenená“ odvolaním poradcov, vypovedaním hospodárskej zmluvy a až hysterickou kritikou „partizánskej“ republiky i „krvavého psa“ na jej čele zo strany ZSSR. Zatiaľ čo v Československu a iných krajinách východného bloku boli po roztržke Juhoslávie a Sovietskeho zväzu postihovaní ako titoisti údajní priaznivci maršala Josipa Broza Tita, v ľudovodemokratickom štáte južných Slovanov nimi boli zase zástancovia generalissima Jozefa Vissarionoviča Stalina. Osudy tých, ktorí síce vyznávali hodnoty socializmu, avšak sa stali domnelými či skutočnými nepriateľmi juhoslovanskej strany a štátu, približuje výstižne práve publikácia slovinského profesora Božidara Jezernika (narodený 1951). Tento pedagóg z Filozofickej fakulty Univerzity v Lubľani, kde zastával aj funkciu dekana, sa dlhodobo venuje tematike koncentračných táborov, či už nacistického Nemecka, fašistického Talianska, alebo komunistickej Juhoslávie. V svojej knihe o tábore Goli otok tak aplikoval aj komparáciu pomerov v Titovom gulagu s metódami reedukácie trestancov v sovietskych a nemeckých väzenských zariadeniach. Profesor Jezernik sa zaoberá predmetom svojej monografie už od roku 1994, kedy vyšla na túto tému jeho prvá obsiahlejšia publikácia. Pri svojej práci použil nielen sekundárnu literatúru z krajín bývalej Juhoslávie pojednávajúcu o Golom otoku, ale i archívne pramene a spomienky väzňov z tohto tábora.

Úvodná stať *Stalin nakázaný, Stalin zakázaný* pregnantne popisuje zmenu v nazeraní na povojnového vodcu svetového socializmu v podmienkach juhoslovanskej federácie. Ostrov Goli otok blízko chorvátskeho pobrežia bol väzením aj pre bežných kriminálnikov, gro jeho

nedobrovoľných obyvateľov však tvorili radovi, no i vysoko postavení členovia Zväzu komunistov Juhoslávie. Títo sa po prerušení vzťahov so ZSSR v roku 1948 stali podozrivými z aktívnej, či pasívnej podpory Sovietskeho zväzu ako najväčšej členskej krajiny Informbyra, teda nástupcu III. kominterny. Maximálne údaje sa zmieňujú až o 300 000 zadržaných v bývalej Juhoslávii, internovaných v rokoch 1948 – 1952 bolo pritom 250 000 prívržencov Informbyra tzv. íbečkárov. Z národnostného hľadiska uväznených prekvapuje enormné množstvo Čiernohorcov, ktorí boli síce najmenším juhoslovanským národom s vlastnou republikou, no ich percentuálny podiel na politických väzňoch výrazne prevyšoval podiel nielen Slovincov či Macedóncov, ale aj Chorvátov. Medzi zatknutými počas informbyrovskej hystérie boli aj nešťanici, jeden muž dokonca len za žart, keď tvrdil, že „životný štandard sa pozdvihol natoľko, že prelety robia problémy lietadlám, ktoré tak musia lietať vyššie“. Odsúdený bol na trest odňatia slobody v dĺžke 5 rokov aj istý Vlada Živkovič za prehlásenie, že maršal Žukov je slávny a schopný vojvodca. Ďalší z väzňov Venko Markovski bol dokonca odsúdený za to, že bol údajným osobným tajomníkom Adolfa Hitlera. Medzi odsúdenými sa ocitol aj predseda Vrchného súdu Juhoslovanskej ľudovej armády generál Mirko Krđžić, ktorý v tábore zomrel na následky mučenia. Za absurdum možno považovať skutočnosť, že i podľa úradu verejného žalobcu a ministra vnútra Juhoslávie v roku 1949 bolo až 47 % osôb realizovaných Správou štátnej bezpečnosti (UDBA) zatknutých neoprávnene. Štatisticky významnou informáciou autora je skutočnosť, že len v roku 1948 bola viac ako 25 % členov komunistických strán vo východnom bloku vylúčených zo štátostraný kvôli protisovietskej, resp. protistranickej činnosti. Z celkového počtu 8 000 000 východoeurópskych stránikov tak až 2 500 000 ľudí prišlo o svoje stranické knižky.

V kapitole *Politická a imaginatívna geografia* je rozpisaná chronológia väzňov na ostrove Goli otok, kde boli umiestňovaní od roku 1949 až do takmer konca socialistickej epochy dejín Juhoslávie v roku 1988. Tento ostrov bol pred zriadením tábora trvalo neobývaný, len počas prvej svetovej vojny tu umiestnilo Rakúsko-Uhorsko vojenských zajatcov z Ruskej ríše. Perfidnosť totalitného režimu spočívala aj v oficiálnom označení tábora ako *Nápravno výchovné zariadenie Rab, pobočka Závodu Mramor*, keďže jediným hospodárskym využitím ostrova bola práve ťažba mramoru.

Tretia kapitola *Otec zvrhlík, matka neviestka* opisuje dobovú propagandu proti zatknutým informbyrovcom podľa hesla: „*Nebezpečný dobytok bol odstránený zo zdravého národného stáda.*“ Proskribovaných sa museli vzdať aj vlastné manželky, obvinení museli pre ne podpísať prehlásenie, že na slobode žili s viacerými ženami, s ktorými mali nemanželské deti. Ak by to bolo zjavne vylúčené, dotýčny bol prehlásený za homosexuála. Aj ženy boli medzi uväznenými, na Golom otoku si odpykávala svoj trest i Miljuša Jovanovičová kvôli údajnej emigrácii jej brata generála Arsa Jovanoviča (náčelníka generálneho štábu Juhoslovanskej ľudovej armády z rokov 1945 – 1948) do Albánska, hoci ten bol zastrelený pohraničníkmi pri pokuse o útek do Rumunska. V komparácii so situáciou v ostatných socialistických krajinách neprekvapí ani obsah listov posielaných odsúdenými z tábora, ako napríklad: „*Strana sa tu stará o to, aby sme namiesto zrady štátu a strany opäť nastúpili cestu, na ktorej nám je vodcom veľký Tito. Jeho láska k nám je obrovská. Tito sa o nás stará, rovnako ako sa stará o naše rodiny na slobode. A my, súdruh, sľubujeme, že z Tvojej cesty nezádeme. Vrátime sa napravení.*“ Nepoddajní väzni boli na Golom otoku umiestňovaní do samoty *Petrova rupa* t. j. diera pomenovaná neoficiálne (de iure jej eufemistickým názvom bolo Pracovisko 101) podľa odsúdeného predsedu skupštiny teda

parlamentu Čiernej Hory Petra Komneniča.

Názov kapitoly *Stroj určený na umývanie rúk* vystihuje spôsob trýznenia uväznených behom cez už v stredoveku známu uličku, sprevádzaný údermi, kopancami a pľuvaním ostatných odsúdených, na Golom otoku nazývanú aj „hon na zajace“. Počas cesty takýmto špalierom padali nadávky typu: „*Preč s hadmi, zmiznite slepúchy*“, „*Ha, vy Stalinova chamrad*“ či „*Practe sa niekam aj so svojím byrom*“. Utrpenie na ostrove bolo také veľké, že i preživší z nemeckých koncentračných táborov tvrdili, že tamojšie pomery bolo omnoho surovejšie ako v Dachau. Zvlášť sankcionovaní boli tzv. prvoborci čiže nositelia vyznamenania *Spomenica 1941* (pôvodní účastníci partizánskeho odboja), predvojnoví komunisti, španielski interbrigadisti a exministri.

V kapitole *Vertikálna štruktúra spoločenského dna* je popísané ponižovanie väznených informbyrovcov tým, že za predákov v práci im boli ustanovovaní bývalí členovia Chorvátskej revolučnej organizácie (USTAŠA). K odsúdeným pritom patrili aj napr. brat slávneho partizánskeho veliteľa Peka Dapčevića Vladimir Dapčević, ktorý po prepustení v roku 1956 utiekol do cudziny, no v roku 1975 bol unesený juhoslovanskou tajnou službou do vlasti a vzápätí odsúdený na trest smrti.

Kapitola *Nôž na chlieb* podáva otrasné svedectvá o pomeroch v koncentračnom tábore i o spôsoboch psychického aj fyzického mučenia obetí Titovej éry. Desivým bolo tiež trápenie väzňov, ktorí museli stáť niekoľko dní v klietkach, a to vo vode siahajúcej im až do výšky pásu, aby sa tak ich utrpenie znásobilo. Zástancom používania tvrdých metód vo vzťahu k uväzneným bol aj jeden z veliteľov Golého otoku Ante Raštegorgac, inak národný hrdina Juhoslávie. Až v júni 1951 na zasadnutí Ústredného výboru Komunistickej strany Juhoslávie podpredseda federálnej vlády a šéf UDBA Aleksander

Rankovič odsúdil drastické bezprávie v niektorých prípadoch informbyrovcov.

Z následnej kapitoly *Neznesiteľná moc bezmocných* sa možno dozvedieť v komparácii s vtedajším obdobím našich národných dejín niečo i o osudoch významných členov vtedajšej štátostrany Juhoslávie, zdieľajúcich osud ďalších väzňov tábora. Goli otok tak predstavoval aj životnú etapu napr. zástupcu veliteľa Hlavnej politickej správy Juhoslovanskej ľudovej armády, teda druhého najvyššie postaveného politruka v krajine generálmajora Branka Petroviča. V rámci perfidnej „zábavy“ bola istej väzenkyňi umiestnená na hlavu veľká handrová koruna na drôtenej konštrukcii, na ktorej bol nápis „*Kráľovná informbyrovského bálu*“.

Výstižný názov ďalšej kapitoly *Bytie určenie vedomie* je paralelou sovietskymi väzňami pozmenenej poučky Karla Marxa v novom znení: „*Bitie určuje vedomie.*“ Bitia aj ponižovania si užil v tábore i srbský hrdina z prvej svetovej vojny generál Djoko Mirašević, ktorého vytrhávaním fúzov nútili k priznaniu sa k špiónáži v prospech Francúzska, a to s poukazom na jeho vyznamenanie Radom čestnej légie za účasť na bojoch solúnskeho frontu. Irónia represívnych orgánov vo vzťahu k uväzneným bola niekedy až neskutočná, na prosbu istého intelektuála o možnosť prečítania si nejakej knihy mu boli pridelené logaritmické tabuľky.

Kapitola *Ludia s chvostom* spomína aj ďalšie deformácie v táborových podmienkach, napr. námestník zväzového ministra vnútra Aleksandra Rankoviča z exponovaných rokov 1946 – 1953 a zároveň jeho nástupca Svetislav Čeča si privlastňoval rôzne cennosti väzňov vrátane šperkov, zlata či fotoaparátov. Ponižujúce vo vzťahu k odsúdeným bolo po vstupe na Goli otok aj ich vyzliekanie, ostrihanie či posmešky bacharov typu: „*Ešte chlpatější než Vissarionovič. Pekne ťa rozoberieme!*“ Väzňov degradovalo i nosenie cedúľ z krabíc na krku s nápismi: „*Ja som najväčší*

nepriateľ socializmu“, „Ja, pes a moji príbuzní stojíme za Informbyrom“, „Stalinský hnus“, či vo vzťahu k tajným policiám ZSSR „Špión NKVD“, Albánska „Špión Sigurimi“ a fašistického Talianska „Špión OVRA“.

Obdobne aj v kapitole *Osamelí v dave* možno zaznamenať prvky dehonestácie osôb proskribovaných komunistickým režimom, ako toaletný papier napríklad používali aj útržky vriec cementu. Kapitola *Potemkinova dedina R-101* zase uvádza celú plejádu väzňov, ku ktorým patrili účastníci ustanovujúceho zjazdu Komunistickej strany Juhoslávie, členovia ústredných výborov tejto štátost strany, národní hrdinovia, univerzitní profesori, generáli, ministri či interbrigadisti zo Španielska.

Stravovaním odsúdencov na Golom otoku sa zaoberá kapitola pomenovaná autorom *Marxistický dogmatizmus jedálneho lístka*, medzi ich požívatinami patrilo tiež napríklad krmivo pre kravy a ovce, či rybie kosti. Bol zaznamenaný aj prípad trápenia väzňa, ktorému bola podaná na konzumáciu miska ryže, v nej však bolo viac soli než samotnej ryže. Absenciu tabaku si náruživí fajčiari zase museli nahrádzať fajčením šalvie. Z kapitoly *Sultán v háreme a Syzifovia na spoločensko-prospešných prácach* možno zaznamenať nezmyselnosť pracovnej povinnosti na ostrove spočívajúcej aj v takých prácach, ako bolo nabranie morskej vody vedrom a jej následné liatie do suda bez dna.

Sofiina voľba stála v kapitole *Zviera v kletke* pred jedným z odsúdených pri otázke vyšetrojúceho, kto je pokrokovejší, či vietnamský cisár Bao Daj alebo vodca Vietnamskej komunistickej strany Ho Či Min. Väzeň, vzhľadom na to, že Ho Či Min bol prívržencom Sovietskeho zväzu, odpovedal, že pokrokovejším je cisár Bao Daj, na čo však dostal bitku za údajné pokrytectvo. Bitie bolo bežnou súčasťou táborového života aj za údajnú obhajobu informbyrovcov v súvislosti s procesom proti maďarskému exministrovi vnútra a zahraničia Lászlóvi Rajkovi.

V kapitole *Lietajúce taniere nad Golým otokom* sa spomínajú i zážitky väzňov z prežitia nacistických koncentračných táborov, podľa ktorých bol Buchenwald v porovnaní s Golým otokom skutočným sanatóriom. Do tohto tábora sa postupne dostávali aj ľudia podozriví z tzv. *džilasovštiny*, teda podpory bývalého hlavného ideológa juhoslovanských komunistov a predsedu parlamentu (Zväzovej skupštiny) Milovana Djilasa, ktorý bol po jeho snahe o liberalizáciu režimu napokon sám uväznený.

Až morbidným sa bezpochyby v kapitole *Všetko pomínie, vyšetrovanie nie môže zdať* psychické pôsobenie na (napriek parlamentnej imunite) uväzneného poslanca Jože Jurančiča, ktorému bol cez reproduktor zo stropu celý prehrávaný jeho vlastný pohreb. Keďže patrila k nositeľom významovania *Spomenica 1941*, trýzna bola štátna, s vojenskou hudbou i čestnými salvami, pridelený komentátor dokonca obrazne popisoval, ako za rakvou kráčajú synovia pozostalého. Priznania niektorých odsúdencov boli až absurdné, dve profesorky z Nového Sadu si vymysleli, že počas druhej svetovej vojny hádzali ľudí dieťom do ľadovej vody. Spolubojovník národného hrdinu a predsedu bosniansko-hercegovinského parlamentu Vlada Šegrtu plukovník Tomo Andžič sa zase priznal k členstvu v talianskej fašistickej polícii OVRA. Uväzneniu sa neubránili ani mnohí skojevci, teda členovia Zväzu komunistickej mládeže Juhoslávie (SKOJ), ktorých bolo pred vypuknutím druhej svetovej vojny až 17 000 oproti siedmim tisíciam samotných komunistov.

Ďalšie fantastické obvinenia juhoslovanských občanov sú súčasťou kapitoly *Čelný prelet stenou*, keď jedného vojvodinského Maďara obžalovali z toho, že za mlada slúžil uhorskému kráľovi a v súčasnosti je špiónom vodcu maďarských komunistov (Maďarskej strany pracujúcich) Matyása Rákosiho. Stará pravda francúzskeho revolucionára Vergniauda o tom, že revolúcia požiera svoje deti, platila aj v tábore Goli otok. Partizánka

a lekárka Stanojka Djuričová, ktorá disponovala hodnosťou plukovníčky štátnej bezpečnosti UDBA, práve tu zomrela na následky mučenia. Maximálny odhadovaný počet úmrtí na Golom otoku je 3 800 uväznených.

Predposledná kapitola *Koniec bez konca* eviduje aj jediný prípad úspešného útoku z ostrova, a to u Slovinca Štefana Vrzela, ktorý preplával cez more až na pevninu. Nepravdivým oproti skutočnosti bolo pritom prehlásenie Josipa Broza Tita na 7. zjazde Zväzu komunistov Juhoslávie v roku 1958, keď tvrdil, že všetci informbyrovci už boli z tábora prepustení. Podľa niektorých autorov publikujúcich po rozpade Juhoslávie bola dokonca genocída na Golom otoku starostlivo plánovaným pokračovaním Jasenovaca, teda ustašovského tábora z druhej svetovej vojny.

Záverečná kapitola *Odvrátená strana „historického nie“* Stalinovi bilancuje počty obetí Titovej éry v socialistickej Juhoslávii, autor nevynecháva ani 800 obetí z radov juhoslovanských komunistov, ktorí boli popravení alebo zomreli vo väzniciach v Sovietskom zväze koncom 30. rokov 20. storočia.

Dielo profesora Božidara Jezerníka poskytuje čitateľovi zo stredoeurópskeho priestoru plastický pohľad na situáciu v inej krajine východného bloku, ktorá nestála v jednom šíku za Sovietskym zväzom na rozdiel od Československa. Pozitívne možno hodnotiť, že autor sa zhostil doteraz u nás takto podrobne nespracovanej problematiky s obrazným popisom života väzňov v tábore Goli otok. Čitateľ tak môže situáciu v socialistickej Juhoslávii porovnať s útrapami československých väzňov z totožného obdobia budovania svetlých zajtrajškov povojnových ľudových demokracií. Kniha *Goli otok – Titov Gulag* tak poskytuje náhľad na elimináciu nepriateľov totalitného režimu v štáte, ktorý bol na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia oficiálne deklarovaným nepriateľom našej vlasti.

Rudolf Manik

MUZEUM PAMĚTI XX. STOLETÍ

Muzeum paměti XX. století vzniklo na základě společné politické a společenské vůle deklarované Usnesením Zastupitelstva hlavního města Prahy k 30. výročí „sametové revoluce“ k 17. listopadu 2019.

Usnesení Zastupitelstva hlavního města Prahy č. 9/9 z 19. září 2019 definuje účel a předmět činnosti zapsaného ústavu Muzea paměti XX. století v článcích 4 a 5. Účelem Muzea paměti XX. století je podle Usnesení „zachování historické paměti v souvislosti se vznikem, existencí a pádem totalitních režimů na území Československa“, a dále pak také „připomínat odpůrce a oběti totalitních režimů a přispět k pochopení modelů autoritativního vládnutí“. Ústav je deklarován jako instituce paměťová, sbírkotvorná, vzdělávací a osvětová.

Naplnění základních cílů Muzea paměti XX. století je velmi úzce vázáno na získání a provozování sídla – budovy s potřebnými parametry. Zřizovatel Muzea rozhodl v červenci 2020 o poskytnutí Domu pážat na Hradčanech jako místa, kde bude instituce sídlit

Sídlo Muzea paměti XX. století (Zdroj: Muzeum paměti XX. století)

a naplňovat tak své vize, záměry a ambice. Tento krok v budoucnu umožní přípravu a realizaci základní expozice, a dále pak naplňování dalších aktivit.

Muzeum se chce stát paměťovou institucí, která bude povzbuzovat,

vytvářet a podněcovat zájem o historii u co nejširšího spektra sociálních, intelektuálních a věkových vrstev. Chce přispívat k poznání a inspirovat přemýšlení o české společnosti a o osudech jednotlivých občanů, především jejich konfrontaci s totalitními režimy. Chce vnímat 20. století v komplexnosti „světých i temných“ období české společnosti. Chce upozorňovat na provázanost jednotlivých událostí a období. Chce různými způsoby vést k vytváření a upevňování demokratického a pozitivního hodnotového systému naší společnosti skrze pravdu a snahu o objektivní poznání jednotlivých interpretovaných dějů a událostí. Muzeum paměti XX. století chce napomáhat rozvíjet duchovní a mravní kvality společnosti. Chce napomáhat poznávání, pojmenovávání a diferencování pozitivních i negativních tendencí, událostí a osobností.

Sbírkotvorná a archivní činnost Muzea bude sledovat rozvoj sbírkových předmětů vázaných k prioritám Muzea, vytvoření a zpřístupnění odpovídajícího knihovního fondu a rozvoj sbírek orálních, zvukových

Návšteva delegácie Muzea paměti XX. století v Katynskom múzeu vo Varšave

(Zdroj: Muzeum paměti XX. století)

a písemných vzpomínek pamětníků. V oblasti výstavnictví chce Muzeum při své expoziční činnosti vytvořit základní interaktivní a moderní expozici a současně ve spolupráci s dalšími partnery konat krátkodobé výstavy, které by reagovaly na aktuální historické a důležité události, představovaly výstavní projekty partnerských institucí z České republiky i ze zahraničí či dokonce vytvářely předpoklady pro výstavní projekty společné.

Oblast historického vzdělávání bude zahrnovat badatelskou a výzkumnou činnost. Muzeum chce pořádat konference, debaty a kulaté stoly. Nebude se bát otevírat aktuální nebo kontroverzní témata minulosti, přibližovat různé názory a možnosti přístupů. Muzeum chce být aktivním aktérem diskuse o minulosti 20. století. V tomto duchu je také jedním z cílů Muzea pořádat festival dokumentárních filmů, které se váží a reflektují důležité momenty dějin právě 20. století.

V oblasti edukační a osvětové je jedním z nabízených produktů Muzea konání odborných procházek Prahou, které budou reflektovat témata historických, společenských, či uměleckých událostí, osobností či fenoménů 20. století. Dalším cílem je tvorba didaktických pomůcek pro učitele, žáky a studenty. Muzeum chce také nabízet zážitkové akce (koncerty, divadelní představení s kontextem či vazbou na 20. století).

V ediční činnosti chce Muzeum nabízet katalogy uspořádaných výstav, vydávat vlastní Ročenku a další publikace, které naplňují zadání a cíle Muzea. Současně chce oslovovat zájemce prostřednictvím sociálních sítí, konáním on-line diskusí a vytvářením virtuálních programů.

V roce 2020 byly aktivity Muzea částečně eliminovány opatřeními vlády České republiky v souvislosti se šířením koronaviru. Řada napláňovaných akcí tak byla časově odložena nebo zrušena.

Muzeum paměti XX. století se v únoru 2020 aktivně zúčastnilo

Nahrávání debaty Československo a fenomén hranic. Zľava: Tomáš Halík, Radkin Honzák a Miroslav Petříček (Zdroj: Muzeum paměti XX. století)

14. ročníku mezinárodního projektu proti totalitě *Mene Tekel* s diskusí o českých ozvěnách díla George Orwella.

Vzhledem k tomu, že Muzeum paměti XX. století získalo po dohodě s vedením Městské části Praha 6 do dlouhodobé zápůjčky sochu maršála Ivana S. Koněva a v souvislosti s reakcemi, které tento krok vyvolal, včetně šíření neobjektivních a lživých informací ve veřejném prostoru, rozhodlo se Muzeum uspořádat ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla sérii čtyř on-line diskusí o roli tohoto sovětského představitele v českých a evropských dějinách s širším historickým, místním a kulturním kontextem. Všechny tyto debaty jsou k dispozici na webových stránkách Muzea paměti XX. století.

V souvislosti se 70. výročím justiční vraždy JUDr. Milady Horákové natočilo Muzeum tři on-line diskuse věnované tomuto největšímu politickému procesu v Československu. První debata se týkala samotného procesu s Miladou Horákovou a dalšími obviněnými, druhá část reflektovala rehabilitace a amnestie jako nástroj totalitní moci k nápravě křivd a třetí diskuse se zamýšlela nad podobou a výsledky vyrovnávání se s totalitní minulostí na území České

republiky. Opět, všechny tyto debaty jsou k dispozici na webových stránkách Muzea paměti XX. století.

Dne 16. června 2020 se v Senátu Parlamentu České republiky pod záštitou jejího místopředsedy Jiřího Oberfalzera a ve spolupráci Muzea se Společností pro dokumentaci komunistických zločinů uskutečnil kulatý stůl k v pořadí již pátému vyšetřování smrti ministra zahraničních věcí Jana Masaryka. Byly zde představeny informace, které vedly orgány činné v trestním řízení k tomu, aby na podzim 2019 zahájily šetření tohoto nejen mediálně závažného případu.

Muzeum paměti XX. století připravuje další aktivity, například odborně vedené vycházky po důležitých dějinných předělech, aktérech a fenoménech dějin 20. století, mezinárodní konferenci muzejních a pamětových institucí nebo festival dokumentárních filmů.

Muzeum paměti XX. století chce dosáhnout toho, aby svými aktivitami dokázalo oslovit co nejširší spektrum zájemců, aby se stalo institucí po všech stránkách živou a moderní, a aby návštěva Muzea nebyla jednorázovou záležitostí, ale aby se stala zážitkem, který bude dále podněcovat a inspirovat návštěvníky k zájmu o české dějiny.

NÁVŠTEVA POST BELLUM V ÚPN

V stredu 17. júna 2020 sme na pôde ÚPN privítali predstaviteľov českého Post Bellum. Táto nezisková organizácia už od roku 2001 vyhľadáva, nahráva a zverejňuje spomienky a svedectvá pamätníkov kľúčových udalostí 20. storočia. Do jej ťažiskového projektu pod názvom *Paměť národa* už v minulosti hojne prispel aj ÚPN. Túto plodnú spoluprácu chcú obe strany obnoviť a efektívnejšie v nej pokračovať, čo bolo hlavnou témou pracovného stretnutia za účasti predsedu Správnej rady ÚPN Jána Pálffyho, riaditeľa Post Bellum Mikuláša Kroupu a tiež prevádzkového riaditeľa Jana Poloučka. Výsledkom stretnutia bola obojstranná ochota na tvorbe a rozvinutí nových spoločných projektov, vzájomnom dopĺňaní databáz, získavaní grantov a kreovaní nahrávacieho štúdia.

Návšteve predchádzala čerstvá spolupráca na príprave rozhlasovej relácie v cykle Českého rozhlasu pod názvom *Príběhy 20. století*, ktorej výsledok v textovej

ÚPN navštívili J. Polouček a M. Kroupa (uprostred) z českého Post Bellum
(Foto: Andrea Púčiková)

a audio podobe nájdete na stránke <https://plus.rozhlas.cz/starej-se-o-rodinu-bud-v-tom-lepsi-nez-ja-prosil-pred-popravou-heliodor-pika-8225592>.

Poslankyňa NR SR Anna Andrejiová a predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy (Foto: Andrea Púčiková)

ÚPN NAVŠTÍVILA POSLANKYŇA NÁRODNEJ RADY SR ANNA ANDREJIOVÁ

V stredu 24. júna 2020 navštívila Ústav pamäti národa poslankyňa Národnej rady Slovenskej republiky Anna Andrejiová. S predsedom Správnej rady Ústavu pamäti národa Jánom Pálffym diskutovali o činnosti Ústavu pamäti národa v uplynulom období a o jeho úlohách a postavení v budúcnosti.

Anna Andrejiová ocenila dokumentačné, osvetové a odborné aktivity Ústavu pamäti

národa a v zmysle Programového vyhlásenia vlády SR sa zaujímala o otázky sídla ústavu, odškodňovanie obetí komunizmu, delimitácie archívnych dokumentov, zriadenia múzea totalitných režimov, miest pamäti a spolupráce s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a školstva Slovenskej republiky a jeho organizáciami pri vzdelávacích podujatiach a didaktike dejepisu. S predsedom Správnej rady Ústavu pamäti národa sa zhodli na nevyhnutnosti pripomínania si obetí totalitných režimov, foriem perzekúcií, ale aj ich vykonávateľov a páchatelov.

ÚPN ZVEREJNIL PRÍSLUŠNÍKOV ÚTVAROV PASOV A VÍZ NA SLOVENSKU

Ústav pamäti národa na tlačovej konferencii 2. júla 2020 predstavil organizačnú štruktúru útvarov pasov a víz na Slovensku v rokoch 1966 – 1989 a prehľad ich 585 príslušníkov.

Krajské odbory a okresné oddelenia pasov a víz nezabezpečovali len administratívne úlohy spojené s vydávaním cestovných dokladov, ich činnosť mala aj politicko-represívny charakter. Preverovali politickú spoľahlivosť žiadateľov o cestovné doklady, komunistickému režimu nepohodlným osobám odmietali vydanie, či

odoberali už vydané cestovné doklady a získavali operatívne informácie pre ďalšie útvary Štátnej bezpečnosti. Plnili úlohy pri zákaze pobytu a vyhostovaní cudzincov a navrhovali ich zaradenie do indexu nežiaducich osôb.

Formálne boli útvary pasov a víz začlenené medzi zložky Štátnej bezpečnosti v roku 1979, aj keď štátno-bezpečnostné úlohy vykonávali už predtým. Zrušené boli spolu s ďalšími zložkami Štátnej bezpečnosti 15. februára 1990.

Tlačová konferencia k zverejneniu štruktúry a prehľadu príslušníkov útvarov pasov a víz na Slovensku v rokoch 1966 až 1989

(Foto: Andrea Púčíková)

ZÁSTUPCOVIA ÚPN VZDALI ÚCTU OBETIAM INVÁZIE VOJSK VARŠAVSKEJ ZMLUVY

Predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy položil veniec k pamätnej tabuli pripomínajúcej Petra Legnera, jednu z najmladších obetí invázie v auguste 1968 (Foto: Andrea Púčíková)

Úctu obetiam invázie v deň 52. výročia vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa vzdali zástupcovia Ústavu pamäti národa na viacerých miestach. Predseda Správnej rady Ján Pálffy najskôr položil veniec na Námestí SNP v Bratislave, kde bol neznámym sovietskym vojakom pred historickou budovou pošty smrteľne zranený šestnásťročný Peter Legner.

Po uctení pamiatky Petra Legnera sa delegácia Ústavu pamäti národa zúčastnila na pietnej spomienke na obe invázie pred Univerzitou Komenského na Šafárikovom námestí v Bratislave. Po strelbe okupačných vojsk na Šafárikovom námestí zomreli traja ľudia: iba pätnásťročná Danko Košanová, lodný kapitán Ján Holík a robotník Stanislav Sivák. Na pietnom podujatí, ktoré zorganizovali Konfederácia politických väzňov Slovenska a Univerzita Komenského, sa zúčastnila prezidentka Zuzana Čaputová, predseda Národnej rady SR Boris Kollár, predseda vlády Igor Matovič, ministri, predstavitelia samospráv, poslanci Európskeho parlamentu aj zahraniční diplomati. Vzácnymi hosťami boli aj niekdajší politickí väzni a aktívni účastníci revolučných udalostí v novembri 1989.

Svetové združenie bývalých politických väzňov zorganizovalo pietnu spomienku pri Pamätníku obetiam okupácie Československa 21. augusta 1968. Na Námestí sv. Egídia v Poprade, blízko miesta, kde bol okupantmi zastrelený 19-ročný Jozef Bonk, si pripomenuli inváziu vojsk Varšavskej zmluvy zástupcovia bývalých politických väzňov (SZBPV, KPVS, ZPKO). Spolu s nimi položili vence k pamätníku za účasti

Pamätník obetiam okupácie Československa 21. augusta 1968 na Námestí sv. Egídia v Poprade (Foto: Rudolf Schmidt)

Čestnej stráže príslušníkov Ozbrojených síl SR minister obrany SR Jaroslav Naď, poslanci NR SR Jana Garstková Majorová a Kristián Čekovský, prednostovia Okresného úradu v Poprade a v Kežmarku, starostka obce Hôrka Helena Mihalčinová, viceprimátor mesta Poprad Štefan Pčola a poslanci magistrátu a príbuzní rodiny Jozefa Bonka.

S príhovormi vystúpili minister obrany SR J. Naď, viceprimátor Popradu Š. Pčola, bývalý predseda Správnej rady ÚPN O. Krajňák, člen výboru SZBPV Š. Lazorišák a predseda SZBPV F. Bednár. Za ÚPN vzdal úctu obetiam Augusta 1968 položením venca Ján Endrődi, ktorý vystúpil aj s pietnym príhovorom.

SPOMIENKA NA NESPRÁVODLIVO VÄZNENÝCH V LEOPOLDOVE

Nespravodlivo a protiprávne väznených komunistickým režimom si 22. augusta 2020 pripomenuli účastníci pietneho zhromaždenia v Leopoldove. Spolu so zástupcami štátu, bezpečnostných zložiek, samosprávy, cirkví a organizácií politických väzňov položil veniec k pamätnej tabuli, venovanej pamiatke nespravodlivo a protiprávne väznených, pri vstupnej bráne leopoldovskej väznice aj poverený riaditeľ Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa Michal Miklovič. Vo svojom príhovore k prítomným pripomenul nevyhnutnosť vyjadriť nevoľu s komunistickým režimom aj za cenu porušenia vtedajších zákonov a vyzdvihol význam každého, hoc i malého aktu odporu voči nedemokratickým režimom. Prísne tresty komunistického režimu aj za banálne činy priblížil na prípade Adama Repku, ktorý bol za distribúciu dvoch letákov s protikomunistickým obsahom odsúdený za podporu velezrady na päť rokov odňatia slobody.

Spomienky Adama Repku spracoval Ústav pamäti národa v rámci projektu Oral history – Svedkovia z obdobia neslobody, a spolu s výpoveďami

Pietna spomienka na nespravodlivo väznených pri leopoldovskej väznici
(Foto: Martin Petřík)

ďalších pamätníkov sú dostupné na webovej stránke ÚPN: <https://www.upn.gov.sk/sk/projekt-oral-history-sve...>

Niekdajší politickí väzni a členovia Konfederácie politických väzňov Slovenska si ľudí prenasledovaných komunistickým režimom pripomenuli aj počas bohoslužby a pietnych spomienok pri Kostole svätého Ignáca

z Loyoly a na cintoríne v Leopoldove. Práve na tomto cintoríne boli pochovávaní väzni z leopoldovskej väznice vrátane gréckokatolíckeho biskupa Pavla Petra Gojdiča, ktorého telo bol z anonymného hrobu v roku 1968 exhumované a po páde komunistického režimu bol vyhlásený za blahoslaiveného.

OSLAVY 76. VÝROČIA SNP V KUNERADE

Pod záštitou ministra obrany SR a predsedníčky Žilinského samosprávneho kraja sa už 22. augusta 2020 uskutočnili oslavy 76. výročia Slovenského národného povstania v Kuneraď. Oslavám dopoludnia predchádzal turistický prechod Cesty padlých hrdinov vedený vojakmi. Slávnostný program sa začal o 14.00 hodine odhalením obnoveného pamätníka SNP v Kuneraď v areáli Kuneraďského zámku. Pásku spoločne prestrihli podpredsedovia NR SR Milan Laurenčík a Gábor Grendel, minister obrany SR Jaroslav Naď a predsedníčka ŽSK Erika Jurinová.

K novozrekonštruovanému pomníku položili vence a pamiatku povstalcov

a SNP si uctili početné delegácie zástupcov štátu, veľvyslanectiev, samospráv, zahraničných partnerov, Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov a Svazu bojovníkov za slobodu Ostrava, za účasti a asistencie 5. pluku špeciálneho určenia Žilina. S príhovormi vystúpili podpredseda NR SR G. Grendel, minister obrany J. Naď, predsedníčka ŽSK E. Jurinová, zástupca britskej ambasády Andrew Wells a starostka obce Kuneraď a poslankyňa NR SR Monika Kavecká. Nasledovala štátna hymna so salvami a krátka ekumenická pobožnosť.

Podujatie zorganizované OZ AKURAD a obcou Kuneraď malo

Slávnostné odhalenie Pamätníka SNP v Kuneraď
(Foto: OZ AKURAD)

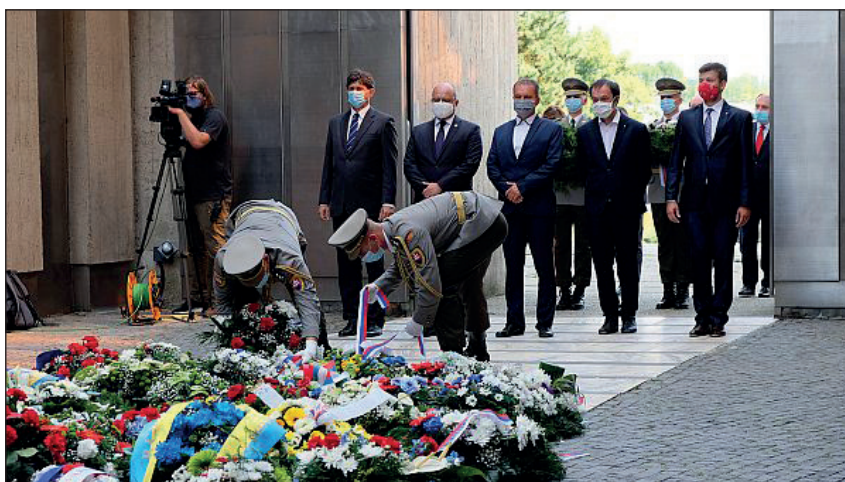
bohatý kultúrny program s vystúpeniami folklórnych skupín, prezentáciou obcí Rajeckej doliny, remeselnými trhmi a komentovanou prehliadkou Kuneraďského zámku. Za ÚPN si uctil pamiatku Povstania a odkazu povstalcov položením venca k pamätníku SNP v Kuneraď Ján Endrődi.

ZÁSTUPCOVIA ÚPN VZDALI ÚCTU ODBOJÁROM ZAPOJENÝM DO SNP

Predstavitelia Ústavu pamäti národa si pripomenuli 76. výročie vypuknutia Slovenského národného povstania a vzdali úctu účastníkom odboja počas spomienok v Bratislave a v Banskej Bystrici.

Na pietnej spomienke na Námestí Slovenského národného povstania v Bratislave, ktorá sa konala už 27. augusta, teda deň pred hlavnými oslavami vypuknutia SNP v Banskej Bystrici, sa zúčastnil predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy a poverený riaditeľ Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa Michal Miklovič.

Keďže centrom ozbrojeného odporu proti vojnovému režimu a nacistickej okupácii sa stalo stredné Slovensko, hlavnú spomienku na vypuknutie povstania organizuje každoročne 29. augusta Múzeum SNP v Banskej Bystrici. Na pietnom podujatí sa zúčastnili účastníci odboja, ktorí udalosti

Predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy (druhý zľava) a riaditeľ Archívu ÚPN Ľubomír Ďurina (prvý zľava) počas pietnej spomienky na vypuknutie SNP v Banskej Bystrici (Foto: Ivana Kováčiková)

spred 76 rokov zažili na vlastnej koži, najvyšší ústavní činitelia, predstavitelia vlády a Národnej rady, diplomati či zahraniční hostia. V mene Ústavu

pamäti národa položil veniec k pamätníku predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy a riaditeľ Archívu ÚPN Ľubomír Ďurina.

V ROHÁČOCH SI PRIPOMENULI „KURIÉROV BOŽIEHO SLOVA“

Na vrchole Lúčna v Roháčoch si v sobotu 29. augusta 2020 pripomenuli „kuriérov Božieho slova“. Boli to laici i kňazi zo Slovenska a Poľska, ktorí v rokoch komunistického režimu medzi oboma krajinami tajne prenášali Sväté písmo a náboženskú literatúru.

Na tradičnom slovensko-poľskom stretnutí na Lúčnej (Grzesz) sa zúčastnili aj zástupcovia Ústavu pamäti národa. Podujatie sa koná od roku 1990 a býva každoročne v poslednú augustovú sobotu. Podstatnou súčasťou stretnutia je svätá omša v prírode. Tradičiu týchto svätých omší udržiavajú rodáci zo Zuberca Ján Bistar a Viliam Kurilla.

Bohoslužbu celebroidal niekdajší „kuriér“ Viliam Kurilla spolu s Pawłom Bartulom z Poľska a Jánom Knapíkom, ktorý v homílii pozval účastníkov k pravdivosti voči Bohu

Svätá omša počas spomienkového stretnutia na „kuriérov Božieho slova“ (Foto: Stanislav Labjak)

a k tomu, aby mu predložili, čo cítia, ťažkosti aj prosby. Hovoril o významu úprimnosti voči svojim blízkym, o pravdivosti vo verejnom priestore a odvahe povedať pravdu aj napriek tomu, že človeku hrozí postih,

výsmech alebo aj niečo horšie. V závere svätej omše Viliam Kurilla účastníkom pripomenul, že za totality nosili literatúru s Božím slovom „pašeráci“, no teraz je na nich, aby Božie slovo prinášali do spoločnosti.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA A KLUB 89 PODPÍSALI MEMORANDUM O SPOLUPRÁCI

Predstavitelia Ústavu pamäti národa a občianskeho združenia Klub 89 podpísali v stredu 23. septembra 2020 Memorandum o spolupráci. Dokument je vyjadrením ochoty prehĺbiť spoluprácu na rôznych projektoch a aktivitách, ktoré v spoločnosti vyzdvihujú hodnotu slobody a demokracie.

Ústav pamäti národa je pamäťová inštitúcia, ktorá mapuje obdobie neslobody v slovenských dejinách, sprístupňuje obetiam perzekúcií dokumenty o ich prenasledovaní, zverejňuje údaje o vykonávateľoch tohto prenasledovania a verejnosti približuje rôzne aspekty totalitných režimov. Klub 89 vznikol v roku 2017 ako občianske združenie a platforma osobností Novembra '89, ktoré sa snažia o rozvíjanie a šírenie demokratických hodnôt. Jeho členmi sú napríklad Milan Kňažko, Ladislav Snopko, Ján Budaj či Pavol Demeš.

Ústav pamäti národa a Klub 89 budú v budúcnosti spolupracovať na organizácii vedeckých a odborných podujatí, ktoré mapujú pôsobenie a dôsledky nedemokratických režimov 20. storočia, ako aj na príprave pietnych spomienok. Partneri sa tiež zaviazali kooperovať pri získavaní audiovizuálnych, knižných a iných materiálov a predmetov, ktoré dokumentujú obdobie rokov 1939 až 1989 v slovenských dejinách, s tým, že dôraz budú klásť na materiály viažuce sa k udalostiam Nežnej revolúcie.

Súčasťou memoranda je aj dohoda ÚPN a Klubu 89 na spolupráci pri organizovaní vzdelávacích, popularizačných a osvetových podujatí venujúcich sa šíreniu hodnôt slobody, demokracie a ľudských práv. Klub 89 sa tak stane partnerom už najbližšieho Festivalu slobody. Podujatie je multižánrovým medzinárodným

Predsedníčka Klubu 89 Jana Kotová a predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy pri podpise memoranda
(Foto: Andrea Púčíková)

festivalom, ktorý pripomína a analyzuje obdobie neslobody prostredníctvom dokumentárnych a hraných filmov, výstav, divadelných predstavení či diskusií.

Predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy uvítal podpísanie memoranda slovami: „Podpis memoranda o spolupráci je dôležitým krokom pre možnosť rozšírenia vzájomnej spolupráce na spoločných projektoch zameraných na propagovanie myšlienok slobody a demokracie.“ Predsedníčka Klubu 89 Jana Kotová vyzdvihla pozitívne skúsenosti zo spolupráce na projektoch v roku 2019, ktorých výsledkom bolo reprezentatívne pripomenutie 30. výročia Nežnej revolúcie. „Nesmierne si vážime doterajšiu podporu, ktorej sa dostávalo nášmu združeniu zo strany Ústavu pamäti národa. Podpis Memoranda je významným krokom k ďalšiemu upevneniu spolupráce medzi nami a je pre nás čťou, že tak významná inštitúcia, akou je Ústav

pamäti národa, sa stáva od dnešného dňa nielen naším podporovateľom, ale aj partnerom.“

Memorandum nadväzuje na už existujúcu spoluprácu medzi Ústavom pamäti národa a Klubom 89. Klub 89 bol spoluorganizátorom vedeckej konferencie *Annus Mirabilis. Rok 1989 a Slovensko. Od totality k demokracii*, ktorú Ústav pamäti národa spolu s partnermi pripravil k 30. výročiu Nežnej revolúcie. Na konferencii, ktorá sa konala pod záštitou prezidentky SR Zuzany Čaputovej, sa zúčastnili osobnosti Nežnej revolúcie aj zahraniční odborníci.

Ústav pamäti národa a Klub 89 sa tiež podieľali na výnimočnej výstave Slovenského národného múzea N89 – *Cesta k slobode*, ktorú si môžu návštevníci Bratislavského hradu pozrieť do januára 2021, a v spolupráci s denníkom SME takisto na vzniku publikácie *Cesta k slobode 1989*, určenej najmä žiakom, študentom a pedagógom.

ZA RÓBERTOM GOMBÍKOM (1949 – 2020)

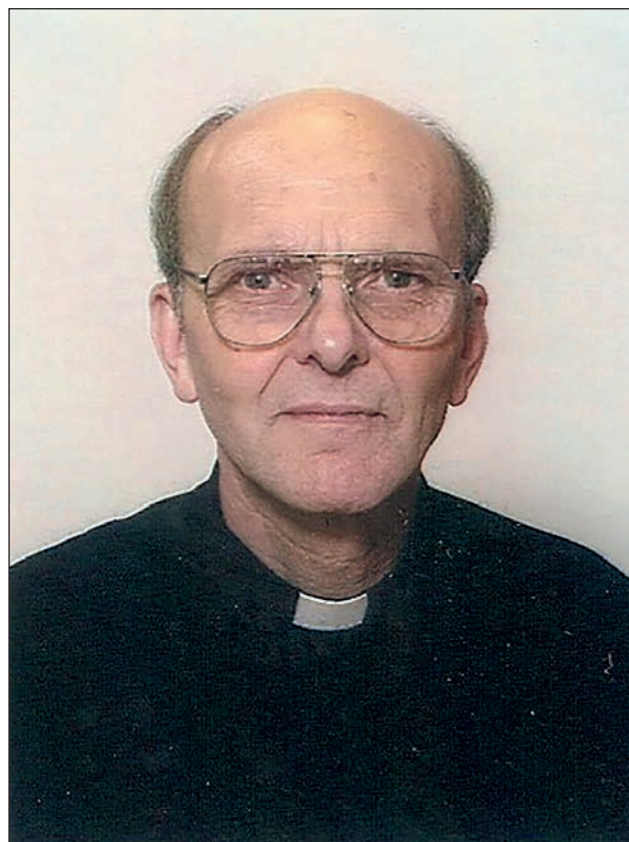
Rímskokatolícky kňaz Trnavskej arcidiecézy, signatár Charty 77 Róbert Gombík zomrel po ťažkej chorobe 24. júla 2020 vo veku nedožitých 71 rokov a v 46. roku svojho kňazstva. Naposledy pôsobil vo Svätom Petre v dekanáte Hurbanovo, v okrese Komárno.

Róbert Gombík sa narodil 30. júla 1949 v Bošanoch. Napriek začínajúcemu útlaku počas obnovenia komunistických represíí sa v roku 1969 rozhodol pre službu kňaza. Ako 24-ročného ho v roku 1973 vo štvrtom ročníku štúdia zaevidovala Štátna bezpečnosť ako svojho údajného tajného spolupracovníka. Po ukončení štúdia na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského bol 14. marca 1975 v Bratislave vysvätený za kňaza trnavským apoštolským administrátorom, biskupom Mons. Júliusom Gábrišom.

Počas jeho prvého kaplánskeho pôsobenia v Senci v rokoch 1975 – 1978 ho oslovilo prehlásenie Charty 77. Spolu s priateľom a kaplánom v Pezinku Mariánom Zajíčkom, s ktorým spolu študovali na bohosloveckej fakulte, vyhľadali v Prahe chartistu Pavla Kohouta. Ten ich odhovárал od jej podpísania a poslal ich za pražským kresťanským disidentom Janom Sokolom. Ten ich však v plánovanom úsilí podporil a v priebehu roka 1977 obaja znenie Charty 77 podpísali. Za tento krok ich kritizoval biskup Július Gábriš, no Gombík argumentoval tým, že Charta 77 sa vo svojich dokumentoch zastávala aj prenasledovaných členov cirkvi. Róbert Gombík tiež kritizoval režim za prenasledovanie jej signatárov a cirkvi. Na druhej strane Gombík a Zajíček podporili kňazi Václav Malý, Josef Zvěřina alebo Anton Srholec. Obaja potom text charty rozmnožovali a posielali na rôzne adresy. Štátna bezpečnosť však tieto zásielky zachytila a oboch kňazov onedlho odhalila a zaistila. Komunistický režim ich stíhal za tzv. podvracanie republiky. Obhajoval ich advokát Ján Čarnogurský. Po krátkom zadržaní ich pod tlakom Amnesty International prepustili, no ich trestné stíhanie prebiehalo na slobode až do roku 1989. Gombík a Zajíček, naopak, pociťovali podporu aj od slovenských chartistov a disidentov.

Gombíkovi i Zajíčkovi v roku 1978 cirkevný tajomník odobral tzv. štátny súhlas na výkon kňazskej činnosti. Róbert Gombík tak bol v rokoch 1978 – 1985 mimo pastoraácie a živil sa ako robotník alebo pomocník v poľnohospodárstve. Štátna bezpečnosť preregistrovala Gombíka do kategórie „nepriateľská osoba“ a v rokoch 1977 – 1985 viedla na neho zväzok spravodajského rozpracovania s krycím menom „KLERUS“. Po niekoľkých manuálnych zamestnaniach začal Róbert Gombík pôsobiť ako výpomocný duchovný v Štúrove, no bez štátneho súhlasu a platu.

V roku 1985 zaevidovala Štátna bezpečnosť R. Gombíka v kategórii „dôverník“, ktorá však je braná ako tzv. nevedomá spolupráca. R. Gombík sa však kontaktom so Štátnou bezpečnosťou vyhýbal. V roku 1985 znovu získal štátny súhlas

Róbert Gombík (Zdroj: ABÚ Trnava)

a nastúpil za riadneho kaplána do Štúrova. Neskôr pôsobil ako farár vo farnostiach Sikenička, Žihárec a Sv. Peter. So spolusignatárom charty Mariánom Zajíčkom z obavy o ďalšie perzekúcie udržiaval do novembra 1989 len sporadické kontakty.

Pohrebná svätá omša za zosnulého Róberta Gombíka bola odslúžená 30. júla 2020 v jeho poslednom pôsobisku vo Svätom Petre presne na deň jeho nedožitých 71. narodenín. V ten deň o 14.30 hod. bol farár Róbert Gombík pochovaný na cintoríne v Komárne do spoločného hrobu s jeho rodičmi. Pohrebné obrady koncelebroval vikár trnavského arcibiskupstva Róbert Kiss. Počas pohrebu mal príhovor jeho druh z chartistického obdobia Marián Zajíček. Ten sa poďakoval R. Gombíkovi za jeho priateľstvo a duchovnú podporu v dobe neslobody a za statočnosť, ktorú prejavil podpísaním Charty 77. Ocenil Gombíka za to, že sa zastával tých, ktorí poukazovali na porušovanie ľudských práv v Československu. „Obaja sme videli v Charte 77 prepojenie biblického posolstva o človeku, stvoreného na boží obraz s úsilím prispieť k jeho slobode a dôstojnosti solidárnosťou s ľuďmi, ktorí presadzovali myšlienky Charty 77,“ dodal Marián Zajíček.

Patrik Dubovský

ZA ANTONOM TOMÍKOM (1932 – 2020)

Anton Tomík sa narodil 2. júna 1932 v Skalici v maloroľníckej rodine Cyrila a Márie Tomíkovcov. Matka pochádzala zo zemianskej rodiny, otec bol počas 1. československej republiky poslancom a senátorom za agrárnu stranu. Po komunistickom prevrate Antonovi rodičia odmietli vstúpiť do jednotného roľníckeho družstva (JRD), takže im nový režim prikázal odvádzať likvidačné kontingenty a zároveň zničiť tri rodinné ovocné sady, aby vznikla orná pôda. V dôsledku šikanovania rodiny Antonov otec vážne ochorel. Anton ako študent strojníckej školy v Bratislave chodil športovať k saleziánom a do aeroklubu, no vďaka svojmu kádrovému profilu nedostal povolenie na zloženie pilotných skúšok. Antonovi spolužiaci našli v roku 1951 pri výkopových prácach v areáli internátu zbrane z druhej svetovej vojny. Tento nález však neoznámili a namiesto toho si ich medzi sebou rozdelili.

V lete 1951 sa Anton Tomík vybral s kamarátmi na výlet do Slovenského raja, kam si zobrali aj nájdené zbrane s tým, že ich tu vyskúšajú. Skúšobnú strelbu však začuli lesníci, ktorí udalosť nahlásili. Štátna bezpečnosť (ŠtB) mladíkov zatkla, pričom ich umiestnili do Košíc a na druhý deň do Leopoldova. Túžba po dobrodružstve mala pre skupinu mladých ľudí fatálne následky, pretože ŠtB začala udalosti interpretovať podľa vlastných predstáv. Zo zatknutých postupne vykonštruovala „teroristickú“ skupinu, ktorá zhromažďovala zbrane a strelivo, rozširovala protištátne letáky, plánovala sa pridať k protikomunistickému odboju v tzv. Bielej légii a pomáhala iným osobám v ilegálnom úteku do „kapitalistického“ zahraničia. Objavilo sa aj bizarné obvinenie z pokusu vyhodit' do vzduchu sochu J. V. Stalina na rovnomennom námestí v Bratislave (dnes Námestie SNP). Priznanie k týmto „zločinom“ si ŠtB vynútila brutálnymi vyšetrovacími metódami – fyzickým násilím a psychickým nátlakom.

Začiatkom februára 1952 sa Anton Tomík spolu so svojimi piatimi kamarátmi postavil pred senát Štátneho súdu v Bratislave – súdili ich ako „protištátnu skupinu Ladislav Hölc a spol.“. Až tu sa obvinení zoznámili so znením obžaloby a spoznali svojich obhajcov. Pre Antona Tomíka, Ladislava Hölca a Jozefa Kulicha žiadal prokurátor trest smrti. Nakoniec však štátny súd všetkých troch odsúdil „iba“ na 15 rokov odňatia slobody.

Anton Tomík začal svoj výkon trestu vo väznici v Ilave, kde sa v jednej cele stretol s významným povstaleckým dôstojníkom a partizánom Vojtechom Danielovičom a pracoval v krajčírskych dielni s viacerými väznenými saleziánmi. V júni 1952 ho premiestnili do Nápravno-pracovného tábora (NPT) Nikolaj pri jáchymovských uránových baniach. Pamätal si hlad, nočné nástupy, zákaz kúriť počas noci v kachliach či epidémiu paratyfusu. V baniach jazdil s vozíkmi naplnenými

Anton Tomík po zatknutí ŠtB (Zdroj: A ÚPN)

hlušinou a neskôr ich aj opravoval. V roku 1955 sa pripojil k skupine väzňov, ktorá začala hľbiť tunel popod oplotenie tábora. V novembri 1955 spolu s deviatimi spoluväzňami úspešne utiekol z tábora, no po dvoch dňoch utečencov v lese pri Karlových Varoch vypátrali a začali po nich strieľať. pričom Antona postrelili do oblasti panvy. Súd mu za útek z tábora vymeral ďalších dva a pol roka odňatia slobody.

Anton Tomík bol po novom odsúdení premiestnený do NPT Leopoldov, kde páral perie a neskôr pracoval v elektromontážnej dielni. Po rokoch ho mohla navštíviť aj rodina. Keďže z väzenia utiekol, nevzťahovala sa na neho amnestia prezidenta republiky z 9. mája 1960, no po uplynutí polovice trestu mohol požiadať o podmienené prepustenie. Jeho žiadosti vyhovel a tak začiatkom septembra 1960 podmienenčne opustil brány väzenia.¹ Po prepustení na slobodu si pre zlý kádrový profil a podlomené zdravie nemohol nájsť v Skalici adekvátnu prácu a preto odišiel do Bratislavy. Ešte dlho však zostával pod dohľadom ŠtB. V roku 1962 sa oženil a spolu s manželkou vychovali dvoch synov, ktorým o svojej minulosti povedal až na Vianoce roku 1989. V roku 1968 odmietol emigrovať a požiadal o súdnu rehabilitáciu. Vo februári 1972 Krajský súd v Bratislave zrušil rozsudok štátneho súdu zo 7. februára 1952 v celom rozsahu.

Po páde komunistického režimu bol Anton Tomík aktívny v organizáciách niekdajších politických väzňov. Ústav pamäti národa mu priznal status veterána protikomunistického odboja a 17. novembra 2013 ho ocenil pamätným listom predsedu Správnej rady ÚPN.

Anton Tomík zomrel 12. novembra 2020. Nech odpocíva v pokoji.

Andrea Púčíková – Branislav Kinčok

1 Bližšie k prípadu Antona Tomíka pozri: KINČOK, Branislav. Prípad „protištátnej skupiny“ Ladislav Hölc a spol. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 3, s. 3 – 19.

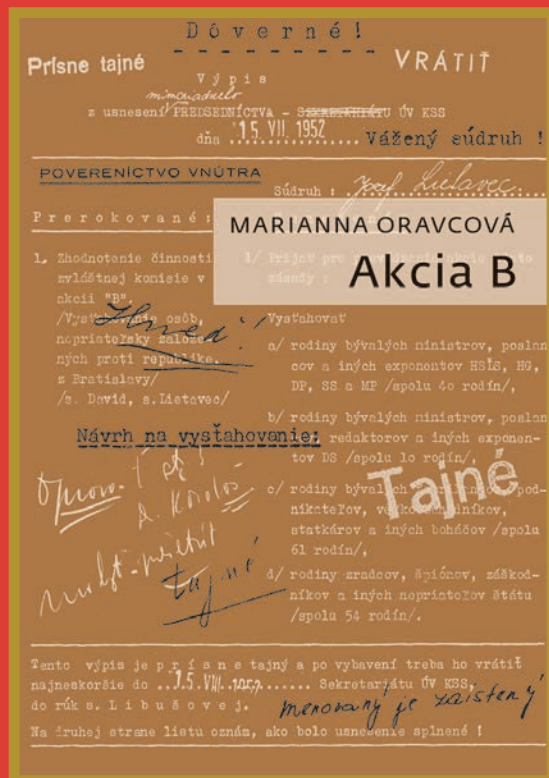
ŽIVÉ PRENOSY Z DISKUSNÝCH VEČEROV ÚPN

Aktuálna epidemiologická situácia na Slovensku, sprevádzaná celoplošnými opatreniami proti šíreniu infekčného ochorenia COVID-19, výrazným spôsobom ovplyvnila aj činnosť Ústavu pamäti národa – najmä organizovanie verejných podujatí a vedeckých konferencií. Jedným z nich sú aj pravidelné Diskusné večery ÚPN, organizované v spolupráci s Poľským inštitútom v Bratislave. V momentálnej situácii sa nemôžu konať za prítomnosti verejnosti. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli diskusné večery preniesť do on-line priestoru. Diskusie za prítomnosti odborníkov na témy z dejín obdobia neslobody sú z improvizovaného štúdia naživo vysielané na youtube kanály Ústavu pamäti národa. Termín diskusných večerov zostáva nezmenený – každý posledný štvrtok v mesiaci so začiatkom o 17.00 hod.

**V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky**

. t a s r .

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2020
ISBN 978-80-89335-93-0

AKCIA B MARIANNA ORAVCOVÁ

Publikácia sa venuje v slovenskej historiografii doteraz príliš nepovšimnutej problematike vysťahovania komunistickému režimu nepohodlných osôb z veľkých miest, osobitne z Bratislavy. Najznámejšia z akcií je v tomto smere Akcia B, ktorá sa uskutočnila v rokoch 1952 a 1953 a ktorú obeťou sa stalo len v Bratislave takmer 700 rodín. Na základe stranického rozhodnutia sa museli neraz z večera do rána vysťahovať na pre nich dovtedy neznáme miesta, kde boli nasadení na ťažké manuálne práce. Autorka zasadzuje priebeh a dôsledky Akcie B do širšieho dobového kontextu, v rámci ktorého opisuje perzekučné mechanizmy komunistického režimu v bývalom Československu, aj v širšom stredoeurópskom priestore, charakter legislatívy smerujúci k porušovaniu ľudských práv, mimosúdne perzekúcie predchádzajúce samotnej Akcii B, ako aj životné osudy obetí. Popri podrobnej historickej rekonštrukcii priebehu a dôsledkov Akcie B kniha tiež prináša pohľad na problematiku snahy a rehabilitáciu jej obetí, a to aj v roku 1968, ako aj po páde komunistického režimu v roku 1989.